

CECILIA CĂPĂȚÎNĂ
ELEMENTE DE FRAZELOGIE

CECILIA CĂPĂȚÎNĂ

ELEMENTE DE FRAZELOGIE

EDITURA UNIVERSITARIA CRAIOVA
2007

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Flora Șuteu

Prof.univ.dr. Gheorghe Chivu

Copyright © 2007 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:

CĂPĂȚÎNĂ, CECILIA;

**ELEMENTE DE FRAZELOGIE / CECILIA
CĂPĂȚÎNĂ** - Editura Universitaria, 2007 (Tipografia
Universității din Craiova)

Bibliogr.

ISBN: 978-973-742-597-3

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Conceptul de *locuțiune* în lingvistica românească
2. Locuțiunile substantivale,
3. Locuțiunile adjectivale,
4. Locuțiunile adverbiale
5. Locuțiunile verbale.
6. Locuțiunile prepoziționale,
7. Locuțiunile conjuncționale
8. Locuțiunile interjecționale.

CONCLUZII.....

BIBLIOGRAFIE

Tipografia Universității din Craiova
Str. Brestei, nr.156A, Craiova, Dolj, România
Tel:+40 251 598054

Tipărit în România

INTRODUCERE

1. Cel mai puțin studiat compartiment al științelor limbii pare a fi *frazeologia*. Afirmăția lui Theodor Hristea¹ din 1984 că „studiul *îmbinărilor lexicale stabile* continuă să fie foarte neglijat, iar existența disciplinei lingvistice pe care o numim *frazeologie* e, practic, aproape ignorată.” e, din păcate, valabilă încă. Theodor Hristea subliniază importanța acestei discipline: „bogăția unei limbi este dată, în mare măsură, și de bogăția ei frazeologică”, „o limbă cu numeroase frazeologisme (cum este neîndoielnic a noastră) este, implicit, și o limbă cu mari resurse de expresivitate”. Cu același scop, afirmă că „deosebiriile dintre stilurile funcționale ale unei limbi se reduc, în primul rând, la deosebirile de ordin lexical și frazeologic.” Adaugă și faptul că „studiul vocabularului și al frazeologiei ne pun în contact cu istoria, cultura și civilizația unui popor într-o măsură mai mare decât o face studiul foneticii și al structurii gramaticale”.

DSL notează că *frazeologia* este „1. Disciplină lingvistică în curs de constituire care se ocupă cu studiul unităților frazeologice dintr-o limbă sau dintr-un grup de limbi (aparitia și originea acestora, uzul în comunicarea curentă ori în stilurile / limbajele specializate, familiile frazeologice, rolul unităților frazeologice în modernizarea limbii literare). 2. Ansamblul unităților frazeologice dintr-o limbă dată.” (subl.ns.).

în opinia mea, *frazeologia* este disciplina lingvistică al cărei obiect de studiu îl reprezintă *unitățile frazeologice* sau *colocațiile fixe*. Dacă *lexicul* înseamnă totalitatea unităților lexicale ale unei limbi, *lexicologia* este disciplina care studiază aceste unități lexicale. Deoarece *colocațiile* sunt unități lexicale prin sensul unitar și unități morfosintactice prin funcționarea unitară, aparțin lexicului, mai exact compartimentului de combinații fixe ale limbii, *frazeolexicului*. Acestea sunt înregistrate alături de cuvinte în dicționare.

¹ Th. Hristea, *Frazeologia și importanța ei pentru studiul limbii române*, LL, nr.1, 1984, p. 5

Delimitarea conceptuală nesigură a *unităților frazeologice* și insuficiența criteriilor de clasificare a acestora se reflectă în dezordinea înregistrării lor lexicografice. Deși *unitățile frazeologice, colocațiile fixe* sunt elemente constante ale discursului, cu frecvențe la fel de mari ca ale unor cuvinte din vocabularul fundamental (în special *colocațiile conective: pentru că, cu toate că, din moment ce, în caz că, pe motiv că, ca să, în ciuda, în caz de, în afară de* ș.a.), totuși, dicționarele explicative și normative ale românei nu le înregistrează sistematic.

În ultima vreme, lingviștii sunt preocupați de terminologia științifică și de analiza discursului științific. Și în acest demers e necesară o analiză sistematică a unităților frazeologice științifice. De pildă, unii termeni specializați din domeniul științelor limbii ca *lexicalist, frazeologic* nu sunt folosiți decât în combinații lexicale specializate: *curent lexicalist, unitate frazeologică, derivare frazeologică*. Termeni comuni ca *indirect, instrument, intern, loc, mort* apar, în același limbaj, doar în combinații specializate: *complement / obiect indirect, instrument gramatical, complement intern, argument intern, circumstanțial de loc, limbă moartă*. Și unii și ceilalți nu puteau fi înregistrați în *Dicționarul de științe ale limbii* decât în aceste combinații. Statistic vorbind, numărul *colocațiilor științifice* e mai mare decât al *termenilor științifici*.

„Lista relativ bogată de frazeologisme care au valoare substantivală și cu care elevul face cunoștință la alte materii de studiu decât *limba română*” cuprinde *colocații științifice* împrumutate sau calchiate din alte limbi, în special din franceză: *acid clorhidric, aer condiționat, analiză matematică, apă oxigenată* etc. Și termenii familiilor *frazeologice*² aparțin tot terminologiei științifice: *țesut adipos, țesut arterial, țesut cartilaginios* ș.a.

² Th. Hristea, *Frazeologia și importanța ei pentru studiul limbii române*, p.9-10.

³ *Ibidem*.

1.1. Cuvântul *colocație* apare în *Dicționarul universal al limbii române* al lui Lazăr Șăineanu cu semnificația din limbajul juridic de „clasare a creditorilor în ordinea în care trebuie plătiți”, în același dicționar, se mai menționează existența variantei învechite *colocațiune*, precum și proveniența cuvântului din latină (*collocatio, -onis*), prin intermediul cuvântului francez *collocation*. Deși în latină și franceză, sensul de bază al cuvântului este acela de „plasare a unei persoane sau a unui obiect în raport cu altele”, echivalentul românesc *colocație* nu apare înregistrat cu această semnificație. În franceză există un omofon *colocation* (al lui *collocation*), cu semnificația de „situație în care se află colocatarii”. Nici pentru această semnificație, româna nu are un corespondent. Cuvântul românesc *colocatar* este un împrumut din franceză (*colocataire*, format în franceză din prefixul *co* + substantivul *locataire*, din care provine și cuvântul românesc *locatar*). Dicționarele explicative românești înregistrează termenul *colocatar*, cu sensul de „persoană care locuiește în aceeași casă cu persoane străine de familia sa” (*DEX, MDA, DLRM, NDNetc.*).

Enciclopedia limbii române nu include cuvântul *colocație* în inventar, iar *Dicționarul de științe ale limbii* îl definește drept „concept care desemnează mai multe tipuri de relații sintagmatice, bazate pe interdependența dintre lexemele care tind să fie utilizate alături în aceleași contexte. Nu s-a căzut de acord dacă aceste posibilități de *colocație* fac parte din sensul cuvintelor sau țin numai de distribuția lor. De exemplu, unul dintre sensurile cuvântului *noapte* poate reprezenta o *colocație* față de *negru*. În cazul aceleiași *colocații* se stabilesc legături între sinonime, contrarii, cupluri complementare. Termenul este utilizat mai ales în semantica anglo-americană și cu totul izolat în lingvistica românească” (*DSL, colocație*).

Fac precizarea că termenul lingvistic românesc *colocație* preia unul dintre sensurile cu care apare frecvent folosit în lexicologia și semantica anglo-americană, și anume „grup de cuvinte care apar împreună mult mai des decât accidental.” (*Oxford Dictionary, collocations*).

Există un singur dicționar românesc de colocații⁴ care înregistrează combinațiile verbului cu substantive sau cu adverbe din engleză și corespondentele lor în română.

Limba româna dispune, în momentul de față, de o foarte bună cercetare a diferitelor compartimente, mai puțin a domeniului combinațiilor lexicale.

1.2. *Colocația* este o combinație lexico-semantică de două sau mai multe cuvinte, care are un grad ridicat de frecvență în vorbire. Asocierea cuvintelor într-o colocație este cunoscută, obișnuită pentru vorbitorul nativ al unei anumite limbi, în timp ce pentru un vorbitor străin, combinația respectivă fie are un echivalent, fie, în absența unui echivalent, trebuie învățată ca atare și exersată. Orice secvență a discursului poate la un moment dat să se transforme într-o *colocație*. În cele mai multe cazuri, combinarea cuvintelor a fost normală și liberă din punct de vedere morfolexical și semantico-sintactic. Cu timpul însă, în cazul unor locuțiuni de pildă, sintaxa internă a relațiilor și combinația semantică dintre termenii colocanți s-au opacizat (*stă pe gânduri* „se gândește, cugetă”, *o ia la goană* „fuge”, *îi dă drumul* „îl eliberează”, „îl pornește”, a verificat *la sânge* „amănunțit”), iar îmbinările sunt sau par deviate în raport cu regulile combinatorii sintactice și cu compoziționalitatea semantică. În cazul expresiilor (*i-a șoptit o păsărică* „a aflat într-un mod necunoscut”, *i-a dat papucii* „l-a părăsit”, *și-au dat arama pe față* „au arătat cine sunt, nu și-au mai putut ascunde identitatea, felul cum gândesc și acționează”), doar semantica expresivă, în raport cu sensul neexpresiv al sinonimelor, e responsabilă de statutul de *expresie*, nicidecum sintaxa internă.

Din clasa *colocațiilor* fac parte:

cele mai mici combinații de cuvinte frecvent folosite, cum sunt:

a) verbe prepoziționale: *constă în, apelează la, recurge la, depinde de, rezultă din, se bazează pe* ș.a.,

b) adjective prepoziționale: *bun de, bun la, apt de, lipsit de, plin de, referitor la, leit cu, dătător de, pretabil la, dependent de* ș.a.

c) adverbe prepoziționale: *alături de, dincolo de, înainte de, aproape de, departe de, acasă la, deopotrivă de, atât de, cât de* ș.a.

d) substantive prepoziționale: *cură de, catedră de, facultate de, frică de, invitație la, renunțarea la, acces la, apel la, instigare la, dor de, bazarea pe, recurgerea la* ș.a.

e) substantive (provenite din adjective) prepoziționale: *prostul de, nebunul de, deșteptul de, idiotul de, amărâțul de, bietul de, săracul de* ș.a.

e) numerale prepoziționale: *douăzeci de, douăzeci și unu de, cel de-al doilea, treizeci la sută* ș.a.

f) verbele cu formant reflexiv obligatoriu: *se pretează, se bazează, se cuvine, se bizuie, se mândrește, se teme* ș.a.

cuvintele compuse: *Valea Oltului, binecuvântează, social-democrat, niciodată* ș.a.

expresiile sintagmatice: *apă de ploaie, buricul pământului, în al nouălea cer, spirit de glumă, la pasteles cailor, floare la ureche, războinicul luminii, o azvârlitură de băț, pe muchie de cuțit, probă de foc, rea de muscă, apă chioară, râsul lumii, la loc de cinste, de ochii lumii, la un pahar de vorbă, nod în papură, făcut zob, cu gura căscată, de două parale, la mâna a doua, un ban cinstit* ș.a.

comparații expresive / expresii comparative: (a plecat) *ca din pușcă*; (s-a băgat) *ca musca-n lapte, ca măraru-n ciorbă*, (s-au certat) *ca la ușa cortului*, (nimerește) *ca orbu 'Brăila*, (se potrivesc) *ca nuca-n perete*, (fidel) *ca un câine*, (împușcături) *ca-n Texas*; *ca la noi, la nimeni*; (scandal) *cât casa*; *al nostru, ca bradu'*; (CV completat) *ca la carte*; (arată) *ca lumea / ca nelumea*; (se au) *ca*

⁴ Hortensia Pârlog și Măria Teleagă, *Dicționar englez - român de colocații verbale*, Iași, Editura Polirom, 2001.

frații; (se ceartă) ca țigarii; (au sărit) ca arși; ca o ironie a sorții; (făceau) ca toți dracii; (stă) ca pe ace ș.a.
 expresii corelative: *de la excelent în sus, din lac în puț, de la Ana la Caiafa, din joi în paști* ș.a.
 expresiile prepoziționale: *am eu ac'de jocul lui, nu te juca cu focul, cât ai zice pește, te uiți ca curca-n lemne, umbli ca musca fără cap, plimbă ursul!, taie frunză la câini, mi-a venit apă la moară, ce puii mei, ce pana mea!, îmi bag picioarele, plouă cu găleata, a face pe cineva cu ou și cu oțet, îi lipsește o doagă, și-a dat arama pe față, a spălat putina, și-a băgat dracu' coada, l-a strâns cu ușa, l-a călcat pe coadă / pe bătăture, i-a pus sare pe coadă, a plecat cu coada-ntre picioare, trage mâța de coadă, și-a pus coada pe spinare, i-a legat tinicheaua de coadă, s-a sculat cu fața la cearșaf i-am tăiat macaroana, l-a făcut afiș, l-a tras de limbă, nu ne tragem de șireturi, a luat taurul de carne, mortu' de la groapă nu se mai întoarce, încercarea moarte n-are, geme lumea de proști* ș.a.
 expresiile frastive: *Unde dai și unde crapă!; Nu mor caii când vor câinii; Te faci frate cu dracu' până treci puntea; Mama-mpunge și eu trag, vai de lucru' care-l fac!; Norocu-i după cum și-l face omu!; Nu poți să faci din rahat bici!; Să faci ce zice popa, nu ce face popa!*
 locuțiunile substantivale, verbale, adjectivale, adverbiale: *bătaie de joc, a ține minte, i-a dat nas, s-a dat în stambă, s-au luat la harță, a dat de veste, destupat la minte, pe nesimțite* ș.a.
 locuțiunile joncționale: *în ciuda, în folosul, în loc de, pentru că, cu toate că, imediat ce* ș.a.
 locuțiunile corelative coordonatoare și subordonatoare: *atât...cât și, nu numai...ci și, fie...fie, nici...nici; de aceea...pentru că / ca să, acolo...unde, atunci...când, așa...cum, cu cât...cu atât, atât...încât* ș.a.

verbele „intransitive” cu complementele lor interne: *a trăit o viață / un trai / o poveste de dragoste / o tragedie; a cântat cântecul / melodia / romanța* ș.a.
 propozițiile incidente ca: *zice el, după cum se zice / se știe;*
 incidentele principale din stilul științific ca: *Autorul articolului / studiului / lucrării afirmă / susține / demonstrează / arată / constată / subliniază / contestă / infirmă / e de părere că... ș.a.*
 formulele de salut: *bună ziua, la revedere, să trăiți* ș.a.
 clișeele, șabloanele: *prin prezenta se adevărește că X...; subsemnatul, XY, salariat al vă rog să binevoiți a-mi...; cu un număr de x voturi pentru, o abținere și nici un vot contra, Xe declarat câștigător...*
 sloganurile: *Un pic mai bine pentru dumneavoastră!, Prietenii știu de ce!, Trăim în România și asta ne ocupă tot timpul!, Tutunul dăunează grav sănătății, Unul pentru toți și toți pentru unul!, Citește-ți gândul!, Să trăiți bine!, Populari în Europa, democrați în România!*

Clasific *colocațiile*, în funcție de caracterul comutabil / necomutabil asociat unei semnificații globale / decompozabile a termenilor unei îmbinări lexicale, în două serii: *fixe și libere*.

Din seria *colocațiilor fixe* fac parte locuțiunile, cuvintele compuse, expresiile, adică acele combinații în care cuvintele își pierd total sau parțial autonomia lexico-gramaticală și / sau care au reguli combinate neclare (cum e cazul combinațiilor locuționale). Tot *fixe* sunt și clișeele lingvistice, proverbele, maximele etc, combinații normale din punctul de vedere al asocierii semantico-sintactice.

Din seria *colocațiilor libere* fac parte combinațiile lexico-sintactice frecvent folosite, în care cuvintele își păstrează autonomia lexico-gramaticală, se combină după reguli sintactice, admit transformări morfosintactice, admit comutări cu termeni similari.

În *colocațiile libere*, vorbitorii manifestă preferințe combinative ale unor cuvinte care par că « așteaptă » combinarea în momentul vorbirii. Trebuie spus că cele mai multe cuvinte dobândesc un anumit sens și o anumită formă și datorită termenilor colocanți. De pildă, *a se preta* are sensul de *a consimți să facă ceva incorect sau care este sub demnitatea sa*, numai dacă e combinat cu prepoziția *la*: *s-a pretat la un șantaj grosolan*. În româna actuală, pare să se generalizeze un alt sens al combinației, acela de *a se potrivi, a fi bun la...*, dacă verbul e urmat de prepoziția *pentru*: *aceasta construcție se pretează pentru un sediu de bancă*, de un infinitiv : *se pretează a fi interpretat* sau de un nume în dativ : *se pretează interpretării*, dar și de prepoziția *la*: *materialul acesta se pretează la folosirea în industria...*

Înveți propria limba și alte limbi, înveți limbaje profesionale, memorând de fapt aceste combinații minimale care sunt *colocațiile*, nu cuvinte separat. Pentru limbajele specializate, importanța cunoașterii colocațiilor specifice acestora e unanim recunoscută. Orice bun specialist într-un domeniu oarecare trebuie să cunoască și să utilizeze *colocații* specifice domeniului său. De pildă, în domeniul bancar: *operațiuni bancare, foaie de vărsământ, obligațiuni garantate, obligațiuni negarantate, obligațiuni subordonate, piața emisiunilor noi, piață monetară, piața primară a titlurilor de stat, piața scontului, sistem de bancă electronică, titluri de stat* etc. În domeniul gramatical: *substantiv comun, substantiv propriu, substantiv compus, cazul nominativ, modul indicativ, timpul prezent, pronume demonstrativ, pronume de politețe, locuțiune verbală, adverb de mod, propoziție principală, propoziție incidentă* etc.

Comunicarea este indispensabilă. Acest lucru presupune o corectă înțelegere. O bună traducere înseamnă a găsi cele mai bune echivalente ale colocațiilor în limba-țintă. Acestea nu vor putea fi găsite pentru română în absența unui dicționar de colocații - bază a unor viitoare dicționare bilingve de colocații : română - englez, română - francez, română - german etc. Necesitatea studierii colocațiilor derivă din frecvența lor utilizare,

din inexistența unor modele universale de combinații ale cuvintelor, din specificitatea fiecărei limbi de a avea preferințe combinative, restrângeri combinative și interdicții combinative proprii. Nu e suficient pentru a vorbi corect o limbă să cunoști cuvintele din lexicul de bază și reguli gramaticale, ci trebuie să înveți combinațiile uzuale proprii acelei limbi. Nu întotdeauna o asociere de cuvinte dintr-o limbă coincide cu asocierea aceluiași cuvinte în altă limbă (de pildă, colocației englezești *to have a dance with* nu-i corespunde **a avea un dans cu*, ci colocația verbală *a dansa cu*).

1.3. Româna actuală dispune atât de dicționare ortografice, morfologice și de punctuație, cât și de programe de corectare automată: ortografică și parțial morfologică. Nu dispune însă de un dicționar de colocații. Pe baza unui astfel de dicționar, lingviștii vor putea lămurii nu numai aspecte legate de preferințele combinative ale cuvintelor, ci și aspecte semantice dependente de comportamentul combinativ.

Cuvintele își dezvăluie sensurile și dobândesc forță comunicativă doar prin intermediul combinațiilor dintre ele. Teoriile lexicografice, sintactice, semantice și ale traducerii trebuie să beneficieze de rezultatele studierii combinațiilor lexicale uzuale. Studiarea *colocațiilor* va conduce la evidențierea tipologiei relațiilor lexico-sintactice și a tipurilor combinative frecvente, la stabilirea principiilor colocării, la descrierea mecanismului de colocare.

1.4. Dificultatea de a preciza statutul unei *colocații* este evidentă în dicționarele explicative, în dicționarele de expresii și locuțiuni, în lucrări relativ recente, teoretice sau practice.

Fac această afirmație, având în vedere mult prea numeroasele încadrări greșite ale îmbinărilor de cuvinte în clase diferențiate terminologic, dar insuficient diferențiate conceptual, în special clasa locuțiunilor și cea a expresiilor.

În privința înregistrării lexicografice a cuvintelor învechite sau rare care apar doar în locuțiuni și expresii, cred că se impune

precizarea statutului lor de termeni cologaționali. O soluție corectă poate fi și aceea a neindicării statutului morfologic al acestor cuvinte și a notării cologațiilor în care se găsesc, cu precizarea statutului acestora. Așa procedează autoarele *DOOM* în cazul termenilor locuționali: *baștină* (de -), *ghiotura* (cu-), *îndemână* (la-), *nelumea* (ca-), *nelalocul ei* (lui, sat/, etc), *neștire* (în-), *preajma /preajmă* (din/în/prin-), *seamă* (fără-), *toptanul* (cu-) etc.

Nu la fel procedează însă cu termenii⁵: *adins* înv.adv., *acătării* (mai-) adj.invar., *aminte* (în expr.) adv., *chui* s.n., *ghes* s.n., *giol* s.n., *habar* s.n., *hac* s.n., *iveală* s.f., *izbeliște* s.f., *leuca* s.f., *prejos* (mai-) adv., *presus* (mai-) adv., *pripas* s.n., *rână* s.f., *dodii* s.f.pl. în expresii, *seamă* s.f. în expresii, *toi* s.n., *sponci* s.f., *șleau* s.m., s.n., *trombă* s.f., *veresie* s.f., *vileag* s.n.

Susțin că în limba română actuală, toate aceste cuvinte au statut de element cologațional și nu de substantive sau de adverbe, deoarece nu pot apărea decât în locuțiuni și în adverbe simple. *înadins*, *întradins*, *dinadins*, *dintradins*⁶ provin din adverbe compuse, care s-au format, la rândul lor, din locuțiuni adverbiale. Scrierea sudată și noul statut de adverbe simple sunt motivate, pe de o parte, de pierderea autonomiei cuvântului *adins*, pe de altă parte, de seria adverbilor care au avut un parcurs asemănător: *deopotrivă*, *deoparte*, *întotdeauna* ș.a. Consider corecte înregistrările de tipul celei a cuvântului *nelumea*, fără indicarea statutului morfologic, dar cu indicarea termenului colocant obligatoriu *ca* și a statutului de locuțiune adjectivală, respectiv adverbială, cu precizarea registrului familiar de utilizare. [*DOOM*, *nelumea* (ca -)]. Din moment ce înregistrezi astfel de cuvinte, e normal să înregistrezi și locuțiunile în care se conservă. Altfel, simpla apariție a unui astfel de cuvânt pare a fi o „resuscitare” nereușită a unui statut inexistent azi, or e limpede pentru oricine că în afara locuțiunii, cuvântul respectiv nu mai e în uz. Nu e numai cazul substantivelor *iveală*, *hac*, *vileag*, *seamă*,

care și-au pierdut definitiv autonomia morfosintactică, dar care există în multe locuțiuni (neînregistrate de *DOOM*): *a da la iveală / în vileag*, *a-i veni de hac*, *a-și da seama*, *de-o seamă*, *a băga de seamă*, *a ține seama de*, *a ține seamă*, *a lua în seamă*, *de seamă*, *de-o seamă cu*, *pe seama*, *în seama* etc. E și cazul cuvintelor învechite: *amănușime*, *anevoiuță*, *brânci*, *prinos*, *pripas* ș.a., a căror existență se restrânge la cea locuțională: *în amănușime*, *cu anevoiuță*, *pe brânci*, *a da brânci*, *a-și aduce prinosul*, *de pripas*. E și cazul unor substantive neologice ca *anvergură*, *augur*, *amonte*, *aval*, *brio*, *chix*, *etate*, *intermitență*, *parcurs*, *speță*, *subsidiar*, *țifla*, *trombă*, *unison*, *vogă* ș.a. care apar mai frecvent în locuțiuni decât în combinații libere: *de anvergură*, *de bun / rău augur*, *în amonte*, *în aval*, *din amonte*, *din amonte de*, *în amonte de*, *amonte față de*, *spre amonte*, *în aval*, *aval de*, *în aval de*, *din aval*, *aval față de*, *cu brio*, *a da chix*, *în etate*, *cu intermitență*, *pe parcurs(ul)*, *în speță*, *în subsidiar*, *a da cu țifla*, *în trombă*, *la unison*, *în vogă*... *DOOM* nu le înregistrează.

Semnalăm absența indicației „învechit” la unele substantive locuționale ca *noimă*, *rână* și *sponcă* ș.a., absență care conduce la impresia că aceste cuvinte sunt funcționale, or, în româna actuală, acestea nu se mai folosesc decât în locuțiuni ca: *fără noimă*, *într-o rână*, *pe sponci*.

1.5. Un alt tip de cologație este cea verbal-reflexivă. Prin *verb cu formant reflexiv* se înțelege, în mod obișnuit, un verb însoțit de pronume reflexiv în dativ sau acuzativ. O construcție verbală apare însoțită de un formant reflexiv în două situații. Una este aceea când același referent „interpretează” în propoziție roluri tematice diferite cu ajutorul dublei reprezentări, atât printr-un nominal-subiect, cât și printr-un pronume reflexiv-nesubiect, spre deosebire construcția similară, cu aceleași roluri distribuite unor referenți diferiți: *Eu mă grăbesc* vs. *Eu te grăbesc*. Altă situație este când formantul reflexiv nu are rol tematic, nici funcție sintactică, ci este, pur și simplu, parte componentă a verbului. În această situație, pronumele reflexiv și-a pierdut

⁵ După fiecare termen, voi relua precizările din *DOOM*.

⁶ *întradins* și *dintradins* apar în *DOOM* ortografiate: *într-adins*, *dintr-adins*.

autonomia semantică și sintactică, dar își păstrează autonomia morfologică. Poate fi considerat morfem lexical: *Nu se pretează la așa ceva! Se întâmplă adeseori asta! Se cuvine să-l ajutăm.*

Secvența *mă bazez pe ajutorul...* e formată dintr-un verb cu formant reflexiv obligatoriu, *a se baza*, și prepoziția *pe*, care precedă un nume. În această secvență există o parte fixă - *colocația* - constituită din pronume reflexiv, verb și prepoziție și o parte variabilă, reprezentată de substantivul *ajutorul* (care poate fi înlocuit cu substantive din aceeași serie a inanimatelor, frecvent determinate: *experiența, documentul, legea, înțelegerea* etc: *mă bazez pe experiența ta / colegilor / de cercetător a...*, cu substantive din seria animat-persoană, cele comune apărând obligatoriu determinate: *mă bazez pe Ionescu / colegul / mama / fratele...*, cu pronume: *mă bazez pe el / acela / altul...*, cu numerale: *mă bazez pe doi / pe al doilea / amândoi...sau* poate avea realizare propozițională: *Mă bazez pe ce am învățat / pe cine mă susține.*). Teoretic așadar, orice substantiv poate apărea în locație cu verbul *a se baza*. În comunicare însă se manifestă unele preferințe colocative, pe care le-am menționat mai sus (*a se baza pe ajutorul cuiva, a se baza pe cineva / tine / dvs. / prieteni* etc).

Există verbe (rar, locuțiuni verbale) cu formant reflexiv obligatoriu, deci întotdeauna reflexive ca *a se bizui, a se mândri, a se preta, a se baza, a se întâmpla, a-și închipui, a-și însuși, a-și aduce aminte, a-și lua rămas bun* etc. Există însă și alte verbe care apar cu sau fără formantul pronominal reflexiv. Diferențele de sens între aceste forme sunt mai mari: *a ambala - a se ambala, a uita - a se uita, a afla - a se afla, a cădea - a se cădea, a comporta - a se comporta, a duce - a se duce, a înapoia - a se înapoia, a pomeni - a se pomeni, a preda - a se preda* etc, mai mici sau chiar inexistente: *a certa - a se certa, a ruga - a se ruga, a juca - a se juca, a mira - a se mira, a abate - a se abate, a alătura - a se alătura, a calma - a se calma* etc

În cele mai multe cazuri, pronumele în dativ care însoțește un verb are valoare posesivă: *își ajută colegii = ajută pe colegii săi, își ia copilul de la școală — ia copilul său..., își ascute creionul =*

ascute creionul său etc Există și verbe cu două pronume, unul personal în dativ și celălalt, reflexiv în acuzativ: *a (/) se cuveni, a i se năluți, a i se năzări, a i se împletici limba-n gură, a i se acri, a i se urî*. Există însă și verbe care nu admit combinarea cu pronume reflexiv: *a fi, a trebui, a ploua, a ninge, a tuna, a fulgera* etc.

Cele mai multe dintre verbele cu formant reflexiv obligatoriu, înregistrate de DOOM² sunt cuvinte învechite: *a se alege, a se fățări, a se fățarnici, a se furlandisi, a se haini, a se împelița, a se încălăra, a se încăina, a se înfurci* etc, rare: *a se bacceli, a se împăcli, a se încăini* etc, regionale: *a se făloși, a se hârși, a se hrentui, a se încăibăra, a se încârdoșa, a se îndușmăni, a se înghemui* etc, populare: *a se împicioroga, a se împricina* etc

1.5.1. Cele mai multe dintre verbele tranzitive se caracterizează prin posibilitatea de a apărea cu sau fără formant reflexiv, fără ca acest lucru să opereze vreo modificare semantică. Formantul reflexiv actualizează aceeași funcție sintactică de complement direct ca și determinantul aceluiași verb nereflexiv: *...a jucat dur și s-a accidentat ...*(publionline.ro); *încadrarea juridică a faptei conducătorului de autovehicul, care sub influența băuturilor alcoolice accidentează mortal o persoană...*(uvt.ro); *Windows 2000...se adaptează la schimbările de hardware* (mcit.ro); *Istoricii de limbă latină preiau această împărțire a lumii, pe care o adaptează propriilor necesități, căci...*(unibucro); *Prințul descăleca și se afundă în desișul pădurii...*(itbox.ro); *ruga lor din suflet curat izgonească orice ispită, care pe noi ne-afundă-n w//are...*(greek-catholicro); *Inamicul anonim afundă orașul Gotham în haos...* (magazinultau.ro)

Alte verbe tranzitive au sensuri asemănătoare mai mult sau mai puțin, în funcție de prezența / absența formantului reflexiv. În prezența reflexivului, sensul „derivă” din sensul „perechii” verbale nereflexive: *Ambele rapoarte accentuează însemnătatea învățământului pentru viitorul omenirii...* (educoop.net); *Defectele se accentuează o dată cu trecerea*

anilor... (azsmures.ro); *Pasagerii cară bagajele pe pistă...* (cadreport.ro); *Am rămas pușini, majoritatea se cară..* (contrafort.md);

Unele „perechi” de verbe au sensuri total diferite: *emiterea avizului definitiv comportă* trei faze și anume... (aquatim.ro); *Deoarece se comportă foarte urât...* (bvau.ro); *Diferitele mașini electrocasnice consumă cantități diferite de energie...* (ugal.ro); *Antrenorul echipei FC Argeș s-a consumat foarte mult datorită greșelilor individuale făcute de elevii săi...* (fcarges.net). Nu intră în discuție reflexiv-pasivul: **S-au consumat** multe băuturi alcoolice de către...

Trebuie spus că unele verbe din categoria acestora dobândesc un anumit sens și datorită termenilor colocanți. De pildă, verbul *a se preta* are sensul de *a consimți să facă ceva incorect sau care este sub demnitatea sa*, numai dacă e combinat cu prepoziția *la* (*se pretează la un comportament suburban*) și are un alt sens, total diferit, acela de *a se potrivi, a fi bun la...*, dacă e urmat de prepoziția *pentru* (*aceasta construcție se pretează pentru un sediu de bancă*), de prepoziția *la* (*materialul acest se pretează la folosirea în industria...*), de un infinitiv (*se pretează a fi interpretat*) sau de un nume în dativ (*se pretează interpretării*).

1.5.2. Cele mai multe dintre verbele cu formant reflexiv formează colocații minimale cu prepoziții simple sau compuse, care precedă nume sau verbe: *de a se abține de la o acțiune cu o motivare detaliată, specificând toate elementele...* (bice.md); *se abține de a mai face asemenea promisiuni în propaganda electorală...* (bucovina-forestiera.ro); *se abține de la vot...* (crj.ro); *se eschivează de la activitățile formațiunii...* (iatp.md); *se acomodează cu acest univers...* (desprecopii.com); *se acomodează la stilul de viață al stăpânului...* (petzone.ro); *se acomodează la condițiile, la realitatea* ... (contrafort.md); *i se acrește de atâta ciment, asfalt, blocuri și cealalte, am ales să-mi petrec Pastele la țară, la bunici...* (level.ro); *se afiliază la mai multe site-uri...* (moldova.cc); *D. G. -a amoretat de un dansator...* (gardianul.ro); **s-a amoretat de altul...** (cafeneaua.ro); *se autoservește cu o*

vișinată... (neamt.ro); *se axează pe schimbările aduse de Internet...* (ise.ro); *se cațără pe un gard, stâncă...*, *se cațără în copaci...*, *se complace în izolare și anonim...* (contrafort.md); **s-au dedat la rele, la jafuri...** (jimbolia.ro); *se erijează în exponenți...* (jumahmd); *se gudură pe lângă tine... până și pe lângă femeia de serviciu...* Unele dintre aceste verbe formează colocații minimale doar cu o singură prepoziție: *se bazează pe...*, *se amorezează de...*, *se ciorovăiește cu...*, *se contopește cu...*, *se fălește cu...* La rândul lor, aceste colocații minimale se pot combina cu alte cuvinte funcționale care sunt marcate corespunzător funcției sintactice: *Asociația se bazează pe cotizațiile membrilor săi pentru finanțarea activităților sale și pentru asigurarea independenței...* (info.uoradea.ro); *se pretează la înglobarea de date pentru alcătuirea unei bănci...* (microsoft.com).

Când colocantul este pronume relativ sau un substantiv determinat de un adjectiv relativ, acesta precedă întotdeauna verbul: **pe care se bizuie...**, **pe cine se bizuie...**, **de ce i se acrește...**, **pe ceea ce se bazează...**, **de a cărei învecinare se dezice...** (romanalibera.com).

Aceleași verbe formează colocații cu nume în dativ: **se afiliază prevederilor** *Declarației de la Bologna...* (ucv.ro); *... după ce au dezinformat populația privind protestele jurnaliștilor și s-au dedat întru totul propagandei totalitare, acum ascund...* (jci.iatp.md); *funcționari de la Ministerul Culturii s-au dedat unui adevărat boicot al teatrului...* (contrafort.md); *Microsoft se eschivează atacului My Doom...* (price.ro).

Aceste colocații pot fi dislocate de semiadverbe: *se axează doar pe știință...* (contrafort.md), de adverbe: *se axează exclusiv pe utilizarea unor programe...* (pconcrete.ro); *se axează prioritar pe reliefa factorului cultural...* (unap.ro), de locuțiuni adverbiale: *se axează în primul rând pe astfel de corespondențe...* (lycos.fr); *se axează în special pe rezolvarea...* (hangar.ro); *se axează mai degrabă pe discreditarea adversarilor...* (org.ro); *se axează în principal pe designul...* (leeds.ak.uk), de substantive cu sau fără determinanți, cu funcții circumstanțiale: *Politica de dezinflație se bizuie de câteva luni pe cursul de schimb...* (profitromania.ro); de

conjunții și locuțiuni conjuncționale: *se bizuie însă numai pe muncă cinstită...*homeopatia.ro; *se adaptează, prin urmare, condițiilor...* gadianul.ro.

Secvențele dislocante pot fi mai ample, creând impresia că un termen al cologației minime lipsește, respectiv prepoziția: *în primul caz, băncile expansioniste se cramponează până la capăt, cu încăpățănare, de politicile lor...*misesromania.org;... *putea fi impresionat pozitiv de un urs cu care un prim secretar de raion se fudulește..* sud-est.md.

Unele verbe nu colochează decât cu subiectul: *drumul se bifurcă, poteca se bifurcă, aleea se bifurcă, strada se bifurcă; păcătosul se căiește; oamenii se blazează; vecinul meu s-a boșorogit; unii se călugăresc; juponul nu s-a demodat ...*

Alte verbe preferă colocarea cu verbe la conjunctiv: *se codește să meargă...*wordtheche.com; *se codește să mănânce ...*respiro.org; *se complace să trăiască haotic...*cosmopolitan.ro; *se eschivează să se prezinte...*mai.md. sau la infinitiv: *se complace în a se văicări...*peltu.ro; Există însă verbe cu formant reflexiv pentru care vecinătatea conjunctivului e imposibilă: **se desolidarizează să...*, **se bizuie să...*, **se descotorosește să...*

Există și verbe care admit și colocarea cu o subordonată echivalentă a complementului prepozițional, al cărei conector este, el însuși, parte a unei cologații:... *Liderul sectei se grozăvea că ar fi fost vizitat de extraterestri...*geocities.com, (în loc de *liderul se grozăvea cu vizita unor extraterestri*); *Se abține să mai facă asemenea afirmații...(se abține de a mai face...)*; *Confrații noștri se miră că subsemnatul a recunoscut...*prosport.ro (*confrații noștri se miră de faptul că...*)

1.5.3. în româna actuală, se manifestă tendința extinderii seriei de prepoziții care colochează cu astfel de verbe: *Programul se axează mai mult asupra studiilor teoretice în comparație cu...* *Atenția se axează asupra predării în clasă, cu reflectare continuă asupra...*educoop.net; *O astfel de mașină nu se pretează pentru terenuri accidentate; C. V. T. se căiește pentru aberațiile debitate,* cdep.ro.

Utilizarea unui verb fără colocantul său prepozițional e mai rară și aparține, în general, stilului beletristic: *Totul se contopește calm și limpede ca o după-amiază de vară (F.Aderca-Mic tratat de estetică)...*destinatii.liternet.ro; *Tunete lungi se nasc din ceruri, asurzitorul zgomot crește, zgomot venit din largi infernuri, marea în cer se contopește.*clubliterar.com; *N-a existat niciodată pentru noi locul 2, numai 1, numai 11 - se fălește Laza Cnejevici, ca bănățeanul care...*agenda.ro

1.6. Prepoziția *de* este element cologațional în compuse: prepoziționale, numerale, substantivale, adverbiale etc, în locuțiuni și verbe prepoziționale.

1.6.1. Este formant al unor numerale cardinale ca *douăzeci de mii, douăzeci și unu de mii, o sută de mii, douăzeci de milioane, douăzeci și unu de milioane* ș.a., al numeralilor adverbiale *de două / trei ori*, al numeralilor ordinali de tipul *cel de-al treilea, cea de-a treia*, al numeralului ordinal *dintâi (de+întâi)*. Este prepoziție obligatorie după numeralii cardinale mai mari de *douăzeci*: *douăzeci de / treizeci și doi de / o sută patruzeci de / o mie cinci sute de / un milion cinci sute de mii de oameni*. Are topică fixă, indiferent că se află în antepunere ca în *de două ori*, în postpunere ca în *douăzeci și unu de* sau în poziție mediană ca în *o sută de mii*.

Varianta construcției formate din numeral și prepoziția *de* din limbajul economico-administrativ nu are prepoziție: *două milioane lei, două sute mii lei, douăzeci caiete, treizeci și unu pixuri, douăzeci și două săli* etc Bancnotele sunt inscripționate în acest fel: *cinci sute lei, una sută lei, cincizeci lei*, iar tendința renunțării la prepoziția *de* în astfel de construcții, în scris în special, se generalizează și se motivează, în primul rând pentru sistematizarea clasei numeralului și în al doilea rând, pentru eliminarea unui element lipsit de semnificație în exprimarea numeralilor, chiar pentru evitarea repetării acestui *de* (iată un text

ca multe altele, în care *de* se utilizează în exces: ... *s-a vorbit de cinci sute douăzeci de mii de lei de fiecare pasăre sacrificată.*)

1.6.2. Prepoziția *de* este formant al compuselor prepoziționale, unde ocupă frecvent primul loc: *de la, de pe, de pe la, de lângă, de pe lângă, de sub, de pe sub, de peste, de după, de către, deasupra, de deasupra, dedesubtul, de dedesubtul, decât.* În *fără de* ocupă ultimul loc. Această prepoziție compusă învechită este unică prin poziția lui *de*, de aceea, poate, româna actuală a înlocuit-o cu prepoziția *fară*: *poveste fără de sfârșit / poveste fără sfârșit; actul fără de care nu ești / actul fără care nu ești.*

În indicarea statutului unora dintre aceste compuse, *DOOM*¹ oscilează și, în felul acesta, microsistemul respectiv nu este evidențiat: *de deasupra (mării)* e considerată o îmbinare liberă a două prepoziții, în vreme ce *de dedesubtul (diagonalei)* este o prepoziție compusă. Este limpede că ambele îmbinări funcționează identic, ca prepoziții compuse. Cât privește gruparea *de a / de-a*, despre care *DOOM*¹ precizează că este „prep. + prep.”, considerăm că doar înaintea unui infinitiv funcționează astfel (*a* este o prepoziție, care a devenit morfem morfosintactic sau marcă a infinitivului): *plăcerea de a citi / de-a citi.* În locuțiuni adverbiale ca *de-a dura, de-a binelea* ș.a., în locuțiuni prepoziționale ca *de-a lungul, de-a latul* ș.a., în locuțiunea verbală *are de-a face (cu)*, gruparea *de-a* este formant locuțional. Aceeași grupare *de-a* din construcția (*o colegă*) *de-a mea*, altădată greșită, dar admisă de norma actuală, e formată din prepoziția *de* (cu sensul „de felul”) și elementul *a* al pronumelui posesiv.

În compusele sudate formate din una sau două prepoziții, *de* ocupă primul loc: *despre, deasupra, dedesubtul*, iar în compusele mai vechi, vorbitorul nefilolog n-o poate identifica: *din (de+în), dintre (de+între), dinspre (de+în+spre), dintru (de+întru).* Dintre toate acestea, formațiile *deasupra* și *dedesubt(ul)* au dublu

statut morfologic, de prepoziții compuse și de adverbe compuse. *Dedesubtul* devine, prin conversiune, substantiv compus, utilizat mai frecvent la plural: *Hayssam dezvăluie dedesubturile răpirii. (hotnews.ro).* Prepozițiile compuse a căror terminație pare a fi un articol hotărât cer genitivul: *deasupra / dinaintea / dinapoia / dinafară / dinăuntru / dinăuntru / dedesubtul bărbiei.*

În cazul prepozițiilor compuse, cu formantul *de*, scrierea se realizează în trei feluri: cu termenii sudați (*despre, deasupra*), cu termenii separați prin blank (*de pe, de către, de cu, de deasupra, de după, de la, de lângă, de pe la, de pe lângă, de pe sub, de peste, de prin, de sub, fără de*) și cu termenii legați cu cratimă (*de-a*).

Și unele compuse prepoziționale corelative, utilizate în exprimarea unui interval dislocabil, conțin prepoziția *de*: *de la X la Y, de la X până la Y, de pe X pe Y, de sub X pe Y, de lângă X lângă Y, de pe la X până la Y* ș.a.

Câteva prepoziții compuse cu *de* au semnificații identice sau asemănătoare cu una sau cu alta dintre prepozițiile componente (dacă e vorba de un compus format din trei prepoziții, chiar cu două dintre acestea): *Poezia e recitată de către / de Măria. Vorbește despre / de tine. Amenzi de până la 50 de milioane / amenzi până la 50 de milioane (www.gandul.info); cu durată de până la 4 luni (www.edu.ro) / până la 4 luni', tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte / viață fără moarte', un glas ce răsună de printre frunze (www.wordtheque.com) / răsună printre frunze, în perioada de după 1990 (www.infotim.ro) / în perioada după 1990; ...semnătura boierului de pe actul de vânzare (www.jurnalulbtd.ro) / semnătura boierului pe actul de vânzare; poze de pe la chefuri (poze.acasa.ro) / poze de la chefuri; De pe lângă Vf Viscolul putem vedea... (www.cchr.ro) / de lângă Vf. Viscolul putem vedea...; dacă ai noroc, de pe sub un covor îți va face cu ochiul teancul de acte... (jurnalistica.lit.uaic.ro) / dacă ai noroc, de sub covor îți va face cu ochiul...*

Altele au aceeași semnificație cu o prepoziție care nu e componentă a compusului: *anunțuri de prin ziare (fun.itbox.ro) /*

¹ *DOOM, de a/de-a.*

anunțuri din ziare; e plecată de printre noi de mulți ani (balti.ro)/ e plecată dintre noi de mulți ani.

1.6.3. Adverbele compuse cu *de*: *deasupra*, *dedesubt*, *decât*, *defel*, *deloc*, *demult*, *demultișor*, *deocamdată*, *deodată*, *deoparte*, *deopotrivă*, *departe*, *deseară / diseară*, *desigur*, *deunăzi*, *devale* (pop.), *devreme*, *dinainte*, *dinapoi*, *dinafară*, *dimpreună*, *dimprejur*, *dinadins*, *dinăuntru*, *dindărăt*, *dincolo*, *dincotro*, *dintotdeauna* se caracterizează prin poziția inițială a prepoziției *de*, prin sudarea componentelor (care, în compuse vechi, face dificilă, chiar imposibilă identificarea prepoziției *de*) și parțial, prin componența morfologică. Al doilea (în câteva cazuri, și al treilea) colocant este un substantiv: *loc*, *parte*, *potrivă* (acesta, ca și *iveală*, *vileag*, *seamă*, *hac* ș.a. și-a pierdut autonomia morfosintactică. Unele dintre aceste adverbe compuse admit „articularea” și dobândesc astfel statut de prepoziție compusă: *dinainte / dinaintea* (*de+înainte*), *dindărăt / dindărătul* (*de+îndărăt*), *dinafară / dinafară* (*de+în+afară*), *dinapoi / dinapoi* (*de+în+apoi*), iar altele n-o admit: *dinadins*, *dincoace*, *dincolo*.

În câteva adverbe compuse, **de** ocupă al doilea / al treilea loc: *îndelung*, *îndeajuns*, *îndeaproape*, *îndeosebi*, *îndeobște*, *totdeauna*, *întotdeauna*, *îndeaproape*, *numaidecât*, *nicidecum*, *dis-de-diminează* („dis” este explicat în *Formarea cuvintelor în limba română*. *Compunerea*⁸ ca provenind fie din *din+zi*, fie din *de+îns*)

1.6.4. Mai puține sunt compusele substantivale comune (*deochi*, *demăncare*, *derâdere*, folosite uneori în locuțiuni ca *a-i face de deochi*, *a lua în derâdere*) decât cele proprii, în special toponime [*Delavrancea*, (*Ioan Pop*) *de Popa*, *Pop de Băsești*; *Stâna de Vale*, *Roșiorii de Vede*, *Porumbacu de Sus*]. Cele adjectivale (*deplin*, *destul* ș.a.), verbale [*a (se) dedulci*, *a*

desăvârși, *a deosebi* etc.] sau conjuncționale (*deoarece*, *deși*, *deci*) sunt puține.

În *Formarea cuvintelor în limba română*. *Prefixele*⁹ verbele *decădea*, *decurge*, *denumi* sunt considerate derivate cu prefixul *de-*, și nu compuse, iar verbele *deochea*, *deosebi*, *depărta*, *desăvârși*, derivate prin sufixare sau regresive de la compusele: *deochi*, *deosebi*, *departe*, *desăvârșit*, iar *dedulci*, un compus parasintetic.

1.6.5. Locul ocupat de prepoziția *de* în compuse este frecvent primul: *deasupra*, *demult*, *desigur* ș.a., dar și al doilea: *îndelung*, *totdeauna* ș.a., mai rar, al treilea: *întotdeauna*, *numaidecât* ș.a. sau ultimul, ca în prepoziția *fără de* sau în adjectivul nehotărât din limbaj popular: *alde*.

Unele dintre aceste compuse au devenit baze derivate. De la *deochi*, *deplin*, *departe* au apărut, prin derivarea cu sufixe și / sau prefixe, cuvinte noi: *a deochea*; *deplinătate*, *a îndeplini*, *îndeplinire*, *îndeplinit*, *neîndeplinire*, *neîndeplinit*; *a (se) depărta*, *depărtare*, *depărtat*, *nedeapărtat*, *depărtător*, *depărțișor*, *a (se) îndeapărta*, *îndeapărtare*, *îndeapărtat*, *neîndeapărtare*, *neîndeapărtat*.

Am constatat că unele compuse cu termenul colocant *de* sunt analizabile, având o componență evidentă: *despre*, *desigur*, *deplin* ș.a., iar altele, parțial analizabile în momentul de față, vor trece (poate au și trecut!), prin opacizarea structurii, în clasa cuvintelor simple: *dimpotrivă*, *dimpreună*, *dinăuntru*, *dintâi*, *dinadins*, *dincoace*, *dincolo* ș.a.

Multe dintre aceste compuse adverbiale, substantivale acceptă antepunerea prepoziției *de* când au funcție atributivă sau circumstanțială de loc sau de timp și, astfel, apare cacofonia: *partea de deasupra / de dedesubt / de demult ...în finala de deseară*; *descântec de deochi*; *felu' ăsta de demăncare*; *pronume demonstrativ de depărtare*; *un strigăt de departe*.; *De deasupra / dedesubt venea o căldură neobișnuită*.

⁸ *Formarea cuvintelor în limba română*. *Compunerea*, p. 222.

⁹ *Formarea cuvintelor în limba română*. *Prefixele*, p. 80-81.

1.6.6. Prepoziția *de* este termen colocant al unor verbe și al unor locuțiuni verbale ca: *a abuza de, a se apăra de, a se apuca de, a beneficia de, a se crampona de, a depinde de, a se debarasa de, a se depărta de, a se descotorosi de, a se desolidariza de, a se dezvăra de, a se dezice de, a se dispensa de, a se feri de, a se îndrăgosti de, a se lua de, a-i păsa de, a se prevala de, a priva de, a profita de, a se sinchisi de, a se teme de; a avea nevoie de, a-și aduce aminte de, a-și bate joc de, a ține cont de, a ține seama de, a-și da seama de ș.a., al unor construcții verbale de tipul *mi-e frică / dor / teamă / milă...de, e nevoie de...**

Unele dintre acestea se disting de omonimele lor prin prepoziție sau / și prin clitic reflexiv: *Nu te lua de olteni! vs Nu lua cartea de acolo!; S-a apucat de fumat, vs A apucat bara.*

Aceeași prepoziție este selectată și de foarte multe verbe care au o variantă neprepozițională, omonimă sau neomonimă cu verbul prepozițional: *S-a apucat de muncă. / de bară. vs Apucă bara.; își vede de treabă, vs Vede un film.; Râde de toată lumea. vs Cine râde la urmă, râde mai bine.; Uzează de mijloace nepermise. vs Adrenalina în exces uzează prematur sistemul cardiovascular... (www.vitalitate.com); S-a lăsat de fumat, vs A lăsat un mesaj.; Mă lipsesc de serviciile sale. vs Lipsesc câteva clipe.; S-a lepădat de credința strămoșească, vs (Și-)a lepădat paltonul; Se îngrijește de imaginea ei. vs Îngrijește-ți sănătatea!; S-a atașat de sora sa vitregă, vs Am atașat mesajului o pagină HTML.; I s-a acrit de atâta muncă gratuită, vs A acrit salata cu zeamă de lămâie.; I s-a urât de atâta singurătate, vs Urăște singurătatea.; Fonologia se ocupă de sistemul de smnete... (ro.wikipedia.org) vs SIE ocupă un imobil... (www.adevarulonline.ro); A.O. a uitat de prevederile regulamentare, vs A uitat cheile pe masă.; Nu s-a atins de nimic...Mingea a atins bara.; Mă bucur de succesele tale. vs Mă bucură succesele tale.; S-a convins de eficiența medicinei naturiste, vs A convins instanța să...; Se crapă de ziuă vs ...un ger de crapă șinele de caleferată.; Cartofii se curăță de coajă vs Petele se curăță cu detergent.; Nu s-a debarasat de mentalitatea*

comunistă...vs A debarasat mese într-un local (www.cafeneaua.com); Nu s-a delimitat de trecutul său. vs Municipality a delimitat perimetrul; Adevărul se deosebește de minciună, vs Ne deosebim în păreri.; PD se detașează de declarațiile lui C.T. (www.24h-online.ro) vs Dintre ele se detașează colecțiile de etnografie.; Se dezvăță greu de obiceiurile sale. vs Năravul care a prins rădăcini anevoie se dezvăță. (greek-catholic.ro); Acest virus se diferențiază de celelalte, (www.postamedicala.ro) vs Nu diferențiază culorile.; Deputații PNL se disociază de declarațiile lui Orban. (www.cdep.ro) vs Sărurile sunt electroliți care disociază în ioni; Camus se distanțează de Sartre. (dti.unilat.org) vs Polii de piatră se distanțează... (www.respiro.org); Părinții nu se interesează de cultura copiilor, (www.adevarulonline.ro) vs Nu mă interesează acest aspect.; Nu se jenează de comportamentul ei vs //jenează o întindere musculară.; Mă rog de tine să...vs Te rog să...; S-a săturat de promisiuni vs A mâncat și s-a săturat.; Titlurile se separă de restul textului...(www.ire.ro) vs Ceea ce îi separă pe oameni este faptul...(www.contrafort.md); Autorul s-a servit de diverse izvoare... vs Ne-a servit cu budincă.; S-a speriat de vorbele tale. vs // sperie gândul că...

Și anumite adjective, locuțiuni adjectivale, adverbe, locuțiuni adverbiale, interjecții, locuțiuni interjecționale selectează prepoziția *de*: *apt de..., capabil de..., conștient de..., demn de..., bun de..., plin de..., lipsit de..., diferit de..., surprins de..., gata de..., apropiat de..., bucuros de..., sigur de...; în stare de..., fel de fel de..., ca vai de lume de...; aproape de..., departe de..., înainte de..., dincolo de..., alături de..., mai presus de..., mai jos de...; vai de..., vai și-amar de...ș.a.*

1.6.7. Prepoziția *de* este și component al unor locuțiuni substantive: *părere de rău, bătaie de joc, ținare de minte, (ne)băgare de seamă, tragere de inimă* (provenite din locuțiuni verbale care nu conțin *de*) ș.a., adjectivale: *de seamă, de treabă, de proporții, de sine stătător, de-o șchioapă, de-o seamă* ș.a., adverbiale: *de-a dura / binelea / bușilea, de-a ascunselea / de-a*

v-ați ascunselea; de-a azvârlită, zi de zi, an de an, clipă de clipă; de milă, de silă; de voie, de nevoie; de altfel, de altminteri, de cu seară, de jur împrejur, de mult, de obicei, de regulă, de exemplu, de pildă, cât de cât, de tot, de-aia, de-asta ș.a., verbale: a avea de gând, a-și vedea de treabă, a-i veni de hac, a sta de vorbă ș.a., prepoziționale: în afară de, alături de, de partea, conjuncționale: de vreme ce, de îndată ce, din moment ce, de ce, pe măsură ce, odată ce ș.a.

1.6.8. Se observă varietatea cologațiilor cu formantul *de* și câteva aspecte ale comportamentului său de termen colocant. Numărul mare și, mai ales, rolul important în comunicare al acestor cologații întăresc poziția cuvântului *de* în vocabularul fundamental al românei actuale.

1.7. *DOOM* este cea mai importantă lucrare normativă a limbii române actuale, care se adresează tuturor vorbitorilor interesați de cunoașterea normelor limbii române literare. Are un rol decisiv în fixarea limbii standard, „una dintre variantele stilistice ale limbii literare care reunește fapte lingvistice aparținând tuturor vorbitorilor, utilizate în condiții obișnuite, nemarcate de specializarea profesională sau de afectivitate” (*DSL, standard*). Aceasta asigură comunicarea între vorbitori, facilitând buna funcționare a instituțiilor, a vieții înseși. Limba învățării diferitelor discipline în școală, limba legilor, decretelor, ordonanțelor, formularelor de tot felul, limba pliantelor, instrucțiunilor, cataloagelor, prospectelor diferitelor produse alimentare, farmaceutice, comerciale etc. influențează construirea unei limbi literare standard. Limbajele tehnice și științifice transferă asupra acesteia regula sensului unic al cuvântului, iar limbajul artistic, dimpotrivă, conduce la plăcerea proliferării sinonimice și a exprimării originale. *DOOM* certifică instituționalizarea limbii române literare, ale cărei norme trebuie să fie respectate la nivelul vieții publice.

După mai bine de douăzeci de ani de la apariția *DOOM*, româna se află în situația de a avea multe variante ortografice,

ortoepice și morfologice, justificate parțial de diversitatea stilistică. Lingviștii trebuie să delimiteze uzul corect al limbii de cel incorect, tolerând, cum au și procedat, poate în prea multe cazuri, variantele neliterare. E adevărat că după 1989 am primit „porția de libertate”, manifestată și în utilizarea limbii. Lingviștii au observat înnoirea limbajului, au înregistrat noutățile și, prin noua ediție a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic*, prezintă normele limbii române literare actuale. Așa cum au constatat înseși autoarele în momentul lansării *Dicționarului*, respectarea componentelor formale, semantice și stilistice ale uzului actual a condus la un caracter normativ „mai permisiv”. Gabriela Pană Dindelegan a caracterizat *Dicționarul* ca „o etapă intermediară în vederea întocmirii unei ediții definitive” (în cuvântul rostit la lansarea *DOOM*), etapă decisivă în ceea ce privește testarea variantelor acceptate, mai ales ale împrumuturilor recente.

Judecat din această perspectivă, ca o certificare provizorie a diferitelor variante de scriere, de rostire și gramaticale, *Dicționarul* impune observarea, monitorizarea, compararea și selectarea faptelor de limbă, dar și identificarea unor norme ortografice, ortoepice și morfologice ale limbii române literare.

În contextul celor amintite mai sus, voi prezenta unele observații legate de inventarul lexical al dicționarului, în special, de regimul cuvintelor compuse și al locuțiunilor în româna actuală.

1.7.1. Inventarul de cuvinte al *DOOM* preia „aproape integral” inventarul *DOOM*, la care adaugă 2500 de cuvinte noi, după cum se precizează în „Notă asupra ediției”. Potrivit mărturisirii Ioanei Vintilă-Rădulescu, coordonatoarea lucrării, autoarele n-au împărtășit acest principiu, considerând, pe bună dreptate, că „nu se poate norma nici pentru trecut, nici pentru sisteme din afara limbii literare actuale” (*DOOM*, XIV). În privința fondului vechi, credem că acest dicționar nu trebuia să includă decât acele cuvinte învechite, pe care vorbitorii de vârstă înaintată le mai folosesc, iar cei tineri le înțeleg (precum: *voievod*,

sultan, negoț, principe, ienicer, cetate de scaun, târgoveț, răzeș, pocal, letopiseț, vătaf, hatman, vasal, caftan, spadă, dregător, curtean ș.a.). Ele pot fi selectate din basme, povești și povestiri istorice, manuale și lucrări de istorie, cu alte cuvinte, din limbajul istoric, și incluse în dicționar, fiind necesare în vocabularul vorbitorului instruit pentru descrierea aspectelor sociale, culturale, administrative etc. ale unei epoci trecute. Astfel de cuvinte apar și în locuțiuni sau expresii, prin urmare trebuie să fie înregistrate. Despre *seamă*, *DOOM* precizează că este un substantiv feminin care apare în expresii. Era preferabil să se precizeze că e învechit și că apare doar ca element locuțional: *a-și da seama, a băga de seamă, a ține seama de, a ține seamă, a lua în seamă, de seamă, de-o seamă cu, pe seama, în seama* etc.

Cuvintele recente sunt o realitate. Cei care le folosesc și care - ne place sau nu - sunt din ce în ce mai numeroși așteptau ca *Dicționarul* să le ofere indicații ortoepice, ortografice și morfologice pentru corecta lor utilizare. Includerea în acest dicționar a circa 2500 de astfel de cuvinte reprezintă un succes. Același dicționar trebuia să cuprindă însă toate cuvintele utilizate și înțelese în prezent de toți vorbitorii sau de anumite grupuri de vorbitori. De aceea, considerăm utilă introducerea cuvintelor noi, folosite frecvent: împrumuturi și creații românești recente, tocmai pentru ca legiuitorul să aibă posibilitatea să-i ofere vorbitorului românei actuale indicațiile necesare folosirii corecte a acestora. Există, din nefericire, o fobie a unor lingviști la împrumuturile englezești, dar multe dintre aceste cuvinte se legitimează prin prezența lor în comunicare. Totodată, specialiștii, interesați de dinamica vocabularului în general sau de productivitatea actuală a unor mijloace de îmbogățire lexicală, vor putea compara inventarele lexicale ale noii și vechii ediții, vor monitoriza „ieșirile” și „intrările” de cuvinte și vor putea întocmi diferite statistici (asupra fondului lexical păstrat, asupra productivității derivării și compunerii, asupra împrumuturilor din perioada actuală etc).

1.7.2. Inventarul *Dicționarului* cuprinde nu numai cuvinte, ci și îmbinări fixe de cuvinte: compuse și locuțiuni. Adeseori, referentul unei locuțiuni sau al unui compus nu are un alt nume decât cel locuțional sau al compusului însuși, lucru care impune prezența lor în dicționare. Pe de altă parte, cuvintele compuse și locuțiunile au un comportament morfosintactic unitar, de aceea, în mod justificat, ele fac parte din inventarul oricărui dicționar de tip explicativ sau normativ. Desigur, selectarea lor trebuie să depindă de o evaluare diferențiată a frecvenței lor în româna actuală, ca și în cazul cuvintelor simple.

După opinia noastră, trebuie uniformizat sistemul intrărilor acestor unități lexicale complexe. E indicat ca un compus sau o locuțiune să apară ca intrare nouă, după cuvântul de bază al combinației respective: *floarea-soarelui* după *floare*, *aducere aminte* după *a aduce*. Locuțiunile adverbiale *de aceea*, *de altminteri* nu sunt înregistrate după pronumele demonstrativ de depărtare sau după adverbul *altminteri* (care, surprinzător, nici măcar nu apare), ci după prepoziția *de*. Alte locuțiuni apar de două ori, după ambele componente, și au chiar statut morfologic diferit (v. *pe alocuri*).

Semnalăm prezența în *Dicționar* a unor adjective și substantive compuse cu „anatomy” ca: *anatomofiziologic*, *anatomopatolog*, *anatomopatologă* (cu mențiunea „rar”), *anatomopatologic*. Pe de altă parte, semnalăm absența altor compuse de acest fel: *anatomoclinic*, *anatomoradiologic*, *anatomofuncțional*, *anatomomorfologic*, *anatomohistologic*, *anatomy-biologic*, *anatomyogenital*, *anatomyohistopatologic*, *anatomyopatologie*, probabil mai frecvente decât *anatomopatologă*. Variantele grafice ale acestora impuneau o rezolvare. Componentele unor astfel de compuse apar scrise în trei variante: sudate, cu cratimă și cu blank, iar „principiul” inconsecvenței grafice e pe cale să se impună, fiind desigur mai comod: *tipul leziunii **anatomy patologice...** (chirurgie.ro); *aspecte clinice și **anatomy-patologice...** (cnaa.acad.md); *medicul **anatomyopatolog...*****

(sfaUilmedicului.ro). Dacă uzul ar fi lăsat să consfințească scrierea, am ajunge în situația dificilă și de nedorit a unor sisteme grafice paralele. Autoarele *Dicționarului* normează scrierea sudată a tuturor compuselor de tipul lui *anatomopatologie*, al căror prim element, în forma respectivă, nu justifică apariția grafică independentă.

Inventarul „locuțiunilor” pronominale de politețe de tipul *Alteța Sa* e incomplet. Cred că aceste îmbinări socotite locuțiuni pronominale nehotărâte sunt pronume compuse, datorită organizării sintactice clare și sensului unitar. O locuțiune are fie o „compoziție sintactică anormală sau neclară”, cu forme flexionare nejustificate (femininul pronumelui personal și al adjectivului din *a o lua la sănătoasa*, pluralul din *în toate mințile, din păcate, sub așteptări*, singularul din *a o lua la picior*, articolul nehotărât din *la o adică, într-o veselie*), fie una semantică deviantă în raport cu aceeași combinație nelocuțională (*am fost de față. vs. săpun de față; E în stare de orice. vs. În stare lichidă...; A dat cu piciorul unei șanse unice. vs. A dat cu piciorul în ușă; Spectacolul are loc în sala...ws. eu am loc lângă tine*).

Îmbinări ca *Măria Sa, Alteța Voastră, Majestatea Voastră* etc. sunt construite după un model pronominal compus consolidat: *altcineva, altceva, altcareva, oricine, oricare, orice, niciunul, vreunul, al meu, al tău, al său, dumneata, dumneasa, dumnealui, dumneaei, dumneavoastră...*, prin urmare, au mai degrabă statutul unui compus decât al unei locuțiuni.

Substantivul *Alteță* apare înregistrat ca substantiv feminin, fără precizarea statutului de termen colocațional în *Alteța Regală Altețe Regale*. Apare însă menționată folosirea acestuia cu semnificația „titlu” și aceea de termen de adresare (ca și *Exceleță*, înregistrat ca apelativ, și ca *Maiestate / Majestate / Eminență*, neînregistrate cu această ipostază). Sunt înregistrate formele: *Alteța Sa / Voastră, Altețele Lor / Voastre*. Nu apar însă: *Alteța Ta, Altețele Sale, Măria Noastră, Majestatele Sale, Măriile*

Sale, Exceleță Ta, Excelețele Sale, înălțimile Sale, deși există în texte: *In schirhb făgăduim, noi, marele stăpânitor, Măria noastră țarul, pentru noi și urmașii noștri...*(www.istorie.ro); *Majestatele Sale Regele Juan Carlos al Spaniei și Regina Sofia s-au întâlnit miercuri cu președintele Ion Iliescu, la Palatul Cotroceni*. (www.romportal.com).

Cât privește cuvintele *acătării, presus, prejos*, sunt înregistrate ca adjectiv (primul), respectiv adverbe (ultimele), deși e clar statutul lor locuțional, datorat restrângerii nemotivate a acestora la forma în uz, aceea de comparativ de superioritate *mai acătării, mai prejos, mai presus*. Nici locuțiunea *mai ales* nu apare, deși e cu mult mai frecventă decât o altă locuțiune formată de la *ales, pe alese*, care e înregistrată.

Lipsește locuțiunile adverbiale formate cu pronumele demonstrative *aceea, aceasta, asta, aia: după aceea, de-aia, de-asta, cu toate astea / acestea* etc. Doar locuțiunea *de aceea* apare după prepoziția *de*, și nu acolo unde ar trebui, adică după pronumele demonstrativ.

Locuțiunea *într-adins* este bine fixată și ar fi trebuit să fie scrisă cu elementele sudate, ca și celelalte adverbe formate cu *adins: înadins, dinadins*. Fixarea în limbă (justificată prin utilizarea acestor combinații adverbiale în care *adins* nu mai este cuvânt, ci doar termen colocant) și opacizarea relației dintre cuvinte ar fi trebuit să conducă la scrierea sudată și a îmbinărilor *dintrodată, dintradins, întrucâtva, întratât, întrutotul* ș.a.

Lipsește, inexplicabil, toate locuțiunile verbale, cu excepția lui *a aduce aminte* (la care nu se înregistrează varianta *a-și aduce aminte*) și a lui *a băga de seamă*. Cel puțin ciudată este intrarea *de-a face*, cu trimitere la locuțiunea *a avea de-a face*, neînregistrată însă nici la *a avea*, nici la *a face*.

Multe alte locuțiuni frecvent utilizate lipsesc: *prin absurd, din abundență, la adresa* (cuiva) „despre”, „referitor la”, „cu privire la”, *alături de, ziua-n amiaza mare, an de an, de ani și ani, la anu, de (mare) anvergură, așa și pe dincolo, în așa fel, peste / sub așteptări, de bun/ rău augur, împreună cu, referitor la, relativ la, fără îndoială, din nou* etc.

¹⁰ Cecilia Căpățînă, *Limba română. Locuțiunile*, p.111.

De o tratare inconsecventă „beneficiază” îmbinarea *altă dată/ alte dați*. În capitolul referitor la norme, se precizează „Locuțiunile adverbiale **nu** cunosc categoria **numărului**; astfel, locuțiunea adverbială *laltă dată* nu are plural” (*DOOM*, XCI). Cu toate acestea, din înregistrarea celor două locuțiuni adverbiale *altă dată* și *alte dați* cu aceeași semnificație, „în altă împrejurare”, rezultă contrariul. În cazul acestor îmbinări, termenii își mențin independența morfosintactică și semantică, iar combinația lor nu este locuțională. Însăși existența formei de plural *alte dați* certifică totala independență a termenilor. Forma aceasta nu poate fi pluralul unei locuțiuni adverbiale, pentru că nici adverbele și nici locuțiunile adverbiale nu au plural.

Tot sub semnul inconsecvenței se înscrie și dublul statut morfologic al îmbinării *pe alocuri*, care apare ca locuțiune adverbială la *alocuri* și ca prepoziție + adverb la *pe*. La fel, *mâine-poimâine* cu semnificația „curând” e locuțiune adverbială, iar *azi-mâine*, cu aceeași semnificație, e adverb.

De ce compusele substantivului *apă*, care conțin un adjectiv sunt scrise în două feluri, cu cratimă: *apă-grea*, *apă-neagră*, *apă-albă* și cu blanc: *apă acră*, *apă oxigenată*, de vreme ce și unele și celelalte sunt monoreferențiale și respectă aceleași reguli flexionare (*apei-negre* și *apei oxigenate*)! De ce nu apar și alte combinații ca *apă de toaletă*, *apă potabilă*, *apă de ploaie* (cu sensul propriu și ca expresie), *apă gazoasă*, *apă carbogazoasă*, *apă sulfuroasă*, *apă reziduală*, *apă menajeră*, *apă dulce*, *apă sărată*, *apă distilată*, *apă termală*, *apă de gură*, *apă de izvor*, *apă curgătoare*, *apă de băut*, *apă curentă*, *apă naturală*, *apă uzată*, din moment ce apar *apă de colonie*, *apă de plumb*, *apă de flori*, *apă de var* sau *apă plată*? De ce nu apar și expresiile *apă chioară*, *apă de ploaie*? Numai printr-un mod corect de selecție a cuvintelor, respectiv a compuselor și a locuțiunilor pentru un astfel de dicționar, inventarul va fi justificat.

La substantivul *alb* ar fi trebuit înregistrate și locuțiuni, cum e cea adverbială *în alb*, frecvent folosită în *semnătură / cec / a semnat în alb*, sau *negru pe alb*. La adjective care denumesc culori sunt înregistrate și compuse ca: *alb-albastru*, *alb-argintiu*,

albastru-azuriu, *albastru-deschis*, *alb-gălbui*, *alb-negru*, *alb cenușiu*. Nu apar însă altele, care există în româna actuală și care pun probleme grafice (apar scrise cu și fără cratimă) și morfologice: *alb-ivoriu*, *alb-murdar*, *alb-imaculat*, *alb-verzui*, *alb-albăstrui*, *alb strălucitor*, *alb-roz*, *alb intens*, *alb transparent*, *alb-gri*, *alb metalic*, *alb mat*, *alb pur*, *alb sidefat*, *alb-perle*, *alb perlat*, *alb sablat*, *alb metalizat*, *alb opac mat satinat*, *alb-crem*, *alb zăpadă*, *alb marmură* etc. Nici ipostaza substantivală de plural, din limbajul sportiv, a unora dintre aceste compuse nu e menționată: *alb-albaștrii*, *roș-albaștrii*, *alb-roșii*, *alb-violeții*.

1.7.3. Unele observații scot în evidență necesitatea alcătuirii inventarului noii ediții a *Dicționarului* cu cuvinte simple, compuse și locuțiuni selectate din texte de română actuală. Alte observații privesc aspecte legate de înregistrarea cuvintelor compuse și a locuțiunilor, cum ar fi evidențierea statutului de component locuțional al unor cuvinte (ca adv. *aminte*, *îndelete*, subst *iveală*, *seamă*, *berbeleacul* etc), locul intrărilor acestor îmbinări de cuvinte, tratarea lor uniformă atât în ce privește scrierea, cât și în ce privește statutul morfologic și comportamentul morfosintactic.

*"Apelul Academiei Române către toate instituțiile din România și către toți reprezentanții culturii românești în favoarea respectării, în toate producțiile cu caracter public, a normelor de scriere cu **â** din **a** și, respectiv **î** din **i** și cu **sunt** în condițiile stabilite prin normele academice actuale" (www.acad.ro) ar trebui extins și pentru respectarea celorlalte norme lingvistice. În condițiile în care *DOOM* consfințește o normare permisivă, tolerând variante neliterare sau negeneralizate de uz, autoritatea forului academic și a unora dintre cei mai buni lingviști români slăbește, iar respectul pentru norme se diminuează. Avem nevoie de legi lingvistice, care să delimiteze mai clar ce e corect de ce e incorect. Acceptăm ideea că unele dintre legi se pot schimba la intervale regulate, de aproximativ douăzeci de ani. Schimbările*

mai dese, cât mai ales girul specialiștilor dat unor variante care se află în dezacord nu numai cu tradiția limbii literare, ci chiar cu uzul general detronează respectul pentru norme și favorizează funcționarea haotică a limbii.

1. Conceptul de locuțiune în lingvistica românească

1.1. Insuficienta delimitare conceptuală și, prin urmare, folosirea improprie a termenului *locuțiune* impun necesitatea precizării acestui concept. Reflectarea confuziei terminologice generate de imprecizia teoretică în această privință este evidentă, în special, în dicționarele explicative, în dicționarele de expresii și locuțiuni, în dicționarele normative, în lucrări relativ recente, teoretice sau practice. Autoarele *DELLR*¹¹, „conștiente de mobilitatea” granițelor dintre locuțiuni și expresii, în absența unor criterii operaționale, înregistrează drept locuțiuni îmbinări libere ca: *de un an, în anul..., de astăzi, de centru, de duminică* etc. sau expresii metaforice ca: *boț cu ochi, cai verzi pe pereți, calul dracului, cel cu căciulă roșie „dracul”, coadă de topor, cruce de voinic* etc. sau compuse ca: *purtător de cuvânt, du-te-vino, ucigă-l crucea* etc. în schimb, locuțiuni ca: *de-a azvârlită, a-și da seama, pe dibuite, fără doar și poate, a fi pe ducă, de-a fir a păr, a sta pe gânduri, a nu avea habar* etc. și îmbinări libere ca: *rudă de departe, a vedea departe, a vedea bine, idee fixă, de când sunt/ ești...* etc. sunt înregistrate ca expresii.

DEXII admite existența a numai cinci clase de locuțiuni: adjectivale, adverbiale, conjuncționale, prepoziționale și verbale (lipsește locuțiunile substantivale, pronominale, numerale și interjecționale, recunoscute de cei mai mulți lingviști). Absența delimitării conceptuale a *locuțiunii* față de *expresie* și *compus* constituie, și în cazul *DEXII*, cauza înregistrării unor locuțiuni (precum *a ieși la iveală, a-i veni de hac, de-o seamă, a nu avea habar, a o lua la fugă, pe apucate, a băga seama la..., a băga în*

¹¹ Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Mărie Jeanne Wojcicki, *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București, Editura Albatros, 1985.

seamă, *a băga de seamă* etc), compuse (ca *așa-zis*, *așa-numii* etc) și îmbinări libere (precum *considerând că*, *așa zicând* etc) ca expresii, în timp ce unele îmbinări libere (ca *a avea o dorință*, *de atâtea ori*, *de artă*, *a arunca în închisoare* etc) apar ca locuțiuni. Cazuri de nesiguranță apar la înregistrarea aceluiași unități frazeologice, când ca locuțiuni, când ca expresii. De pildă, *a-(și) aduce aminte* e și expresie (*op.cit.*, *aduce*), și locuțiune verbală (*op.cit.*, *aminte*). La fel, *din cale-afară*, *afară din cale* sunt când expresii, când locuțiuni adverbiale, *bătut în cap* este și expresie, și locuțiune adjectivală .

Și în *DOOM* apar astfel de situații, de exemplu *aducere-aminte* și *luare-aminte* sunt înregistrate ca substantive (compuse), iar *băgare de seamă* și *bătaie de joc*, ca îmbinări libere ale unui substantiv feminin cu o poziție și un alt substantiv.

Despre *seamă*, *DOOM* precizează că este un substantiv feminin care apare în expresii. Corect era să se spună că e un cuvânt învechit și că apare doar ca element locuțional: *a-și da seama*, *a băga de seamă*, *a ține seama de*, *a ține seamă*, *a lua în seamă*, *de seamă*, *de-o seamă cu*, *pe seama*, *în seama* etc E limpede pentru oricine că, în afara locuțiunii, cuvântul respectiv nu mai e în uz. E și cazul „substantivelor” *iveală*, *hac*, *vileag*, care și-au pierdut definitiv autonomia morfosintactică, dar care există în multe locuțiuni neînregistrate de *DOOM*: *a da la iveală* /*în vileag*, *a-i veni de hac* etc.

1.2. Un moment important în lingvistica românească în problema locuțiunilor îl constituie apariția lucrării Floricăi Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*. Preocupată de precizia și proprietatea termenilor științifici *locuțiune* și *expresie*, autoarea își propune „definirea conceptului de *locuțiune*”¹². Amintește cele câteva lucrări care înregistraseră, până în 1958, noțiunea de *locuțiune* (I.A.Candrea *Cours complet de grammaire roumaine*, 1928, J.Byck - Al.Rosetti *Gramatica limbii române*, ediția a doua, 1945, *Gramatica limbii române*,

ediția I, 1954, Liordan, *Limba română contemporană*, ediția a doua, 1956) fără să fi elucidat propriu-zis conceptul.

Autoarea constată că termenii *locuțiune* și *expresie* se folosesc cu sensuri diferite de la un autor la altul (pentru Ch.A.Sechehaye *locuțiune* are sensul de „construcție gramaticală, uneori perifrastică”, pentru Ch.Bally, de formă verbală compusă, pentru Sommer, de formă gramaticală simplă, pentru Dauzat, de formule de salut și uzuale, pentru Șăineanu și Pușcariu, *locuțiunea* se confundă cu proverbul etc.) sau cu același sens. Florica Dimitrescu abordează problema delimitării conceptului de *locuțiune* nu ca pe „o simplă problemă de nomenclatură [...] ci, în primul rând, una de conținut”¹³. Din punctul Domniei Sale de vedere, îmbinările lexicale stabile se deosebesc de îmbinările lexicale libere prin monoreferențialitatea celor dintâi în ansamblu. În acest sens, Domnia Sa afirmă că aceeași îmbinare lexicală este liberă când fiecare element își păstrează sensul „*Patru clăi am ridicat Și le-am pus vârful minunat...*” și devine fixă, când sensul unic e al grupului *Intâmplarea asta le-a pus vârful la toate*. Autoarea amintește că unui designatum îi pot corespunde în planul limbii când un cuvânt simplu (*a reveni*, *bucureștean*), când „perifrază”, asocieri libere (*a veni din nou*, *locuitor al Bucur'eștilui*), când îmbinări fixe (*a-și aduce aminte* „a-și aminti”), plecând de la ideea lui Al. Rosetti¹⁴ că „A l'unite de la pensee ne correspond pas toujours une unite lexicologique”. Dintre îmbinările fixe de cuvinte, Florica Dimitrescu consideră că locuțiunile se află „cel mai aproape de cuvintele propriu-zise”.

Studiile citate de Domnia Sa disting doar trei clase de locuțiuni: conjuncționale, prepoziționale și adverbiale. GA I¹⁵ adăugă locuțiunile verbale și locuțiunile adjectivale.

¹² Florica Dimitrescu, 1958: 28-29.

¹⁴ Al. Rosetti, *Le mot. Esquisse d' une theorie generale*, ediția a 11-a, p. 18.

¹⁵ *Gramatica limbii române*, ediția I, București, EA, 1955.

¹³ Florica Dimitrescu, *op.cit.*, 23.

1.3. Eugen Ioanitescu¹⁶ mărește numărul claselor locuționale de la cinci la nouă, prin adăugarea locuțiunilor substantivale, pronominale, „cu valoare de numeral” și interjecționale. Pornind de la ideea că realitatea obiectuală poate fi denumită atât prin cuvinte, cât și prin grupuri de cuvinte, că raporturile sintactice la nivel propozițional sau frastic pot fi exprimate și cu ajutorul grupurilor de cuvinte (*afară de, de-a lungul, din cauza, în urma, de vreme ce, ca și cum, cu toate că, de câte ori, pe cât, pe când, de aceea* etc), Ioanitescu definește locuțiunile ca fiind îmbinări de cuvinte „care țin locul unor părți de vorbire”. Cele două caracteristici esențiale ale locuțiunilor sunt - potrivit autorului - sensul lexical propriu, născut prin pierderea totală sau parțială a sensurilor cuvintelor componente ale grupului locuțional (autorul înțelegând, prin pierdere parțială, dobândirea unui sens figurat, ca în exemplele: *spală puțină, scoate din balamale, nu i-s (toți) boii acasă...*) și sensul gramatical propriu (în accepțiunea autorului, acesta constând în denumirea unei noțiuni, cum ar fi „locuțiunea adjectivală arată ca și adjectivul însușirea sau calitatea substantivului pe care îl determină” și nu în existența unor categorii gramaticale specifice unei anumite părți de vorbire la locuțiunea echivalentă). Strict gramaticală, dar incompletă pare a fi definirea locuțiunii verbale de către Eugen Ioanitescu: „Locuțiunea verbală este o îmbinare a unui verb cu obiectul său, având valoarea unui singur verb”, astfel de îmbinări putând fi însă atât fixe, cât și libere. Adăugarea precizărilor de natură semantică în definirea locuțiunii verbale nu poate clarifica acest concept.

Admițând și echivalența unei locuțiuni cu o unitate sintactică, Ioanitescu consideră unele locuțiuni „propoziții care țin loc de părți de vorbire”, cum ar fi locuțiunile substantivale: *un gură-cască, un calcă-n străchini, un pierde-vară, un tărăie-brău* etc, locuțiunile pronominale: *te miri ce, cine știe ce* etc, locuțiunile interjecționale: *haida-hail, țin-te părleol, fugi de-*

acolo! etc. Adaugă acestor exemple îmbinarea *cel din urmă*, cu ajutorul căreia autorul încearcă să motiveze existența unei clase de locuțiuni numerale. Eugen Ioanitescu nu reușește să delimiteze *locuțiunile* de unitățile frazeologice cu care acestea se aseamănă.

1.4. Florica Dimitrescu admite existența locuțiunilor verbale, adverbiale, adjectivale, substantivale, prepoziționale, conjuncționale, pronominale, numerale, interjecționale. Voi supune unui prim examen critic atât clasificările care decurg din această viziune a primei cercetări de amploare asupra locuțiunilor, cât și unele exemple.

1.4.1. Sudarea termenilor este un criteriu definitiv, pe baza căruia autoarea distinge trei clase de locuțiuni. Prima clasă cuprinde „grupurile de cuvinte în care elementele s-au încheat definitiv și au căpătat sens nou, sub imperiul înțelesului global al ansamblului frazeologic”¹⁹. „Separarea în scris a elementelor lor componente” e considerată una dintre trăsăturile acestei clase. Admițând acest lucru, ar însemna că celelalte clase de locuțiuni nu se disting prin această caracteristică. Pe de altă parte, și expresiile și unele compuse se scriu tot în acest mod, conform convenției ortografice românești actuale.

Florica Dimitrescu adaugă observația că din această clasă au făcut parte și locuțiuni devenite, atât printr-o coeziune perfectă, cât și printr-o circulație frecventă, „unități lexicale propriu-zise [...] pentru vorbitorul nespecialist contemporan fiind cuvinte simple”.

Trebuie să adaug că pentru specialist, acestea sunt cuvinte compuse (*cumsecade, deasupra, demult, laolaltă, oricine, fiecare, oricare, dinaintea, dindărătul, împrejurul, împotriva, vasăzică, fiindcă, așadar* etc).

¹⁶ Eugen Ioanitescu, *Locuțiunile*, în LR 6, 1956.

¹⁷ v. *supra* 1.2.

Florica Dimitrescu, 1958: 34-35.

¹⁹ *ibidem*.

O altă caracteristică a acestei clase o constituie „ordinea invariabilă a elementelor alcătuitoare ale locuțiunii”²⁰, realizată, după cum afirmă autoarea, parțial la cele verbale și substantivale. Caracterul nedisociabil este propriu tuturor locuțiunilor din această clasă, cu excepția celor substantivale și a celor verbale.

Voi adăuga acestor excepții, locuțiuni adjectivale disociabile, provenite din locuțiuni verbale: *scos de tine din minți; nebăgat acum în seamă; pus urgent la punct; scos definitiv la iveală; tras de șefii lui la răspundere; tras de cele mai multe ori pe sfoară; luat adeseori la întrebări; luat uneori peste picior; trecut câteodată cu vederea; pus de cele mai multe ori la îndoială; avut întotdeauna în vedere.*

Sinonimia cu cuvinte simple este, în opinia autoarei, „o însușire limitată numai la unele locuțiuni” aparținând acestei clase (*a băga de seamă = a observa; a face rost = a găsi; a da ortul popii = a muri*). În alte cazuri însă, locuțiunile au ca sinonime îmbinări libere de cuvinte: *a bate câmpii = a vorbi mult și în afara subiectului discutat; a trage mâța de coadă - a o duce rău.*

Este clar că această trăsătură - sinonimia cu cuvinte simple -, pe baza căreia continuă și astăzi identificarea unei locuțiuni, nu este esențială pentru statutul locuțional. Ar însemna că orice îmbinare liberă care are drept sinonim un cuvânt să fie considerată locuțiune (de exemplu, îmbinarea liberă *a avea o dorință*, pe baza sinonimiei cu *a dori*, este considerată locuțiune în *DEXII*). În legătură cu problema sinonimiei dintre locuțiuni și cuvintele simple, Florica Dimitrescu consideră că „locuțiunea posedă o mai mare forță expresivă și, prin însuși caracterul ei, are posibilitatea de a exprima nuanțe de sens.”

În opinia mea, după cum se va vedea²², expresivitatea și organizarea sintactică a îmbinării caracterizează expresiile, nu și locuțiunile.

Caracteristica esențială a locuțiunilor din prima clasă o constituie sensul global, unic și nerezultat prin însumarea sensurilor cuvintelor alcătuitoare. Explicația autoarei în legătură cu pierderea sensului propriu al componentelor mi se pare foarte importantă. Catacreza și prezența unor arhaisme în astfel de îmbinări sunt, fără îndoială, sursele unor semnificații nepredictibile ale unor îmbinări locuționale. Tocirea printr-o frecventă folosire a sensului metaforic al cuvintelor dintr-o îmbinare și învechirea unor exprimări (arhaismele conservate în locuțiuni care aparțin lexicului, morfologiei și sintaxei) au favorizat nașterea unui sens deviant în raport cu o posibilă însumare semantică. Autoarea consideră că între locuțiunea *a pune pe roate* și un complement direct al acesteia ca *lucrare* există, teoretic, o incompatibilitate și totuși enunțul *Am pus pe roate această lucrare* este posibil datorită sensului locuțiunii *a pune pe roate*, acela de „a porni, a începe”, obținut prin catacreza.

1.4.2. Locuțiunile din „categoria a doua” ar trebui să aibă ca primă caracteristică neaglutinarea elementelor, care se manifestă - în opinia autoarei - prin „despărțirea în scris a elementelor alcătuitoare”, aspect care, după cum am mai arătat²³, este neesențial. Neconcludentă este și „ordinea invariabilă a termenilor componenți”. Ea ar fi comună - conform afirmației Floricăi Dimitrescu - acestor locuțiuni.

Se constată însă că pot avea loc dislocări ale grupului considerat locuțiune (de exemplu, *a trage adeseori / cu bună știință pe sfoară; i-a lăsat, la vederea baclavalelor / mult gura apă; te-ai lins de azi încolo pe bot; ferească-ne I pe oricine Dumnezeu*) sau inversiuni ale termenilor (*din cutie părea scos în ziua aceea; pe sfoară fiind tras, s-a hotărât să... ; gura apă nu i-a lăsat nici când a văzut ...*). Este adevărată observația că la locuțiunile părților de vorbire neflexibile, inversiunea și dislocarea sunt imposibile.

²⁰ Florica Dimitrescu, 1958: 36.

²¹ *ibidem*, 39.

²² *v.infra* 1.5.

Precizez că și locuțiunile adjectivale în a căror structură intră un singur cuvânt plin (*de treabă, de nimic, la modă, în vogă, de prisos* etc.) au structură fixă.

Un alt aspect caracteristic numai locuțiunilor din această grupă este „înlocuirea sinonimică”²⁴. Atât elementul nominal, cât și cel verbal al locuțiunilor verbale pot avea unul sau mai multe sinonime (*a face cuiva zile amare / fripte / grele / negre; a-și da sufletul / duhul / sfârșitul; a-i veni în cap / gând / minte / cuget; a atârna / a pune / a spânzura lingurile de gât; a o lua / a o apuca / a o porni la sănătoasa* etc). Constatarea că înlocuirea sinonimică este posibilă, pentru că locuțiunile „păstrează, în linii mari, semnificația cel puțin a unuia dintre elementele componente” , pune problema sensului global, în absența căruia un grup nu poate fi considerat locuțiune .

Consider că înlocuirea unuia dintre termenii alcătuitoari ai locuțiunii cu unul sau mai multe sinonime nu caracterizează locuțiunea. Autonomia semantică și gramaticală a celui cuvânt alcătuitor este cea care permite înlocuirea sa cu un sinonim.

Prima trăsătură specifică locuțiunilor din cea de-a doua clasă este „compunerea lor din termeni care rimează”: *talmeș-balmeș, harcea-parcea, calea-valea, treanca-leanca, terchea-berchea, a spune verzi și uscate* etc. Contradicția dintre „despărțirea obligatorie în scris a elementelor alcătuitoare” la aceste locuțiuni și scrierea cu cratimă a locuțiunilor cu rimă îndreptățește afirmația că nu trebuie pusă problema obligativității blancului între termenii unei locuțiuni (v. *aducere-aminte* și *luare-aminte*, ortografiate cu cratimă, nu cu blanc când corespund unui tempo rapid al pronunției).

În privința îmbinărilor de tipul *talmeș-balmeș, harcea-parcea, terchea-berchea*, părerea mea este că sunt locuțiuni, deoarece conțin „cuvinte” fără nicio autonomie, care nu pot funcționa în afara acestor grupuri (spre deosebire de cuvintele alcătuitoare ale unui compus, care pot apărea și în afara grupului).

Cea de-a doua trăsătură specifică locuțiunilor din grupa a doua este „prezența unui pronume care suplinește unul din elemente”²⁶. Autoarea notează că primul care a remarcat prezența pronumelui personal *o* în numeroase locuțiuni cu semnificația de „a fugi” a fost UJarnik²⁷.

Ultima trăsătură, notată de autoare, „generală locuțiunilor din categoria a II-a este expresivitatea”, opusă caracterului gramaticalizat al locuțiunilor din prima categorie. După opinia mea, expresivitatea evidentă a unui grup de cuvinte, asociată unei sintaxe interne normale caracterizează expresiile. O expresivitate mai puțin evidentă, tocită sau ștearsă de-a lungul timpului, căreia i se asociază un fapt de limbă deviant caracterizează - în opinia mea - locuțiunea.

1.4.3. În cea de-a treia clasă de locuțiuni, Florica Dimitrescu include „grupuri de cuvinte mai mult sau mai puțin închegate, în care apar semnificații ocazionale ale unor cuvinte (după părerea mea, sensuri figurate), îmbinări necunoscute limbii comune, creații personale, de moment, ale scriitorilor și asociații eufemistice.”²⁸ Selectez, dintre exemplele oferite de autoare, câte unul pentru fiecare situație: *a trage un ibrișin* "aluzie fină și mușcătoare" *pe la nas; a coace somnul* "a dormi"; *a da pe bete* pe cineva "a-l da de gol, a râde de"; *avansat în vârstă* "bătrân". Separarea în scris a cuvintelor alcătuitoare și topica fixă caracterizează și aceste locuțiuni. Specificitatea lor constă în caracterul improvizat.

1.5. Prima încercare notabilă de a delimita locuțiunile de expresii aparține tot Floricăi Dimitrescu²⁹. În acest scop, autoarea stabilește trăsăturile comune și specifice ale celor două tipuri de unități frazeologice. Precizând că expresiile sunt „îmbinări de

Ibidem, 55.

UJarnik, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, 1877 și v. *infra*, 5.2. Florica Dimitrescu, 1958: 59-60.

Ibidem, 62-68.

²⁴ Florica Dimitrescu, 1958: 46.

²⁵ Florica Dimitrescu, 1958: 50.

cuvinte încărcate cu conținut afectiv, proprii unei anumite limbi"³⁰, Domnia Sa consideră că o primă trăsătură comună a acestora cu locuțiunile constă în „sensul general relativ independent de înțelesul individual al elementelor alcătuitoare luate izolat”.

Subliniez că sensul unei locuțiuni nu rezultă din însumarea sensurilor elementelor componente și că tocmai deviația unei astfel de însumări semantice reprezintă una dintre caracteristicile de bază ale locuțiunii. De exemplu, sensul unic al locuțiunilor *a băga de seamă*, *luare-aminte*, *dat peste cap*, *pe apucate*, *de vreme ce*, *a o face de oaie* etc. nu poate fi descompus în sensurile termenilor alcătuitoari. Sensul global al unei expresii poate fi adeseori o însumare a două sau mai multe sensuri figurate. De exemplu, expresia *am eu ac de cojocul tău* are un sens ce se compune din sensurile figurate ale cuvintelor: *ac* „metodă, procedeu, soluție de contracarare” și *cojoc* „comportament, purtare, poziție, persoană”. Tot astfel, expresia *bătaia e ruptă din rai* are un sens dependent de sensurile figurate ale cuvintelor componente: *ruptă* „furată, luată, deprinsă” și *rai* „loc sfânt dăruit drept-credicioșilor după moarte drept răsplată”, sensuri care, însumate, par să motiveze *bătaia*.

O a doua trăsătură comună locuțiunilor și expresiilor este, potrivit Floricăi Dimitrescu, faptul că sunt „intraductibile”. Se cuvine să amintesc că foarte multe locuțiuni verbale sau adverbiale și expresii, în special, fiind calcări sau împrumuturi ale unor unități frazeologice franceze pot fi traduse cuvânt cu cuvânt. Theodor Hristea demonstrează că expresii ca *război rece*, *(o) mare de sânge*, *a trage chiulul*, *a avea remușcări*, *a merge la inimă*, *a se dărui trup și suflet*, *a fi cusut cu ață albă*, *a fi tras la patru ace*, *a scrie ca o pisică* etc. și locuțiunile *cot la cot*, *corp la corp* au „etimologie multiplă frazeologică”, cu alte cuvinte „pot fi nu numai împrumutate din una ori din mai multe limbi, ci și calchiate după unul sau mai multe modele străine, care nu sunt

întotdeauna prea ușor de identificat.”. Aceeași idee este susținută și prin observația că „majoritatea frazeologismelor sunt formate din elemente lexicale care își păstrează independența semantică, ceea ce permite calchiera sau transpunerea lor în altă limbă. Astfel, „*frc. prendre la parole* devine în românește *a lua cuvântul*, *frc. passer en revue* > rom. *a trece în revistă*, *frc. mettre en application* > rom. *a pune în aplicație*, *frc. sauver les apparences* > rom. *a salva aparențele* etc.”.

Trebuie insistat asupra faptului că intraductibilitatea nu caracterizează decât unitățile frazeologice cu caracter idiomatice. Traducerea literală a unor expresii idiomatice ca *a spăla putina*, *a-și lua tâlpășița*, *a feșteli iacaua*, *a-și aprinde paie-n cap* etc. este, în cele mai multe cazuri, imposibilă. Două dintre expresiile socotite de Stelian Dumistrăcel³³ a aparține patrimoniului românesc - *a pune carul înaintea boilor* și *a trage sforile* - există și în franceză (*mettre la charrue avânt les boeufs*, *tirer les ficelles*), cea de-a doua și în germană (*die Fäden zieheri*), potrivit afirmațiilor lui Ștefan Munteanu³⁴. Spre deosebire de acestea, foarte multe locuțiuni și expresii verbale neologice, după cum demonstrează Th. Hristea³⁵, au „corespondente perfecte sau aproape perfecte în limba franceză: *a face abstracție* (fr. *faire abstractiori*), *a face cauză comună* (fr. *faire cause commune*), *a lua parte* (fr. *prendre pari*), *a lua cunoștință* (fr. *prendre connaissance*), *a friza ridicolul* (fr. *friser le ridicule*), *a semna în alb* (fr. *signer en blanc*) [...]”. În concluzie, trăsătura considerată de Florica Dimitrescu comună expresiilor și locuțiunilor, și anume intraductibilitatea, este ne semnificativă.

1.5.1. Am preluat în lucrarea mea, din studiul Floricăi Dimitrescu, un criteriu funcțional care poate deosebi locuțiunea de expresie, și anume „posibilitatea expresiilor de a fi disociate

³⁰ Florica Dimitrescu, 1958: 62.

³¹ Th.Hristea, 1997: 26.

³² *Ibidem*, 21.

³³ S. Dumistrăcel, 1980: 192.

³⁴ Șt.Munteanu, 1988: 508.

³⁵ Th.Hristea, 1987: 178-188 și 1977: 593.

gramatical". În virtutea acestui criteriu, o locuțiune nu poate fi descompusă în părți de propoziție. Deși e de acord cu „imposibilitatea stabilirii sintaxei interioare” a locuțiunilor, Florica Dimitrescu admite că în unele cazuri această analiză este posibilă. Exemplele sunt însă ale unor expresii, nu ale unor locuțiuni (*a-și da sufletul, a pune mâinile pe piept, a-și băga mințile în cap*), expresii care au într-adevăr o organizare sintactică normală, deci disocierea gramaticală este posibilă.

Dificultățile pe care le creează locuțiunile în analiza sintactică sunt aduse în discuție de Sorin Stetti. După cum precizează autorul, „o locuțiune este o singură unitate lexicală (are un înțeles unitar și prin acesta echivalează semantic cu cuvântul simplu) și sintactică (formează o singură parte de propoziție)”³⁶. E prima dată când se pune problema că pentru „analiza sintactică nu are importanță din ce elemente este alcătuită” o locuțiune. Autorul deosebește locuțiunile neanalizabile sintactic în structura lor internă (e vorba despre cele formate din prepoziție și un alt cuvânt, de asemenea, despre locuțiunile prepoziționale și conjuncționale) de cele formate din cel puțin două părți de vorbire cu valoare sintactică, care ar putea da impresia că au organizare sintactică interioară. Concluzia este că „orice locuțiune este o unitate indivizibilă din punct de vedere sintactic, adică reprezintă o singură parte de propoziție” .

Potrivit aceluiași criteriu, o locuțiune, în opinia Floricăi Dimitrescu, este o parte de vorbire cu o funcție sintactică, în vreme ce o expresie este sau o frază (*bate șaua să priceapă iapa; prinde orbul, scoate-i ochii*), sau o propoziție (*până la Dumnezeu te mănâncă sfinții*), ambele analizabile morfosintactic în structura lor internă, sau un cuvânt „lipsit de rol gramatical” („*Ce-ai făcut la proces? - Ei! eh! brânză!*”). Deși insistă pe neîncadrarea morfologică sau sintactică a expresiilor alcătuite doar dintr-un cuvânt, recunoaște că *brânză* echivalează cu un adverb și că,

sintactic, se analizează ca o propoziție eliptică de predicat, cu funcția de complement direct.

Un alt caz de expresie analizat de Florica Dimitrescu este cel al „morfemelor condiționate semantic” - mai bine-zis, contextual. Cuvântul *scândură* după adjectivul *slab* funcționează ca „un echivalent perfect, dar mai expresiv al adverbului *foarte* [...] și nu se mai poate folosi cu un alt adjectiv”³⁸. Alte morfeme condiționate cu valoare superlativă apar și pe lângă verbe (*a îngheța bocnă / varga / tun; a dormi buștean / tun* etc). Potrivit autoarei, valoarea superlativă poate fi exprimată „și prin comparații” (“*o turtă cât toate zilele cunoștea ca în palmă; s-au înțeles ca vai de lume* etc).

Acest caz apare studiat în amănunțime de Elsa Liider, care inventariază 56 de „procedee extragramaticale”³⁹ înlocuitoare ale procedeelelor gramaticale ale categoriei comparației. Autoarea afirmă că „mai frecvent decât superlativul gramatical format cu ajutorul unor adverbe intensificatoare *foarte, prea* etc, se folosește superlativul liber absolut, ca în toate limbile romanice.”⁴⁰. Printre cele 56 de procedee „extragramaticale” figurează și înlocuirea formelor gramaticale *foarte / prea* + adjectiv / adverb printr-un adverb provenit din substantiv sau din adjectiv, postpus unui adjectiv, verb, substantiv și care are valoare expresivă evidentă în raport cu superlativul gramatical: *beat buștean / butuc / ciocârlan / clei / cuc / crișă / crup / lemn / lulea / ocnă / turtă / tun; a dormi buștean / lemn / mort / tun; părul vâlvoi / măciucă, gura meliță*. Deși formulează întrebarea dacă aceste exemple sunt „propoziții scurtate, comparație sau sintagmă cu *de* (*faim de loup*)”⁴¹, Elsa Liider nu oferă vreun răspuns. Aceste adverbe, provenite de regulă din substantive, au apărut, după cum precizează Ion Diaconescu⁴², prin „contragerea sintactică a unei construcții modale comparative sau consecutive:

Florica Dimitrescu, 1958: 64-65.

Elsa Liider, 1995: 200.

Elsa Liider, 1995:453.

Ibidem, 180.

I.Diaconescu, 1989: 52-54.

³⁶ S.Stati, 1972: 126.

³⁷ *Ibidem*, 127.

Ardeii este iute (arde) ca focul > e iute foc > efoc de iute; E beată ca și (când ar fi) moartă > e beată moartă; E așa de beată încât pare (că e) moartă > e beată moartă ..." El le numește „modalități de exprimare a superlativului absolut, [...] caracteristică de ordin expresiv a limbii vorbite (subl ns.).

1.5.2. Cel de-al doilea criteriu funcțional în delimitarea locuțiunilor de expresii îl constituie, în opinia Floricăi Dimitrescu „imposibilitatea expresiilor de a da naștere la derivate”⁴³. Devine, și astfel, evidentă funcționarea unei locuțiuni ca un tot lexicogramatical. Cu alte cuvinte, locuțiunea este o unitate lexicală cu capacitate derivativă (de exemplu, *a băga de seamă* constituie baza derivatelor *băgare de seamă, nebăgare de seamă, băgător de seamă, nebăgat de seamă*) și funcțională (este o parte de vorbire cu funcție sintactică). În schimb, expresia este doar o unitate semantico-expresivă, care nu are capacitate derivativă și care este analizabilă în unități morfosintactice.

Dacă Florica Dimitrescu atrage atenția asupra faptului că doar locuțiunile care fac parte din prima categorie au capacitate derivativă, consider necesară precizarea că numai locuțiunile verbale pot da naștere la derivate. Absența acestei capacități derivativă la unele locuțiuni verbale se înscrie în seria de trăsături anormale, care sunt specifice locuțiunii.

Deosebirea esențială formulată de autoare, care conduce la excluderea sinonimiei celor doi termeni, este că „pe când expresiile reprezintă exclusiv fapte de lexic, locuțiunile sunt și fapte de gramatică”⁴⁴.

1.6. Efectele conceptului vag de locuțiune continuă să domine gândirea lingvistică românească.

Un alt studiu destinat delimitării conceptuale a locuțiunii, de la cel al Floricăi Dimitrescu, nu s-a mai întreprins. Încercarea și, mai ales, cele câteva criterii funcționale de delimitare a

locuțiunii de expresie descrise de autoare ar fi trebuit să impună o delimitare mai sigură și totuși, lucrurile nu stau așa. Fac această afirmație, având în vedere mult prea numeroasele încadrări greșite ale îmbinărilor de cuvinte în clase nediferențiate conceptual, ci doar terminologic, clasa locuțiunilor și a expresiilor, încadrări existente încă în multe lucrări, unele chiar normative.

Constat, de pildă, că cel mai bogat dicționar de expresii și locuțiuni românești⁴⁵ nu face nici o diferență teoretică ori de înregistrare a celor două tipuri de îmbinări lexicale fixe, că multe articole, studii ori gramatici recente continuă să opereze cu aceste concepte insuficient precizate.

Efectul cel mai vizibil al impreciziei conceptuale în ce privește unitățile frazeologice la care am făcut referire este considerarea în bloc a expresiilor și locuțiunilor în multe asemenea lucrări. De exemplu, Liana Pop oscilează între înregistrarea ca "expresii" a unor îmbinări fixe (unele ca *a sta pe gânduri, a sta la îndoială* fiind, de fapt, locuțiuni) și ca „expresii și locuțiuni” a altora (*a avea o vorbă cu cineva, a se lua cu vorba* etc.)⁴⁶. Stelian Dumistrăcel ne prezintă o listă de expresii și locuțiuni comparative de tipul *cât ai zice pește, cât ai bate din palme* etc.⁴⁷, deși constată valoarea expresivă și structura analizabilă a acestora. Anca Cosăceanu și Ileana

⁴⁸ Littera nu diferențiază locuțiunea de expresie, toate îmbinările comentate fiind „locuțiuni și expresii” (*a ține piept, a avea tupeul să..., a fi tare de cap, a-și pierde capul* etc). Liviu Groza⁴⁹, considerând unitățile frazeologice „asociații relativ stabile de cuvinte consacrate de uzul limbii ca echivalente reale ori numai potențiale ale unităților lexicale propriu-zise”, afirmă că acestea sunt „cunoscute mai ales sub denumirea de expresii și locuțiuni”. De aceea, etichetează toate îmbinările stabile

Dicționarul de expresii și locuțiuni românești, Iași, Mydo Center, 1997.

Liana Pop, 1984: 381-385.

S.Dumistrăcel, 1981: 23.

Anca Cosăceanu și Ileana Littera, 1980: 127-133.

L.Groza, 1995: 15.

⁴³ Florica Dimitrescu, 1958: 65.

⁴⁴ Dimitrescu, 1958: 68.

împrumutate ori calchiate din limbile romanice ca „unități frazeologice”⁵⁰, de exemplu, *a face abstracție de ceva*, *a face epocă*, *a se da în spectacol*, *a băga de seamă* etc). Intr-un un alt articol⁵¹, Liviu Groza, deși constată că „între locuțiuni și expresii nu există o limită precisă”, consideră că expresivitatea „poate duce la o oarecare (subl. ns.) delimitare⁶⁴ între cele două tipuri de unități frazeologice. Absența valorii expresive îl determină pe Groza să încadreze la locuțiuni îmbinări ca *acid clorhidric*, *bază navală*, *cordon sanitar*, *focar de infecție*, demonstrând astfel insuficiența criteriului propus pentru o delimitare precisă. Primele trei îmbinări de mai sus sunt cuvinte compuse⁵², ultimul e o sintagmă substantivală.

Theodor Hristea⁵³ preferă includerea îmbinărilor fixe în clasa unităților frazeologice (de exemplu, *încărcat de ani*, *în floarea vârstei*, *calculator electronic* etc; *păreră de rău*, *a lua parte*, *dare de seamă*, *lovitură de colț* etc; *regele animalelor*, *ferestrele sufletului*, *astrul nopții*, *a șaptea artă*). Uneori, le califică „expresii și locuțiuni”, incluzând între acestea și compuse de tipul: *cetate de scaun*, *sfârșit de săptămână*⁵⁴, altele notează că *a-și pune în gând* este expresie, menționând însă că „se admite și locuțiune verbală”.

Iorgu Iordan și Vladimir Robu oscilează în aprecierea statutului unor îmbinări. De exemplu, *târâie-brâu*, *zgărie-brânză* sunt incluse, când în clasa compuselor, când în clasa locuțiunilor⁵⁵.

Mioara Avram⁵⁶, deși precizează că termenul de locuțiune substantivală este „folosit în special pentru grupurile de cuvinte legate de locuțiuni corespunzătoare altor părți de vorbire la care recunoașterea statutului de locuțiune se bazează pe trăsături mai

clare” și consideră că *a lua aminte* este locuțiune verbală, include *lua-re-aminte* în clasa compuselor⁵⁷. Și îmbinarea *a băga de seamă* e înregistrată, când ca expresie⁵⁸, când ca locuțiune⁵⁹.

Ion Toma⁶⁰ constată, pe bună dreptate, că „labilitatea terminologică este încă un indiciu al stadiului neconsolidat” al frazeologiei, numind câteva dintre cele mai frecvente denumiri ale unităților care formează obiectul acestei discipline științifice, propuse și promovate mai ales de Theodor Hristea⁶¹: *frazeologisme / îmbinări frazeologice / unități frazeologice, grupuri sintactice stabile, frazeme, paralexeme*.

Teodor Capotă⁶² preferă termenul *clișee*, pe care însă îl folosește atât pentru îmbinări libere ca: *scor confortabil*, *dominare copioasă*, *șuturi bombă*, cât și pentru locuțiuni ca: *pe parcurs*, *pe cale de*, *la întâmplare*, *trecere în revistă* etc.

Silviu Constantinescu⁶³ oscilează între termenii *expresie* sau *sintagmă* pentru înregistrarea aceluiași îmbinări (de exemplu, *eșichier politic*), sau folosește termenul de *sintagmă* pentru orice îmbinare lexicală (de exemplu, *economie de piață*, *moțiune de cenzură*).

G.C.Rusu⁶⁴ propune un alt termen pentru locuțiunile substantivale, adjectivale, prepoziționale, conjuncționale, și anume *locuțiuni propoziționale* sau *unități propoziționale* (sau *frazeologice*) *nepredicative*, pornind de la ideea că îmbinările care conțin verbe la moduri personale „nu întrunesc totuși suficiente condiții pentru a fi considerate propoziții sau fraze” (de exemplu, *papă-lapte*, *du-te-vino*, *cumsecade*, *te miri ce*, *după câte văd*, *în ceea ce privește* etc).

Idem, 1990: 107.

Idem, 1981: 561.

Idem, 1997: 250.

I.Toma, 1996: 183.

Th.Hristea, 1984: 138-146.

T.Capotă, 1979: 7-8.

S.Constantinescu, 1993 I: 12-13 și II: 16.

G.C.Rusu, 1975: 93-99.

⁵⁰ *Idem*, 1986:292.

⁵¹ L.Groza, 1996: 143.

⁵² v. *infra*, 1.7.

⁵³ Th.Hristea, 1998: 81; 95; 103.

⁵⁴ *Ibidem*, 113.

⁵⁵ I.Iordan, V.Robu, 1975: 307; 337.

⁵⁶ Mioara Avram, 1997: 87.

în încercarea de a stabili „tipologia structurală” a locuțiunilor adverbiale, Gheorghe Colțun⁶⁵ preferă termenul *frazeologisme adverbiale*, cu care însă etichetează îmbinări mai mult sau mai puțin stabile (de exemplu, *prăpădenia pământului, unde vă vor duce ochii, cu iuțea fulgerului, cu genunchii la gură, din capul locului* etc).

1.7. Din cele amintite mai sus se desprinde ideea necesității de clarificare conceptuală și terminologică în privința unităților frazeologice, mai cu seamă a *locuțiunii, expresiei, cuvântului compus*.

1.7.1. Definierea *expresiei* de către Angela Bidu-Vrânceanu⁶⁶ se poate rezuma la „materie fonică sau grafică manifestată sub forma de combinații date (complexe sonore sau grafice)”. Constatarea că în lingvistica tradițională „expresia are o interpretare echivocă - orice element al frazei (cuvânt compus, sintagmă, locuțiune) (n.n. de ce nu și propoziția, fraza?), de exemplu: expresie verbală impersonală (*e bine, e rău*)” e incompletă.

Într-adevăr, conceptul de *expresie* apare atât la nivel lexical, cât și la nivel morfosintactic și se suprapune cuvintelor compuse, sintagmelor, locuțiunilor și predicatului nominal. E vorba de predicatul nominal⁷ format din copulativul impersonal *a fi* (dar și *a părea, a deveni, a rămâne, a însemna*) și un nume predicativ exprimat prin adverb / locuțiune adverbială / substantiv/ pronumele nehotărât *ceva*, care impune o subiectivă conjuncțională sau adverbială: ***E bine să vii. Pare simplu să explici. Înseamnă mult să izbutești. Era cât pe ce să greșească. Noroc că și-a adus aminte . E /înseamnă ceva să-ți impui punctul de vedere.*** E vorba și de predicatul nominal al cărui nume predicativ este exprimat prin adjectiv / locuțiune adjectivală și

care domină o subiectivă pronominală: ***E /Pare simplu ce-mi spui. E/Pare tras de păr ce spune.***

De multe ori, acestui predicat i se spune *expresie verbală impersonală*⁶⁷. Existența unui tipar sintactic și mai ales absența caracterului expresiv au determinat-o pe Gabriela Pană Dindelegan să opteze, în numirea acestui predicat nominal, pentru termenul de "construcție"⁶⁹.

Încerc, în cele ce urmează, să elimin *sintagma* din rândul sinonimelor termenului *expresie*. Există, după cum afirmă Ion Diaconescu⁷⁰, o semnificație generală a termenului *sintagmă*, datorată „necesității de a delimita și defini unitățile prozodice ale vorbirii, reprezentate prin grupuri de două sau mai multe cuvinte, reunite pe baza unui înțeles comun și marcate prin intonație, accent și pauză”. Este evident că datorită acestei semnificații, sintagma poate fi identificată cu orice formație paralexemică, cu expresii idiomatice, în general cu orice fel de îmbinări libere sau fixe. Această identificare apare, de exemplu, în *DEX II*⁷¹ și în *DTL*⁷².

Primul care dă o definiție strict gramaticală termenului de *sintagmă* este Sorin Stați . Plasând-o în ierarhia unităților sintactice, o definește ca fiind „grupul de două cuvinte care sunt legate semantic și gramatical unul de altul și au funcțiunea de părți de propoziție diferite (termenii sintagmei sunt heterofuncționali) putând fi substantive, adjective, pronume, numerale, verbe sau adverbe [...]”. Cu acest sens, Camelia Stan

⁶⁵ Gh.Colțun, 1996: 79-84.

⁶⁶ Angela Bidu-Vrânceanu, *DSL: expresie*.

⁶⁷ pe care *GALR* nu-l acceptă ca funcție sintactică.

⁶⁸ D.Bejan, 1995: 29; Th.Hristea, 1998: 47, 60, 93, 114,122; I.Coteanu, 1995: 257; *GA II*, vol.II: 104, 268; V.Șerban, 1970: 99; Ștefania Popescu, 1995: 361; Gh.Dobridor, 1996: 141; Mioara Avram, 1997: 422; C.Tabarcea, 1998: 163; D.Ivănuș, 1996: 227; Th.Hristea, 1984: 304-305; G.G.Neamțu, 1986: 179-185; M.Goga, 2000: 228; Gh.Bulgăr, 1995: 138.

⁶⁹ Gabriela Pană Dindelegan, 1994: 60-62.

⁷⁰ I.Diaconescu, 1995: 94-113.

⁷¹ În care se face echivalarea: *sintagmă*[...] p.ext. locuțiune; expresie.

⁷² în care *sintagma* este echivalată cu un *cuvânt compus*, cu o *locuțiune*, o *expresie*. Îmbinările *băgare de seamă, scos din cutie, a-și lua rămas bun*, cu *sânge rece* ș.a. sunt considerate *sintagme*.

⁷³ S.Stati, 1957:435.

numește construcțiile formate din verb (+ pronume reflexiv) + predicativ suplimentar, ca *se cere subliniat, se simte vinovat, trebuie conceput* etc.⁷⁴ tot *sintagme*.

După ce *sintagma* este prezentată drept „concept structuralist rezultat din aplicarea metodei de analiză în constituenți imediați” Gabriela Pană Dindelegan⁷⁵ o definește ca "tip intermediar de unitate lingvistică, situat între nivelul propoziției și cel al unităților minimale dotate cu sens (morfeme / moneme), unitate cu structură binară, alcătuită din asocierea a două componente aflate în relație sintagmatică". Precizează că se deosebește de grupul sintactic prin faptul că este „numai una dintre actualizările posibile ale grupului sintactic, acesta cunoscând și organizări mai ample decât cele de tip binar". Cu aceste precizări, termenul devine operațional, limitându-se astfel identificarea sintagmei cu locuțiunea sau cu expresia.

Cum arătăm în comentarea definiției *expresiei* din *DSL*, nu doar „cuvântul compus, sintagma și locuțiunea” sunt interpretate ca *expresii*. Toate îmbinările de tip propoziție sau frază cu unități funcționale și cu valoare expresivă evidentă în raport cu un sinonim neexpresiv sunt *expresii*: *îl caută moartea pe-acasă; și-a aprins paie în cap; și-a găsit nașul; taie frunză la câini; bate șaua, să priceapă iapa; își arată mușchii; și-a bătut cuie-n tălpi; a rămas cu buzele umflate; a fost tras pe linie moartă; când ți-e lumea mai dragă; tună și fulgeră împotriva...; nu stă cu mâinile-n sân; se bate pe burtă cu...; și-a trăit traiul, și-a mâncat mălaiul; le strică ploile ș.a.*

Dobridor⁷⁶ definește *expresia*, în primul rând din perspectiva lingvisticii moderne, în opoziție cu conținutul. Adaugă însă sensul cel mai frecvent cu care acest termen este folosit în lingvistica tradițională, și anume „îmbinare fixă de cuvinte care exprimă figurat o idee și formează în mod obișnuit o unitate lexicală (uneori și gramaticală, apropiindu-se foarte mult sau chiar

identificându-se cu o locuțiune): *negru pe alb, de bine, de rău, apă de ploaie, cal de bătaie, de joi până mai apoi, de amorul artei, după chip și asemănare, cu atât mai bine, atâta și nimic mai mult, nu de alta* etc". În această definiție, e simplu de observat că singura notă diferențiatoare a *expresiei* în raport cu *cuvântul compus* sau cu *locuțiunea* este că „exprimă figurat o idee”. Dobridor și-a însușit de la Theodor Hristea opinia că expresivitatea locuțiunilor e mult mai mică față de cea a expresiilor.

Termenul *expresie idiomatice (frazologică)* apare definit⁷⁷ ca „expresie cu structură complexă, specifică unui anumit idiom (limbă, dialect sau grai), care amintește prin întindere, de cele mai multe ori, de aspectul unei propoziții sau al unei fraze foarte sudate și care, datorită înțelesului figurat al întregii structuri, nu poate fi tradusă cuvânt cu cuvânt în alte limbi decât prin perifraze aproximative. I se mai spune și *idiotism*. De exemplu: *e cu ochi și cu sprâncene, nu-i sunt boii acasă, nu e nici o afacere, i-a ajuns cuțitul la os, nu-i ajungi cu prăjina la nas, s-a ales praful și pulberea, e la mare ananghie, scoate apă și din piatră seacă, nu e în apele lui, a feștelit iacaua, a pus-o de mămăligă, s-a dus pe apa Sâmbetei, i-a venit apa la moară, e la mintea cocoșului, e c-un picior în groapă și cu unul afară, a ales până a cules, s-amestecă unde nu-i fierbe oala, bate șaua să priceapă iapa, bate apa să se-aleagă untul, n-are nici după ce bea apă* etc."

E cât se poate de clar că aceste construcții cu organizare propozițională sau frastică au valențe expresive, plastice prin anularea relației semnificat-semnificat, anulare datorată unui anumit context (*Pierzând toată averea, i-a ajuns cuțitul la os. vs Nefiind atent și tăindu-se, i-a ajuns cuțitul la os.*) sau existentă ca atare.

78

Dobridor definește și *expresia verbală* ca fiind expresie în structura căreia intră obligatoriu un verb (de obicei *afi*) și care reprezintă fie numai o unitate lexicală (ca în cadrul celor de mai jos), fie o unitate lexicală și gramaticală (ca în cazul expresiilor

⁷⁴S.Stan, 1986:487-491.

⁷⁵ în *DSL* II: *sintagma*.

⁷⁶ Gh.Dobridor, 1998: *expresie*.

Gh.Dobridor, 1998: *expresie*.

Gh.Dobridor, 1998: *expresie*.

verbale impersonale - v. mai departe): *mi-e foame, mi-e sete, mi-e dor, mi-e milă, mi-e frig, mi-e cald, mi-e necaz, mi-e teamă, e nevoie, e timpul, e cazul, e ceasul, e clipa, e momentul, e vremea* etc.

D. Bejan⁷⁹ lărgeste sfera expresiilor verbale prin includerea altor verbe copulative impersonale alături de *a fi*.

Îmbinările amintite mai sus nu sunt *expresii verbale*, ci *construcții verbale fixe*⁸⁰, bazate pe două tipare :

I - pronume personal neaccentuat în dativ + verbul *a fi* + substantive (care denumesc stări fiziologice, senzații : *mi-e foame/dor /lehamite...*) cu formă de singular nearticulat și

II - verbul *a fi* + substantive (referitoare la timp sau la ideea de necesitate: *e timpul /nevoie ...*) cu formă de singular articulată hotărât / nehotărât.

Substantivele respective își mențin individualitatea morfosintactică, redusă la determinări atributive la dreapta (ale substantivului cu articol nehotărât: *mi-e o sete grozavă /teribilă /îngrozitoare, mi-e o sete /o frică/o groază /o lene /un somn de nedescris /de neimaginat /de nînchipuit*), rareori determinări la stînga (*mi-e mare /puțină milă\ mi-e mai mare sila /mila*), de aceea construcția e analizabilă.

Cum afirmă Gabriela Pană Dindelegan⁸¹, „există, fără îndoială, limitări ale autonomiei morfosintactice a substantivului din componența grupului: - topică fixă, postpusă; - preferință pentru forma nearticulată; - restrângerea posibilităților de combinare, limitări care conduc către soluția locuțională.”

Să observăm totuși că nu întotdeauna topică este fixă, postpusă (*milă mi-era de...; tare dor mi-e de...; lehamite ne era de tot ce se întâmplase; tare ciudă mi-e pe tine; prea frig mi-e încât să mai rămân; grozavă teamă mi-e că n-o să reușesc*), că determinanții atributivi la dreapta impun forma articulată a

substantivului [*mi-e o sete /o frică /o groază /o lene /un somn de nedescris /de neimaginat /teribil(ă)*], că îmbinarea este încă analizabilă.

Cât privește statutul substantivului din aceste construcții verbale, G.G.Neamțu⁸² susține că are „comportamentul foarte apropiat de al adverbilor de mod: are determinanți de intensitate (*mi-e foarte dor; cel mai rușine i-a fost de fratele tău; ne e tot atât de jenă de el ca de tine*) și refuză un adjectiv ca determinant. Dacă prezența determinanților de intensitate e o realitate (aceștia apărând și pe lângă alte substantive: *e foarte frig /tare liniște /cel mai copil*), în schimb „refuzul” substantivului respectiv de a primi determinanți atributivi nu se poate susține (*// era o rușine teribilă; mi-e un dor nemaipomenit /cumplit /imens de...*).

Adaug următoarele observații: tiparul respectiv nelătinesc a fost destul de productiv în română și uneori este posibilă fie înlocuirea substantivului cu un sinonim (*mi-e frică = teamă = groază*), fie dezvoltarea propozițională a substantivului (*mi-e frică = mi-e ceea ce se cheamă frică*), iar alteori e posibilă înlocuirea lui *a fi* cu *a avea* (*mi-e frică de întuneric = am teamă de...*). De aceea, aceste grupuri sunt *construcții verbale fixe*, nicidecum *expresii*.

După cum se poate constata, acord întâietate absolută criteriului expresivității și celui al organizării interne clare (a expresiilor de tip sintagmatic: *nod în papură* „cusur, defect”, de tip propozițional: *i-a ajuns cuțitul la os* „nu mai poate îndura, suporta ceva” și de tip frastic: *bate șaua, să priceapă iapa* „însinuează, spune indirect, prin aluzii”) în definirea conceptului de **expresie**. Împreună, aceste criterii pot contribui la diferențierea *expresiei* de altă unitate frazeologică. Așa cum precizează Th. Hristea⁸³ „când expresivitatea a dispărut complet (ori în cea mai mare măsură) și grupul frazeologic a devenit ”împietrit” sau cât mai bine sudat (ca în *a băga de seamă, a-și aduce aminte* etc), atunci putem vorbi de locuțiuni fără teama de a greși.”. Cazurile

⁷⁹D.Bejan, 1981: 137.

⁸⁰ Gabriela Pană Dindelegan, 1994: 60-62 și 1987: 4-7.

⁸¹ Gabriela Pană Dindelegan, 1994: 60.

G.G.Neamțu, 1986: 181.

Th.Hristea, 1984: 142.

intermediare, în opinia aceluiași lingvist, pot fi etichetate expresii sau locuțiuni, fără ca acest lucru să aibă vreo importanță .

Este evident că în cele mai multe dintre lucrările de specialitate, lingviștii au încercat să definească **locuțiunea**, mai ales în raport cu *expresia* și nu cu *cuvântul compus*. Iată de ce, în cele ce urmează voi încerca să fac distincția *compus - locuțiune*.

1.7.2. Conceptul *cuvânt compus* se bazează pe aspectele evidențiate de mine prin subliniere: „unitate lexicală complexă sau cuvânt construit prin combinarea mai multor cuvinte existente independent, dar care și-au pierdut identitatea în favoarea unui sens lexical nou: *untdelemn, ciuboșica-cucului, hou-de-baltă*”⁸⁵. Aceste caracteristici ale compusului se regăsesc în totalitate în diversele definiții ale locuțiunii, cum ar fi „funcționarea de ansamblu ca a unui singur cuvânt”⁸⁵, „pierderea individualității cuvintelor alcătuitoare”⁸⁶, „grup de cuvinte cu înțeles unitar”⁸⁷.

Pe deplin lămuritoare asupra conceptului de **compus** ni se par următoarele precizări⁸⁸, și anume că „grupul care realizează compunerea trebuie să nu fie dislocat și să se supună regulilor morfologice și sintactice ale limbii române: fie să marcheze flexiunea numai la ultimul element (*datorită, bună-voinței* față de *datorită relei - credințe*), fie să păstreze forma-tip (*un coategoale, Vatra Dornei*)”(sub\m.). într-adevăr, comparând părțile de vorbire flexibile compuse (substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb) și locuțiunile acestora, se constată că primele nu pot fi dislocate (*untdelemn, inginer-șef, albastru-deschis, binefăcător, cineva, niciunul, doisprezece, douăzeci și doi, a binevoi, a binecuvânta*), în timp ce locuțiunile admit dislocarea (*părerile noastre de rău, aducerile acestea aminte, de aceeași seamă, a luat-o îndată razna*).

DSL: *compus*.

⁸⁵ *Ibidem*: *locuțiune*.

⁸⁶ Mioara Avram, 1997: 32.

⁸⁷ GH.Dobridor, 1998, *locuțiune* și G.Gruică, 1983: 8.

⁸⁸ DSL: *compunere*.

Referindu-se la comportamentul sintactic al compuselor, Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan⁸⁹ afirmă că determinantul adjectival al compuselor caracterizate prin unitate morfologică (indiferent de cum flexionează și de tipul de compunere) se referă la întreg, neputându-se intercala între termenii compusului. O situație specială există la compusele fără unitate morfologică, deoarece determinanții atributivi exprimați prin adjective posesive sau demonstrative pot disloca compusul („*procesul acesta / nostru verbal*”).

Cât privește comportamentul morfologic, „marea majoritate a adjectivelor compuse nu poate avea grade de comparație datorită particularităților semantice”⁹⁰.

Cealaltă caracteristică a compuselor referitoare la alcătuirea lor după reguli morfosintactice (tipurile de compuse fiind descrise de Hasan, Ciobanu, 1970; Mirska, 1967; Giurescu, 1975 etc.) e definitorie, opunându-se organizării sintactice neclare, uneori aberante a unei locuțiuni. De aceea, compoziționalitatea constituie, în opinia mea, unul dintre criteriile de identificare ale *cuvântului compus*: *floarea-soarelui/ coadașoricelului / ochiul-boului... , bună-voință / bună-cuviință..., binevoi/binecuvânta..., nou-născut/rău-platnic..., flutură-vânt/zgârie-nori... ș.a.m.d.* Absența organizării interne sau opacizarea acesteia în timp caracterizează doar locuțiunile: *a sta pe gânduri, pe sărite, de-a dura, a o lua la sănătoasa, a băga de seamă, scurt pe doi* ș.a.m.d.

Cât privește precizarea⁹¹ că un compus „marchează flexiunea numai la ultimul element” sau “păstrează forma tip”, cred că s-a avut în vedere cuvântul compus ideal, la care funcționarea ca un cuvânt („construit prin combinarea mai multor cuvinte existente independent”) ar fi mai evidentă doar prin acest tip de flexiune. Nu se poate însă neglija existența compuselor substantivale de tipul *pasăre-liră, cal-de-mare, câine-lup*,

Fulvia Ciobanu, Finuța Hasan, 1970: 14-18.

Fulvia Ciobanu, 1985: 12.

DSL: *compunere*.

mașină-capcană, cuvânt-cheie, bloc-turn, floare-de-coliț, garofiță-de-munte, gândac-de-bucătărie, pasărea-muscă ș.a. la care flexionează doar primul element.

Norma ortografică potrivit căreia compusele sudate se scriu într-un singur cuvânt, iar celelalte se scriu cu cratimă între termeni ar putea fi riguros aplicată, astfel încât compusele nesudate, recunoscute de toată lumea, să fie scrise cu cratimă (în acest sens se pronunță și Uritescu și Zugun⁹⁵).

În consecință, *cuvântul compus* e un cuvânt „construit prin combinarea unor cuvinte”⁹³, combinare care respectă regulile morfosintactice și care nu poate fi dislocată. Sensul compusului e nou și poate fi diferit de al elementelor alcătuitoare în limba actuală: *untdelemn, bou-de-baltă* sau poate însuma sensurile elementelor alcătuitoare: *decret-lege, a binevoi, mașină-unealtă, bloc-turn, binefăcător*.

1.7.3. Definierea de către Florica Dimitrescu⁹⁴ a *locuțiunilor* ca "sinteze lexico-gramaticale: entități lexicale prin sensul unitar și unități gramaticale prin valoarea gramaticală determinată" domină încă gândirea lingvistică românească.

Autorii *GA II* și Theodor Hristea⁹⁵ definesc locuțiunea ca „grup de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat care are un înțeles unitar și se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire”. Mioara Avram⁹⁶ adaugă că grupul respectiv e „mai mult sau mai puțin stabil”. Dobridor⁹⁷ exclude cele două trăsături: sudura și stabilitatea, insistând asupra sensului unitar și a comportamentului gramatical ca o singură parte de vorbire. Este limpede că sudura elementelor componente și stabilitatea asigură comportamentul unitar al locuțiunii, „ca o singură parte de vorbire”.

⁹² D.Uritescu, 1992: 7-8 și P.Zugun, 1983; 137-140.

⁹³ *DSL: compus*.

⁹⁴ Dimitrescu, 1958: 30-68.

GA II, vol.I: 34 și Th.Hristea, 1984: 140.

⁹⁶ Mioara Avram, 1997: 32.

Gh. Dobridor, 1998: *locuțiune*.

Gabriela Pană Dindelegan⁹⁸ insistă în definirea *locuțiunii* asupra trăsăturilor morfosintactice, cele care determină un comportament gramatical unitar. Funcționarea grupului fix ca un singur cuvânt este posibilă datorită „pierderii autonomiei gramaticale”, manifestate, după cum precizează autoarea, „prin invariabilitate (vezi, de exemplu, invariabilitatea substantivelor *joc* și *minte* din locuțiunile verbale *a-și bate joc, a ține minte*, deși, în afara grupului, substantivele în discuție sunt variabile), iar, sintactic se manifestă prin pierderea totală sau parțială a disponibilităților lui combinatorii și prin neclaritatea organizării interne (vezi, de exemplu, locuțiunea verbală *a băga de seamă*, unde substantivul nu mai acceptă determinanți tipic substantivali, iar structura cu *de* nu reflectă construcția normală a verbului)”.

Cât privește semantica locuțiunii, autoarea precizează că *locuțiunea* se caracterizează prin „sens global unitar”. În opinia mea, trebuie să se evidențieze relația dintre sensurile elementelor componente. „Funcționarea de ansamblu ca un singur cuvânt” e posibilă nu doar prin anularea autonomiei gramaticale a cel puțin unui component locuțional, ci și prin devieri semantice în relația dintre componente. Cel mai adesea, în timp s-a produs o opacizare a relației dintre sensurile elementelor componente și a celor de natură lexico-stilistică. De aceea, sensul global unic al locuțiunii nu mai reprezintă o sumă a sensurilor elementelor componente.

După cum se știe, în analiza didactică a îmbinărilor lexicale, identificarea unei locuțiuni se face încă pe baza sinonimiei cu un cuvânt, sinonimie prin care se evidențiază doar sensul global, argument insuficient, uneori fals în acordarea statutului locuțional unei îmbinări.

Ca definiția din *DSL* să fie completă, trebuie adăugate și alte argumente⁹⁹, referitoare la "conservarea unor arhaisme lexicale, semantice și morfologice" (*brânci, ort, habar, hac, seamă, ghes, iveală, rost*), a unor forme flexionare și derivate

⁹⁸ în *DSL: locuțiune*.

⁹⁹ Gabriela Pană Dindelegan, 1994: 83.

ieșite din uz (*câmpi - a bate câmpii; roate - a pune pe roate, a băga bețe în roate, fuguța - a da fuguța, binișorul - cu binișorul*), a unor structuri ieșite din uz (*aminte - a-și aduce aminte, afund - a se da afund*), cât și funcționarea unitară sub aspect semantic .

În multe dicționare franceze, termenul *locuțiune* este definit prin accepțiunea sa din gramatica tradițională, ca „un grup de cuvinte (nominal, verbal, adverbial) a cărui sintaxă particulară dă acestor grupuri caracter de grup fix și care corespunde cuvintelor unice.”¹⁰⁰ În opinia mea, într-adevăr o sintaxă internă deviantă constituie o caracteristică fundamentală a *locuțiunilor*, delimitându-le de *expresii* (disociabile și deci, analizabile în structura lor internă) și de *compuse* (nedisociabile din punct de vedere gramatical, deși sunt construite printr-o compunere sintactică normală). În același dicționar apare termenul de *locutions toutes faites* „care exprimă un comportament cultural de asemenea fix”¹⁰¹. Pentru exemplificare, autorii apelează la „expresia” *comment allez-vous?* considerată *locuțiune gata făcută*. Folosind termenul *expresie*, au în vedere accepțiunea dată de gramatica tradițională „orice constituent al propoziției (cuvânt, sintagmă)”¹⁰².

*Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*¹⁰³ nu definește locuțiunea, expresia, compusul, ci pune semnul identității între expresie, cuvânt compus, unitate frazeologică și „lexie completă”. Secvența *pomme de terre* este, potrivit acestui dicționar, „un grup de cuvinte, [...] sintagmă produsă prin asocierea a două (n.n. trei) morfeme”, a cărei unitate nu rezultă din noțiunile utilizate, ci face obiectul „unei alegeri unice în cadrul unui inventar”, făcând serie cu alți termeni ca *poireau* „praz”, *chou* „varză” etc. A.Martinet folosește în acest caz

termenul de *sintem* „grup de moneme care în alte contexte funcționează autonom, dar care în combinația dată și-au pierdut autonomia, nu pot apărea decât împreună, făcând obiectul unei alegeri unice din partea vorbitorului. Include clasa cuvintelor compuse (fr. *pomme de terre* , *vide-poché*), situându-se între moneme și grupurile sintactice (sintagme)”¹⁰⁴.

Semnalez apariția unui nou termen în domeniul frazeologiei. Acesta este *colocație*, folosit de Piet van Sterkenburg¹⁰⁵ cu sensul de „combinație mai mult sau mai puțin fixă, caracterizată printr-o frecvență înaltă, între un cuvânt lexical (deci nu element de relație, prepoziție etc.) și unul sau mai multe alte cuvinte, cu păstrarea semnelor nucleare ale primului cuvânt; semantismul acestuia poate fi influențat însă de modificări clasematice, deci se pot înregistra conotații”.

Din punctul de vedere al acestui studiu, contribuția lui van Sterkenburg este importantă sub două aspecte:

- a) pune în relație interpretarea grupurilor de lexeme cu tradiția lexicografică a diferitelor școli lingvistice;
- b) delimitează, sub numele de *colocații idiomatice*, grupurile de lexeme pe care le consider *expresii*.

În ceea ce privește primul aspect, constat că lingvistica românească tratează unitățile frazeologice în cadrul morfologiei, asemenea școlii ruse și olandeze.

Cu privire la cel de al doilea aspect, menționez că obiectivul preponderent didactic al lucrării mele m-a împiedicat să înlocuiesc termenul de *expresie* cu cel de *colocație idiomatică*, deși sunt de acord că termenul *expresie* ar trebui înlocuit din cauza polisemantismului său foarte „netehnic”.

1.8. După cum am subliniat, în lingvistica românească nu există o delimitare strictă între *locuțiune*, *expresie*, *cuvânt*

¹⁰⁰ J.Dubois, 1973: *locution*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*, *expression*.

¹⁰³ O.Ducrot, J.J.VL.Schaeffer, *Noul Dicționar Enciclopedic al Științelor Limbajului*, București, Editura Babei, 1996.

Apud DSL, *sintem*.

Piet van Sterkenburg, *Vaste verbindingen (fraseologismen) jen GWHN*, „Neerlandica Wratislaviensia. Acta Universitas Wratislaviensis”, Wrocław 1986, p.27-69.

compus. Propun, în consecință, o viziune parțial diferită asupra conceptului de *locuțiune*, identificarea unor criterii operaționale în stabilirea statutului locuțional, care să conducă la o folosire corectă a terminologiei frazeologice. Consider util acest demers, în special pentru didactică și lexicografie, ținând cont de extinderea exagerată și nejustificată a inventarului de locuțiuni în practica școlară, pe de o parte și de absența unor norme lexicografice ale înregistrării acestora, pe de altă parte.

Am supus analizei un inventar de îmbinări lexicale¹⁰⁶, urmărind comportamentul morfosintactic și lexico-semantic al elementelor alcătuitoare .

Consider că orice deviere sau anomalie a grupării laolaltă a unor cuvinte, grupare care sub aspect lexico-sintactic funcționează unitar, constituie caracteristica definitorie a *locuțiunii*.

Am observat că anumite categorii gramaticale ca numărul substantivului, genul adjectivului sau pronumelui, modul, timpul sau persoana verbului, gradul de intensitate al adjectivului sau adverbului apar nemotivate în sintaxa internă a locuțiunii. În următoarele locuțiuni apar nejustificate:

- singularul substantivelor: *a avea de gând*, *a o lua la picior* și *a sta de vorbă*, *a-i tăia macaroana*;
- pluralul substantivelor: *a trage sfori*, *de pe vremuri*, *din păcate*, *păcatele mele!*, *a pune pe butuci*, *de proporții*, *a fi în călduri*, *a-și pierde mințile*;
- pronumele feminin nereferențial: *a o face de oaie*, *a o face lată*, *a o lua la sănătoasa*;
- femininul și singularul / pluralul unor pronume și adjective: *de aceea*, *de toate*, *una peste alta*, *din prima*, *a o ține una și bună*, *pe bune*, *a o face lată*, *a o lua la sănătoasa*;
- femininul / neutrul plural al formei verbale: *a scoate din sărite*, *pe apucate*, *pe sărite*;
- comparativul de superioritate: *mai ales*, *mai cu seamă*, *mai nou*, *mai la vale*;

¹⁰⁶ Pe care *DEX*, *DEL*, *Gr II*, *GA II*, *DELLR* le consideră locuțiuni.

- modul, timpul, persoana, formantul reflexiv: (*iar eu*) *dă-i cu bere*, *dă-i cu vin*; *să vă fie de bine!*; (*care*) *va să zică*, (*așa e*); *în ce privește* (*anul trecut*); *mă rog*, (*ordinea nu contează*); *Doamne ferește!*; *ferit-a sfântul!*; (*a pus mâna pe laptop*), *cum ar veni*, („adică”); *nu-ncape / să nu încapă* nicio discuție

Alte anomalii, de natură lexico-semantică sunt proprii numai locuțiunilor. Conservarea unor cuvinte inexistente independent în limba actuală: *acătării*, *aminte*, *brânci*, *binețe*, *dodii*, *ghiotura*, *iveală*, *izbeliște*, *hac*, *îndelete*, *îndemână*, *mântuială*, *noimă*, *pomeneală*, *precădere*, *pripă*, *prisos*, *privință*, *putință*, *nelumea*, *neștire*, *noimă*, *seamă*, *sponci*, *șest*, *toi*, *toptanul*, *vileag* și a unor forme învechite ca *roate* (*merge ca pe roate*, *pune bețe-n roate*, *au pus pe roate o afacere*), *câmpi* (*bate câmpii*, *și-a luat câmpii*), *lături* (*nu se dă în lături de la...*, *pe de lături*), *ziuă* (*de cu ziuă*, *se crapă de ziuă*, *se luminează de ziuă*, *s-a făcut ziuă*, *până la ziuă*, *despre ziuă*^*de către ziuă*, *se mijește de ziuă*), prezența unor forme aberante ca *îndoaselea*, *berbeleacul*, *picioarele*, *adevăratelea*, *ducă* (*din e pe ducă*, *i s-a făcut de ducă*) ș.a. sau a unor combinații semantice inexplicabile: *părere de rău*, *părere de bine*, *bătaie de joc*, *ca vai de lume*, *a găsi cu cale*, *din ce în ce*, *cât pe ce*, *din când în când* ș.a. atestă statutul locuțional al grupului respectiv.

Așadar, limitarea sau anularea independenței morfologice și / sau lexicale a unui element component dă îmbinării respective caracter locuțional.

Unele aspecte, cum ar fi limitarea flexionară (la forma articulată hotărât, în locuțiuni: *a face plinul*, *a da onorul* ș.a. și compuse: *floarea-soarelui*, *traista-ciobanului* ș.a.) sau topica fixă a adjectivului (în locuțiuni: *pe scară largă*, *pe cont propriu*, *în gura mare* ș.a. și compuse: *bunăvoință*, *Buna-Vestire* ș.a.), caracterizează atât *locuțiunea*, cât și *cuvântul compus*. În schimb, dacă *locuțiunea* e caracterizată de o sintaxă internă aberantă: *are în vedere*, *pe de-a-ntregul*, *de-a v-ați ascunselea*, *de zi cu zi*, *în ce privește*, *cât pe ce*, *de cu seară* ș.a., *cuvântul compus* are o sintaxă internă normală: *floarea-soarelui*, *coada-șoricelului*, *gura-leului*;

nou-născut, rău-platnic, social-democrat; niciodată, niciunde, nicicând ș.a.m.d.

E sigur că toate acestea au fost combinații lexico-semantice și sintactice normale. Opacizarea unor legături sintactico-semantice prin ștergerea, pentru vorbitorul de azi, a modelului respectiv a fixat îmbinarea. *Cuvântul compus* se deosebește, prin sensul unitar, de sintagmă, cu care se aseamănă însă prin alcătuire. *Locuțiunea*, neorganizată conform vreunui tipar sintactic transparent din perspectivă strict sincronică, de deosebește astfel de *cuvântul compus*, cu care se aseamănă prin sensul unitar.

După capacitatea funcțională, locuțiunile sunt: substantivale, adjectivale, pronominale, numerale, verbale, adverbiale, prepoziționale, conjuncționale și interjecționale .

Părerea mea în legătură cu îmbinările socotite locuțiuni pronominale nehotărâte este că, prin organizarea sintactică evidentă și prin sensul unitar, aparțin clasei de pronume compuse. Topica adverbului *mai* după negație și înaintea verbului (*nu mai știi ce, nu se mai știe cine*) este normală și în construcții verbale: *nu mai vine* sau după prefixul negativ: *nemaivenind*. În ultimul timp, ortografierea cu cratimă recomandată și de *DOOM* pentru compusul *nu-știi-ce* se generalizează: *au descoperit te-miri-ce cuvinte, nu trebuie să fii cine-știe-ce detectiv pentru a ...*(*Ziua* , 7 martie 1998). Alteori, compusul pronominal apare scris într-un singur cuvânt cu apostrof: *a venit nuș'ce mahăr* - (*AC*, nr. 21, 1997), grafie tot mai frecventă în presă. Același tipar de compuse apare și la cele adverbiale de tipul: *nu știi cum, nu știi când, nu știi unde*, pe care le exclud din rândul locuțiunilor adverbiale. Susțin că respectivele îmbinări, considerate aproape în unanimitate a fi locuțiuni pronominale / adverbiale sunt, datorită organizării interne normale, datorită sensului unitar și caracterului predictibil, pronume / adverbale compuse: *nu știi cine / ce / care /*

cât / al câtelea / unde / cum / când; nu se știe cine / ce / care / cât / al câtelea / unde / când / cum; te miri cine / ce / care / cât / unde/când/cum.

Exclud din rândul locuțiunilor și pe cele cu valoare de numeral și le includ în seria de compuse, deoarece organizarea lor sintactică este normală, întocmai ca aceea a numeralelor cardinale sau ordinale compuse: *toți trei /patru /cinci...; câte doi /două / trei /patru...; o dată /de două / trei /patru...ori; întâia / prima oară / dată, a doua / treia / patra...oară* ș.a.m.d. Alcătuirea după tipare este prezentată de Mioara Avram¹⁰⁸.

O posibilă grupare a locuțiunilor ar fi în locuțiuni denominative și locuțiuni conective, în funcție de caracterul referențial al locuțiunilor substantivale, adjectivale, verbale, adverbiale și interjecționale, respectiv de caracterul conector al locuțiunilor prepoziționale și conjuncționale.

Am preferat însă clasificarea lor în locuțiuni ale părților de vorbire flexibile și locuțiuni ale părților de vorbire neflexibile. Motivul principal al acestei grupări îl constituie distincția clară: prepoziție compusă, conjuncție compusă - locuțiune prepozițională, locuțiune conjuncțională. În gramatica românească se acceptă ideea Mioarei Avram¹⁰⁹ că două sau mai multe prepoziții alcătuiesc o prepoziție compusă: *de la, de pe, despre, de pe lângă, de sub, pe sub, înspre* etc, iar două conjuncții care pot proveni însă și din alte părți de vorbire formează o conjuncție compusă: *ca ...să, încât să, cum că* etc Este posibil, aplicând acest principiu, să considerăm că două sau mai multe părți de vorbire neflexibile de același fel alcătuiesc un compus. Odată stabilită această convenție, distincția compus - locuțiune se poate clarifica. De altfel, cele mai multe dintre substantivele compuse, adjectivele compuse, numeralele compuse și unele pronume compuse au ca elemente componente părți de vorbire de același fel: *decret-lege, floarea-soarelui; alb-gălbui, mic-burghez; douăzeci, două milioane; însumi, altceva.*

¹⁰⁸ *GA,U, GTII*, D.Bejan, 1995, Gh.Dobridor, 1998, *DSL*, Florica Dimitrescu, 1958, M.' Goga,' 1998, Th.Hristea, 1984, E.Joanițescu, 1956,I.Iordan, V.Robu, 1975', D.Ivănuș, I.Toma, 1993, Ștefania Popescu, 1995, C.Tabarcea, 1998.

Mioara Avram, 1997: 129-153 și 1995: 3-6.
Ibidem, 265-266.

2. Locuțiunile substantivale

2.1. Definiția¹¹⁰ potrivit căreia locuțiunea substantivală este „grup neanalizabil de cuvinte care corespunde unității de sens și caracteristicilor morfosintactice ale locuțiunii și se comportă global ca un substantiv”, fixează genul proxim la „grup neanalizabil de cuvinte” și „unitate de sens”, iar diferența specifică la „caracteristici morfosintactice” de locuțiune și „comportament global” asemănător unui substantiv.

În alte lucrări importante¹¹¹ termenul de *locuțiune substantivală* se folosește mai ales pentru îmbinările provenite din locuțiuni verbale, mai exact pentru derivatele cu sufixe și/sau prefixe de la acestea: *aducere aminte* < *a-și aduce aminte*; *(ne)băgare de seamă* < *a băga de seamă*; *părere de rău* < *a-i părea rău* etc. Mioara Avram¹¹² completează lista acestora cu cele provenite prin conversiune din locuțiuni pronominale nehotărâte: *(un) nu știu ce* și pe cele străine: *café frappe*, *axis mundi*, *coup de foudre*, *dolce farniente*, *mea culpa*, *petitio principii*. Trebuie amintit că îmbinarea *nu-știu-ce*, astfel ortografiată, apare în *DOOM*¹¹³ ca substantiv neutru (deci compus, așa cum am încercat să demonstrez în 1.7. că sunt toate grupurile de tip propozițional: *nu știu cine...*, *nu se știe cine...*, *te miri cine...*). Ortografierea cu cratimă sau cu apostrof este efectul statutului de *compuse* al respectivelor îmbinări.

Singurul studiu asupra locuțiunilor substantivale aparține lui Dumitru Nica¹¹⁴. Acesta stabilește, în funcție de gradul de fuziune a părților componente, trei categorii de locuțiuni substantivale, bazându-se pe clasificarea Floricăi Dimitrescu¹¹⁴. Cum era de așteptat, se încearcă o distincție absolut necesară, în opinia mea, între substantivul compus și locuțiunea substantivală. Consider interesant punctul de vedere exprimat, și anume că „în

cadru cuvintelor compuse vorbim de o contopire semantică și, uneori, de o aglutinare semantică care coincide cu una formală: *poet-muncitor*¹¹⁵. Această contopire „nu aduce o inovație semantică față de părțile ei componente”, în comparație cu locuțiunea. Sensul compuselor, chiar și al celor „afective”¹¹⁶ de tipul *pierde-vară*, *zgârie-brânză*, *coate-goale*, *gură-cască* e simțit încă apropiat de sensurile de bază ale componentelor. Sensul de „neatent, nevigilent, prost” al compusului *gură-cască* e explicat de Halina Mirska¹¹⁶ în articolul amintit ca reprezentând în mintea vorbitorului pe o persoană care „dorind să fie atentă la un lucru, scapă din atenția sa pe celelalte.” Aduag la aceasta faptul că persoana respectivă e absorbită de atenție pentru un lucru într-o asemenea măsură, încât un posibil gest necontrolat poate fi acela de a rămâne cu gura căscată, nemaiputând fi atent la altceva. Cu alte cuvinte, sensul acestui compus afectiv nu e deloc departe de sensurile însumate ale componentelor.

Dumitru Nica include în prima clasă a locuțiunilor substantivale, alături de derivatele unor locuțiuni verbale, compuse și expresii ca: *zgârie-brânză*, *gură-cască*, *papă-lapte*, *încurcă-lume*, *tărăie-brâu*, *pierde-vară*; *verzi și uscate*, *apă chioară*, *răbdări prăjite*, *ucigă-l toaca*, *ucigă-l-crucea*, *ucigă-l-vederea*, *ucigă-l-tămâia* (care redau noțiunea de *drac*), care au „un grad avansat de sudură”, pot primi compliniri și prefixul *ne-*, cele mai multe putând fi înlocuite cu cuvinte simple (sinonime).

Într-adevăr, gradul de sudură a termenilor alcătuitori (ai acestor îmbinări adăugate la locuțiunile substantivale derivate din locuțiuni verbale) e atât de avansat, încât nu permite dislocarea grupului, spre deosebire de locuțiunile substantivale care o admit: *aducerile noastre aminte*, *părerile voastre de rău*, *băgarea rapidă de seamă*, *ținerea acestuia de minte*. În legătură cu această

¹¹⁵ cum le numește Halina Mirska, 1967: 154-155.

¹¹⁶ Halina Mirska, 1967: 155.

¹¹⁷ E.Lipshitz, 1981: 35-43.

¹¹⁰ DSL, *locuțiune*.

¹¹¹ GA II: 35 și Mioara Avram, 1997: 87.

¹¹² Mioara Avram, 1997: 88.

¹¹³ D.Nica, *Locuțiunile substantivale în limba română*, în LR 5, 1963.

¹¹⁴ Florica Dimitrescu, 1958: 35-68.

unitatea semantică a termenilor constitutivi ai locuțiunii, chiar în această situație, nu se dislocă.

Organizarea sintactică a „adăugirilor” lui Dumitru Nica la lista locuțiunilor substantivale este clară: substantiv + determinant adjectival (*apă chioară, răbdări prăjite*), verb + complement direct (*încurcă-lume, zgârie-nori*), verb + complement direct + subiect (*ucigă-l-toaca / tămâia*). Sintaxa internă regulată și scrierea cu cratimă a celor mai multe dintre aceste îmbinări confirmă statutul lor de compuse.

În schimb, o sintaxă internă opacă (așa cum e în cazul locuțiunii *aducere aminte*, prin ștergerea din memorie a sensului locativ al prepoziției *a*) sau deviantă, anormală (cum e în cazul locuțiunilor *părere de rău, părere de bine*, unde apariția prepoziției *de* după *părere* este motivată doar în registrul colocvial, prin sinonimie cu *despre, în legătură cu* sau prin rolul de conector) caracterizează locuțiunea.

Dacă sintaxa compusului reproduce un tipar sintagmatic (*ucigă-l-crucea / toaca / tămâia - ucigă-l arma / otrava / sulita; încurcă-lume - încurcă ața / situația / vorba; gură-cască - ochii cască, urechi cască; zgârie-brânză - zgârie geamul / masa / pielea*), în locuțiunile *părere de bine, părere de rău* „determinanții” prepoziționali nu admit înlocuirea cu alte substantive nearticulate / adverbe * *părere de carte / film / lucrare, *părere de repede *părere de așa *părere de înainte*.

Iorgu Iordan și Vladimir Robu¹¹⁸ adaugă listei de „locuțiuni” îmbinări ca: *un burtă-verde, un calcă-n gropi, un coate-goale, un ducă-se pe pustii, un terchea-berchea*. Organizarea sintactică, sensul unitar, imposibilitatea dislocării sunt argumente în favoarea statutului de *compuse* al acestora, și nu de locuțiuni. Singura îmbinare pe care o considerăm *locuțiune* este *un terchea-berchea*, ai cărei termeni alcătuitoari sunt inexistenți independent în limbă. Cei doi autori dovedesc nesiguranta în aprecierea statutului unor îmbinări precum

*lasă-mă-să-te-las, pierde-vară, papă-lapte, calcă-n gropi / străchini, burtă-verde*¹¹⁹.

În cea de-a doua categorie de locuțiuni substantivale, Dumitru Nica include pe cele care „păstrează în linii mari semnificația a cel puțin unuia dintre elementele componente”¹²⁰, ca de exemplu: *scăpare din vedere, luare de cuvânt, aur alb, aur negru, casă de veci, cățelul pământului, strângere în brațe, brânză de iepure* „halva”, *strângere de inimă, cel de sus, alune de pământ* „cartofi”, *cai verzi pe pereți, pui de lele, cel cu coarne, ăl din baltă*. Include în această listă denumirile populare ale unor plante (*buruiiana dracului, rochița rândunicii*), ale unor păsări (*buhai-de-baltă, cucul armenesc*), ale unor pești (*ac-de-mare*), ale unor boli (*aprindere de plămâni, aprindere de creier*), ale unor jocuri de copii (*de-a baba-oarba, de-apuia-gaid*).

Cât privește criteriul acestei clasificări, și anume gradul de fuziune a elementelor alcătuitoare, Dumitru Nica notează că sudura e mai redusă la această grupă. Dacă sudura grupului presupune compactarea grupului, astfel încât acesta să nu mai poată fi dislocat, se constată că termenii sunt complet sudați în cazul compuselor: *cățelul-pământului, pui de lele, cel cu coarne*¹²¹, *ăl din baltă, buruiiana dracului, rochița rândunicii, buhai-de-baltă, cucul armenesc, ac-de-mare, aprindere de plămâni*.

Cât despre *scăpare din vedere, luare de cuvânt*, este evidentă proveniența acestora din locuțiunile verbale *a scăpa din vedere* și *a lua cuvântul*, proveniență pe care o considerăm esențială în acordarea statutului de locuțiune substantivală.

Două exemple: *aur alb* și *aur negru* care conțin cuvântul *aur* cu sens figurat de „lucru valoros, prețios”¹²² sunt metafore. În

I.Iordan, V.Robu, 1975: la pg.367, acestea sunt locuțiuni, iar la pg. 392, substantive compuse.

¹²⁰ Florica Dimitrescu, 1958: 50.

¹²¹ Această îmbinare apare în *DEXII* alături de *Cel de sus, Cel de pe comoară* ca locuțiune substantivală. Sunt singurele locuțiuni substantivale din acest dicționar.

¹²² *DEXII: aur*.

¹¹⁸ Iordan, V.Robu, 1975: 367.

consecință, înregistrarea lor ca locuțiuni substantivale de către Dumitru Nica nu e justificată. Locul unor astfel de îmbinări nu poate fi decât într-un dicționar al figurilor de stil, iar, în cazul unei frecvențe ridicate în limba comună, într-unui explicativ cu menționarea statutului de *expresii*.

Tot din lista celei de-a doua categorii de locuțiuni substantivale a lui Nica face parte și *căi verzi pe pereți*. Această îmbinare e doar un fragment al unor expresii¹²³ : *a visa / a spune / a vedea căi verzi pe pereți*, cu sensul de "a-și închipui sau a spune lucruri imposibile, de necrezut". Chiar dacă verbele care precedă secvența *căi verzi pe pereți* sunt mai multe decât acestea, trebuie să recunoaștem că semantica lor se circumscrie sensului „a-și imagina” sau „a spune”. Organizarea propozițională normală, gradul sporit de expresivitate, inexistența unui sens unic sunt argumente în favoare acordării statutului de *expresie* acestei îmbinări.

Un alt exemplu din această categorie, *strângere în brațe*, demonstrează tendința de acordare nemotivată a statutului de locuțiune. *Strângere în brațe* e o sintagmă nominală la nivel sintactic, o secvență de trei părți de vorbire la nivel morfologic și o secvență de trei cuvinte la nivel lexical (v. *strângere în mână / în șuruburi / în balamale / în agrafe*).

Îmbinările *de-a baba-oarba*, *de-a puia-gaia* sunt locuțiuni¹²⁴. Astfel de construcții care denumesc jocuri de copii: *de-a hoții și vardiștii* / *tata și mama / mama și copilul..*, *de-a v-ați ascunselea / de-a ascunselea / de-a prinselea / de-a azvârlită-*, *de-a poarca*, au încă o organizare sintactică transparentă. Ele apar frecvent ca determinări ale substantivului *jocul* sau ale verbului *a se juca*. Prepoziția *de* însoțește, de regulă, un determinant atributiv, iar prepoziția *a* în contexte ca *Miroase a parfum / fum* ajută la exprimarea unui raport de comparație. Așadar, *s-au jucat de-a hoții și vardiștii* înseamnă *au jucat jocul*

¹²³ pe care le înregistrează DEXII.

¹²⁴ în DEXII acestea sunt sintagme, iar în DOOM și DOOM*, locuțiuni adverbiale.

cu rolurile: hoții și vardiștii. În aceste îmbinări, după prepoziția compusă *de-a*, substantivele respective denumesc rolurile interpretate: *tata și mama, baba oarbă, puilul și gaia, poarca* (termen popular pentru *scroafă*). Ulterior, determinantul a ajuns să înglobeze și sensul cuvântului determinat *jocul*, ajungând să funcționeze când substantival: *De-a baba-oarba e numele unui joc de copii.*, când adverbial: *Se jucau de-a baba-oarba*.

Următoarele locuțiuni: *de-a ascunselea, de-a prinselea, de-a binelea, de-a îndărătelea / îndărătele, de-a-ndoaselea / ndoasele, de-adevăratelea / adevăratele, de-altmintrelea, de-a-n picioarele, de-a-n boulea* conțin forme flexionare aberante, fie ale unor participii, fie ale unor adverbe, fie ale unor substantive. Este clar că aceste forme anormale nu există independent în limbă, ca atare ele sunt elemente componente ale unor *locuțiuni*. La acestea, adaug un tip asemănător de locuțiuni: *de-a berbeleacul, de-a bușilea, de-a cufundul, de-a dura, de-a rostogolul, de-a valma*, cu formele *berbeleacul, bușilea, cufundul, dura, rostogolul, valma* care nu există independent în limbă.

Dinamica neîntreruptă a unor grupuri sintactice normal constituite în momentul apariției lor a determinat, probabil, apariția multor locuțiuni, printre care și cele discutate mai sus .

În cea de-a treia categorie, Dumitru Nica include laolaltă creații ocazionale („*al doamnei vaci fiu*, din *Boul și vițelul* de Gr.Alexandrescu; *omul lui Dumnezeu, mielul lui Dumnezeu, locuitori ai lașului*), îmbinări aparținând limbajului sportiv (*sportul minții „șahul”, sportul cu mânuși „boxul”, jocul cu balonul rotund „fotbalul”, sportul alb „tenisul”*) și îmbinări lexicale cu caracter eufemistic (*încetarea din viață „moarte”, noaptea minții „nebulia”, pierderea conștiinței „înnebunirea”*).

Cu excepția îmbinării *încetarea din viață*, derivată din locuțiunea verbală *a înceta din viață*, toate celelalte nu sunt locuțiuni, ci expresii sau sintagme. Structura gramaticală a grupului e normală, cuvintele își păstrează întru totul sensul (propriu sau figurat), au autonomie morfosintactică, astfel încât nimic nu justifică etichetarea lor drept locuțiuni .

Locuțiunile substantivale au fost destul de puțin cercetate. Lista acestora¹²⁵ a fost completată de Constantinescu-Dobridor¹²⁶ cu: *bătaie de cap, dare de mână, încetare din viață, învățare de minte, strângere în brațe, tragere de inimă, aruncătură de ochi, deschizător de drumuri, făcător de bine, nod în papură, punct de vedere, verzi și uscate*.

Am constatat că locuțiunile substantivale sunt fie derivate din locuțiuni verbale, fie s-au format prin substantivizarea formei verbale nepersonale: *luarea / luatul peste picior < a lua peste picior*. Există mai multe feluri de locuțiuni substantivale:

- unele care repetă compoziția bazei, cu substantivul component derivat din verb (vechiul infinitiv lung) sau provenit din supin: *aducerea / adusul aminte < a-și aduce aminte, băgarea / băgatul de seamă < a băga de seamă, încetarea din viață < a înceta din viață, tragerea / trasul la răspundere < a trage la răspundere, darea / datul în vileag < a da în vileag, trecerea / trecutul în revistă < a trece în revistă, luarea / luatul la rost < a lua la rost, darea / datul cu tifla < a da cu tifla, luarea / luatul în seamă < a lua în seamă, punerea / pusul pe tapet < a pune pe tapet, datul cu părerea - a-și da cu părerea, inducerea în eroare < a induce în eroare, datul de gol < a se da de gol, luarea / luatul peste picior < a lua peste picior, trecerea / trecutul cu vederea < a trece cu vederea, luarea / luatul în răs < a lua în răs, stingerea din viață < a se stinge din viață, statul de vorbă < a sta de vorbă, facerea / făcutul de răs < a se face de răs, trecerea în neființă < a trece în neființă;*
- altele care repetă parțial baza, cu prepoziția *de* între termeni: *bătaie de joc < a-și bate joc, învățare de minte < a (se) învăța minte, luare de cuvânt < a lua cuvântul, părere de rău / bine < a-i părea rău / bine, ținere de minte < a ține minte, dare de mână < a-i da mâna, dare de seamă < a-și da seama;*

Primul substantiv, element component al acestor locuțiuni, e, de cele mai multe ori, derivat cu sufixul *-re* al verbului locuțiunii-bază: *luare, aducere, băgare, părere, învățare*. Uneori însă e derivat cu alte sufixe: *bătaie, aruncătură, băgător, învățătură* sau este un supin substantivizat: *datul, luatul, neluatul*.

Nu sunt locuțiuni substantivale *deschizător de drumuri și făcător de bine*, deoarece, pe de o parte, sintaxa internă a acestora e normală: nume+determinant, iar, pe de alta, cuvintele alcătuitoare își păstrează autonomia lexicală și morfosintactică. Cât privește *nod în papură și verzi și uscate*, este limpede că trăsătura dominantă a acestor îmbinări e expresivitatea, dependentă de context, cel puțin în cazul ultimei: *Desenase diverse frunze, verzi și uscate, vs. Spunea verzi și uscate.*, ca atare sunt expresii.

2.2. Îmbinarea *punct de vedere* apare în DEXII într-o listă lungă de expresii. Niciuna dintre edițiile DOOM nu o înregistrează.

În DOOM', unele locuțiuni substantivale și substantive compuse apar fără indicarea statutului respectiv, la fel cu substantivele simple: *aducere aminte, bătaie de joc, luare-aminte, băgare de seamă, floarea-soarelui, bun-plac, bun-simț*. DOOM' corectează parțial greșelile, indicând statutul de locuțiune al îmbinărilor: *aducere-aminte, bătaie de joc, luare-aminte, băgare de seamă* și de substantiv (se înțelege compus) al îmbinării *burete-de-mare*. Unele îmbinări cu structura substantiv + prepoziție 4- substantiv nu sunt înregistrate drept compuse în nicio ediție a dicționarului normativ: *burete de mare, apă de clor / de Javel / de plumb*, iar altele cu aceeași structură sunt considerate compuse: *bou-de-apă, frag-de-câmp*. (Nu intru în discuție asupra absenței unor reguli generale ale scrierii corecte a cuvintelor compuse. Ea se explică prin insuficienta delimitare conceptuală a compusului, în raport cu locuțiunea și grupurile de cuvinte - fixe sau libere. Cuvintele compuse a căror unitate morfologică se reflectă clar în flexiune: *floarea-soarelui, două sute, morfosintactic, nounăscut, nordamerican* ș.a. pot fi scrise astfel.

¹²⁵ din GA II și Mioara Avram, 1997.

¹²⁶ Gh.Dobridor, 1996: 59.

Celelate compuse, lipsite de unitate morfologică ar trebui scrise cu cratimă: *inginer-șef cale-ferată, apă-minerală* ș.a.).

Revenind la îmbinarea *punctului de vedere*, consider că aceasta nu poate fi încadrată nici la compuse, nici la locuțiuni, în momentul de față, numai pe baza sensului unitar. Sintaxa internă normală: substantiv + prepoziție + substantiv indică un compus. Posibilitatea dislocării grupului, pe de altă parte, ar constitui argumentul considerării drept locuțiune: *punctul nostru / acesta / obiectiv de vedere*.

Este interesant faptul că substantivul *punctul* poate fi înlocuit - numai în această combinație - cu un sinonim, or acest lucru nu este posibil nici la locuțiuni, nici la compusele sudate: *Din acest unghi de vedere, lucrurile par altfel*. Constat de asemenea că este posibilă omisiunea celui de-al doilea termen, desigur într-un context în care a apărut mai înainte complet: *Din acest punct de vedere stăm bine, din alt punct - nu*.

Am observat că această omisiune e posibilă la toate locuțiunile verbale în context dialogal: - *Și-a adus aminte ?* - *Da, și-a adus.*; - *Oare, ți-ai dat seama că am dreptate?* - *Da, mi-am dat.*, sau în context repetitiv: *Toți au ținut minte ce le-ai spus, numai el n-a ținut*. În schimb, atât la compuse, cât și la altfel de locuțiuni decât cele verbale, omisiunea unui termen nu e posibilă: - *Aceasta e floarea-soarelui?""* - *Da, e o floare.*; - *Aceste aduceri aminte te-au copleșit? ** - *Nu, alte aduceri*.

O altă constatare privește determinanții. Cei adjectivali realizați prin orice fel de adjectiv se plasează la stânga sau la dreapta substantivului *punct*, acest / orice / fiecare / interesantul / depășitul *punct de vedere*; *punctul de vedere* exprimat / susținut / original. Este foarte interesant că determinările prin adjective pronominale apar în interiorul grupului după substantivul *punct*, motivând astfel relativa independență a acestuia: *punctul meu / acesta / celălalt / acela de vedere*. Determinanții genitivali pot apărea după grup: *punctul de vedere al profesorului / al oricui*, sau intercalați: *punctul profesorului / oricui / nimănui de vedere*. În ce privește determinanții prepoziționali, aceștia nu pot sta decât după grup: *punctul de vedere asupra chestiunii puse / cu*

privire la ... / în ce privește ca și cei propoziționali: *punctul de vedere ce a fost susținut / care a stârnit atâta interes*

E cât se poate de simplu de observat că determinarea funcționează normal și că topica determinanților e una obișnuită, înseamnă că grupul în discuție nu are comportament gramatical unitar, deci nu e locuțiune, nici compus. Pe de altă parte, dacă avem în vedere că substantivul *vedere* face serie cu: *{punct de) plecare / sosire/fierbere / topire / interes / atracție / convergență / sprijin / trecere*, e limpede că nici sudura semantică nu s-a realizat.

Aducem în discuție poziția Mioarei Avram¹²⁷ care alături *din punctului de vedere* altor construcții considerate „îmbinări mai mult sau mai puțin stabile (locuțiuni sau nu)”. Când le consideră „îmbinări cu statut controversat”¹²⁸, când vorbește despre „un substantiv abstract care intră în îmbinări cvasilocuționale”¹²⁹. Deducem că Mioara Avram, pe bună dreptate, socotește că însăși existența variantelor *din punct de vedere* + adjectiv / *din punctul de vedere* 4- articol genitival + substantiv în genitiv anulează statutul de locuțiune prepozițională.

Cred că în dinamica limbii, prin pierderea autonomiei morfosintactice a substantivului *punct* din îmbinarea *din punctului de vedere*, care se manifestă la nivel colocvial prin invariabilitatea lui în raport cu determinanții și pare a se utiliza numai în această formă, grupul acesta poate deveni o locuțiune.

2.3. Cu scopul de a demonstra - dacă mai era nevoie - că identificarea locuțiunilor de orice tip este dificilă, prioritate acordându-se criteriului semantic, mai exact sinonimiei lexicale dintre un grup de cuvinte și un cuvânt, voi prezenta în cele ce urmează concepția despre locuțiunile substantivale din două lucrări recent apărute. E vorba, în primul rând, de cartea intitulată *Limba română. Morfologie. Sintaxă. Ghid de analiză*

¹²⁷ Mioara Avram, 1997: 109,254.

¹²⁸ *Ibidem*, 276.

¹²⁹ *Ibidem*, 390.

morfosintactică a lui Mircea Goga. În opinia sa, locuțiunile sunt „construcții lexical-gramaticale cu caracter fix (cuvintele din componența locuțiunii aparținând unor clase morfologice diferite și neputând fi substituite prin sinonime și nemaipăstrându-și, în general, sensul lexical de bază), grup mai mult sau mai puțin sudat, cu o topică a cuvintelor, de obicei, fixă, fără ca aceasta să accepte în această topică determinări, grup cu un înțeles unitar (echivalând aproape totdeauna cu un singur cuvânt) care, din punct de vedere gramatical, se comportă ca o singură parte de vorbire”¹³⁰. Nu pot fi de acord cu precizarea referitoare la comportamentul unei locuțiuni echivalent cu al unei „singure părți de vorbire”, deoarece numai locuțiunile substantivale, adjectivale (care încep cu un adjectiv) și locuțiunile verbale se comportă ca partea de vorbire căreia îi aparțin. De altfel, după cum se poate constata și din toate clasificările structurale ale locuțiunilor, termenii componenți sunt diverse părți de vorbire. Mai mult, funcționarea ca o „singură parte de vorbire” este caracteristică anumitor compuse (cele la care sudura termenilor este încheiată), nu locuțiunilor. Despre ce comportament „morfologic” unitar poate fi vorba la locuțiunile adjectivale de tipul *de culoare, de treabă, mai accătării, de pomină, nelalocul lui* etc, dar la cele adverbiale ca *pe săturate, pe nepusă masă, după aceea, de-a berbeleacul* etc, care manifestă incompatibilitate cu categoriile gramaticale specifice părții de vorbire căreia, totuși, îi aparțin? Cele adjectivale nu se pot acorda în gen, număr și caz cu substantivul determinat și suportă parțial sau nu suportă deloc gradarea. Cele mai multe locuțiuni adverbiale nu admit decât parțial gradarea, iar câteva sunt fixate la un grad de intensitate (neopozabil gradului pozitiv): *{telefonează} mai ales (seara); (iubește animalele,) mai cu seamă (câinii); mai nou, (poartă blugi); mai întâi (salută); (e) mai degrabă (curios decât interesat)*.

După opinia mea, nu comportamentul unitar morfologic este caracteristic unei locuțiuni, ci cel lexical și sintactic.

¹³⁰ M.Goga, 1998:85.

Acordând întâietate criteriului semantic în identificarea unei locuțiuni, Mircea Goga precizează că „Sinonimul poate substitui locuțiunea trimițând la felul locuțiunii: *aducere-aminte* = *amintire* (substantiv), de unde rezultă că *aducere-aminte* este o locuțiune substantivală; *în stare* este locuțiune adjectivală, deoarece sinonimul *capabil*, care îl poate substitui, este adjectiv; *a-și aduce aminte* este locuțiune verbală, fiindcă sinonimul *a-și aminti* (care îl poate înlocui) este verb etc.”¹³¹. Simplificând astfel lucrurile, rezultă că orice îmbinare liberă sinonimă a unui cuvânt este o locuțiune. Privitor la locuțiunile substantivale, autorii notează că „s-au format prin compunere, între inlocutive existând raporturi de coordonare sau de subordonare, indiferent dacă locuțiunile au structura unei sintagme (*tușea și junghiul*), propoziții (*Doamne-ajută*) sau a unei fraze (*lasă-mă-să-te-las*)” . Se observă astfel cu ușurință că nu se face nicio diferență între compus și locuțiune, de altfel acest lucru devine și mai evident cu ajutorul exemplelor de „locuțiuni substantivale”, între care, alături de compuse și locuțiuni apar îmbinări libere și expresii: *foc și pară, goana și prigoana, tușea și junghiul, sapa și lopata, sacul și petecul, sferă de activitate, apă de ploaie, bătaie de cap, băgare de seamă, punct de vedere, dare de mână, cal de bătaie, învățătură de minte, ținere de minte, aducere-aminte, găscă de jumulit, zeamă lungă, poamă bună, țap ispășitor, gurile rele, botezul focului, partea leului, doamne-ajută, gură bogată, luare aminte, râsul lumii, multe și mărunte, tur de forță, boț cu ochi, coate-goale, papă-lapte, gură-cască, vrute și nevrute, verzi și uscate, așa ceva, altă aia, sac fără fund, tranca-fleanca, vai și amar, cruce de voinic, o umbră de om, o grădină de om, părere de rău, părere de bine etc.”¹³³.*

Pe lângă amestecul despre care am amintit mai sus (în sensul că sunt grupate laolaltă fel de fel de îmbinări), prezența printre așa-zisele locuțiuni substantivale a unor grupuri

¹³¹ M.Goga, *op.cit.*, 85.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ M.Goga, 1998: 86.

echivalente semantic cu niște adjective (*E foc și pară pe tine. S-a făcut foc și pară, când a auzit asta. Pare o umbră de om.*) sau cu interjecții (*Vai și amar de capul lui!*) e inexplicabilă.

Cea de-a doua lucrare la care voi face referire este *Gramatica limbii române pentru bacalaureat, admitere în licee și facultăți*, coordonată de Cezar Tabarcea. Locuțiunea substantivală este definită ca „un grup de două sau mai multe cuvinte care împreună au valoarea unui substantiv (îmbinările de cuvinte cu sens lexical și valoarea gramaticală a unui substantiv)”¹³⁴. E clar că identificarea locuțiunilor substantivale de către autorii acestei lucrări se bazează numai pe identificarea unor sinonime, fără să aibă în vedere pierderea parțială sau totală a autonomiei unui termen component. De pildă, trei locuțiuni substantivale sunt explicate prin același sinonim, concluzia firească fiind că locuțiunile respective sunt sinonime, ceea ce nu e adevărat (*bătaie de joc = batjocură; luatul în răs = batjocură; luatul peste picior = batjocură*). Doar prima locuțiune, *bătaie de joc*, are ca sinonim substantivul *batjocură*, în schimb, sensul locuțiunii *luatul / luarea peste picior* este „ironizare”, iar al locuțiunii *luatul / luarea în răs* este „neacordarea atenției cuiva care o merită, atitudine depreciativă, neserioasă față de cineva”. Nici alte îmbinări considerate locuțiuni substantivale nu sunt mai bine explicate. De exemplu, *bătaie de cap* „probleme”, *soare cu dinți* „frig”, *aruncătură de ochi* „privire” (sinonimele mai potrivite ar fi, pentru *bătaie de cap* „necaz, grijă”, pentru expresia *soare cu dinți* „vreme însorită, dar rece”, iar pentru locuțiunea *aruncătură de ochi* „privire de scurtă durată, dar atentă asupra a ceva sau cuiva”. Și pentru autorii acestei lucrări¹³⁵, comportamentul de substantiv al unei locuțiuni își găsește motivația în existența „formelor de singular și plural (*părere de rău / păreri de rău*)”, prezența / absența articolului (*părerea de rău / părere de rău*), declinarea (N.Ac. *părerea de rău / părerile de rău*; G.D. (*a*)

păreri de rău / părerilor de rău) și determinare („*târzii păreri de rău*”).

În privința acestui comportament unitar morfologic al unei locuțiuni, precizez că doar primul element al locuțiunilor substantivale, adjectivale (care încep cu un adjectiv / participiu) și verbale flexionează în raport cu categoriile gramaticale specifice.

2.4. În opinia mea, o locuțiune substantivală trebuie să aibă cel puțin una dintre următoarele caracteristici :

- să fie derivată dintr-o locuțiune verbală: *aducere aminte* < *a-și aduce aminte*, (*ne*)*băgare de seamă / băgător de seamă* < *a băga de seamă; bătaie de joc* < *a-și bate joc* ș.a.;
- să conțină un element fără autonomie morfosintactică sau lexico-semantică. Pierderea autonomiei e marcată prin diverse anomalii, unele lexicale, cum ar fi prezența unor cuvinte inexistente azi în limbă: *aminte* < *luare aminte, aducere-aminte; iveală* < *datul la iveală, scoaterea la iveală; hac* < *venitul de hac*, altele morfologice, cum ar fi prezența unor forme flexionare și derivate ieșite din uz sau foarte rar folosite azi: *roate* < *mersul ca pe roate, băgare de bețe în roate, fuguța* < *a da fuguța, binișorul* < *cu binișorul*. Când forma aberantă, de nerecunoscut pentru vorbitorul obișnuit, se sudează cu celelalte componente ale îmbinării, avem a face cu un compus. De pildă, compusul *mujdei* are această formă prin compactarea termenilor *must de ai*, iar *batjocură* provine din *bătaie de joc*. Astăzi formele respective funcționează ca substantive simple. Halina Mirska¹³⁶, referindu-se la *batjocură*, notează că are o etimologie neclară, sensul inițial fiind de „spectacol”, apoi de „derâdere” și că primul înțeles există în sârbă și bulgară. Domnia Sa consideră că forma actuală este refăcută după cea veche *batjoc-batjocuri*. Cât despre verbul *a batjocori*, autoarea notează că, deși se diferențiază semantic, „alternează adeseori cu locuțiunea *a-și*

¹³⁴ C.Tabarcea, 1998: 10.

¹³⁵ *Ibidem*.

bate joc", excluzând astfel posibilitatea creării substantivului *batjocură* din locuțiunea verbală *a-și bate joc*;

- să nu respecte regulile sintagmatice, cu alte cuvinte să aibă o sintaxă internă anormală, spre deosebire de sintaxa regulată a compusului. „Devierea” sintaxei interne a locuțiunii constă în abaterea de la regulile combinatorii. De exemplu, în locuțiunile *a băga de seamă / băgare de seamă*, apariția prepoziției *de* e inexplicabilă, câtă vreme verbul respectiv și derivatele sale se construiesc cu alte prepoziții: *între*), *sub*, *prin(tre)*: *a băga în sertar / între pagini / sub pat / prin pământ / printre rânduri*. La fel, prezența prepoziției *din* în locuțiunile *a se stinge din viață / stingerea din viață* și *a înceta din viață / încetarea din viață* după verbele și substantivele derivate postverbal este nefirescă;
- să nu aibă sensul unic „compus” din sensurile elementelor alcătuitoare, așadar să nu poată fi dedus printr-o simplă operație de însumare: *punerea la cale*, *punerea la punct*, *bătaia de joc*, *bătaie de cap*, *tragerea de inimă*, *punerea pe tapet*, *tragerea pe sfoară*, *scoaterea din sărite* ș.a.;
- termenul secundar al locuțiunii să nu actualizeze funcția atributivă: *bătaie de joc*, *trecerea cu vederea*, *luatul peste picior* ș.a.;

O altă trăsătură a locuțiunii substantivale, care nu caracterizează compusul, se referă la posibilitatea dislocării: *aducerile noastre aminte*, *bătaia repetată de joc*, *datul acum la iveală* vs **floarea aceasta a soarelui*; **inginerul celălalt șef*; **floarea frumoasă de colț*. Singură, aceasta nu constituie un argument hotărâtor al acordării statutului de locuțiune îmbinării respective, câtă vreme și îmbinările libere de cuvinte admit dislocarea: *carnetul acesta de elev*, *grădina ta de legume*, *anii nebuni ai tinereții*.

Fără doar și poate că una dintre aceste trăsături (cu excepția celei din urmă) devine definitorie doar când este a unui grup care are unitate semantico-sintactică. Dependent de context, uneori sensul unitar este al unei locuțiuni, nu al îmbinării lexicale omonime: *trecerea în revistă a celor prezenți* vs. *trecerea în*

revistă, pe prima pagină, a evenimentului de azi; *punerea pe tapet a problemei* vs. *punerea pe tapet a diverselor fotografii*; *tragerea pe sfoară a electoratului* vs *tragerea pe sfoară a căldării cu moloz*. Existența unui comportament gramatical / morfosintactic unitar al locuțiunii substantivale necesită precizări. Este evident că funcționarea unitară se rezumă la semantica și sintaxa grupului. Morfologic, locuțiunea substantivală se comportă ca un compus insuficient sudat, care flexionează doar la primul element.

Prezența uneia dintre cele cinci trăsături poate indica statutul de locuțiune substantivală al unei îmbinări lexicale..

3. Locuțiunile adjectivale

3.1. Definiția dată de autorii GA II¹³⁷ locuțiunii adjectivale, reluată în mai toate gramaticile de tip tradițional, accentuează două trăsături: unitatea de sens și valoarea de adjectiv a respectivului grup de cuvinte.

Iorgu Iordan și Vladimir Robu¹³⁸ evidențiază un alt aspect, și anume actualizarea unor „valori semantice unice, excepționale, de cele mai multe ori metaforice sau metonimice; unele dintre ele sînt calificative generale, altele intră în relație numai cu anumite substantive, cu care formează grupuri sintactice stabile: (inimă) *de piatră*, (inimă) *de aur*, (păr) *de aur*, (vorbă) *nelalocul ei*, (treabă) *pusă la punct*, (persoana) *de față*, (persoana) *în chestie*, (om, meșter) *fără pereche*, (un lucru) *de doamne-ajută, din topor*, (om, femeie) *cu scaun la cap, dintr-o bucată, din cale afară, nu știu cum; cum nu se mai află, lovit cu leuca*.”

În același sens, și Gheorghe Constantinescu-Dobridor¹³⁹ subliniază ca trăsătură distinctivă a locuțiunilor adjectivale „expresivitatea mai mare decât aceea a adjectivelor calificative”: *de valoare, de încredere, de nădejde, de ispravă, cu sânge rece, de zile mari, în floarea vârstei, în toată firea, în toată puterea cuvântului, numai piele și os, într-o ureche, ca aceea, o dată și jumătate (om), tot unu și unu, de neuitat, de căpătat, de invidiat, de neînlocuit, cum trebuie, de doamne-ajută, scos din cutie, tras(ă) de păr, scos din fire, de jos, de sus, ca vai de lume, bun de gură, de geniu, în lege, cu judecată, de căpetenie, de seamă, de treabă, în stare, cu două fețe, într-o doagă, lung de limbă, rea de muscă*.

Nici Ion Coteanu¹⁴⁰ nu are o părere diferită, considerând că rolul locuțiunilor adjectivale este „de a nuanța exprimarea, mai

ales atunci când nu există un adjectiv care să redea cu aceeași precizie ideea din locuțiuni” (în exemplul *Ionică fără frică*, adjectivalele *curajos* sau *îndrăzneț*, deși sinonime cu locuțiunea *fără frică*, nu exprimă la fel de bine tipul de curaj, afirmă Ion Coteanu). Când în limbă există o serie sinonimică formată din adjective și îmbinări, poți alege ceea ce exprimă cu cea mai mare precizie ideea, când nu, nici nu se poate pune problema „preferinței”. Ion Coteanu spune că „preferăm” locuțiunea *de fiu*, deoarece sinonimul adjectival *fiesc* nu se mai întrebuintează în limba actuală.

Ideea valabilă ce se desprinde din scurta demonstrație a lui Ion Coteanu poate fi formulată astfel: există însușiri sau relații ale obiectelor pentru a căror exprimare limba română nu dispune de adjective derivate dintr-o bază substantivală. Există astfel de sinonime adjectivale care să înlocuiască substantivele-atribut din: *friptură la grătar, om de treabă, vorbe de duh, ediție de buzunar, obiecte de tarabă, om de ispravă, paznic de noapte, sport de masă, ceas de perete, perioadă de tranziție, haine de purtare, cremă de față* și multe, multe altele? Exemplele de mai sus conțin un grup prepozițional (prepoziție + substantiv)¹⁴¹ cu funcție atributivă.

Desigur, sunt adjective derivate din substantive care concurează în exprimare îmbinarea formată din substantiv precedat de o prepoziție: *întâmplare de senzație / senzațională; personaj de seamă / însemnat; obiect de valoare / valoros; obiect de trebuință / trebuincios; port de la țară / țărănesc; măsuri de protecție / protectoare*. Se observă - cel puțin pentru astfel de exemple - că nu se pune problema "preferinței" pentru o anumită formă, câtă vreme adjectivul și îmbinarea exprimă la fel de bine ideea. Poate fi vorba de preferință doar în situația când sinonimia e parțială (v. exemplul lui Ion Coteanu *fără frică* = *curajos, îndrăzneț*).

¹³⁷ *Op.cit.*, vol.I: 114.

¹³⁸ I.Iordan, V.Robu, 1975: 396.

¹³⁹ Gh.Dobridor, 1996: 72.

¹⁴⁰ I.Coteanu, 1995: 98.

¹ Pe care *DEXII* le înregistrează ca locuțiuni adjectivale.

Luând în considerare distincția făcută¹⁴², consider că îmbinările a căror expresivitate este evidentă sunt *expresii*. Cele mai multe provin din epitete metaforice: *inimă de piatră* (de neclintit, dură), *păr de aur* (blond), *inimă de aur* (generoasă, bună). După cum arătat, distincția *locuțiune - expresie* făcută de Th. Hristea¹⁴³ e clară: „cu cât o îmbinare stabilă de cuvinte este mai expresivă (deci are o mai pronunțată încărcătură afectivă), [...] o considerăm expresie”, iar, când „expresivitatea a dispărut complet (ori în cea mai mare măsură) și grupul frazeologic a devenit „împietrit” sau cât mai bine sudat (ca în *a băga de seamă, a-și aduce aminte* etc), atunci putem vorbi de locuțiuni fără teama de a greși.” (subl. m.). Lucrurile sunt mai puțin clare când e vorba de „concretența” sinonimică între o locuțiune și un cuvânt, ca de exemplu *a o lua la sănătoasa = a fugi, a lua la rost — a certa, a sta de vorbă = a vorbi; în floare = înflorit, cu dare de mână = avut / bogat, de nimic = nevaloros*. Nu întotdeauna expresivitatea locuțiunilor s-a tocit, adeseori ea este marcată pozitiv în raport cu cuvântul sinonim. Trebuie să subliniem însă, că în comparație cu expresiile, locuțiunile au o expresivitate cu mult mai mică, de cele mai multe ori inexistentă.

3.2. Un alt aspect semnalat de Mioara Avram¹⁴⁴, care nu ține de semantică, ci de **sensul unitar gramatical al locuțiunilor adjectivale**, este „capacitatea unor locuțiuni adjectivale de a avea grade de comparație (*mai de seamă, cel mai de seamă, foarte nu știu cum*)”. Este adevărat că multe dintre îmbinările formate dintr-un substantiv precedat de prepoziție, care au sens adjectival, pot apărea la un grad de comparație, cel mai adesea la comparativ de superioritate, rar la superlativ: *mai de trebuință / de valoare / de seamă / de doamne-ajută / din topor / de senzație / de efect / de taină / de suprafață; cel mai de nădejde / de mirare*

/ de mizerie / de vină / de folos / la modă ș.a. Se știe că unele substantive, chiar și unele pronume admit gradarea: *mai liniște / sete / frig / cald / lene; foarte dor / milă / sete / frig; bărbat mai copil; e mai ceva / cineva* decât..., iar acest lucru nu este decât un argument al funcționării adjectivale a acestora.

Un contraargument al comportamentului unitar adjectival al locuțiunilor este cel observat de Mioara Avram¹⁴⁵, și anume faptul că ele „nu se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat (există, cel mult, unele potriviri parțiale: *la locul lui / ei / lor; ca acela / aceea / aceia / acelea; tot unul și unul / una și una*)”. Autoarea are în vedere cele mai multe dintre locuțiunile adjectivale, neglijând însă pe cele cu caracter incontestabil locuțional, și anume participiile unor locuțiuni verbale: *băgat în seamă / nebagat în seamă, scos / dat la iveală, tras la răspundere* etc, la care comportamentul „ca o singură parte de vorbire”, respectiv ca adjectiv, e în afara oricărei discuții.

Cezar Tabarcea stabilește o clasificare a locuțiunilor adjectivale pe baza criteriului variabilității și înregistrează tipurile rezultate¹⁴⁶. Prin aplicarea acestui criteriu, rezultă gruparea în două clase locuționale. În prima sunt incluse locuțiunile adjectivale variabile, în cea de-a doua - cele invariabile.

Clasa locuțiunilor adjectivale *variabile* cuprinde, la rândul ei, trei subclase. Din prima fac parte „locuțiuni adjectivale de proveniență locuțional-verbală în care cuvântul de bază este un adjectiv de natură participială (*luat de suflet*), un adjectiv verbal (*bătător la ochi*) sau un adjectiv propriu-zis, făcând parte din elementul nominal al unor expresii verbale (*a fi pestriț la mațe*)”. În cea de-a doua subclasă intră „locuțiuni adjectivale provenite din expresii verbale (cu verbul de bază *a fi*), care au păstrat drept semn al acordului articolul genitival (*al dracului*) sau care se servesc în acest scop de pronumele personal de persoana a II-a (n.m.a III-a) la cazul genitiv (*la locul lui* ,

supra, 1.7.

¹⁴³ Th.Hristea, 1984: 142.

¹⁴⁴ Mioara Avram, 1997: 128.

Mioara Avram, 1997: 128.

C.Tabarcea, 1998: 45-46.

ibidem

nelalocul ei...) sau la cazul acuzativ (*ca vai de el / ea / noi / voi / mine / tine*)¹⁴⁹ în ultima subclasă sunt incluse locuțiunile adjectivale în care acordul este susținut fie de articolul adjectival (*cel*), fie de articolul hotărât enclitic: *tot unul și unul, cel din urmă*.

Clasa locuțiunilor adjectivale *invariabile* are două subclase, în prima intră „locuțiuni adjectivale formate dintr-un singur cuvânt de bază (*fără obraz*) sau pronume (*ca aceea, de nimic*) precedate de prepoziție.” Cea de-a doua subclasă include „locuțiuni adjectivale reprezentând grupa elementului nominal desprinsă din expresii verbale, având drept verb de bază de cele mai multe ori pe *afr. cu capul în nori* (distrat), *cu stea în frunte* etc. Îmbinările acestor cuvinte au împietrit în forma lor originală. Ele califică obiectele în chip descriptiv prin imagini concrete de mare forță expresivă.”¹⁴⁹.

În legătură cu acordul realizat de locuțiunile adjectivale variabile din cea de-a doua subclasă se poate face observația că el nu se realizează integral, ci parțial: în gen, când locuțiunea are drept component un pronume personal sau în număr, prin articolul genitival sau prin pronumele personal: *al / a / ai / ale dracului; nelalocul lui / ei / lor*. Când privește cea de-a treia subclasă a locuțiunilor variabile, prezența articolului demonstrativ *cel, cea, cei, cele* e caracteristică multor locuțiuni adjectivale, chiar unora din prima subclasă: *cel / cea / cei / cele de treabă / de frunte / de pomină... sau* din cea de-a doua subclasă: *cel / cea / cei / cele cu capul în nori / cu stea în frunte....*

Includerea îmbinării *ca aceea* în prima subclasă a locuțiunilor adjectivale *invariabile* e neîntemeiată, deoarece acordul acesteia cu regentul nominal este marcat. Dacă acordul locuțiunilor adjectivale se realizează cu ajutorul articolului demonstrativ, ocurrent chiar la locuțiunile considerate "invariabile", această clasificare nu se mai justifică.

O altă remarcă a autorilor acestei lucrări¹⁵⁰ se face în legătură cu „posibilitatea locuțiunilor adjectivale de a-și schimba valoarea morfologică, devenind adverb sau substantiv (respectiv locuțiune adverbială sau substantivală)". Îmbinarea *nu știu cum* este interpretată ca locuțiune adjectivală în exemplul *femeie nu știu cum*, „adverb provenit din locuțiune adjectivală în exemplul *Fratele tău vorbește nu știu cum*. („ciudat”) și locuțiune substantivală în *E un nu știu cum*".

Alegerea acestei îmbinări pentru a exemplifica schimbarea valorii morfologice din adjectiv în adverb e greșită, deoarece e clar că aceasta apare frecvent în context verbal, deci funcționând adverbial: *Se poartă / Vorbește / Se îmbracă / Te privește...nu știu cum.*, rar în context nominal, având astfel comportament adjectival: *bărbat / vorbe / purtare nu știu cum*. Numai în contextul *E un nu știu cum.*, îmbinarea se substantivizează prin articolul nehotărât și prin funcția sintactică de subiect.

Am prezentat opinia mea referitoare la statutul de adverb compus al acestei îmbinări¹⁵¹. Admit că schimbarea valorii morfologice funcționează la locuțiunile adjectivale. Ca determinat verbal, ele devin locuțiuni adverbiale (și nu adverbe, cum greșit apreciază autorii lucrării citate anterior). Și în componența predicatelor nominale formate cu verbul *a fi* impersonal, regente ale unor subiective conjuncționale sau adverbiale, locuțiunile adjectivale devin locuțiuni adverbiale: *E de pomină / de prisos / de groază / de minune / cu neputință / la îndemână / peste seamă / sub așteptări să / cum...*. În context nominal, se substantivizează cu ajutorul articolului demonstrativ.

Să observăm că rolul contextului în aprecierea funcționării morfologice a unei locuțiuni este decisiv, pentru că absența categoriilor gramaticale specifice uneia sau alteia dintre părțile de vorbire face imposibilă - cel puțin în cazul unor îmbinări - încadrarea morfologică. De exemplu, *în doi peri, cu sânge rece, de mai mare dragul, în mare grabă, la lumina zilei, din tată-nfiu,*

C.Tabarcea, 1998: 45-46.

149

invariabile >

¹⁵⁰ C.Tabarcea, 1998: 46.

¹⁵¹ *Supra*, 1.8.

punct cu punct etc. sunt locuțiuni adverbiale în: *Vorbește în doi peri. A ucis cu sânge rece. Muncește de mai mare dragul Pleacă în mare grabă. A furat la lumina zilei. Obiceiul s-a transmis din tată-nfiu. A verificat punct cu punct*, și sunt locuțiuni adjectivale în: *Vorbe în doi peri, Uciderea cu sânge rece..., Alaiul de mai mare dragul..., Furtul la lumina zilei..., Transmiterea din tată-n fiu Verificarea punct cu punct a....*

Cât privește funcționarea ca o singură parte de propoziție a tuturor îmbinărilor considerate locuțiuni adjectivale, deci comportamentul unitar sintactic de atribut, nume predicativ, predicativ suplimentar ș.a., acesta e real: *obiect de trebuință, femeie ca aceea, omul scos din minți; obiectul este de trebuință; Răspunsul politicianului îl găsesc de prisos L-au considerat de vină pentru cele întâmplare.*

în *DSL* locuțiunea adjectivală este definită ca „grup fix (neanalizabil) de cuvinte care funcționează global ca un adjectiv, exprimând o calitate sau o relație a obiectelor, iar, morfosintactic, apare în contextele și cu funcțiile proprii adjectivului.”¹⁵² Acceptând ideea potrivit căreia locuțiunile se clasifică „după clasa morfologică ale cărei caracteristici morfosintactice le preia”¹⁵³, subliniez faptul că la locuțiunile adjectivale, particularitățile flexionare ale adjectivului apar doar la cele derivate din locuțiuni verbale, iar gradele de intensitate, accidental. în schimb, funcționarea sintactică de adjectiv a locuțiunilor adjectivale se realizează normal, prin satisfacerea valenței de determinant atributiv, cu sau iară nuanță circumstanțială (*Omul de treabă te ajută în orice situație.; De treabă, omul acela îți poate veni oricând în ajutor.*), sau de nume predicativ (*Orice om, în anumite situații, este de treabă*). Ca și adjectivul, simultan cu determinarea atributivă sau cu poziția de nume predicativ, locuțiunea adjectivală realizează și poziția de regent [(*Este*) *De treabă în orice situație, nu doar pentru a*

impresiona, ci pentru că așa este, omul acela se remarcă cu multă ușurință].

Reținem din definiția anterioară că „funcționarea globală” semantică și morfosintactică este definitorie pentru locuțiunea adjectivală. Cum am încercat să arăt, pentru acordarea statutului de locuțiune adjectivală unei îmbinări, trebuie avută în vedere dependența de context a sensului unitar (fără încărcătură afectivă) și a comportamentului sintactic global. În opinia mea, dependența contextuală constituie o trăsătură esențială. Cât privește comportamentul morfologic, ocurența unor astfel de îmbinări în context comparativ este accidentală, uneori nemotivată, iar variabilitatea flexionară adjectivală e caracteristică doar locuțiunilor adjectivale provenite din locuțiuni verbale: *pus, ~ă, -i, -e la punct*. În consecință, apreciez că argumentele semantice și sintactice sunt decisive în interpretarea unei asemenea îmbinări.

3.3. Autorii *GA II*¹⁵⁴ oferă spre exemplificare doar două locuțiuni adjectivale: *de geniu* și *în lege*, îmbinări care au aceeași structură: prepoziție+substantiv. Exemplele din *GT II*¹⁵⁵: *de frunte, de seamă, în lege, în doi peri, la locul lui, ca lumea, fel de fel, nu știu cum, (tot) unul și unul, de excepție, de milioane, de tot dragul* sunt înregistrate cu scopul de a evidenția diferitele structuri locuționale. Absența din liste¹⁵⁶ a locuțiunilor adjectivale de proveniență locuțional-verbală este nejustificată, câtă vreme aceiași autori acceptă derivarea din locuțiune verbală ca argument decisiv al statutului de locuțiune substantivală. Singurul care e de părere că „o bună parte dintre locuțiunile substantivale și adjectivale provin din cele verbale prin fenomenul [...] numit derivare frazeologică” este Gh. Constantinescu-Dobridor¹⁵⁷: *scos*

GA II, voi. I: 115.

Mioara Avram, 1997: 128.

GA II; GrII; I.Iordan, V.Robu, 1975; D.Irimia, 1997.

Gh.Dobridor, 1996: 208 și 2001: 72.

¹⁵² *DSL*, adjectival.

¹⁵³ *Ibidem*, locuțiune.

din cutie "elegant", tras de păr "neargumentat", scos din fire „înfuriat”. D. Bejan adaugă pe *lovit cu leuca* „tâmpit”.

În opinia mea, participiul afirmativ și negativ al oricărei locuțiuni verbale, în context adjectival, trebuie considerat locuțiune adjectivală: *pus la punct, pus în aplicare, aflat în treabă, dat afară, (ne)băgat în seamă, pus la bătaie, pus la cale, ieșit / scos / dat la iveală, scos din minți, scos din pepeni, tras la răspundere, tras pe sfoară, avut în vedere, făcut de răs, scos la iveală, pus la dispoziție, pus pe liber, pus în practică, pus pe gânduri, pus în scenă, trecut în revistă, trecut cu vederea, pus pe seama, ținut la curent, ținut minte, luat la bătaie, luat în calcul, luat în considerare, bătut la cap* ș.a. Există și câteva locuțiuni adjectivale cu structură asemănătoare, nederivate însă din locuțiuni verbale: *bătut în cap, bătut de Dumnezeu, destupat la minte, dezghețat la minte* ș.a. Cum am precizat¹⁵⁹, nu orice locuțiune verbală constituie o bază derivativă locuțională, de aceea numărul locuțiunilor adjectivale provenite din locuțiuni verbale nu este egal cu al locuțiunilor verbale (multe locuțiuni verbale fiind defective de anumite categorii gramaticale specifice verbului, în cazul nostru de modul participiu). De exemplu, participiul locuțiunilor verbale *a-și da seama, a da socoteală, a da chix, a-i veni de hac, a da divorț, a lua partea (cuiva), a sta de vorbă, a sta pe gânduri, a ține seama (seamă de), a (nu) avea rost* nu se utilizează în context adjectival, ci doar în formele verbale compuse.

3.4. Ca și în cazul locuțiunilor substantivale, pentru cele adjectivale nu există decât un singur studiu mai amplu, și anume articolul lui Gh. Poalelungi intitulat *Locuțiunile adjectivale*. Pentru acesta, locuțiunile adjectivale sunt „construcții perifrastice care formează împreună un echivalent sintactico-semantic al

adjectivului”¹⁶⁰. Se pune accentul, cum e de altfel normal, pe comportamentul unitar din punct de vedere semantic și sintactic, nu morfologic.

Dacă deosebirea dintre un substantiv compus și o locuțiune substantivală e mai dificilă, cea dintre un adjectiv compus și o locuțiune adjectivală e clară. Adjectivele compuse au structuri conforme unor tipare: *nou-născut, răufăcător, binevoitor; roșu-închis; economico-social*. În schimb, se pune problema distincției locuțiune adjectivală - expresie adjectivală. Consider că expresivitatea este decisivă în această distincție. Prezența ei caracterizează expresiile: *inimă de aur, om în floarea vârstei, oameni câtă frunză și iarbă* ș.a., nu și locuțiunile. Ca și locuțiunile substantivale, unele locuțiuni adjectivale au un oarecare grad de expresivitate în raport cu adjectivele sinonime (de exemplu, *în floare = înflorit, de toată mâna = feluriți, în toate mințile = rațional, pe viață și pe moarte = crâncen, de bani gata = bogat, numai piele și os/oase = slab*). În multe cazuri, aprecierea gradului de expresivitate e destul de dificilă, de aceea argumentele hotărâtoare ale acordării statutului de locuțiune adjectivală sunt de natură semantico-sintactică. Pierderea autonomiei morfosintactice a unui element (de exemplu, substantivul *stare* din locuțiunea *în stare* și-a pierdut definitiv valențele atributive. Când spunem că *Nu suntem în stare.*, ne referim la incapacitatea noastră de a face ceva. Când însă substantivul *stare* are autonomie: *Nu suntem în starea aceasta / Persoanele în starea cea mai gravă au prioritate / Creierul funcționează la fel și în starea de veghe.*, sensul său e cel normal. Pierderea autonomiei elementului de bază, combinată cu un sens nou, deviant al grupului: *cu dare de mână, de ispravă, în doi peri, tras de păr, mai de doamne-ajută* ș.a. contribuie la caracterul locuțional al acestuia. Câtă vreme autonomia unuia sau a tuturor elementelor există: *om ca acela / femeie ca aceea, bărbați ca aceia / femei ca acelea descris/ă/i/e de tine...*, iar sensul combinației e cel propriu: *de primă necesitate / urgență, de tot*

¹⁵⁹D. Bejan, 1995: 77.

¹⁶⁰Supra, 1.4.

felul / de toate felurile, fără gust, de tânăr / bătrân, din dreapta / stânga, de neiertat / de căpătat / de necrezut, lipsit de gust, de mâine / azi / sus / jos / alături, acordarea statutului de locuțiune unor astfel de îmbinări e nejustificată .

3.5. în cele ce urmează prezint tiparele structurale ale îmbinărilor cologaționale cu valoare adjectivală. Mă bazez pe clasificarea lui Gheorghe Poalelungi¹⁶¹, la care adaug alte tipare și includ toate îmbinările înregistrate în importante dicționare¹⁶² și studii¹⁶³ drept *locuțiuni adjectivale*. Precizez că am adăugat îmbinări de același tip din câteva ziare¹⁶⁴ și reviste¹⁶⁵. Am notat substantivul colocant pentru a evidenția faptul că uneori statutul locuțional al îmbinărilor respective e dependent contextual. Voi analiza îmbinările acestea, cu intenția de a stabili criterii de identificare a locuțiunilor adjectivale.

- **prepoziția de + substantiv** (+determinant): (este) *de acord*, (sfârșit) *de an*, (vedere) *de ansamblu*, (proiecte) *de anvergură*, (fonoteca) *de aur*, (un trafic) *de balamuc*, (o noapte, nuntă) *de basm*, (loc) *de baștină*, (noțiuni) *de bază*, (album, poze, petrecere) *de belea*, (jurnal) *de bord*, (mușchetarul) *de bronz*, (oameni) *de bună-credință*, (bani) *de buzunar*, (supermarket) *de cacao*, (retorică) *de cafenea*, (servicii) *de calitate*, (preocuparea) *de căpetenie*, (familie) *de condiție modestă*, (loc) *de cinste*, (prețurile / indivizii sunt) *de comă*, (tineri) *de culoare*, (amendamentele) *de cuviință*, (om) *de cuvânt*, (calul) *de dar*, (cafeaua) *de dimineață*, (guvernare) *de dreapta*, (țoale) *de duminică*, (un roman) *de duzină*, (vestimentație) *de doliu*, (costume) *de epocă*, (rezultate) *de excepție*, (vremuri) *de fală*,

(persoanele) *de față*, (logică, mână, sănătate) *de fier*, (o geantă) *de firmă*, (mașină, restaurant, revistă) *de fițe*, (derby, păr, lună) *de foc*, (este) *de folos*, (demonstrație, tur) *de forță*, (un reprezentant) *de frunte*, (e mereu) *de gardă*, (oficiile) *de gazdă*, (mi-s mâinile) *de gheață*, (trafic, drumuri) *de groază*, (pictor) *de geniu*, (o colecție, un tovarăș) *de inimă*, (zone, documente) *de interes*, (meșter, om) *de ispravă*, (minori lăsați, rămași) *de izbeliște*, (zi, buget) *de jale*, (limbă) *de lemn*, (oameni, cântece) *de lume*, (parfumuri, geți, haine) *de lux*, (politică, viziune, limbaj) *de mahala*, (invitați, achiziție, reprezentanți) *de marcă*, (învățământ, școală) *de masă*, (luna) *de miere*, (un cuplu, o clipă) *de minune*, (scrierea) *de mână*, (lucrări, asfaltări, reparații) *de mântuială*, (o idee, un om) *de milioane*, (păcate) *de moarte*, (forță) *de muncă*, (obiect, piesă, exponat) *de muzeu*, (situație) *de natură să* (determine un conflict), (un partener, prieten) *de nădejde*, (o alianță, un detectiv) *de nevoie*, (posturi radio, televiziune) *de nișă*, (club, viață) *de noapte*, (talisman, jocuri) *de noroc*, (eveniment, poet) *de notorietate*, (viața, parastas) *de obște*, (vorbe) *de ocară*, (drum) *de ocol*, (regim, forță) *de ocupație*, (om, gest) *de omenie*, (membru, diplomă) *de onoare*, (țara, denumirea) *de origine*, (nervi) *de oțel*, (patrioți, gest, optimism) *de paradă*, (este) *de părere că* (medicamentul e bun), (cultură) *de periferie*, (inimă) *de piatră*, (cale, viață) *de pierzare*, (mătușă) *de plop*, (cap, aripi) *de plumb*, (venirea) *de pomană*, (petrecere, chef) *de pomină*, (concert, un gol) *de poveste*, (o bijuterie) *de preț*, (instrumente, lupă) *de precizie*, (cuvinte, comentarii, declarații) *de prisos*, (incendiu, scandal) *de proporții*, (ochelari, cască) *de protecție*, (haine, pantofi) *de purtare*, (servicii, muzeu) *de rahat*, (cai, câini) *de rasă*, (oamenii, muritorii) *de rând*, (X a ajuns) *de răs*, (firme, companii) *de renume*, (spirit, generație) *de revoluție*, (roată, ofițer) *de rezervă*, (scuzele, concluziile) *de rigoare*, (berbec) *de rudă*, (a ajuns) *de rușine*, (cartofi, grâu) *de sămânță*, (rude) *de sânge*, (oaspeți, oameni) *de seamă*, (victorie, concert) *de senzație*, (mobilier, producție) *de serie*, (om, femeie, demnitar) *de serviciu*, (flori, afaceri, oferte) *de sezon*, (vestimentație, articole) *de sport*, (instituție, universitate) *de stat*, (figură, exerciții) *de stil*, (partid,

¹⁶¹ Gh.Poalelungi: 1963.

¹⁶² DEXII; DELLR; DEL

¹⁶³ GA 11; Mioara Avram, 1997; Gh.Dobridor, 1996; D.Irimia, 1997; LIordan, V.Robu, 1975; Gh.Poalelungi, 1963; RodicaZafm, 2001.

¹⁶⁴ România liberă, Ziua.

¹⁶⁵ Academia Cafavencu, România literară.

vederi) *de stânga*, (afacere, carieră, film) *de succes*, (întâlnire, carte, copil) *de suflet*, (apă, transport, zgârieturi) *de suprafață*, (neam, limbaj) *de șatră*, (echipă, unitate, terapie) *de șoc*, (stil, atmosferă) *de șușă*, (întâlnire, întrunire, sfat) *de taină*, (oameni, operă) *de talent*, (neam, maniere) *de târlă*, (stâlpi, operă, piatră) *de temelie*, (oameni) *de treabă*, (lucru, este) *de trebuință*, (viață, mâini) *de trudă*, (prețuri) *de tun*, (piese, atacant) *de valoare*, (oameni, personalități) *de vază*, (tehnologie, ore) *de vârf*, (somnul) *de veci*, (cuvinte, limbă) *de venin*, (X e) *de viață*, (cale, soluții, facultăți) *de viitor*, (ei sunt) *de vină*, (vacanță, nuntă, poveste) *de vis*, (boieri, prinț, neam) *de vișă (nobilă/ veche)*, (băiat, fată) *de zahăr*, (litere, puștani) *de-o șchioapă*, (litere, fustă) *de-o palmă*, (X e) *de-o vârstă* (cu Y).

- **substantiv (cu articol nehotărât) + prepoziția de.** Pentru semnificația „mulți, multe”: *o groază de* (lucruri), *o mulțime de* (examene), *un morman de* (gunoai), *o sumedenie de* (modele), *o grămadă de* (site-uri), *o droaie de* (mall-uri), *o puzderie de* (stele), *o cârcă de* (comisioane), *un purcoi de* (bani), *un vraf de* (acte), *o avalanșă de* (moțiuni), *marea majoritate* (a studenților), *(o) mare parte* (dintre ei). Pentru semnificația „puțini, puține”: *o mână de* (oameni), *un pumn de* (bani), *un pic(uț) de* (mândrie), *o doză de* (încredere), *o umbră de* (cinste), *o fărâmă de* (speranță), *o brumă de* (cultură).

- **prepoziția de-a + substantiv (cu articol hotărât) / adverb / element locuțional:** (ani) *de-a rândul*, (un fel de dat) *de-a berbeleacul / de-a rostogolul / de-a dura*, (frați) *de-a binelea*, (logodnică) *de-a pururi / de-a pururea*, (gânduri, vorbe) *de-a valma*, (oprirea) *de-a douălea / de-a doua / de-a curmezișul*, (statul) *de-a-n picioarele*, (jocul) *de-a v-ați ascunselea*, (mersul) *de-a bușilea / de-a-ndărăteala / de-a-ndoaselea*, (poveste) (lucrări, site-uri) *de-a gata*, (joaca) *de-atinslea / de-a demiterea*, (jocul) *de-a hopa-Mitică/ baba-oarba I de-a șoarcele și pisica / de-a mama și tata / de-a hoții și vardiștii...*

-**prepoziția de + adjectiv / adverb** : (casa) *de alături*, (lacrimi) *de-adevăratelea*, (ziua) *de azi*, (viață) *de apoi*, (oameni) *de bine*, (țigara, cafeaua, somnul) *de după*, (raftul) *de jos / sus / dedesubt / dincolo / dincoace*, (ritualuri) *de dinainte*, (a terminat o facultate. Ceea ce nu-i) *de ici / de colo*, (ziarul) *de ieri / mâine...*; (vinul e) *de dulce*, (idei, lucrări) *de gata'*,

-**prepoziția cu + substantiv:** (comerț) *cu amănuntul*, (bărbați) *cu atitudine*, (nuntă, zbor, retrocedare) *cu bucluc*, (investiție) *cu cap*, (achiziții) *cu cântec*, (card) *cu cip*, (persoane) *cu disabilități*, (judecată, împărțeală) *cu dreptate*, (telefon) *cu fir*, (investiție) *cu folos*, (donații, evacuare) *cu forța*, (bani / probleme) *cu ghiotura*, (bani, micuni) *cu grămada*, (roșii, cafea, un bucătar, decorațiuni) *cu gust*, (poveste, oameni) *cu haz*, (fete) *cu lipici*, (nopti) *cu lună*, (cheltuieli, distracții) *cu măsură*, (om) *cu minte*, (replici, vorbe) *cu miez*, (ei sunt mai) *cu moț*, (drumuri, popas) *cu necaz*, (amenzi, sporuri) *cu nemiluita*, (libertatea absolută e) *cu neputință*, (propoziție, pasaje, lucru) *cu noimă*, (nu-i / vorbe) *cu păcat*, (glume, bancuri) *cu perdea*, (tinere) *cu potențial*, (crimă) *cu premeditare*, (blocul) *cu pricina*, (comerț, vânzări) *cu ridicata*, (livadă) *cu rod*, (învățatul, an) *cu spor*, (om) *cu stare*, (aranjament, interioare) *cu stil*, (povești, oameni) *cu suflet*, (afirmarea, susținerea) *cu tărie*, (povestiri) *cu tâlc*, (așezare, observație) *cu temei*, (femeie, dragoste) *cu toane*, (bani, scumpiri) *cu toptanul*, (era) *cu treabă*, (bani, informații) *cu târâita* (substantiv provenit din supin), (oameni) *cu vază*,

- **prepoziția fără (de) + substantiv / adjectiv substantivizat:** (sume, bani) *fără acoperire*, (om) *fără căpătâi*, (cheltuieli, decizie) *fără cap*, (om) *fără chef*, (om) *fără cuvânt*, (descoperirea aceea e) *fără cuvinte*, (organizare) *fără cusur*, (victorie, înfrângere) *fără drept de apel*, (oameni) *fără Dumnezeu*, (idei, operă) *fără egal*, (vedetă) *fără fițe*, (interpretare, leac) *fără greș*, (mâncare, om) *fără gust*, (repetarea) *fără încetare*, (copii) *fără minte*, (gânduri) *fără nici un Dumnezeu*, (cuvinte) *fără noimă*,

(stele, comori) *fără (de) număr*, (carte) *fără nume*, (un trecut) *fără pată*, (iubire) *fără de păcat*, (glume, bancuri) *fără perdea*, (om, actor) *fără pereche*, (un summit) *fără precedent*, (viață) *fără (de) prihană*, (examen, concurs) *fără probleme*, (X a rămas) *fără replică*, (om, patimă) *fără (de) saț*, (dragoste, petrecere) *fără seamăn*, (calvar) *fără (de) sfârșit*, (l-am găsit) *fără simțire*, (boală, durere) *fără vindecare*, (o priveliște) *fără viață*, (vedetă) *fără voie*, (vinovații) *fără vină*, (ei sunt) *fără vlagă*;

- **prepoziția în + substantiv**: (nu știe nimic, e) *în aer*, (apel / convorbire / e) *în așteptare*, (parlamentarii sunt) *în ceață*, (fustă) *în bie*, (cal / pas) *în buiestru*, (persoana) *în cauză*, (cap / șurubelniță) *în cruce*, (anul) *în curs*, (economie) *în declin*, (învățământul e) *în derivă*, (conducerea e) *în derută*, (concurs) *în derulare*, (proiecte) *în desfășurare*, (proiecte / planuri) *în discuție*, (persoană) *în etate*, (pomi) *în floare*, (e / echipa e) *în frunte*, (mustață) *în furculiță*, (un pericol) *în germene*, (viața lui / orgoliul nostru e) *în joc*, (accidente, expolzii) *în lanț*, (nu e) *în lege* (purtarea lui), (o societate comercială) *în lichidare*, (acțiune) *în masă*, (nu sunt) *în măsură* (să apreciez), (lumea) *în miniatură*, (restituire / plată) *în natură*, (lucruri) *în neorânduială*, (societăți comerciale) *în neregulă*, (vorbe, dilog) *în neștire*, (turismul / mersul) *în papainoage*, (fiecare lucru) *în parte*, (vedere / evenimente) *în perspectivă*, (averea/ atacul) *în piuneze*, (ședință) *în plen*, (meci, spectacol) *în premieră*, (alegeri / acțiuni) *în pripă*, (tot timpul șeful e) *în priză*, (protest / răgete) *în pustiu* (e încă) *în putere*, (aparatură) *în rate*, (acte / ceva nu e) *în regulă*, (clădire) *în ruină*, (friptură) *în sânge*, (mersul) *în silă*, (e, nu e) *în stare*, (compartimente) *în subordinea (subordinele) cuiva*, (ore / accidente) *în șir*, (accesorii) *în ton (cu)*, (bărbatul) *în travesti*, (demaratul/ plecarea) *în trombă*, (un om) *în vârstă*, (e încă, l-au găsit) *în viață*, (legile) *în vigoare*, (un stil) *în vogă*, (zbor / fracturi) *în zigzag*;

- **prepoziția la + substantiv**: (modificare / antrenament) *la abureală*, (polițist) *la ananghie*, (prieten) *la cataramă*,

(apartamente) *la cheie*, (avantaje / rezultate) *la ciupeală*, (ești) *la curent* (cu ce se-ntâmplă), (cei doi sunt) *la cuțite*, (întrebări / instalare) *la derută*, (fonduri / apă) *la discreție*, (cunoașterea unei limbi) *la perfecție*, (soluții / leacuri) *la îndemână*, (aruncarea gunoaielor) *la întâmplare*, (parcare / versuri) *la meserie*, (poză / știri) *la minut*, (comentarii / bloguri) *la mișto*, (cuvinte) *la modă*, (exemplu / răspuns) *la nimereală*, (fii / un articol) *la obiect*, (este) *la parte* (cu cineva), (mersul) *la pas*, (sistemul sanitar) *la pământ*, (este) *la pensie*, (politică fiscală) *la plesneală*, (negociere) *la sânge*, (mașină) *la scară*, (afaceri / rambursare) *la sigur*, (dans / vorbe) *la sentiment*, (se află / este) *la strâmtoare*, (zece) *la sută*, (vorbe / apostrofare) *la șmecherie*, (prieten) *la toartă*, (mersul) *la trap*, (venirea / sosirea) *la țanc*, (negociere) *la tromboneală*, (demitere) *la vrăjeală*, (curs valutar / știri) *la zi*;

- **prepoziția din + substantiv / adverb**: (vorbe (povești) *din bătrâni*, (punerea) *din burtă* (a datelor), (aparatura / arma) *din dotare*, (ușa / partea) *din față*, (oamenii) *din jur*, (poliția) *din localitate*, (omul) *din mijloc*, (orb / mut) *din naștere*, (punct / avocat) *din oficiu*, (obiectele / lumea) *din preajmă*, (pregătirea / plecarea) *din timp*, (management / el este) *din topor*, (imagini / vorbe) *din trecut*, (guvern) *din umbră*, (noaptea) *din urmă*, (hotarul satului e acolo) *din veac*; (oferțe) *din afară*, (capătul) *din sus*;

- **prepoziția pe + substantiv (+determinant) / adjectiv (substantivizat)/ adverb**: (bani) *pe apa Sâmbetei*, (călătorie) *pe blat*, (muncă) *pe brânci*, (gigantul auto) *pe butuci*, (o masă / adversari) *pe cinste*, (victorie) *pe cinstite*, (circulația) *pe contrasens*, (bani / credite) *pe datorie*, (lumea) *pe dos*, (nu mai iese din casă, e) *pe drojdie*, (este) *pe ducă*, (fii) *pe fază*, (lucruri) *pe gustul tău*, (știință / medicină) *pe înțelesul tuturor*, (erou) *pe jumătate*, (salariu) *pe lună*, (parcare / răspuns) *pe măsură*, (este) *pe mână* (cu hoții), (o victorie) *pe merit*, (este) *pe moarte*, (licitație) *pe puncte*, (vot) *pe rând*, (vie/pruni) *pe rod*, (tichete de masă) *pe sponci*, (alegere / invitați) *pe sprânceană*, (știri / blog)

pe surse, (bancuri) pe șleau, (lăsarea) pe tânjeală, (strategia / credite) pe termen scurt, (este) pe tocuri, (echipa e) pe val, (prieteni) pe vecie / (iubire) pe viață, (recoltarea de organe) pe viu, (una) pe zi...; (studiere / analiză) pe îndelete (cuvântul îndelete este un compus sudat dintr-o locuțiune cu în+de și cuvântul lete cu etimologie controversată, astăzi neexistând decât în această locuțiune adjectivală / adverbială); (traversarea) pe roșu, (povestirea) pe surt, (site/mâncare) pe gratis;

- **alte prepoziții + substantiv (+determinant):** (rezultate) *sub așteptări, (sportivitate) prin excelență, (totul era / judecarea) după măsură, (un munte) până la / în nori, (viața) de la oraș, (e cam) într-o parte, (împușcături, bătaie) ca-n Texas, (omul) de la țară, (ședere / scară) într-o rână, (ani) de-a rândul, (învățatul) pe de rost, (un film) pentru toate vârstele;*

- **(prepoziție / adverb)+ determinant adjectival / numeral + substantiv** (determinantul antepus, de regulă): (vilă faze) *de toată frumusețea, (un om) în toată firea, (nu-i) în toate mințile, (păruială / tărăboi) în toată regula, (o atmosferă) de tot dragul / de mai mare dragul, (boieri / cucoane) de toată mâna, (anunțuri) de tot felul/de toate felurile, (organizare) de toată jena, (mașină / casă) cu tot dichisul, (oameni) de toată isprava, (pâinea / cafeaua noastră cea) de toate zilele, (defecte) ca tot omu(un pomelnic / afiș) cât toate zilele, tot felul / soiul de (oameni); (limbă) de mare circulație, (revistă) de mare tiraj, (competiție) de mare anvergură, (analiză) de mare finețe, (asfaltarea) în mare grabă, (spectacol) de zile mari, (apa de izvor e) la mare preț, (declarații / scandări) în gura mare, (o priveliște) de mai mare dragul, (traie) pe picior mare, (câine) de talie mică / mare, (vânzare / chirie) la mica înțelegere, (nuntașii erau) la țol festiv, (date) cu caracter personal, (el este) în silenzio stampa; (prognoze de rău / bun augur; (știri / tehnologie) de ultimă oră, (dotări / televizor) ultimul răcnet / strigăt; (crimă) cu sânge rece, (podoabe) de modă veche, (diseminare) pe scară largă; (investiții / decizii) cu bătaie lungă; (pretenții / invitată) de (cu) sânge albastru; (prestația /*

mâncarea e) sub orice critică; (muzeu) în aer liber, (om) dintr-o bucată, (celebrități) într-o ureche / doagă, (melodie) în primă audiție, (personalități) de prim rang, (bunuri / ajutoare) de primă necesitate, (măsuri) de primă urgență, (actori / formații) de primă mână, (colecții / actor) de mâna întâi; (răspuns) în doi peri, (persoană) între două vârste, (campanie / jucători) de două parale/ de doi bani; (mașini / haine) de / la mâna a doua, (tranzacții) în doi timpi (și trei mișcări), (soarele era) de trei suliți (pe cer); (dans) la bustul gol; (sărbătorire) într-o frenezie / veselie / voioșie, (opulență) (de) neam prost, (oameni) cu mintea îngustă, (orice om) cu mintea întreagă, (cercetarea) la bani mărunți, (haine) de prost gust, (cântec) de inimă albastră, (femeie) de moravuri ușoare, (nu-i) de nasul lui, (băieți) de bani gata, (muzică) de voie bună, (expediție) pe cont propriu, în (cu) pielea goală, (soluție) de uz intern, (vedetă) de talie mondială / internațională / europeană, (ins) de modă veche, (e) mâna dreaptă (a ministrului), (obiecte) de unică folosință, (noutăți, știri) de ultimă oră;

- **(prepoziție) •+ substantiv + determinant substantival / pronominal genitival/ adjectival posesiv:** (era) *în floarea vârstei, (jigniri) de mama focului, (confesiuni / licitații) de amorul artei, (darul) din partea mamei, (bărbat) în puterea vârstei, (acord) de ochii lumii, (este) de domeniul evidenței; (nuntă) de răsul lumii, (subiecte) la ordinea zilei, (afaceri) la lumina zilei, (femeie) la coada tigăii / cratiței; (persoană / persoane) la locul / nelalocul lui / ei / lor, (plecare) la / în voia întâmplării, (este / sunt) de capul lui / ei / lor; (soluție) la mintea cocoșului / oricui, (sat) la mama dracului; (nu eram / era / erau) în largul meu / ... /lui/ ei / lor; (e) fiul ploii / cepei / lui chiflă;*

- **(prepoziție / adverb) + substantiv + (conjuncție) + prepoziție + substantiv:** (ceartă) *pe viață și pe moarte, (chestiune) de viață și de moarte, (povești) din tată în fiu / fără număr și fără seamă, (scrisul / politica) fără cap și fără coadă, (om) cu dare de mâna, (ești) cu capul în nori, (om) cu scaun la*

opp, (femeie) *cu capul pe umeri*, (final / reclame) *ca nuca în perete*, (țigara / știrea e) *ca bomboana pe colivă*, (e) *cu musca pe căciulă*, (întoarcere) *cu coada între picioare*, (aparitia) *cu surle și trâmbițe*, (Făt-frumos / nu-i) *cu stea în frunte*, (răspuns) *în coadă de pește*, (cu sufletul la gură, (a rămas) *cu ochii în soare*, (jurăminte) *cu mâna pe inimă*; (rezolvarea e) *floare la ureche*, (e mereu) *cu zâmbetul pe buze*; (om) *cu frică de / lui Dumnezeu*, (om) *cu frica de / Celui de sus*; (e) *un munte de om* (obținută prin inversiune sintactică); (e) *la loc de cinste* „fruntaș, laudabil, onorabil, foarte bun”, (pib-ul) *pe cap de locuitor*,

- **(prepoziție) + substantiv + prepoziție + același substantiv:** (viața) *de zi cu zi*, (lupte) *piept la piept*, (două case) *perete în perete*, (țesături) *lână în lână*, (oameni / lucruri) *fel de fel*, (lupte) *corp la corp*, (furtul / vânzarea) *bucată cu bucată*, (reducerea / demontarea) *punct cu punct*, (întâlnire) *bot în bot*, (datul) *nas în nas* (cu cineva), (sport) *zi de zi*, (monitorizare) *ceas de ceas*, (ești) *gând la gând* (cu mine), (poziția) *picioar peste picioar*, (mersul) *braț la braț / mână-n mână / umăr la umăr*, (statul) *față-n față / spate-n spate*, (opritul) *din loc în loc...*

- **adjectiv + prepoziție + substantiv (+ substantiv în genitiv):** (un fotbalist) *bun de picioar*, (femeie) *bună de gură*, (e) *bun de ștreang*, (jandarmii au fost) *călare pe situație*, (bătrânul) *fidul de-o ureche*, (când ești) *gata de plecare*, (stăpân) *gros la pungă*, (nu fi) *iute la mânie / iute de picioar*, (a fost) *iute de mână*, (nu e) *întreg la minte*, (e) *larg la suflet*, (e prea) *larg la mână*, (om) *larg în spate*, (este) *lat în spate*, (prunc) *mic de zile*, (e prea) *mic la minte*, (menționare / afirmare) *negru pe alb*, (e) *negru în cerul gurii*, (un bătrân) *plin de duh*, (om) *plin de viață*, (tânăr) *plin de viitor*, (e) *plin de vervă*, (un băiat) *puțin la minte*, (un bou, ca toți boii) *puțin la simțire*, (om) *rău de gură*, (e cam) *rău / rea de muscă*, (om) *rău la inimă*, (bărbat) *rău de lucru*, (e) *sărac cu duhul*, (era) *slab de vână*, (un om) *slab / tare de înger*, (e cam) *slab de minte*, (individ) *slab de fire*, (bărbat) *slab de caracter*, (e) *slab de duh*, (păcat / un neadevăr) *strigător la cer* (a devenit)

subțire la pungă, (sfetnici) *vechi de zile*, (lucru) *vrednic de mirare*;

- **participiu* prepoziție + substantiv (+adjectiv/ substantiv în genitiv)/ adverb:** (planul) *avut în vedere*, (musafirul) (ne)băgat *în seamă*, (om) *bătut de Dumnezeu / soartă*, (individ) *bătut în cap*, (nimeni nu e) *bătut în cuie* (pe listă), (parcă-i) *bătut cu leuca*, (stil) *cioplit (numai) din bardă*, (funcționar) *dat afară*, (trafic) *dat peste cap*, (ăsta e) *dat în pastele mă-sii*, (senator) *dat în gât* (de amantă), (jucător) *dat la o parte*, (adevăr) *dat / scos / ieșit la iveală*, (client) *destupat la minte*, (electoratul) *dus cu zăhărelul / cu preșul*, (eveniment) *ieșit din comun*, (pasagerul) *intrat în panică*, (om) *înaintat în zile*, (parvenit) *lipsit de gust*, (om) *luat în derâdere*, (viceprimarul) *luat pe sus*, (primarul) *luat la bani mărunți*, (antrenorul) *luat în balon*, (ambasador) *luat în colimator*, (ministru) *luat la întrebări*, (ministru / președinte) *luat peste picioar*, (electorat) *purtat cu zăhărelul / cu preșul*, (adevăr) *pus la îndoială*, (materialul / subiectul) *pus în discuție*, (aleșii neamului) *pus(și) pe căpățuială*, (individul) *pus în libertate*, (planul) *pus în aplicare*, (combinat) *pus pe butuci*, (proiect) *pus pe roate*, (învățământ / Becali) *pus la punct*, (planul) *pus la cale*, (comportament) *săritor în ochi*, (individul părea) *scos / ieșit din minți*, (mijloc) *tras (ca) prin(tr-un) inel*, (invitat) *tras de limbă*, (individul) *tras la răspundere*, (client) *tras pe sfoară*, (păcat) *trecut cu vederea*, (era) *ținut la curent* (cu noutățile). Cele mai multe locuțiuni adjectivale cu această structură provin din locuțiuni verbale.

- **participiu .+ substantiv în genitiv (locuțiuni provenite din locuțiuni verbale):** (om) *dat dracului*, (proiect) *dat naibii(ei)*;

- **adverb comparativ + substantiv:** (o privire) *ca fulgerul*, (mers) *ca melcul*, (viața omului) *ca oul*, (a rămas) *ca lumânarea*, (e) *ca nelumea*, (are dovezi) *ca lumea*, (arată) *ca naiba*;

- **adverb / prepoziție + pronume:** (o seară / un spectacol) *ca aceea / acela;* (casă) *ca a lui / a ei / a lor;* (om) *de nimic;*

- **adverb + (interjecție) + prepoziție + substantiv / pronume:** (drumul era) *ca în palmă,* (aruncarea / zvârlirea) *ca din praștie,* (discurs) *ca la carte,* (iubire) *ca-n filme;* (joc / spectacol / gospodărie) *ca vai de lume / el / ea...;*

- **supin** (cu prepoziția *de / pe,* de cele mai multe ori cu formă negativă, uneori cu formă de feminin / neutru plural) (+ **nume:** (povești) *de adormit copiii,* (vorbe) *pe ales,* (locuri de muncă) *pe alese,* (bani) *de ajuns,* (mere / struguri) *de furat,* (nume / bani) *de împrumut,* (cameră) *de luat vederi* (greșeală / faptă) *de neiertat,* (sacrificiu) *de neînchipuit,* (chinuri / suferințe) *de neîndurat,* (dovezi / argumente) *de netăgăduit,* (locuri / întâmplări) *de neuitat,* (teorie / politică) *pe înțeles (ul tuturor),* (administrarea medicamentului) *pe nemâncate,* (băutul / cititul) *pe nerăsuflăte,* (scurgerea timpului) *pe nesimțite,* (adevărul / refuzul) *pe ocolite,* (copiere) *pe rupte* (lectură) *pe sărite,* (vara e) *pe sfârșite,* (conversație) *pe șoptite,* (bani) *cu târâita;*

- **articol posesiv-genitival + substantiv:** (T. e un antrenor) *al dracului / naibei(ii);*

- **(adverb) + numeral / pronume + conjuncție / prepoziție + pronume / același numeral:** (invitați) *tot unul și unul* (promovabilitate) *sută la sută, unul / una și același / aceeași* (lucru / limbă);

- **propoziții:** (distracție / obligații) *cât cuprinde,* (pustiu / lucrări) *cât vezi cu ochii,* (o relație / lucrare) *cum trebuie,* (sărbătorirea) *cum se cuvine,* (bătaie / preț) *cum se cade* ș.a.

- **alte elemente:** (nimeni nu e) *mai presus (de lege),* (nu sunteți) *mai prejos,* (un titlu / o crâșmă) *mai acătării,* (G.B. e) *foc și pară,* (nereguli / obligații) *mari și late,* (camere) *lux a-ntâia,* (ești) *(cel*

mai) așa și pe dincolo, (muzică / lucruri) *și mai și,* (e) *tra-la-la (la cap),* (ceva) *(mai) de doamne-ajută,* (versul) *de mai înainte,* (e) *(mai) cu moș, oleacă de* (răgaz / speranță), (circulație) *ca vai de lume / ea,* (o casă / un rând) *mai la vale,* (suflețelul era) *viu-viuț / viuleț,* (amintiri) *de dinainte de* (89), „anterior”, (vedete) *care mai de care,* (îmbrăcăminte) *haute-couture,* (haine) *pret-ă-porter,* (individul) *cel mai tare din parcare,* (știri) *pe scurt,* (dietă) *pe bază de* (legume), (rezolvarea) *pe ultima sută de metri* ș.a.

3.5.1. Spre deosebire de locuțiunile substantivale, verbale, prepoziționale, conjuncționale, ocurente doar în contextul părții de vorbire căreia îi aparțin, cele mai multe dintre îmbinările dintre prepoziții / adverbe și substantive / adverbe / pronume funcționează atât locuțional, cât și nelocuțional: *măsuri de protecție - se vorbește tot mai des de protecție contra îmbolnăvirilor; om de treabă - se sperie de treabă.; întâmplare de moarte - nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei; ceas de taină - nu poate fi vorba de taină.; este de acord - totul depinde de acord, nu de altceva; omul de alături - de alături se aude un zgomot; oameni de bine - De bine, e bine!; om de nimic - nu se teme de nimic; poveste fără cap - l-a desenat fără cap; e în măsură să-ți explice... - în măsură află calea dreaptă; o ceartă în lege - în lege nu trebuie să existe ambiguități; mașină la scară - Condu-l la scară!; e la pensie / la pământ - se gândește la pensie / la pământ; defect din naștere - din naștere are acest defect; obicei de la țară - vine de la țară; om ca lumea - ca lumea să te prețuiască, trebuie să faci eforturi; șeful e dintr-o bucată - trebuie un cablu dintr-o (singură) bucată.*

Această dublă ocurență pune problema identificării unor criterii cu ajutorul cărora să se poată acorda statutul de locuțiune adjectivală. Lipsa de autonomie morfosintactică sau lexico-semantică a cuvântului plin este, în cazul acestor îmbinări, criteriul de bază al statutului locuțional. Ca și la locuțiunile substantivale, prezența unor cuvinte inexistente independent în limbă sau a unor forme flexionare aberante e un argument decisiv în favoarea statutului locuțional al acesteia. De exemplu, cuvinte

ca: *pomină, prisos, seamă, teapă, ghiotura, seamăn, noimă, neștire, vogă, trombă, îndemână, preajmă, sponci, brânci, șleau, îndelete, rână, dichisul, augur, nelalocul, leuca, pârgă, toptanul, născare, baștină, pripas, presus, prejos, acătării* și forme verbale nemotivate contextual ca cea de feminin / neutru plural: *pe nemâncate / ocolite / sfârșite / dibuite / nerăsuflăte / șoptite* sau de feminin singular: *cu nemiluita / târâita / ridicata* nu pot aparține decât unor locuțiuni.

Nu pot fi considerate locuțiuni îmbinările în care cuvintele pline au autonomie morfosintactică, din câteva tipuri structurale: prepoziție + adverb: *de sus*; adjectiv + prepoziție 4- substantiv: *lat în spate*; adverb + substantiv / pronume: *ca fulgerul / aceea*; adverb + prepoziție + substantiv: *ca din praștie*; supin: *de împrumut*; propoziții: *cum trebuie*.

Privitor la structura locuțiunilor adjectivale, trebuie remarcată diversitatea construcțiilor. Din acest punct de vedere, acestea se aseamănă cu cele adverbiale și cu cele verbale și se deosebesc de cele substantivale și interjecționale din seria locuțiunilor denominative.

O altă constatare este că tiparul prepoziție + substantiv este cel mai productiv, iar prepoziția cel mai des întâlnită este *de*.

De asemenea, se observă că cele mai multe dintre locuțiunile înregistrate ca adjectivale funcționează și adverbial. De exemplu, cele formate dintr-un substantiv precedat de o prepoziție, cele cu supin, cele formate prin repetarea unui substantiv sau cele cu două prepoziții precedând două substantive: (licitație / au votat) *în grabă*; (administrarea medicamentului / medicamentul se administrează) *pe nemâncate*; (mersul / merg) *braț la braț*; (moștenirea / moștenesc) *din tată în fiu* ș.a.m.d.

Am constatat că doar îmbinările care încep cu un adjectiv / participiu adjectival funcționează numai adjectival: *slab de înger, destupat la minte, dat în gât, dat dracului, scos la iveală* ș.a.

În cele ce urmează, voi încerca să stabilesc trăsăturile definitorii ale locuțiunilor adjectivale. Pentru, că cele mai frecvente dintre locuțiunile adjectivale înregistrate în lucrările

menționate sunt cele formate din prepoziție + substantiv, voi urmări comportamentul lexical și sintactic al acestora.

Considerată „grup de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat și stabil care are un înțeles unitar și care, din punct de vedere gramatical, se comportă ca o singură parte de vorbire”¹⁶⁶, o locuțiune provine, atunci când nu este moștenită sau împrumutată ca atare, dintr-o îmbinare liberă de cuvinte. În general, se admite că o îmbinare de cuvinte este liberă atunci când elementele alcătuitoare au individualitate morfosintactică și semantică.

Consider că referirea la comportamentul „ca o singură parte de vorbire” al locuțiunilor adjectivale are în vedere exclusiv funcționarea sintactică a îmbinării. Altfel, cu excepția îmbinărilor în a căror structură intră un adjectiv participial (ca de exemplu: *întors pe dos, bătut în cap, nebăgat în seamă, scos la iveală* etc.) și a celor cu formă variabilă în funcție de gen, număr și caz, eventual a celor care pot avea categoria comparației (*cel mai ca lumea, cel mai / foarte în stare, mai cu scaun la cap*), nicio altă îmbinare fixă nu are aspect adjectival.

3.6. Am supus analizei morfosintactice și semantice toate îmbinările lexice formate din prepoziție și substantiv, pe care autorii *DEXII* le consideră locuțiuni adjectivale, și am constatat că multe dintre acestea nu au statut locuțional.

Din punctul de vedere al valenței determinării, substantivul (element de bază al îmbinărilor considerate locuțiuni adjectivale) se află într-una din următoarele situații:

a) își menține posibilitatea combinatorie cu atribute care dislocă îmbinarea: **de post:** *de orice / care / vreun / acel post; de postul Crăciunului / Sfintei Măria; de importanță:* *de mare / mică / maximă / minimă / o extraordinară / o reală importanță; cu / fără temei:* *cu / fără mult / vreun / oarecare / ce temei; cu / fără (de) minte:* *cu / fără (de) multă / puțină / ceva / câtăva / care*

minte; fără asemănare: fără vreo / această / ce / prea multă asemănare; în rate: în câteva / multe / douăsprezece / câte rate. Actualizarea valenței atributive este mult mai frecventă și mai variată ca expresie la dreapta. Atributele postpoziționate sunt genitivale: *de postul Crăciunului, cu inima mamei, de mâna meșterului;* prepoziționale: *în rate de 100.000 de lei, de importanță pentru oricine, fără frică(a) de lege, cu suflet de copil, cu putere de convingere;* adjectivale: *cu asemănare evidentă, fără gust estetic, de interes național, din trecutul îndepărtat;* verbale: *în cumpănă de a alege, în perspectivă de a se realiza, fără rușine(a) de a se expune, fără pretenția /pretenții de a se impune, fără frica de a fi prins;* propoziționale: *cu putere(a) să-l convingă; în cumpănă să aleagă; în perspectivă să se realizeze; fără rușine(a) să se expună.;*

b) e pe cale de a-și restrânge această valență până la anulare: *de paradis / paradă / nord / nea / moarte / moment / povară / frunte / corp / damă / elită / geniu; la cheie / rigoare / minut / toartă / modă; în parte / original / cruce / relief / sânge / persoană / public; din topor / urmă / preajmă; dintr-o bucată.*

Nici semantic, doar pe baza criteriului „înțeles unitar” al grupului „mai mult sau mai puțin sudat” nu se poate acorda statut locuțional. Din punct de vedere semantic, există următoarele situații:

a) substantivul își păstrează sensul propriu și poate fi înlocuit cu sinonime.

Fie cu sinonim adjectival: *de la oraș* = orășean, y3ra (**de**) *moarte* = nemuritor, *cu / fără noroc* = norocos / nenorocos, *cu / fără frică* = fricos / nefricos, *fără margini* = nemărginit, *fără rușine* = nerușinat, *fără sfârșit* = nesfârșit, *fără temei* = neîntemeiat, *fără vină* = nevinovat, *cu premeditare* = premeditat, *de folos* = folositor, **de** *interes* = interesant, **de** *minune* = minunat, *de notorietate* ^ notoriu, *de ocol* = ocolitor, **de** *renume* ^ renumit, *de seamă* = însemnat, *de stil* = stilistic, *de taină* = tainic, *de vină* ~ vinovat.

Fie cu sinonim genitival: om *cu tabieturi* = omul tabieturilor, locul **de** *origine* = locul originii, zile *de vară* - zilele verii, problemă *de stat* = problema statului.

înlocuirea printr-un adjectiv echivalent e posibilă uneori doar în funcție de determinat: (personalități) *de marcă* = marcante, dar (produse) **de** *marcă* f- marcante; (viață) **de** *noapte* = nocturnă, dar (bar) *de noapte* ^ nocturn; (vorbe) *de ocară* = ocorătoare, dar (l-a făcut) *de ocară* ^ ocorător; (zgârieturi) *de suprafață* = superficiale, dar (transport) **de** *suprafață* ^ superficial.

b) substantivul locuțional, deși își păstrează unul dintre sensurile de bază, nu poate fi înlocuit, în contextul respectiv, cu adjectivul echivalent: (păcate) *de moarte* ^ *mortale*, (situație) *de natură să* ^ *naturală*, (modificare / antrenament) *la abureală* ^ *aburit*, (negociere) *la sângefi sangvin*; (parlamentarii sunt) *în ceață* ^ *cețos*, (vorbe, di log) *în neștiref neștiut*, (legile) *în vigoare* ^ *viguros* ș.a.m.d.

c) substantivul locuțional își păstrează unul dintre sensurile de bază, dar nu are un derivat adjectival care să fie sinonimul locuțiunii respective: (este) **de** *părere (că)*, (anul) *în curs*, (cap / șurubelniță) *în cruce*, (economie) *în declin*, (persoană) *în etate*, (un pericol) *în germene*, (viața lui / orgoliul nostru e) *în joc*, (accidente, explozii) *în lanț*, (acțiune) *în masă*, (nu sunt) *în măsură* (să apreciez), (restituire / plată) *în natură*, (turismul / mersul) *în papainoage*, (fiecare lucru) *în parte*, (vedere / evenimente) *în perspectivă*, (averea/ atacul) *în piuneze*, (meci, spectacol) *în premieră*, (alegeri / acțiuni) *în pripă*, (tot timpul șeful e) *în priză*, (protest / răgete) *în pustiu*, (aparatură) *în rate*, (e, nu e) *în stare*, (accesorii) *în ton (cu)*, (demaratul/ plecarea) *în trombă* ș.a.m.d.

d) substantivul locuțional are sens figurat: *de aur / zahăr / miere / gheață / fier / vis / piatră / mătase / paradis / nea / o palmă / frunte / tarabă / oțel / jeratic; din topor; cu miez / piper / lipici / perdea / coarne; la toartă / cataramă; cât pumnul; ca roua /*

lumea/ nelumea/ lumânarea / melcul /fulgul / oul; ca din praștie; ca în palmă.

e) substantivul locuțional a preluat și sensul determinanților elidați: *de "mare" prestigiu /precizie / trebuință / valoare / efect / senzație / folos / preț / serie; de marcă / soi / rasă / renume/ calitate / firmă "bun(ă), superior(ă), cunoscut(ă)"; de culoare "galbenă / neagră; de gust "estetic, artistic, bun", de ocazie "specială", de epocă „veche, trecută”, de interes „general, național, special"*

f) substantivul locuțional a preluat sensul determinațiilor elidați: *în "formă de" evantai / cruce /fus; "ieșit" la pensie, "fript" la grătar /frigare; "raportat" la obiect.*

În multe cazuri, se constată tendința neexprimării determinantului și preluarea de către determinat a sensului cuvântului elidat: *de gust, de circulație, de anvergură, de finețe, de interes, de ispravă* ș.a.

Când combinația dintre o prepoziție și un substantiv e una normală, corespunzătoare funcției actualizate, când nu se pune problema "sensului global, unic"¹⁶⁷ (ci doar a sensului propriu / figurat), iar substantivul din grup este, potrivit opiniei lui Bloomfield¹⁶⁸ "o formă minimală liberă", nu există nici un motiv de a considera aceste îmbinări drept locuțiuni.

Calitatea locuțională a unor grupuri este dată de "pierderea totală a autonomiei"¹⁶⁹ morfosintactice și semantice, mai evidentă în cazul unor îmbinări care conservă arhaisme: *pe sponci, peste / de seamă, ca nelumea, fără / de istov, fără (de) păsare, fără saș, în pângă, cu toptanul, din născare, de baștină, de pomina, de / cu priință, de pripas, de prisos.*

¹⁶⁷ Mioara Avram, 1997: 128, Th.Hristea, 1984: 68, GA II: 114.

¹⁶⁸ *apud* Lyow. 228.

¹⁶⁹ Gabriela Pană Dindelegan, 1994:83.

Îmbinarea *de față* este considerată atât locuțiune adjectivală, cât și locuțiune adverbială și are semnificația „care se află prezent, care aparține prezentului”, respectiv "în prezența cuiva" . Amintesc faptul că ea s-a desprins dintr-o îmbinare liberă în româna premodernă *a fi de față*, în care *față* avea sensul "martor" ¹. Substantivul păstrează acest sens, iar locuțiunea *de față* admite înlocuirea cu adjectivul *prezent*.

Îmbinările în care componentul substantival are încă autonomie, în ciuda preferinței vorbitorilor pentru forma sa invariabilă datorată - evident - neexprimării determinanților (care există însă în cele mai multe combinații libere: *fecior de împărat, coleg de cameră, cafea cu lapte, mâncare de / cu cartofi*), nu pot fi considerate locuțiuni. Fără verificarea statutului acestui element component, certificarea statutului locuțional doar pe baza sinonimiei cu un cuvânt e greșită. De aceea, observația Mioarei Avram¹⁷² privind „extinderea nejustificată a conceptului" (de locuțiune) asupra diverselor îmbinări libere se dovedește corectă în ce privește locuțiunile adjectivale.

Când restrângerea determinării substantivului din îmbinare e evidentă, grupul respectiv are șanse reale de a deveni locuțional: *cu grijă, cu spor, cu stare, fără teme, de epocă, de interes* ș.a.

3.6.1. Așadar, cele mai importante criterii potrivit cărora se pot identifica locuțiunile adjectivale sunt:

substantivul component nu se folosește decât în locuțiune ori nu acceptă nicio modificare (de număr și / sau de formă articulată sau nearticulată): *prisos, pomina, mântuială, izbeliște, pierzare, veci, pic, ghiotura, noimă, toptanul, saș, vază „importantă", seamăn, trombă, vogă, ananghie, perfecție, țanc, baștină, brânci, sponci, șleau, derădere* ș.a.

DEXII: *față*

¹⁷¹ *DLR* față.

¹⁷² Mioara Avram, 1997: 32.

adverbul / adjectivul component nu apare decât în combinația locuțională: (*la*) *îndemână*, (*pe*) *îndelete*, *mai presus*, *mai prejos*, *mai acătării* ș.a.

un termen component reprezintă o formă gramaticală nejustificată contextual. De pildă, femininul singular sau femininul / neutru plural al unui „supin”: *cu nemiluita*, *cu ridicata*, *cu târâita*, *pe nemâncate*, *pe cinstite*, *pe dibuite* ș.a.

asocierea termenilor componenți e una neobișnuită: (*de*) *mama focului*, (*de*) *amorul artei*, (*cu*) *dare de mână*, *fudul de-o ureche*, *strigător la cer*, *trecut cu vederea*, *care mai de care*, *și mai și* ș.a.

termenul plin (sau unul dintre ei) are sens figurat: *cu perdea*, *în ceață*, *de balamuc*, *de cacao*, *de belea*, *de căpetenie*, *de comă*, *la cataramă*, *la plesneală*, *de cuvânt*, *de fier*, *de foc*, *de frunte*, *de gheață*, *de inimă*, *de lemn*, *de mahala*, *de miere*, *de oțel*, *de piatră*, *de plumb*, *de pomană*, *de poveste*, *de preț*, *de rahat*, *de suflet*, *de târlă*, *de temelie*, *de tun*, *din topor*, *pe val*, *de vis*, *de venin*, *de vârful de zahăr*, *bătut în cuie* ș.a.

substantivul locuțional își păstrează sensul propriu, dar nu admite nicio determinare: (este) **de acest acord*, (sfârșit) **de alt an*, (vedere) **de întreg ansamblu*, (fonoteca) **de aur de cinci karate*, (o noapte, nuntă) **de basm popular*, (noțiuni) **de această bază*, (jurnal) **de bordul vasului*, (retorică) *cafeneaua din colț*, (calul) **de darul tău*, (cafeaua) **de această dimineață*, (țoale) **de duminica viitoare*, (persoanele) **de această față*, (pictor) **de geniu universal*, (scrierea) **afie mâna dreaptă*, (o idee, un om) **de zeci de milioane*, (forță) **afie multă muncă*, (obiect, piesă, exponat) **de acest muzeu*, (o alianță, un detectiv) **de mare nevoie*, (posturi radio, televiziune) **de această nișă*, (talisman, jocuri) **de mare noroc*, (patrioți, gest, optimism) **de paradă militară*, (roată, ofițer) **de această rezervă*, (victorie, concert) **de senzație de bine*, (om, femeie, demnitar) **de acest serviciu*, (echipă, unitate) **de șoc electric / nervos*, (oameni) **de treabă*

bună, (viață, mâini) **de trudă enormă*, (X e) **de altă viață*; (litere, puștani) **de altă șchioapă*.

- termenul component a preluat și sensul determinantului / deteminatului: *de calitate* („superioară”), *de culoare* („neagră”), *de epocă* („veche, trecută”), *de firmă* („renumită, cunoscută”); *de dreapta* („politică de dreapta”), *de proporții* („mari”), *de rasă* („bună, renumită, superioară”), (produse) *de serie* („mare, comună, banală”), (flori) *de* („respectivul”) *sezon*, (carieră) *de succes* („mare, important”), (operă) *de talent* („artistic, real, mare”), (lucru, este) *de trebuință* („mare, adevărată”), (piese, atacant) *de valoare* („certă, mare”), (oameni, personalități) *de* („mare”) *vază*, (boieri, prinț, neam) *de viță* („nobilă/ veche”);
- substantivul, în ciuda menținerii capacității dominante, e mai des folosit fără determinanți decât cu determinanți: *de mare / mic / oarecare / vreun folos*; *de mare / mic / oarecare / vreun interes*; *de vreo / mare ispravă*; *de mare / teribilă jale*; *de mare / evident lux*; *de mare omenie* ș.a.
- substantivul locuțional nu e bază derivativă a unui adjectiv echivalent semantic: *de acord*, *de ansamblu*, *de anvergură*, *de balamuc*, *de basm*, *de belea*, *de bronz*, *de bună-credință*, *de buzunar*, *de cacao*, *de cafeenea*, *de căpetenie*, *de comă*, *de cuvânt*, *de duzină*, *de față*, *de fier*, *de firmă*, *de gardă*, *de gheață*, *de groază*, *de ispravă*, *de izbeliște*, *de masă*, *de mântuială*, *de nădejde*, *de nișă*, *de noapte*, *de paradă*, *de părere*, *de pomană*, *de pomină*, *de poveste*, *de preț*, *de prisos*, *de purtare*, *de rahat*, *de rând*, *de rezervă*, *de serviciu*, *de succes*, *de șatră*, *de șușă*, *de taină*, *de târlă*, *de temelie*, *de tun*, *de vază*, *de vârful de viță*, *de-o șchioapă*, *de-o palmă*, *de-o vârstă* ș.a.
- adjectivul derivat din substantivul locuțional nu îl poate înlocui în combinația locuțională: (sfârșit) *de an*, **sfârșit anual*, (fonoteca) *de aur*, **fonoteca aurie*, (loc) *de baștină*, **loc bășinaș*, (loc) *de cinste*, **loc cinstit*, (tinere) *de culoare*, **tinere colorați*, (costume)

*de epocă, *costume epocale, (persoanele) de față, persoane faciale, (un reprezentant) de frunte, ^reprezentant frontal, (limbă) de lemn, *limbă lemnoasă, (luna) de miere, Hună mieroasă, (o idee) de milioane, *idee milionară, (păcate) de moarte, *păcate mortale, (situație) de natură, *situație naturală, (club) de noapte, *club nocturn, (inimă) de piatră, *inimă pietroasă, (incendiu) de proporții, incendiu proporțional, (scuzele, concluziile) de rigoare, *scuzele riguroase, (carte, copil) de suflet, *copil sufletesc, (transport) de suprafață, ^transport superficial ș.a.*

prepoziția locuțională e nemotivată contextual. în următoarele exemple, încerc să reconstitui, între paranteze, contextul din care a apărut locuțiunea: (cei doi se ceartă și au ajuns până) *la cuțițe*, (cunoașterea unei limbi până) *la perfecție*, (reporter care merge) *la pas*, (a ieșit) *la pensie*, (mașină care stă / trage) *la scară*, (aparatura/ arma care provine) *din dotare*, (imagini / vorbe care vin) *din trecut*, (circulația care se face) *pe contrasens*, (bani dați) *pe datorie*, (lumea întoarsă) *pe dos*, (vie aflată) *pe rod*, (știri bazate) *pe surse*, (traversarea) *pe (zebră când e) roșu* ș.a.m.d.

existența unui alt context în care aceeași combinație este normală din toate punctele de vedere: (este) *de acord - totul depinde de (acest) acord*, (fonoteca) *de aur ~ lanț de aur*, (un trafic) *de balamuc - e vorba de balamuc*, (o noapte, nuntă) *de basm - conceptul de basm*, (album, poze, petrecere) *de belea - am dat de belea*, (supermarket) *de cacao - cremă de cacao*, (retorică) *de cafenea - proprietar de cafenea*, (loc) *de cinste - fapte de cinste*, (prețurile / indivizii sunt) *de comă - era aproape de comă*, (tineri) *de culoare - indicator de culoare*, (om) *de cuvânt - obiectul desemnat de cuvânt*, (un roman) *de duzină - am uitat de duzină*, (costume) *de epocă - sfârșit de epocă*, (rezultate) *de excepție - când vorbim de excepție*, (persoanele) *de față - cremă de față*, (logică, mână, sănătate) *de fier - gard de fier*, (derby, păr, lună) *de foc - lemne de foc*, (un reprezentant) *de frunte - termometru de frunte*, (mi-s mâinile) *de gheață - cuburi de gheață*, (trafic, drumuri) *de groază - e cuprins de groază*, (o

colecție, un tovarăș) *de inimă - boli de inimă*, (zi, buget) *de jale - doină de jale*, (limbă) *de lemn - lingură de lemn*, (oameni, cântece) *de lume - străzi pline de lume*, (invitați, achiziție, reprezentanți) *de marcă - denumirea de marcă înregistrată*, (învățământ, școală) *de masă - pauză de masă*, (luna) *de miere - o linguriță de miere*, (un cuplu, o clipă) *de minune - copleșit de minune*, (scrierea) *de mână - produse confecționate de mână*, (o idee, un om) *de milioane - douăzeci de milioane*, (păcate) *de moarte - teama de moarte*, (nervi) *de oțel - lamă de oțel*, (inimă) *de piatră - o biserică de piatră*, (concert, un gol) *de poveste - o altfel de poveste*, (o bijuterie) *de preț - depinde de preț*, (servicii, muzeu) *de rahat - cremă de rahat*, (oamenii, muritorii) *de rând - început de rând*, (victorie, concert) *de senzație - în funcție de senzație*, (oameni) *de treabă - e gata de treabă*, (prețuri) *de tun - salve de tun*, (tehnologie, ore) *de vârf - sunt aproape de vârf* (X e) *de viață - asigurări de viață*, (celebrități) *într-o ureche - îi intrase ceva într-o ureche* ș.a.m.d.

3.7. Orice îmbinare lexicală caracterizată prin una sau mai multe trăsături deviante (ca cele prezentate mai sus) și care apare în context adjectival este o locuțiune adjectivală.

4. Locuțiunile adverbiale

4.1. Autorii celei de-a doua ediții a Gramaticii Academiei acordă un spațiu mai mare locuțiunilor adverbiale, pe care le definesc ca fiind „expresii formate din unirea a două sau mai multe cuvinte care îndeplinesc funcțiunea unui adverb”. Pentru Mioara Avram, locuțiunile adverbiale nu sunt însă expresii, ci „un grup de cuvinte” caracterizat prin „unitate de sens” și valoare adverbială.¹⁷³ Pentru Iorgu Iordan și Vladimir Robu¹⁷⁴ nu sunt nici expresii, nici grupuri de cuvinte, ci „sintagme legate de cuvinte”, făcând precizarea că aceste cuvinte, „scoase din formația dată, nu sunt adverbe, ci aparțin altor clase”.

Spre deosebire de aceștia, Dumitru Irimia¹⁷⁵, definind locuțiunile adverbiale ca fiind „grupuri constituite din doi sau mai mulți termeni [...] care și-au dizolvat identitatea lor semantică și gramaticală într-un tot unitar, lexical și gramatical”, consideră că unele elemente componente sunt „cel mai adesea adverbe”. În opinia Domniei Sale, locuțiunile adverbiale formează o clasă morfologică alături de adverbele simple, compuse și de expresiile adverbiale. Asemănarea între locuțiuni și expresii adverbiale constă în unitatea semantică, iar deosebirea, în unitatea gramaticală caracteristică doar locuțiunilor. În afară de unitatea semantico-gramaticală, Dumitru Irimia adaugă și alte două caracteristici ale locuțiunilor, și anume „armonia specifică a construcției, asigurată, fie de repetarea acelorași termeni plini, substantive sau adverbe, fie de dezvoltarea unor rime interioare sau a unei anumite unități retorice” și - lucru cu care nu sunt de acord - „un grad ridicat de expresivitate”. În contextul clasificării propuse, este normal ca locuțiunile să se caracterizeze și prin expresivitate, câtă vreme expresiile adverbiale sunt total lipsite de ea, nefiind altceva decât „două adverbe înscrise într-o relație

sintagmatică, prin intermediul unor prepoziții”, având unitate semantică, și nu gramaticală (*de azi înainte, de acum încolo*).

Fără să facă vreo apreciere în legătură cu expresivitatea, autorii *Gramaticii limbii române pentru bacalaureat, admitere în licee și facultăți* (coordonator Cezar Tabarcea) consideră că locuțiunile adverbiale și expresiile adverbiale sunt grupuri „din două sau mai multe cuvinte, formând un tot unitar din punct de vedere semantic (rol de adverb)”. Neglijând semnul egalității pus între nivelul semantic și cel morfologic, notez că singura deosebire între locuțiune și expresie adverbială - în viziunea acestei lucrări - este că expresiile adverbiale sunt „mai puțin închegate decât locuțiunile”¹⁷⁶.

Și pentru Gheorghe Bulgăr¹⁷⁷, locuțiunile adverbiale se caracterizează prin expresivitate, constituind „sinonimii expresive” ale adverbilor, lucru parțial adevărat. Despre această substituție a locuțiunilor adverbiale prin adverbe vorbește și Gh. Constantinescu-Dobridor, fără să facă vreo apreciere asupra caracterului expresiv sau neexpresiv al locuțiunilor. În dezacord cu Dumitru Irimia, Constantinescu-Dobridor este de aceeași părere cu Iorgu Iordan și Vladimir Robu în privința prezenței unor „elemente non-adverbiale” în structura locuțiunilor adverbiale.

Dumitru Bejan¹⁷⁹ echivalează locuțiunile adverbiale cu niște „grupuri (construcții) de cuvinte care au sens unitar”, precizând însă că ele „pot determina un verb întocmai ca un adverb”, având „aceleași funcții sintactice ca adverbele”.

Cristina Micușan¹⁸⁰ „propune interpretarea locuțiunilor adverbiale ca sinteze lexico-gramaticale, constituite dintr-un ansamblu de cuvinte cu caracter permanent, fuzionate într-un tipar sintactic invariabil, și care și-au pierdut autonomia semantică prin modificarea sensurilor inițiale, împrumutând astfel

C. Tabarcea, 1998: 129.

Gh. Bulgăr, 1995: 238.

Gh. Dobridor, 1996: 296.

D. Bejan, 1995: 238.

Cristina Micușan, 1967: 209-210.

¹⁷³ Mioara Avram, 1997: 261.

¹⁷⁴ I. Iordan, V. Robu, 1975: 505.

¹⁷⁵ D. Irimia, 1997: 297.

întregii construcții un sens nou. Din punct de vedere gramatical, locuțiunile adverbiale se comportă ca o singură parte de vorbire înzestrată cu o funcție unitară, cea de adverb".

Reține atenția ideea unui „tipar sintactic invariabil” al locuțiunilor. Sunt de acord cu existența acestui tipar, cu observația că în stadiul actual al limbii române, organizarea sintactică internă a devenit în multe cazuri neclară, din cauza pierderii totale sau parțiale a autonomiei lexico-gramaticale.

Dacă cele mai multe lucrări propun trei clase de adverb după structură (simple, compuse și locuțiuni), Dumitru Irimia propune patru (simple, compuse, expresii și locuțiuni), iar Gheorghe Dragomirescu¹⁸¹, potrivit aceluiași criteriu structural, deosebește și o altă clasă. El face distincția între „adverbiale”, care sunt îmbinări indivizibile, dar analizabile (termenul de „adverbiale” preluându-l din gramatica latină) și locuțiuni adverbiale, care sunt îmbinări indivizibile și neanalizabile. Cu alte cuvinte, „adverbialele” ar fi niște „părți de propoziție dezvoltate analizabile” în accepțiunea noastră¹⁸², considerând, la fel cu Gheorghe Dragomirescu¹⁸³, că regentul „dacă este lipsit de determinarea care îl însoțește, își pierde capacitatea lexico-gramaticală de care are nevoie pentru a exprima [...] un circumstanțial de loc, de timp sau de mod” (*din acel timp, din ceasul acela, în fiecare zi / săptămână / lună / an; în orice zi / loc / caz / chip / fel / mod ...*)”.

Locuțiunile adverbiale, prin caracterul indivizibil, formează „părți de propoziție dezvoltate neanalizabile” (subclasă de parte de propoziție unanim acceptată).

Gabriela Pană Dindelegan¹⁸⁴ nu opune locuțiunile adverbiale adverbilor simple și compuse în clasificarea adverbului. De altfel, nici Angela Bidu-Vrăncianu, în aceeași lucrare¹⁸⁵, nu

exemplifică adverbele compuse (nici compusele verbale, prepoziționale, conjuncționale și interjecționale).

Locuțiunea adverbială apare definită astfel: „grup fix (neanalizabil) de cuvinte care apare cu semnificația globală a unui adverb, iar, sintactic, satisface contextele proprii adverbului și funcțiile acestuia.”¹⁸⁶ Se observă accentul pus pe funcționarea semantico-gramaticală de ansamblu, ca a unui singur cuvânt, a grupului numit locuțiune adverbială. Aceeași funcționare globală caracterizează însă și adverbele compuse. De aceea e necesar să facem distincția între adverb compus și locuțiune adverbială. Ies din discuție adverbele compuse sudate (*degeaba, aseară, oricum, altundeva, altădată...*). Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan¹⁸⁷ consideră că și îmbinările *harcea-parcea, tam-nesam/ netam-nesam* sunt adverbale, compuse cu ajutorul unor elemente de compunere existente independent în turcă și bulgară. Deoarece aceste elemente de compunere nu apar decât în îmbinările de mai sus, cred că este mai potrivită interpretarea lor ca locuțiuni adverbiale.

Probleme de distincție apar la formații ca: *de asemenea, într-adins, de-a pururi, pe urmă, într-una, de-abia, dis-de-diminează, după-amiază, dintr-o dată...* (adverbe compuse după Hasan, Ciobanu¹⁸⁸), care apar înregistrate ca locuțiuni adverbiale în alte lucrări (de exemplu, în *GA II* : 304 *într-una*, în Avram, 1997: 262: *de asemenea, de-a pururi/de-a pururea, dintr-o dată, de-abia*, în Dobridor, 2001: 296-302: *într-una, după amiază, pe urmă*, în *DELLR*: *dintr-o dată*, în *DOOM*: *de asemenea, de-a pururi/de-a pururea, de-abia, dintr-o dată, într-adins*).

Scrierea cu cratimă e proprie compuselor, iar varianta grafică sudată argumentează și ea statutul de adverb compus: *într-adins / întradins / dinadins, într-una / întruna, dis-de-diminează, după-amiază, dintr-o dată I deodată*. Admițând explicația etimologică a formației *dis-de-diminează*, cu primul termen *dis*,

¹⁸¹ Gh.Dragomirescu, 1964: 301-410.

¹⁸² D.Ivănuș, Elisabeta Șoșa, 1996: 220-221.

¹⁸³ Gh.Dragomirescu, 1964: 400.

¹⁸⁴ *DSL: adverb*.

¹⁸⁵ *DSL: compunere*.

¹ *Idem: locuțiune adverbială*.

¹ Fulvia Ciobanu, Finuța Hasan, 1970: 223.

¹ *Ibidem*: 223.

învechit *dins* provenit fie din *din zi* (după Hasan, Ciobanu, 1970), fie din *de+îns* (după Iordan, Robu, 1975: 471), ar fi posibil s-o considerăm un compus, și nu o locuțiune. Dacă însă vom opera și în această distincție cu același criteriu, al prezenței unor cuvinte sau forme gramaticale inexistente în limba română actuală, - și trebuie s-o facem! -, lucrurile stau altfel. Ar trebui să fie consecventă și să susțină că îmbinările care conservă cuvinte sau forme ieșite din uz, precum *adins*, *dis*, sunt locuțiuni. În timp însă, prin sudarea totală sau parțială a termenilor, îmbinările respective au devenit adverbe compuse.

Cât despre construcțiile formate din prepoziția *de* + adverb (*de asemenea*, *de-abia*, *de-a pururi* / *de-a pururea*), însumările semantice par cel puțin ciudate, nefiind altceva decât echivalente semantice ale adverbilor (*asemenea*, *abia*, *pururea*). Observăm că există un sens unitar al acestor construcții și că prezența prepoziției *de* este total nemotivată. Mai trebuie să admit și că acest grup apare doar în contexte adverbiale. În concluzie, în stadiul actual al limbii, îmbinările acestea pot fi socotite locuțiuni. Evident, o sudare a termenilor alcătuitori le poate transforma în compuse (ca *demult*, *deplin*, *desigur*, *decât...*). Aceasta este de altfel și concluzia Fulviei Ciobanu¹⁸⁹.

4.2. Lucrările de specialitate disting aceleași tipuri de locuțiuni adverbiale, ținând cont de natura morfologică a elementelor componente. În cele ce urmează prezint o astfel de tipologie, adăugând însă și alte exemple inventarului de îmbinări considerate locuțiuni adverbiale în lucrările citate. Apar în această clasificare și unele îmbinări cu un mai pronunțat caracter expresiv (reiau precizarea că este foarte greu de apreciat cât de expresive sunt unele îmbinări, pentru că - trebuie să recunoșc! - uneori expresivitatea e prezentă, într-o măsură mai mică, și la locuțiunile sinonime cu cuvinte lipsite de orice expresivitate, în acest sens, să se compare locuțiunile adverbiale *nici în ruptul capului*, *cu chiu cu vai*, *cu toptanul*, *pe îndelete* cu sinonimele lor: *deloc* /

nici(de)cum / *defel*, *greu*, *mult* / *enorm*, *atent* / *rar* / *cu grijă*! Se constată cu ușurință expresivitatea acestor locuțiuni în raport cu cuvintele sinonime. Când expresivitatea e dominantă, iar construcția are o organizare sintactică clară, îmbinările sunt expresii (de exemplu, *c-o falcă-n cer și cu una-n pământ*, *cât ai bate din palme*, *cât ai clipi din ochi*, *cu sufletul la gură*, *pe muchie de cuțit*, *din capul locului* ș.a.).

Așadar, disting următoarele tipuri de îmbinări adverbiale, în care se încadrează și locuțiunile adverbiale:

- prepoziția cu + substantiv / locuțiune (+ determinant): *cu acuitate* / *alai* / *amănuntul* / *anii* / *aproximație* / *ascunzișuri* / *aplomb* / *asprime* / *avânt* / *binele* / *binișorul* / *brio* / *bucata* / *bucurie* / *bunăvoință* / *cale* / *cap* / *carul* / *ceasurile* / *chibzuială* / *chirie* / *convingere* / *crezământ* / *(de)osebire* / *desăvârșire* / *dichis* / *dificultate* / *dispreț* / *domolul* / *drag* / *dragoste* / *dreptate* / *dreptul* / *dulceață* / *durere* / *foc* / *folos* / *forța* / *frică* / *fuga* / *furie* / *gândul* / *ghiotura* / *grăbire* / *grămada* / *gust* / *haz* / *hotărâre* / *huzur* / *importantă* / *inimă* / *intenție* / *interes* / *intermitență* / *încetul* / *încojur(uri)* / *înfrigurare* / *înlesnire* / *întârziere* / *înțeles* / *japca* / *jind* / *lăcomie* / *lipici* / *lopata* / *luna* / *lunile* / *mărunțișul* / *măsură* / *medie* / *metodă* / *mia* / *miile* / *minuțiozitate* / *necaz* / *necesitate* / *neîndurare* / *nemiluita* / *nepreget* / *neputință* / *nerăbdare* / *nervozitate* / *nesaț* / *nevinovăție* / *noimă* / *nonșalanță* / *noroc* / *număr* / *ocolișuri* / *ora* / *(o)rânduială* / *orbire* / *orele* / *ostentație* / *parul* / *pasiune* / *patimă* / *patos* / *păcat* / *perdea* / *picătura* / *picioarul* / *picioarele* / *plăcere* / *poala* / *poftă* / *precădere* / *predilecție* / *preferință* / *premeditare* / *prisos* / *prisosință* / *putere* / *putință* / *răceală* / *răspundere* / *rândul* / *râvnă* / *regularitate* / *ridicata* / *ruptul* / *sălbăticie* / *sârg* / *seriozitate* / *sete* / *siguranță* / *sinceritate* / *sfîntenie* / *soare* / *socoteală* / *soț* / *spor* / *stăruință* / *stângăcie* / *stil* / *strășnicie* / *stupoare* / *suflet* / *surle* / *sutele* / *ștaif* / *știință* / *tabiet* / *tărie* / *tâlc* / *temei* / *temeinicie* / *timpul* / *toptanul* / *totul* (și *cu totul*) / *treabă* / *trudă* / *trufie* / *ușorul* / *ușurință* / *viață* / *vitejie* / *voie* (*voia cuiva*) / *vremea* / *zecile* / *zor(ul)*; *cu aceeași măsură*, *cu alte cuvinte*, *cu alți ochi*, *cu bani*

¹⁸⁹ Fulvia Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*.

grei, cu brațele întinse, cu bun simț, cu bună știință, cu coada ochiului, cu de la sine putere, cu drept cuvânt, cu duhul blândeții, cu durere de inimă, cu limbă de moarte, cu mare (mult / atâta) drag, cu mare ușurință, cu multă (toată) plăcere(a), cu multă (toată) rezervă, cu niciun preț, cu niciun chip, cu ochii închiși, cu orice chip, cu orice preț, cu pași repezi, cu pânzele întinse, cu pielea goală, cu prețul vieții, cu sânge albastru, cu sânge iute, cu sânge rece, cu toată bucuria, cu toată (multă) dragostea, cu toată hotărârea, cu toată (dragă) inimă, cu toată seriozitatea, cu tot dinadinsul, cu tot dragul; cu vârși îndesat; mai cu seamă, mai cu inimă, cu băgare de seamă, cu luare-aminte, cu noduri în gât, cu mare minuțiozitate, cu părere de rău, cu tragere de inimă; cu de-a sila; cu ghearele și cu dinții;

- **prepoziția în + substantiv (+ determinant):** în ajun / amfiteatru/ amonte / amurg / ansamblu / aparență / apropiere / aval / barbă / bie / bloc / brațe / buiestru / cârcă / cerc / construcție / continuare / contradicție / credință / cruce / culise / cumpănă / dar / declin / deplasare / depozit / deșert / detaliu / devenire / dezordine / diagonală / direct / disperare / disponibilitate / dodii / doliu / dos / draci / drum / dungă / esență/ evantai / extaz / extras /faptă /față/felurimi /ființă /final/fine /flanc /fond /forță /front /frunte /fugă / galop / glumă./ gol / grup / hop / interior / întâmpinare / întregime /jur /lături / lege / libertate / linie / liniște / lipsă / margine/ masă / materie / mână / medie / mijloc / miniatură / minoritate / mișcare / natură / (ne)orânduială / nepăsare / neregulă/ neștire / nocturnă / opoziție/ ordine / osândire /pace /pagubă /pantă / paranteză / parte / particular / păr /părăsire /păstrare /pâlcuri /pericol / permanentă /persoană /perspectivă /picioare /piept /pierdere /plen / plus / potcoavă /practică /preajmă /principiu /pripă /privești / public / pustiu / putere / puteri / puțință / rate / răscruce / răspăr / răstimp / răstimpuri / realitate / regulă / reluare/ reprize / rest / rezumat / risipă / roi / roiuri / rotocol / schimb / semicerc / serie / sfârșit / silă / societate / spate / speță / spinare /subordinea /subordinele (cuiva) /subsidiar /șagă /șir⁷

șirag / șurub / taină / talie / tangență / tăcere / teorie / termen / timp / toamnă / toi / total / travesti / treacăt / trecere / trecut / unanimitate/ urmă / valuri / valvârtej / van / vânt / vârf/ veac/ veacuri / veci / vecie / vecini / vid /viitor / vileag / viteză / voie / zadar / zare / zbor / zori; în această privință / aceeași măsură/ același timp / aer liber / altfel / altă ordine de idei / așa fel/ așa hal / așa măsură / bună pace / bună parte / bună păstrare / bună regulă / cap de noapte / capul mesei / capul trebii / câmp deschis/ coadă de pește / crucea amiezii / disperare de cauză / doi peri / dorul lelii/două vorbe /egală măsură /fuga calului /gura mare/ largă măsură / linii generale / linii mari / mare măsură / mare taină / mică măsură / miez de noapte / momentul de față / niciun chip / niciun fel / orice caz /pasul calului /pielea goală /plin câmp /plină viteză /pole position /prim plan /primă audiție / prime-time / primul rând/ puține zile / ruptul capului / (cel mai) scurt timp /sens larg /stare critică / stare născândă / stil mare / timp util /toată puterea (vârstei) /toată regula /toată voia /toate direcțiile / toate părțile / toate zilele / tot momentul / ultimă instanță / ultimul grad / ultimul hal / ultimul moment / ultimul rând / regim de urgență / vara asta / văzul lumii / vârful picioarelor / vecii vecilor / versiune originală / viața mea (ta, sa...)/zori de zi; în semn de...

- **prepoziția de + substantiv (+determinant):** de bunăvoie / comă / copil / cuviință / dimineață / drept / duzină / excepție / exemplu /fapt /față /formă /gardă / istov / izbeliște / încercare/ o măsură / mântuială / mijloc / milioane / minune / mirare / moarte / nădejde / nevoie / obicei / obște / ocazie / paradă / pildă/ plăcere / plească / pomană / povată / prăpădenie / preferință / prisos / probă / rând / rea-credință / regulă / sărbătoare /sărbători /sămânță /spaimă / o șchioapă / urgență / vale /o vârstă cu/voie/o vreme / zor; de amorul artei, de un an / doi ani / de ani buni, de (o) așa manieră, de bună seamă, de bună voie, de un cârd de vreme, de data aceasta / data asta, de două parale, de dragul artei, de mama focului, de ochii lumii, de multe (nenumărate, puține, câteva...) ori;

- prepoziția fără {de} + substantiv / locuțiune (^determinant):

fără (de) alegere / asemănare / astâmpăr / cap / căpătâi / chibzuială / complimente / (de)osebire / discuție / echivoc / etichetă/folos / frică / glumă / greș / grijă / istov / înconjur / întârziere / îndoială / însemnătate / întrerupere /jenă / margini / măsură / menajamente / milă / minte / motiv / noimă / număr / ocol / ocoliș / odihnă / omenie / oprire / pauză /păcat /părtinire / păs /păsare /perdea /plăcere /popas /pretenții /preț /pricină / răgaz / răsuflare / rezervă / rezultat / rost / rușine / saț / seamăn/sens /sminteală /spor /stavilă /șagă /șovăială /șovăire /știre / tăgadă/ teamă / țintă / urmă / veste / vlagă / voie / vorbă / vreme / vrere; fără multă vorbă, fără voia cuiva, fără nicio frică, fără nicio pricină, fără tragere de inimă, fără puțință de tăgadă, fără drept de apel, fără cap și fără coadă, fără nicio umbră de îndoială, fără niciun Dumnezeu;

- prepoziția din + substantiv (+ determinant) / locuțiune:

din abundență / apropiere / bătrâni / belșug / cap / datorie / depărtare / față /fericire /fugă / inimă / întâmplare /jur / loc / localitate / naștere / născare / nefericire/ nenorocire / nimereală / obișnuință / oficiu / păcate / politete / principiu / profil / rădăcină/răspuțeri /spate/ suflet / temelie / temelii / timp / topor/ treacăt / trecut / umbră/ veac / veacuri / veci / vedere / viață / vreme / vremuri / zări/ zbor; din adâncul inimii, din adâncul sufletului, din cale-afară, din capul locului, din două vorbe, din fundul pământului, din nebăgare de seamă, din primul moment, din toată inima, din toate părțile, din toate puterile, din tot sufletul, din vârful buzelor;

- prepoziția la + substantiv (+ determinant):

la alegere / anul / brodeală / caterincă / cerere / cheie / cherem / coadă / comandă / culme / datorie / deal / disperare/ discreție / dispoziție / distanță / drum /fel / final /frigare / înaintare / început / îndemână / îndoială / înghesuială / întâmplare / kilogram / loc / un loc / lumânare / lună / măsură / mână / mijloc / minut / mișto/moment

/ nebunie/ nemurire / nesfârșit / nevoie / nimereală / noapte / (un) noroc / obiect / un pahar /parte / o parte / pas / pământ / păstrare/ pârnaie / perfecție / picioare / piele / plecare / plesneală / post / punct/ pupitru / răcoare / rând / repezeală / rigoare / sânge / scară/ schimb / sfârșit / soroace / subsuoară/ superlativ / suprafață / sută / termen / timp / toamnă / toartă / tromboneală / țanc / țară / unison / urmă / ușă / vale / vară / vedere /vrăjeală /vreme / o vreme /zi /ziuă; la adânci bătrâneți, la bani mărunți, la calendele grecești, la capătul lumii, la coada cratiței, la doi pași, la dracu' n praznic, la fața locului, la foc continuu, la foc automat, la loc comanda, la loc de cinste, la lumina zilei, la mare căutare, la mâna a doua, la miezul nopții, la un moment dat, la mulți ani, la nivel înalt, la nivelul așteptărilor, la ora actuală, la ore mici, la ore târzii, la ordinea zilei, la Pastele cailor, la prima mână, la prima vedere, la o privire (mai) atentă, la scurt timp, la sfântul-așteaptă, la spartul târgului, la voia întâmplării, la vremea asta, la tot ceasul, la lot pasul, la urma urmei, la urma urmelor; mai la vale;

- prepoziția pe + substantiv (-^determinant):

pe brânci / cale / capete / cuvânt / daiboj / drojdie / dos /față /fugă /jumătate / lături / loc / lumină / lună / măsură / mofturi / moment / muchie / merit /nas / ninsoare /noapte /nume / oră / osteneală /parcurs/ ploaie / picioare / plac / pustie / răcoare / rând / sfert / spate/ sponci / șest / șleau / sprânceană / teren / timpuri / urmă / vremuri / veci / vecie / veresie / viitor / vine / viață; pe bandă rulantă, pe bună dreptate, pe cale bucală, pe drept cuvânt, pe înțelesul tuturor, pe muchie de cuțit, pe nepusă masă, pe o nimica toată, pe ochi frumoși, pe picior greșit, pe picior mare, pe scară întinsă, pe scară mare, pe scară largă, pe toată ziua, pe toate cărările, pe toate drumurile, pe trei sferturi, pe vremea aceea;

- prepoziția într- + substantiv (+art.nehot.)(+determinant):

într-adevăr, într-o clipă, într-o clipită, într-un cuvânt, într-o doară, într-un duh, într-un du-te-vino, într-un fel, într-un final, într-o frenezie, într-o fugă, într-un glas, într-un grai, într-o

întinsoare, într-un minut, într-o paranghelie, într-o parte, într-o părere, într-o privință, într-o rână, într-un răstimp, într-un rând, într-o suflare, într-un suflet, între timp, într-o vreme, într-o veselie, într-o altă lumină, într-o bună zi, într-un con de umbră, între două vârste, într-o fracțiune de secundă, întru început, într-o lumină nouă, într-o pasă proastă, între patru ochi, între patru ziduri, întru totul;

- **prepoziția peste + substantiv (+ determinant):** peste an / așteptări / drum / fire / măsură / mână / noapte / pravilă / program / puțină / rând / săptămână / seamă / stradă / timp / vară / voia / week-end / zi; peste capul (cuiva), peste (nouă) mări și țări, peste puterea (puterile) cuiva, peste tot locul;

- **prepoziția după + substantiv (+ determinant):** după amiază / caz / cuviință / datină / lege / masă / măsură / natură / merit / prânz / puțină / uri timp / ureche / vremuri; după bunul plac, după capul (cuiva), după mintea (cuiva), după lupte seculare, după opinia (cuiva), după placul cuiva, după pofta inimii, după toate aparențele, după toate probabilitățile, după voia inimii; după chipul și asemănarea cuiva;

- **prepoziția prin + substantiv (+ determinant):** prin abuz / apropiere / atracție / contrabandă / definiție / dos / efracție / excelență / față / forță / învățare / jur / naștere / preajmă / spate / străini / surprindere / urmare / vecini; prin forța împrejurărilor, prin ochii (cuiva), prin viu grai;

- **prepoziția compusă de-a + substantiv / adjectiv / adverb / numeral (+ determinant):** de-a amănuntul, de-adevăratelea, de-a azvârlită, de-a baba-oarba, binelea, de-a berbeleacul, de-a-n boulea, de-a bușilea, de-a călare, de-a cufundul, de-a curmezișul, de-a doua, de-a douălea, de-a dreapta, de-a dreptul, de-a dura, de-a fir a păr, de-a gata, de-a-ndărâtelea, de-a-ndoaselea, de-a latul, de-a lungul, de-a înotul, de-a-n picioare(lea), de-a poarca, (am parcat) de-a-n pulea www.mykiss.ro, de-a pururea, de-a

pururi, de-a rândul, de-a roata, de-a rostogolul, de-a săniușul, de-a sărita, de-a spinarea, de-a stânga, de-a surda, de-a tumba, de-a valma; pe de-a-ntregul; de-a lungul și de-a latul; de-a puia-gaia, de-a v-ați ascunselea, de-a lungul timpului;

- **alte prepoziții + substantive (+ determinanți):** peste fire, peste seamă; pe de lături, pe de o parte, pe de altă parte, pe partea cealaltă, pe de rost; pe de-a drepți, pe de gratis, pe de lături, pe de-a moaca, pe de-a-ndoaselea, pe de-a-ntregul; până la adânci bătrâneți, până la brâu, până la capăt, până la Dumnezeu, până la moarte, până la acest punct, până la un punct, până la nori, până la refuz, până la saturație, până la sânge, până la sfârșit, până la toamnă, până la unul / una, până la urmă, până la o vreme, până la ziuă; până în cele din urmă, până în măduva oaselor, până în pânzele albe, până în temelii, până în zilele noastre, până în ziua de azi; până într-un loc; până peste cap, până peste măsură, până peste puteri, până peste urechi; de cu noapte(a), de cu primăvară, de cu seară, de cu toamnă, de cu vară, de cu zi(uă); de la un timp (încoace); pe sub masă, pe sub mână, (pe) sub nas, pe sub piele, sub nicio formă, (pe) sub soare; de la bun început, de la capăt, de la distanță, de la început, de la obraz, de la o poștă, de la un timp, de la o vreme; de pe băncile școlii; dintr-un cuvânt, dintr-o dată, dintr-un foc, dintr-o răsuflare, dintr-o suflare; pentru moment, pentru totdeauna, pentru veșnicie; pe de-a-ntregul; printre picături, printre rânduri; despre / către ziuă; sub cerul liber, sub nasul cuiva, sub toate rezervele, sub orice critică; în caz contrar; înainte de orice, înainte de toate, înainte de vreme;

- **determinant / adverb + substantiv:** toată ziua / noaptea / ziua; a doua zi; ziua toată; toată vremea; câtă vreme; cât timp; data trecută / viitoare; (de) astă dată; la un an o dată; întâia (și) dată, pentru prima oară; nevoie mare; nu glumă; niciun moment; niciun leac; niciun pas; niciun fel de; (nici) o țără; niciun strop; nici oleacă; (câte) un pic; nici pic; nici vorbă; nici pomeneală; nici discuție; culmea ironiei; așa fel; o palmă de loc;

-adverb (+prepoziție) + substantiv / pronume (+determinant) (prepoziție / conjuncție + substantiv): *ca apa / un câine / ciupecile după ploaie / fulgerul / o garofiță / găscă prin apă / o ironie a sorții / lumânarea / lumea / mierea / o moară stricată / muma pădurii / nelumea / neoamenii / oamenii / pașa / un pașă / pământul / pâinea caldă / plumbul / racul / toți dracii / untul / vântul; ca de obicei, ca de bombe; ca din gură de șarpe, ca din palmă; ca dracul de tămâie; ca după bombardament; ca un făcut; ca frunza și iarba; ca în codru, ca în palmă, ca-n filme, ca-n povești, ca-n sânul lui Avram, ca-n Texas; ca la carte, ca la mama acasă, ca la moară, ca la noi la nimeni, ca la pușcărie, ca la ușa cortului; ca pe apă, ca pe ață, ca pe dansul / dansa, ca pe el / ea..., ca pe Tatăl Nostru, ca pe vremuri; ca prin farmec, ca prin minune, ca prin urechile acului, ca prin vis; ca nuca în perete; cât cepele; cât negru sub unghie; nici cât o ceapă degerată; nici prin cap; între altele;*

-prepoziție/adverb+(pron.)adverb/adjectiv(substantivizat):
a pustiu / rău; ca atare; când colo; cât colo; cât pe-aci; cât pe ce; cu adevărat; de altfel / astăzi / curând / ieri / jos / jur împrejur / mâine / mic / sine stătător / tânăr / tot / timpuriu / viu; de la sine înțeles; cu greu; din dreapta / greu / jur / nou / plin / proaspăt / senin / scurt / vechi; dintr-adins; fără doar și poate; în abstract / comun / continuu / curând / cruciș / definitiv / direct / dreapta / fals / general / jos / jur / larg / lat / lung / mare / mic / original / particular / plin / prealabil / sec / sine / special / stânga / sus / tot; în lung și-n lat; întru totul, într-unui singur; la cald / extrem / figurat / fix / infinit / mai mare / maxim (um) / minim (um) / negru / propriu / rece / roșu / secret; într-adins; până peste poate; pe alocuri / atunci / bune / deplin / dinafară / dincolo / furios / gratis / jos / liber / mâine / (ne)drept / potrivă / scurt / viu; peste poate; prin absurd; mai abitir (ca / decât); mai bine de; mai bine-zis; mai de mult; mai-mai să... ; mai ieri; mai presus de / decât; spre dreapta / stânga;

- supin (precedat de una dintre prepozițiile: pe, de, la, în, din, după), *pe adormite / alese / apucate(lea) / ascuns / băute / băjbăute / brodite / cântărite / crezute / dibuite / furate / furișate / isprăvite / îndesate(lea) / înfundate / înserat(e) / întrecute / înțeles(ul tuturor) / mărunțite / mormăite / neașteptate / nebăgate de seamă / nebăute / negândite / nejudicate(lea) / nemâncate / nemestecate / nemuncite / neobservate(lea) / nepoftite / nerăsuflate / nesimțite / neștiute / (ne)văzute / nimerite / ocolite / odihnite / pipăite / rupte(lea) / sărute/săturate / scăzute / sfârșite / sosite / șoptite / tăcute / terminate / vrute; pe vrute, pe nevrute; de ajuns / neconceput / neimaginat / neînchipuit / (ne)întrecut / plâns / preferat / purtat / speriat; la petit / nesfârșit; în ascuns / petit / scris; într-ales; din auzite / mers; după căpătat;*

- construcții corelative: *de aici încolo; de aici înainte; de acum înainte; de acum încolo; din cap până în picioare, din tată-n fiu; de colo *până colo; de sus până jos / în sus și-n jos; din tălpi (până) în creștet / din tălpi până-n subsuori; de la o zi la alta; din zori și până în seară; din zori până în noapte; de azi pe mâine; de bine, de rău; din(tr-) una în alta; dintr-un moment în altul; dintr-un loc în altul; dintr-un minut în altul; c-o falcă-n cer și una în pământ; între viață și moarte;*

- construcții cu repetiție: *an de an; așa și așa; bob cu bob; din bob în bob; braț la braț; cap la / în cap; de la caz la caz; când și când; cât de cât; din ce în ce; ceas de ceas; de colo până colo; din colț în colț; corp la corp; cot la cot; cum-necum; cuvânt cu cuvânt; din distanță în distanță; de la egal la egal; față în față; jir cu fir; gând la gând; din generație în generație; gură în gură; iarnă de iarnă; încetul cu încetul; întâi și întâi; literă cu literă; din loc în loc; lună de lună; (din) mână de la mână; mână în mână; din minut în minut; din moment în moment; noapte de noapte; ochi în ochi; din om în om; din oră în oră; oră de oră; pas cu pas; perete în perete; piept la piept; pic cu pic; picătură cu picătură; picior peste picior; poartă în poartă; punct cu punct; rând pe rând; rânduri-rânduri; săptămână de săptămână; seară*

de seară; strop cu strop; sută în sută; din timp în timp; tot în tot; umăr la umăr; umăr la umăr; de unde până unde; tot unul și unul; unul câte unul; valuri-valuri; în veci de veci; din vorbă-n vorbă; din vreme în vreme; zi de zi / din zi în zi / zi cu zi;

- construcții cu pronume (cu prepoziții / adverbe): *cu toate acestea; de aceasta / asta / aceea / aia; după asta / aia / aceea; pentru aceasta / asta / aceea / aia; între altele; într-aceea; pe nimic; întru nimic / cu nimic / pentru nimic; până una-alta; nu de alta; nu de altceva; de la sine; ca atare; pe deasupra; (nici) pe departe; pe puțin; la o adică / adicătelea;*

- construcții cu numerale: *întâia oară / dată; prima oară / dată; a doua oară; nu o dată; încă o dată; o dată; de unul singur; până la unul; cât patru; mai întâi (și-ntâi); pe din două; în / pe din două; în patru; una-două; într-una; din două una; una din două; nici una, nici două; cu una, cu două;*

-construcții cu rimă: *de silă, de milă; de voie, de nevoie; cu șosele, cu momele; tam-nisam; nitam-nisam; harcea-parcea; (mai) treacă-meargă; cu chiu, cu vai; de joi până mai apoi;*

- alte construcții: *până și; și mai și; nici pe departe; cel mult / puțin; în cele din urmă; cu un cap mai sus; cu mic, cu mare; întru câtva; val-vârtej; mai ales; pur și simplu; azi-mâine; mult și bine; nu de ieri, (de) alaltăieri; până mai ieri alaltăieri; cătuși de puțin; sus și tare; zis și făcut; la drept vorbind; văzând cu ochii; și așa mai departe; dat dracului de; de ieri, de alaltăieri; hăt și bine; mort-copt; mai mult ori (sau) mai puțin; fără doar și poate; nu mai puțin; în jur de; în genere;*

(prepoziție/conjuncție)+substantiv(+conjuncț.)(+prepoziție)+ substantiv: *zile, nopți; zi, noapte; nici zi, nici noapte; zi și noapte; nopți și zile; zi(ua) și noapte(a); cu ziua-n cap; cu noaptea-n cap; cu vârș și îndesat; cu dosul în sus; cu trup și suflet; pe' viață și pe moarte; fără număr și fără seamă; cu surle și*

trâmbițe; mai în glumă, mai în serios; colac peste pupăză; trup și suflet; cu susul în jos; din an în Paști; nici în clin, nici în mână; cu sufletul la gură; cu asupra de măsură; din pământ, din iarbă verde; cu mâna pe inimă; cu sudoarea frunții; din pământ, din piatră seacă;

- propoziții: *nu știu cum / unde / când / cât; cum trebuie; de nu se mai poate; (pe) cât se poate; cum nu se poate mai mult; cum poate / pot / poți... ; precum se cade; pare că; vorbă să fie; cât ai bate din palme; cât ai clipi din ochi; cât vezi cu ochii; cât îl ține gura; cât te-ai șterge la ochi; cât ai zice pește; cine știe unde / când / cum / cât; te miri unde / când / cum / cât; în treacăt fie zis; între noi fie vorba; vorba vine; pe zi ce trece; ce mai încolo, încoace; după câte văd; cât e ziua / ziulica de mare; cât (e) lumea și pământul; de când (e) lumea; da de unde; vezi-ți de treabă; ba bine că nu; vezi bine; vorbă să fie.*

4.2.1. Prin clasificarea de mai sus, am evidențiat tipologia variată a locuțiunilor adverbiale, cât și numărul apreciabil al acestor locuțiuni. Subliniez că nu toate exemplele excerptate din lucrările menționate sunt, în opinia mea, locuțiuni. Voi încerca, în cele ce urmează să propun criterii pe baza cărora să poată fi identificate locuțiunile adverbiale.

Tiparele formate din prepoziții + substantive / adjective / adverbe cu sau fără determinări, construcțiile bazate pe repetiția unui element și cele cu supin sunt foarte productive. Mai puțin productive sunt formațiile cu rimă sau cele corelative. Trebuie să precizez că exclud din rândul locuțiunilor adverbiale pe cele cu structură perfect analizabilă, cum sunt cele de tip propozițional: *nu știu cum, cum trebuie*, cele formate din determinant / adverb + substantiv ca: *toată ziua, nici vorbă*, cele care conțin o comparație: *ca vântul, ca nuca în perete*, cele formate din supin precedat de o altă prepoziție decât *pe*: *de neimaginat, la petit, din mers*, construcțiile corelative de tipul: *de ieri până azi, de colo până colo*, construcțiile cu numerale ca: *prima / întâia oară / dată*, construcțiile din două substantive legate prin conjuncții

copulative: *zi și noapte, nici zi, nici noapte*, cât și pe cele a căror expresivitate e atât de evidentă încât le plasează indiscutabil în rândul expresiilor.

Nu exclud, în ciuda unei organizări sintactice clare, locuțiunile adverbiale construite dintr-o prepoziție și un pronume demonstrativ: *Se aceea, de aia, pentru asta* ș.a. Ca și în locuțiunile adverbiale construite din prepoziția *pe + supin* (cu formă de feminin plural), pronumele demonstrativ din aceste locuțiuni are o formă invariabilă de feminin=neutra plural, care este nemotivată gramatical. Acest lucru se înscrie în seria trăsăturilor deviate ce caracterizează o locuțiune.

Dumitra Crașoveanu, referindu-se la aceste locuțiuni, susține ideea că „în timp ce unele tipuri de locuțiuni, cum ar fi cele verbale, prepoziționale și conjuncționale, includ în structura lor, în mod obligatoriu, un verb, o prepoziție (ori două), respectiv o conjuncție, deci câte un element din clasa morfologică pe care fiecare dintre ele o reprezintă, locuțiunile adverbiale nu stau sub semnul unei atari condiții (sau cerințe)”¹⁹⁰.

Completez lista locuțiunilor care includ obligatoriu un element ce face parte din clasa morfologică în care se încadrează locuțiunea cu locuțiunile substantivale și adjectivale (în structura cărora intră un adjectiv/ participiu). Revenind la ideea exprimată de D. Crașoveanu, este clar că puține locuțiuni adverbiale sunt construite cu adverbe și că cele mai multe au elemente componente aparținând altor clase: substantiv, adjectiv substantivat, pronume, supin. Autorul adaugă că „în diferite lucrări de morfologie”¹⁹¹ se precizează că formele feminine ale pronumelui demonstrativ (*aceasta, asta, acestea, astea, aceea, aia*) sunt frecvent folosite cu sensuri sau valori neutrale”. Se subliniază faptul că aceste forme actualizează diverse funcții de componente circumstanțiale de timp (*după aceea / aia / asta*), de cauză (*de aceea / aia / asta, pentru asta / aceea / aia / asta*), de

scop (*pentru aceasta / asta / aceea / aia*), concesiv (*cu toate acestea / astea*), cumulativ (*în afară de asta / aceea / acestea / astea, pe lângă asta / aceasta / acestea / astea*), astfel „învederându-și pe deplin tocmai natura și comportamentul lor de locuțiuni adverbiale”¹⁹².

O altă observație care subliniază echivalența grupului (construit pe baza unui pronume demonstrativ) cu adverbul este cea referitoare la corelativul subordonatelor circumstanțiale care sunt, în totalitate, de natură adverbială. În concluzia articolului, se motivează apartenența îmbinărilor cu demonstrative la locuțiunile adverbiale prin funcția lor sintactică și prin integrarea lor în „sistemul” corelativelor adverbiale.

Din punctul meu de vedere, îmbinările acestea sunt locuțiuni adverbiale atât prin funcționarea lor semantică și sintactică unitară, cât și prin forma nemotivată (de feminin cu valoare neutră, invariabilă).

Am exclus de asemenea, prin neincluderea în vreun tip de îmbinări sintactice, adverbele compuse de tipul: *astă-vară...*, *ieriseară* (compunerea lor fiind evidentă), în ciuda faptului că, de exemplu, Gh.Constantinescu-Dobridor le consideră locuțiuni.¹⁹³

4.2.2. În cele ce urmează, mă voi referi la prezența numeralului în cologații, în special în locuțiuni și expresii adverbiale, prezență motivată și nemotivată contextual. Se pot face analize asemănătoare ale îmbinărilor locuționale de tip adverbial care conțin substantive sau adverbe.

Numeralul *unu* apare în multe combinații lexicale fixe. După cum se știe, în orice ierarhie, numărul *unu* reprezintă cea mai importantă poziție. În numerologie, *unu* semnifică Divinitatea, unicitatea Sa. Cu semnificația „foarte important, foarte valoros”, se întâlnește în două îmbinări fixe: *numărul unu* și *(tot) unu(l) și unu(l)*. Expresia *numărul unu* din enunțuri ca: *Rafael Nadal vrea să devină numărul unu în tenis și Obiectivul*

¹⁹⁰ D.Crașoveanu, 1988: 6.

¹⁹¹ Gh.Dobridor, 1996, I.Iordan, V.Robu, 1975, C.Dimitriu, 1994, L.Coteanu, 1995, Mioara Ayram, 1986.

¹⁹² D.Crașoveanu, 1986: 6.

¹⁹³ Gh.Dobridor, 1996: 298.

numărul unu e campionatul., calchiată după englezescul *number one*, subliniază sporit întâietatea, în raport cu sinonimele *primul întâiul* sau *cel dintâi*. Cealaltă combinație însoțește un plural și ne atrage atenția că fiecare individ sau obiect din grupul respectiv îl întrece pe celălalt, unul fiind mai bun decât altul. Are o expresivitate încă sporită, în ciuda uzului îndelungat: *a avut numai clienți unul și unul / a avut clienți numai unul și unul; avea cinci copii tot unu și unu.*

Cu semnificația „pereche, cuplu”, cuvântul *doi* (*două*) apare justificat doar în sintagme precum *viața în doi, cină în doi, vacanță în doi*. Tot motivat semantic, acest numeral apare în expresiile *între două vârste* și *stă cu fundu'n două luntri*. Expresia *între două vârste* e puțin eufemistică, pentru că cel care o folosește evită astfel situația neplăcută de a se referi la vârsta înaintată a cuiva, în special a unei femei. Cealaltă asociere lexicală are două variante și exprimă nu doar nesiguranța sau indecizia, ci mai cu seamă, pragmatismul unei astfel de poziționări în raport cu un reper. În expresia *din două, una*), verbul absent impune o intonație specială, marcată grafic. Gândirea românească e, din păcate, bine exprimată prin expresia: *din două rele, alege răul cel mic*.

Cu semnificații nejustificate matematic, numeralul *doi* apare în câteva combinații. *La doi pași* înseamnă „foarte aproape”, dar să nu uităm că există și *la un pas*, cu același sens, chiar dacă distanțele reale, exprimate astfel sunt diferite. Sensul „fără nicio valoare”, nu rezultă neapărat din însumarea strict semantică a componentelor din locuțiunile *de doi bani, de două parale*, ci a devenit o etichetă expresivă a ceva sau a cuiva fără valoare: *echipă de doi bani, fotbaliști de doi bani, bacalaureat de două parale, comisii de două parale, manuale de doi bani*.

Locuțiunea adverbială *scurt pe doi* unește semnificații diferite care se referă la rapiditatea unei acțiuni și la concluzia desprinsă, fără ca prezența lui *doi* să fie în vreun fel motivată: *Așa că, scurt pe doi, să le trecem astăzi în revistă!* Tot la o viteză accelerată a acțiunii se referă și expresia *în doi timpi și trei mișcări*, care atrage atenția asupra faptului că facem nu două, ci

l *trei mișcări* și nu în trei timpi - cum ar fi, probabil, normal - ci în numai *doi timpi*. Adevărul e că mai toată lumea acționează *în doi timpi și trei mișcări* și că asta ar explica, în cele mai multe cazuri, nereușita.

Alte două combinații lexicale se referă la modul de a reacționa. Când spui despre cineva că *nu se lasă cu una, cu două*, te referi la încăpăținarea celui care nu admite prea ușor să-și schimbe ideile. La fel, când afirmi că *o ține una și bună*, ai în vedere pe acela care nu cedează nici în fața evidenței, care perseverează și nu renunță la ideile socotite de el cele mai bune. Concizia mult-dorită și, uneori, pragmatismul oricărui discurs sunt excelent sugerate de expresiile *din două vorbe (și-un cuvânt)* sau *una și cu una fac două*, în care prezența numeralelor e cât se poate de potrivită.

• în expresia *trei vorbe, cinci minciuni*, prezența numeralelor își găsește explicația în faptul că, din puține cuvinte pot ieși multe minciuni.

Prezența numeralului *trei* în câteva colocații e motivată. În terminologia matematică există compusul *regula de trei simplă*. Prezența numeralului se justifică prin conținutul acestei reguli: sunt date *trei* numere, dintre care unul crește proporțional cu cât crește al doilea, în raport cu cel de-al treilea. În majoritatea basmelor există *trei împărați, trei feciori sau trei fete de împărați* și cam tot atâția zmei, obiecte magice și încercări de luptă ale binelui cu răul. Chiar și o nuntă ține *trei zile și trei nopți*.

În gândirea țărănească oglindită în literatură, în basme în special, se consideră că mezinul este cel mai reușit dintre copii. Cam tot așa, cel mai mic dintre iezi e cel mai ascultător, cea mai mică dintre fiicele regelui își iubește părintele mai mult decât surorile ei, iar mezinul e întotdeauna cel mai destoinic dintre feciorii vreunui împărat. Există și un proverb potrivit căruia tot mereu *al treilea* iese învingător, uneori chiar prin neimplicarea în luptă, prin statul lui deoparte: *Când doi se ceartă, al treilea câștigă*. Nu întotdeauna însă se întâmplă așa, căci fie nu există un al treilea, fie rezultatul e favorabil unuia dintre cei doi, fie e egal. Egalitatea e mai degrabă o convenție decât o realitate! Doar în

fața legii, oamenii ar trebui să fie egali, adică judecați cu aceeași măsură! în fața lui Dumnezeu, sigur e așa!

O regulă generală este aceea potrivit căreia câștigătorii unei competiții oarecare ocupă trei locuri pe un podium real sau imaginar și primesc, potrivit acestei poziții, unul dintre cele trei premii. Îmbinarea lexicală *premiul întâi* e o colocație, deoarece nu admite, precum orice altă îmbinare liberă, înlocuirea lui *întâi* cu sinonimele *primul* sau *cel dintâi*, din motive semantice. Secvențele *primul premiu* și *cel dintâi premiu* au o altă semnificație, aceea de „primul premiu câștigat, primit în timp” și nicidecum de *premiul întâi*.

Zicala *Marțea sunt trei ceasuri rele* face parte dintr-un arsenal impresionant de superstiții prevestitoare ale răului. Totuși, prezența numeralului are darul să reducă răul unei întregi zile de marți doar la cele *trei ceasuri*.

Expresiile *lumea a treia* și *vârsta a treia* au fost, probabil, mai expresive la început. Cu timpul, printr-o prea frecventă întrebuințare, expresivitatea lor a dispărut, lăsând locul unor semnificații nu tocmai precise: „țări subdezvoltate sau în curs de dezvoltare” și „bătrânețea, anii târzii ai vieții, etatea înaintată”

Trei apare nemotivat în compusul *trei-frați-pătați* „numele unei plante” și în locuțiunile *a lua la trei păzește* pe cineva, adică „a muștra, a certa, a cere socoteală pe un ton ridicat”, și *a o lua la trei păzește* „a fugi”. În compus, combinarea cuvintelor urmează reguli normale, dar sensul nu rezultă din însumarea semantică a termenilor componenți. În cele două locuțiuni, e de presupus că anumite componente ale unor enunțuri complete au dispărut. Combinarea semantico-sintactică a elementelor rămase e bizară și astfel, această anomalie consfințește statutul lor locuțional.

Cât privește numeralul *patru*, acesta apare justificat în câteva expresii. Două dintre ele, *între patru ochi* și *între patru pereți*, fac trimitere la caracterul strict secret pe care-l are o discuție, fie prin participarea a doar două persoane și convenirea lor de a păstra taina, fie prin sugestia spațiului închis de cei patru pereți. Expresia *între patru pereți* poate sugera și senzația de sufocare, de singurătate: *stau ziua-ntreagă între patru pereți*.

Ceva mai nouă, expresia *pe patru roți* se referă la automobil și, cum *automobilistic* sună banal și apare numai în anumite combinații, în vorbire sunt frecvente exprimări de genul *adrenalină pe patru roți*, *senzații pe patru roți*, *o frumusețe pe patru roți* ș.a.

Tot argumentată este prezența acestui numeral și în expresia ierarhizantă *a patra putere în stat*, care concurează compusul *mass-media*.

Și-n proverbul *Cine știe carte are patru ochi*, prezența numeralului e motivată. În fond, cei *patru ochi*, cei proprii și cei dobândiți prin învățătură, sporesc șansele cunoașterii și-l avantajează întotdeauna pe cel ce învață. Prin urmare, prezența lui *patru* în acest proverb e motivată semantic și corect folosită din punct de vedere sintactic.

O expresie care conține același numeral este (*merge*) *în patru labe*. Când ne referim la un individ atât de beat, încât de mers biped nici nu poate fi vorba, folosim expresia *în patru labe*, ironizând nu doar deplasarea lui de patru picioare, pe genunchi și palme sau cine mai știe cum, ci și starea degradantă.

La fel de motivată este prezența numeralului și în colocația *are patru clase*, referitoare la nivelul pregătirii cuiva. Vom recunoaște că o folosim des cu sensul de mai sus, dacă o vom compara cu niște enunțuri echivalente semantic, frecvente probabil în limbaj de secretariat: *are ciclul primar* sau *are clasele primare*.

În locuțiunile *cu ochii-n patru* „foarte atent”, *face și pe dracu-n patru* „își dă toată silința, depune toate eforturile, se străduiește peste măsură să reușească” și (*i-am promis*) *și pe dracul patru* „orice, totul, imposibilul”, prezența acestui numeral nu se justifică semantic și pare ciudată vorbitorului de română actuală. Ciudată, deoarece privitul se îndreaptă într-o singură direcție la un moment dat, exceptând desigur privirea chiorășă și gândul hrăpăreț: *c-un ochi la slănină și cu altul la făină*. Locuțiunea (*a face și*) *pe dracul patru* mă trimite cu gândul la amngarea necuratului - cel care se opune întotdeauna izbânzii - prin semnul crucii, marcate în patru colțuri pe piept.

Cum aceste posibile relații semantice dintre termeni s-au opacizat, prezența numeralului pare nemotivată.

Prin elipsă s-au creat colocațiile (*e*) *de patru / cinci / șase...*, adică „e de nota patru / cinci...”. Cum *nota patru* și *nota cinci* reprezintă în ierarhia notării nepromovarea, respectiv promovarea la limita inferioară a unui examen sau concurs, a unei discipline de învățământ etc, cele două combinații lexicale *de patru* și *de cinci* certifică adeseori nu nota, ci lipsa pregătirii, respectiv pregătirea „subțire” a cuiva. Expresia *a cincea roată la căruță* sugerează, cât se poate de clar și de cele mai multe ori, ironic, inutilitatea unui lucru sau mai ales a cuiva, care, potrivit unei expresii, e *ca tămâia, nici n-ajută, nici nu strică*.

În enunțul *Constanța e cam așa: juma' face șmenuri și juma' ține de șase*, numeralul cu pricina pare nemotivat. În realitate, își datorează această apariție semnificației sale interjecționale, de atenționare asupra pregătirii urgente pe care o impune iminenta venire a cuiva: *Șase, vine șefu* 7, semnificație cu care se folosește în registrul colocvial.

Nu întâmplător, beția apare frecvent ironizată și cu ajutorul unor expresii, și cum *pe două cărări* doar dublează traseul celui beat, expresia cunoaște variante în care numărul cărărilor străbătute crește proporțional cu starea de turmentare: *umblă pe două / trei / patru...zece cărări*.

Numeralul *șapte* apare în expresia *a lua șapte piei de pe om / animal*, cu semnificația „a-1 sili să muncească peste puterile sale” și în *credincioși (/ biserica) de ziua a șaptea* „advenșiți”.

Relativismul tuturor lucrurilor încurcă rău socotelile românilor, care încearcă să numere câte săptămâni are postul mare, în expresia *opt și cu-a brânzei nouă* - postul Crăciunului sau al Paștelui, cum aflăm din interpretările comentate de Stelian Dumistrăcel în *Dicționar de expresii românești*.

O expresie des întâlnită în basme, referitoare la imensitatea spațiului străbătut de personaje sau la îndepărtarea la care se întâmplă cele povestite, este *peste nouă mări și (nouă) țări*. Cu semnificație intensificatoare pozitivă și negativă, același numeral apare și în expresiile *are nouă vieți* „e foarte rezistent”, cu

referire specială la pisică, (*e*) *în al nouălea cer* „a fi în culmea fericirii”, dar și *pe / în al nouălea plan* „care nu prezintă interes, e neimportant”.

Nota maximă în foarte multe dintre sistemele de notare e zece. Indiferent de combinația în care apare, acest numeral exprimă cea mai bună apreciere. Expresia *de nota zece* e frecvent folosită nu doar în contextul școlii, ci ca determinant aproape universal al unui lucru sau al unei persoane de excepție. Semnificația diferă în funcție de cuvântul determinat: o *bucătărie de nota zece* poate însemna fie modul de a găti mâncăruri variate și gustoase, fie o mobilă practică sau o încăpere potrivită pentru gătit. Un *festival de nota zece* ne poate trimite cu gândul la un festival reușit, cu concurenți foarte buni, fie la organizarea impecabilă a acestuia, fie la un festival cu tradiție. La fel și în cazurile *gazdă / jucător / debut / joc de nota zece*. Superlativul aprecierii se exprimă prin locuțiunea adjectivală *de milioane*, cu semnificații diferite în funcție de determinat: *zâmbet / dimineață / tehnologie / idee / text... de milioane*.

Dacă pisica are doar *nouă vieți*, înseamnă că rezistența maximă a cuiva care traversează multe primejdii poate fi și chiar este exprimată prin *are zece vieți*. Cel care *ascultă cu zece urechi* nu e doar securistul, ci mai degrabă o persoană extrem de atentă la ce se vorbește.

Cum ziua (ca și noaptea, de altfel) măsoară douăsprezece ceasuri, expresia *în ceasul al doisprezecelea / în al doispelea ceas* ne atenționează că, de multe ori în viață, rezolvăm lucrurile în ultimul moment, cu foarte puțin timp înainte de termen. Se spune, în acest sens, că *porcul nu se îngrașă în ajun*, și totuși, de câte ori nu ni se ntâmplă așa?!

4.3. În cele ce urmează, prezint câteva argumente decisive în acordarea statutului de locuțiune adverbială:

I - prezenta în îmbinare a unor cuvinte deloc sau foarte rar folosite în limba română actuală în afara locuțiunilor, fie arhaisme, fie învechite, fie neologisme, fie forme aberante: *adins*,

aplomb, berbeleacul, bie, brânci, brio, brodeală, chix, clipită, cufundul, cuviință, dichis, dinadinsul, doară, ghiotura, greș, intermitență, istov, îndelete, îndoaselea, întinsoare, jind, lături, mântuială, nelumea, nemiluita, nepreget, nimereală, noimă, osebire, paragină, părtinire, păs, păsare, pic, picioarele, potriva, pripă, prisos, privință, puțință, raită, răspăr, răstimp, răstimpuri, rână, sârg, seamă, seamăn, sponci, subsidiar, șagă, tăgadă, tiflă, treacăt, toptanul, țanc, țără, valma, van, veci, vrere, ziuă ș.a.

II. - pierderea autonomiei morfosintactice a cuvântului plin, manifestată prin:

a) forma verbală nejustificată de feminin-neutru plural precedată de prepoziția *pe*: *pe alese / negândite / neașteptate / înserate* ...Alte construcții cu supin nu sunt locuțiuni adverbiale: *la petit, după căpătat*, deoarece din punct de vedere gramatical, acest supin funcționează normal, iar semantic nu s-a produs nicio transformare. Gheorghe Bulgăr pune în evidență aspectul contradictoriu al clasificării locuțiunilor de acest tip în diversele lucrări citate, forma de feminin plural fiind considerată când adverb, când substantiv, când adjectiv, când participiu-adjectiv, când participiu. Opinia sa este că „punctul de plecare al acestor locuțiuni a fost [...] supinul, care a putut primi valori de locuțiune adverbială sau adjectivală”¹⁹⁴. Dintre argumentele sale rețin atenția faptul că în limba veche se întrebuițau participii substantivate, abstracte verbale la plural (*într-alergate/ din căpătate/ din auzite*), iar existența unor locuțiuni construite din *pe* și un plural a exercitat o influență și asupra tiparului respectiv. Contrazicându-se oarecum, Gheorghe Bulgăr propune ca tratarea acestor locuțiuni în lucrările lexicografice să se facă „în cadrul substantivului (abstract verbal) ori de câte ori acesta e viu în limbă [...] ori la participiu-adjectiv”¹⁹⁵. După opinia Mioarei

Avram, aceste locuțiuni sunt formate din prepoziția *pe* și „un supin substantivizat în forma de plural”¹⁹⁶.

Sanda Reinheimer Râpeanu și Sarmisa Leahu¹⁹⁷ consemnează existența unui model latinesc al locuțiunilor adverbiale modale construite cu nume sau verb, iar în aria periferică, română și spaniolă, „o construcție specifică, formată din prepoziția *pe* (în română) și *a* (în spaniolă), respectiv *a* (în portugheză) și un adjectiv (de origine verbală sau nu) la feminin / neutru plural”. Concluzia autoarelor este că „modelul poate fi considerat productiv deoarece dă posibilitatea apariției unor construcții create ad-hoc [...] și unor construcții negative ca: *pe nemâncate, pe negândite, pe neașteptate*, explicabile prin capacitatea productivă a prefixului *ne-* de a se alătura unor teme cu valoare adjectivală”¹⁹⁸.

b) forma invariabilă a substantivului din îmbinare în context adverbial: *M-am întâlnit, din întâmplare, cu...vs Din această întâmplare / din aceste întâmplări ai învățat că... ; Din păcate, nu pot veni. vs Și-a mai spălat din păcate / din păcatul făcut, ajutându-l; Cânta după ureche, vs Și-a dat părul după ureche / după urechi / după urechea dreaptă.; Te-a invitat de formă, vs De formă sferică, obiectul acela e ușor de desenat.*

c) pierderea oricăror posibilități combinatorii ale substantivului din îmbinare, doar în context adverbial: *Fără îndoială că va veni. *Fără îndoiala aceasta că...; Din greșală a confundat subiectele. *Din greșeala aceasta a ...*Enunțul *Dintr-o greșală de neiertat a confundat subiectele* este corect numai că îmbinarea *dintr-o greșală* nu este locuțiune, câtă vreme substantivul *greșală* își păstrează intactă autonomia gramaticală. Odată verificată forma fixă a substantivului dintr-o îmbinare oarecare (formă datorată anulării autonomiei sale) și odată constatată o

¹⁹⁶ Mioara Avram, 1997: 262.

¹⁹⁷ Sanda Reinheimer Râpeanu, Sarmisa Leahu, 1983.

¹⁹⁸ *Ibidem*: 452.

¹⁹⁴ Gh.Bulgăr, 1960: 398.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

anumită deviere a comportamentului acestuia, se poate afirma caracterul locuțional al unei îmbinări. De exemplu, îmbinările: *cu siguranță, cu socoteală, de pildă, peste noapte, din principiu, din bătrâni, de fapt*, în anumite contexte decisive pentru sensul și funcția de adverb, conțin substantive cu formă fixă, deci invariabile în raport cu numărul sau articularea și lipsite de posibilități combinatorii. **Cu siguranță** că se va descurca. *Cu aceeași / această / multă siguranță că se va descurca. **Bea cu socoteală**. *Bea cu socoteala făcută / aceasta / încheiată. **Observăm, de pildă**, că genul... ^Observăm, de această / acea pildă, că... Rămâne la noi **peste noapte**. *Rămâne la noi peste noaptea aceasta / toată / cealaltă. Nu minte **din principiu**. *Nu minte din alt / vreun principiu. **Din bătrâni** se povestește că-n tot anul negreșit... *Din bătrânii noștri / aceștia / lor se povestește... **De fapt**, ne-a mințit. *De acest / oricare / același fapt ne-a mințit.

Printre exemplele din clasificarea prezentată mai sus figurează și îmbinările *după lege, la sfârșit, la termen, la distanță, fără oprire, fără pauză*. Voi demonstra, verificând statutul morfologic al cuvântului plin, că acestea nu sunt încă locuțiuni, ci substantive precedate de prepoziții. *Acționează după lege / după această lege / după legea Statului român. La sfârșit a mulțumit gazdei. La sfârșitul petrecerii / mesei / șederii... A prezentat lucrarea la termen / la termenul stabilit / convenit / fixat. Vede bine la distanță / la orice / mare / mică distanță. Autobuzul a circulat fără oprire / fără vreo / nicio oprire. învață fără pauză / fără vreo / nicio / multă pauză* .

d) prezența nemotivată a articolului hotărât sau nehotărât și a numeralului cardinal: *cu amănuntul, la anul, cu binele, cu binișorul, cu carul, cu grămada, cu încetul, cu miile, cu sutele, cu timpul, cu totul, cu zecile* la o adică, într-o clipă / o clipită, într-un cuvânt, într-o doagă, într-o doară, într-un duh, într-un du-te-vino, într-un glas, într-un grai, într-un final, într-o frenezie, într-o fugă, la un loc, la un noroc, într-o paranghelie, într-o parte, la o parte, pe de o parte, într-o părere, până la un punct, într-un

răstimp, într-o rână, într-o suflare, într-un suflet, de un timp, de la un timp, într-o veselie, de o vreme, de (la) o vreme, într-o vreme, la o vreme. Consider că încremenirea formală a substantivului precedat de o prepoziție într-o formă unică în grupul care funcționează în context adverbial este un indiciu sigur al calității locuționale a grupului.

III - pierderea totală sau parțială a sensului / sensurilor elementului de bază, manifestată prin îmbogățire semantică, adică prin dobândirea unui sens nou, dependent contextual, cât și folosirea semantică anormală a prepoziției. De exemplu, *în față* (sensul nou, abstract este de „înaintea”), *în spate* (cu sensul nou, „înapoia”), *la discreție* (cu sensul nou, total diferit de al substantivului, și anume „cât poți, cât vrei, fără nicio restricție, din belșug”), *pe loc* (sensul nou e acela de „imediat, într-o clipă”, fără nicio legătură cu vreunul dintre sensurile substantivului *loc*), *fără perdea, cu lipici, fără soț, în deșert, în vânt, în bloc, din topor, la sânge, la culme* (sensurile noi se datorează utilizării metaforice sau comparative a substantivului, devenit ulterior locuțional). Astfel, sensul „impar, fără pereche, în număr nepereche” al locuțiunii *fără soț* se bazează pe o imagine comparativă. La fel stau lucrurile și cu alte locuțiuni amintite mai sus. Cât privește folosirea semantică anormală a prepozițiilor, iată câteva locuțiuni unde prepoziția nu apare în contexte obișnuite: *pe cuvânt, pe moment, pe lumină, într-adevăr, peste mână, peste noapte, prin vecini / străini, sub așteptări, peste poate, din păcate, din fericire, la întâmplare* ș.a..

IV - elipsa unui element, care are drept consecință încărcarea termenului prezent cu semnificația celui elidat: *în dreapta / stânga* (= în partea dreaptă / stângă), *la lumânare* (la lumina lumânării), *la timp* (= la timpul potrivit, exact), *de ocazie* (= de ocazie specială, festiva), *la anul / vară* (= anul viitor / vara viitoare), *cu intenție* (= cu intenție răutăcioasă, cu gând rău), *în evantai / cruce* (= în formă de evantai / cruce), *după masă* (=

după masa de prânz), în lung (= în linia lungă), în gol (-în spațiu gol).

V - caracterul accidental al gradelor de intensitate. Teoretic, orice locuțiune adverbială ar trebui să fie ocurentă în contextul specific comparației, practic însă lucrurile nu stau deloc așa. Mioara Avram observă că unele locuțiuni adverbiale au „numai comparativul de superioritate” (*mai cu seamă*), numai pozitivul și comparativul de superioritate (*pe urmă*) [...] unele au sens de superlativ și servesc la redarea superlativului absolut al altor adverbe și al adjectivelor, de exemplu: *cu totul (și cu totul), de tot, din cale afară*¹⁹⁹.

Adaug locuțiuni a căror unică formă pare a fi a unui comparativ de superioritate: *mai prejos, mai presus, mai abitir, mai bine de, mai bine-zis, mai ales, mai precis, mai nou, și așa mai departe, mai la vale, la mai mare, de joi până mai apoi, și mai și, care mai de care.*

Examinând comportamentul locuțiunilor adverbiale din acest punct de vedere, se constată că au comparativ de superioritate (unele și de inferioritate) doar unele locuțiuni adverbiale construite prepozițional: *mai pe șleau / mai puțin pe șleau, mai pe lumină, mai la nimereală, mai la obiect, mai la întâmplare, mai din timp, mai din topor, mai de dimineață, mai de voie, mai în față / spate / urmă / frunte, mai cu aplomb, mai cu inimă, mai cu sânge, mai cu perdea* ș.a., unele cu supin precedat de prepoziția *pe*: *mai pe ascuns, mai pe inserat, mai pe înțeles*, cu numeral: *mai întâi*, construcții cu rimă: *mai de voie, mai de nevoie, mai treacă-meargă*. Celelalte tipuri nu apar în contextul gradării intensității.

Paradoxal, tocmai locuțiunile cu adverb sau adjectiv ca element de bază nu au grade de intensitate, cu câteva excepții: *mai de timpuriu, mai pe scurt / larg, mai pe alocuri, mai în dreapta, mai în sus / jos / cruciș / lung / lat / stânga, mai de tânăr, mai de curând, mai pe furiș, mai din dreapta, mai din scurt.*

¹⁹⁹ Mioara Avram, 1997: 263.

Una dintre concluziile care se desprinde din examinarea comportamentului adverbial al locuțiunilor este că ocurența în context comparativ nu poate fi un argument în sprijinul statutului locuțional. Altă concluzie: anormalitatea comportamentului îmbinării adverbiale din punctul de vedere al gradelor de intensitate e însă un argument al statutului locuțional.

Gheorghe N. Dragomirescu²⁰⁰ analizează „compunerea” unei locuțiuni adverbiale, considerând că „ceea ce determină valoarea adverbială a locuțiunii nu este numai structura lexicală, ci procedeu formării ei - procedeu care generează caracterul de izolare a construcției”. Se consideră că, în loc să dea naștere unei sintagme, compunerea „contopește elementele lexicale componente”, luând astfel naștere „o parte de vorbire perifrastică (în cazul locuțiunilor)”. Ideea ar fi că locuțiunile au luat naștere prin compunere și că singurul element nou ar fi unitatea semantico-sintactică, datorită căreia grupul respectiv nu e o sintagmă.

Rezultatul unei compuneri sintactice poate fi o sintagmă, un compus, o locuțiune. Și atunci, întrebarea firească este: Când atribuim grupului rezultat din compunere statutul de compus, când de sintagmă și când de locuțiune?

Am observat că dacă eletnentele componente ale grupului au autonomie lexicală și gramaticală, alcătuiesc o sintagmă. Dacă elementele îmbinării au autonomie lexicală și funcționează unitar din punct de vedere morfosintactic, în ciuda unei relații sintactice evidente între termeni, grupul e un compus. Când autonomia lexico-gramaticală a elementelor componente e pe cale să se piardă sau s-a pierdut, iar organizarea internă e neclară, grupul e o locuțiune.

Gheorghe N. Dragomirescu²⁰¹ propune trei categorii de locuțiuni. În prima intră „locuțiuni simple formate prin compunerea simplă cu 1-3 prepoziții” sau locuțiuni prepoziționale, având ca element lexical plin un substantiv,

Gh. Dragomirescu, 1961: 62-64.

²⁰¹ *Ibidem*: 65-67.

adjectiv, adverb, pronume, numeral: *în față, cu de-amănuntul, din greu, de asemenea, de aceea, după aceea, într-una, în două, de altfel* ș.a. în cea de-a doua categorie intră „locuțiuni adverbiale în a căror alcătuire s-a aplicat compunerea prin repetiție, și anume repetiția cuvântului de bază legat prin prepoziție sau și: *cot la cot, așa și așa, când și când* ș.a., repetiția cuvântului accesoriu (prepoziție sau conjuncție), pentru a lega cuvinte identice ca parte de vorbire, dar deosebite ori chiar opuse ca elemente lexicale și care exprimă: alternanța (*de voie, de nevoie; pe ici, pe colo...*, acumularea: *cu una, cu două; cu chiu, cu vai...* în ultima categorie intră locuțiunile „în a căror alcătuire, compunerea simplă este dublată de un procedeu lexico-morfologic” (*pe alese / nevăzute..., cât colo / pe-aci / pe ce..., târâș-grăpiș, calea-valea, harcea-parcea*).

Acestor categorii de locuțiuni adverbiale propriu-zise le adaugă o altă categorie, numită locuțiuni adverbiale proverbiale („expresii rupte dintr-un context cu caracter istoric sau care amintesc o situație ori o întâmplare odată notorie, devenită apoi un simbol pentru toate situațiile analoge posibile: *de la Ana la Caiafa, la botul calului ...*”) și alta de locuțiuni adverbiale frazeologice („propoziții care și-au pierdut, prin tocire, orice urmă de accent predicativ, ajungând să exprime numai o circumstanță adverbială a predicatului altei propoziții: *pe zi ce trece, da de unde, vorbă să fie...*).

Considerate expresii perifrastice ale adverbului, locuțiunile adverbiale „fac obiectul lexicologiei, dar ele reprezintă totodată un fenomen de morfologie a limbii, atât prin categoria gramaticală căreia îi aparțin, cât și prin aspectul flexionar al elementelor componente”²⁰².

Cum s-a văzut din cele afirmate mai înainte, din punctul meu de vedere, locuțiunile reprezintă un fenomen sintactic și lexical.

Dobridor folosește alte criterii de clasificare a locuțiunilor adverbiale. Un prim criteriu este cel semantic, în funcție de care

rezultă următoarele categorii de locuțiuni: de mod propriu-zis (*bob cu bob, cu asprime, din fir în păr, de nevoie, de-a berbeleacul, din greșeală...*), de mod de cantitate (*cu bucata, cu carul, cu ghiotura, cât de cât...*), de mod de durată (*într-una, în permanență*), de mod de revenire (*din nou, a doua oară*), de mod de progresie (*din ce în ce*), de mod de afirmație (*ba bine că nu, cu siguranță, de bună seamă...*), de mod de negație (*cătuși de puțin, ferească Dumnezeu, ferit-a sfântul, în ruptul capului...*), de mod de îndoială (*așa și așa*), de mod de restricție (*cel puțin*), de mod de proximitate (*cât pe ce*), de mod explicative (*de exemplu, de pildă*), de loc (*în dos, în față, în spate...*), de timp (*de cu seară, de dimineață, cu noaptea-n cap, din vreme în vreme...*), de cauză (*de aceea, de aia, pentru aceea, pentru asta...*), de scop (*pentru aceasta, pentru aceea...*), concesive (*cu toate acestea, cu toate astea*).

Un alt criteriu de clasificare este cel al aspectului funcțional, în funcție de care locuțiunile adverbiale se grupează astfel: dependente („cele mai numeroase”), regente (predicative), „folosite în propoziții regente insuficiente”, cu selecția obligatorie a unei conjuncții subordonatoare, sau în propoziții neanalizabile (*Nici vorbă. Nici pomeneală. Peste puțință*).

Ultimul criteriu de clasificare este cel al „naturii folosirii lor în propoziție”. Aplicându-l, Dobridor²⁰⁴ grupează locuțiunile astfel: locuțiuni adverbiale specializate (din cauza sensului unic, cunosc o singură folosire) și locuțiuni cu valori multiple („au mai multe folosiri, în raport cu sensurile lor și cu contextele în care apar”, de exemplu, *în urmă, pe urmă* pot fi de loc, sau de timp”).

în ciuda recunoașterii valorii de adverb a locuțiunilor adverbiale, în multe dintre lucrările citate acestea nu apar printre exemplele diverselor clasificări ale adverbului. Mioara Avram²⁰⁵, de pildă, nu încadrează nici măcar o singură locuțiune adverbială alături de adverbele din diversele clase .

²⁰² Gh.Dragomirescu, 1961: 67.

²⁰³ Gh.Dobridor, 1996: 262-302.

Ibidem: 300.

Mioara Avram, 1997: 254-256.

Gabriela Pană Dindelegan²⁰⁶, referindu-se la clasificarea locuțiunilor adverbiale, apreciază că „urmează criteriul semantic de clasificare a adverbilor, distingând clase ca: de loc (*în față, de jur împrejur*), de timp (*din când în când, din nou*), de mod (*pe negândite, pe loc*), de certitudine (*de bună seamă, într-adevăr*) etc.”

Considerăm că trăsătura fundamentală a locuțiunilor adverbiale o reprezintă fuziunea semantică a elementelor alcătuitoare într-un tipar sintactic invariabil, determinarea contextuală, iar trăsăturile particulare sunt: posibilitatea redusă de disociere (*cu mult aplomb, cu mult sârg, la mare nimereală*), ordinea fixă a elementelor, gradul diferit de sudură a elementelor.

Așadar, statutul de locuțiune adverbială se bazează pe funcționarea adverbială a grupului, determinată de un anumit context și pe pierderea totală sau parțială a autonomiei morfosintactice a cuvântului plin al îmbinării.

5. Locuțiunile verbale

5.1. Singurele locuțiuni despre care s-a scris mai mult sunt cele verbale. Dicționarele înregistrează un număr considerabil de astfel de îmbinări, fără să stabilească, de cele mai multe ori, statutul lor.

Majoritatea definițiilor date *locuțiunii verbale* evidențiază caracterul fix al grupului de cuvinte, care funcționează ca un verb. De exemplu, pentru autorii *Gramaticii limbii române*, locuțiunea este „grupul de cuvinte (între care în mod obligatoriu este un verb) care are un sens unitar, precum și trăsăturile morfologice și comportarea sintactică a unui verb” . Despre „trăsăturile morfologice”, Iordan și Robu precizează că este posibilă încadrarea locuțiunilor verbale în sistemul morfologic, „pentru că verbul din componența locuțiunii verbale se supune regimului clasei din care face parte”²⁰⁸.

La fel se întâmplă cu substantivul și adjectivul din locuțiunile substantivale, respectiv adjectivale.

Definirea locuțiunii verbale de către cei doi lingviști se bazează pe opoziția verb - locuțiune. Pe de o parte, verbul constituie o „sintagmă-cuvânt”, iar locuțiunea, „sintagmă (legată) de cuvinte”. Pe de alta, verbul este în general „polisemantic, în dependență de contextul în care este actualizat, iar locuțiunea verbală este monosemantică”.

Dobridor²⁰⁹ încearcă să definească locuțiunile verbale tot în opoziție, dar cu expresiile verbale impersonale. În vreme ce locuțiunile verbale sunt „ansambluri de cuvinte cu poziție fixă (necomutabile), mai mult sau mai puțin sudate, cu sens unitar și cu complotament gramatical de verb”, expresiile verbale impersonale sunt „tot construcții complexe, dar cu elemente în poziție liberă (comutabile)”. După cum se observă, singura deosebire făcută de Dobridor între locuțiuni și expresii verbale

²⁰⁷ GA II: 202.

²⁰⁸ Llordan, V.Robu, 1975: 440.

¹ Gh.Dobridor, 1996: 262-267.

impersonale (*e adevărat / bine / cert / frumos / imposibil / interesant... / de mirare / fără însemnătate ... un făcut / o întâmplare ...că / să ...*) constă în poziția fixă, respectiv liberă a elementelor. Prin „poziție fixă”, respectiv „liberă” a elementelor se poate înțelege topica termenilor alcătuitoari. Or, din acest punct de vedere, lucrurile nu stau așa. Ordinea componentelor unei locuțiuni verbale nu e deloc fixă, cum afirmă Dobridor (de exemplu: *...de tine aminte să-mi aduc; de seamă am băgat că plecase, numai când...; ajutor nu mi-a dat la nevoie...*). Dacă însă avem în vedere comutabilitatea elementului neverbal al îmbinării, atunci Dobridor are dreptate, în sensul că acesta e necomutabil cu altul din aceeași clasă într-o locuțiune. Uneori, înlocuirea lui are ca rezultat o nouă locuțiune sau un grup oarecare: *a face apel / caz / curte / față vs a face casă masă / pere / mere...* Elementul neverbal al expresiilor verbale impersonale e comutabil. Prin înlocuirea lui cu un altul de același fel rezultă tot o „expresie verbală impersonală”: *e adevărat / neadevărat / sigur / nesigur / cert / bine / rău ...*

Deduc faptul că termenii neverbali locuționali sunt necomutabili și că numai aceștia împreună cu verbele respective formează grupuri locuționale.

Valoarea de verb și unitatea de sens sunt cele două trăsături definitorii ale locuțiunii verbale în viziunea Mioarei Avram și a lui Dumitru Irimia⁷¹⁰.

Locuțiunile verbale în limba română, publicată de Florica Dimitrescu în anul 1958, este o lucrare fundamentală în problema care formează obiectul studiului de față. Subliniem aici principalele idei ale lucrării, necesare delimitării *locuțiune - expresie*.

Constatând că termenii *locuțiune* și *expresie* sunt folosiți mai ales ca termeni perfect echivalenți, iar când nu sunt folosiți astfel, precizarea sensului special al fiecăruia e ambiguă, Florica Dimitrescu propune această delimitare. *Expresiile* și *locuțiunile* au ca trăsături comune: „sensul general relativ independent de

înțelesul individual al elementelor alcătuitoare luate izolat” al ansamblului frazeologic, imposibilitatea de a fi traduse. Expresiile se deosebesc de locuțiuni prin posibilitatea de „a fi disociate gramatical”, prin posibilitatea de a crea serii: *slab ca o blană / scândură / chibrit / țâr / scrumbie / sardea; beat mort / clei / criță / tun / krupp*, prin imposibilitatea de a da naștere la derivate și, în mod deosebit, prin expresivitate.

Examinând aceste deosebiri, am considerat²¹¹ că dislocarea caracterizează nu numai expresiile, ci și locuțiunile. În acest sens, iată câteva exemple: *a băgat repede de seamă; și-a adus tocmai acum aminte; a luat-o efectiv la fugă; și-a aprins prin asta paie în cap; nu ține aproape nimic minte din ce a citit*.

În ce privește posibilitatea creării de serii, există anumite tipare locuționale productive, cum ar fi cel al locuțiunilor adverbiale formate din prepoziția *pe* 4- supin cu formă de feminin=neutru plural: *pe negândite / alese / apucate / dibuite* sau al locuțiunilor verbale construite din verb tranzitiv + substantiv-complement direct: *a da voie / curs / examen / divorț / telefon / alarma / exemplu / bună ziua / tonul / semnalul / semne...*

În opinia mea, principala deosebire între *expresie* și *locuțiune* constă în prezența expresivității la *expresie*. O altă deosebire se referă la deplina coeziune semantică ce caracterizează doar locuțiunile, unitate semantică ce pare să impună comportamentul gramatical unitar. Dacă expresiile sunt doar fapte de limbă lexicostilistice, în schimb, locuțiunile sunt și fapte de gramatică, „sintee lexico-gramaticale”²¹².

Florica Dimitrescu clasifică locuțiunile în trei categorii. Include în prima categorie locuțiunile perfect gramaticalizate și definitiv încheiate din punct de vedere semantic (de exemplu, *a-și aduce aminte, a băga de seamă*), în cea de-a doua, locuțiunile incomplet gramaticalizate și mai puțin expresive (de exemplu, *a i se aprinde călcâiele, a pune punctul pe i, a trage pe sfoară*). În ultima categorie include anumite îmbinări expresive

²¹¹ *Supra*, 1.5.

²¹² Florica Dimitrescu, 1957: 180.

⁷¹⁰ Mioara Avram, 1997: 250 și D. Irimia, 1997: 156.

cu caracter ocazional (de exemplu, *a mâna porcii la jir, a-și lăsa potcoavele*). Una dintre concluziile acestei clasificări are în vedere faptul că locuțiunile din categoria a treia, prin „deasă întrebuințare și importanța noțiunii exprimate, pot ajunge, cu timpul, în cele două categorii cu un grad de omogenitate superior”²¹³.

Și Gheorghe N. Dragomirescu²¹⁴ definește locuțiunea ca „fenomen semantico-gramatical specific [...] care se caracterizează prin aspectul lor lexico-gramatical privativ, parțial la cele verbale, unele substantivale și adjectivale, total (sau aproape total) la majoritatea celor substantivale, adjectivale, la cele adverbiale, prepoziționale și conjuncționale.” Prin aspect privativ, Gheorghe N. Dragomirescu înțelege îngustarea valorii lexico-gramaticale proprii a cuvintelor pline până la limita eliminării lor (accidentale ori permanente) din categoria morfologică din care fac parte, prin „dilatarea semantică” a cuvântului sau a îmbinării de cuvinte, căreia i se dă o accepțiune figurată (*șinimă de aur, un lucru fără de moarte*) sau abstractă (*persoane de față, se așază în spate*)”.

Într-adevăr, când autonomia lexico-gramaticală a unui element component al locuțiunii a dispărut (de exemplu substantivele *punct, cale* nu mai au autonomie în locuțiunile verbale *a pune la punct, a pune la cale*) sau manifestă tendința de a o pierde (substantivele *nevoie, loc* din locuțiunile *a avea nevoie, a lua loc*), se acceptă statutul locuțional al grupului.

În același articol, Gheorghe N. Dragomirescu prezintă trei caracteristici ale locuțiunilor. Prima se referă la faptul că „elementele lexicale componente nu se pot substitui decât foarte rar cu sinonime: *a băga intrigă*, dar nu și *a introduce intrigă, de vreme*, dar nu și *de timp*”. Cea de-a doua trăsătură are în vedere „înțelesul impropriu: figurat ori abstract” pe care îl dobândesc - în locuțiune - elementele lexicale (exemplele oferite sunt: *din zi în zi, an de an* cu sensul de „mereu, continuu”, *în adevăr* „în

realitate”). A treia trăsătură privește aspectul fix al elementului lexical de bază care este „ca unitate morfologică, împietrit din punct de vedere gramatical: devine neflexibil și nedeterminabil, în interiorul locuțiunii”²¹⁵.

Am constatat, examinând corpusul de locuțiuni verbale²¹⁶, că prima caracteristică e prezentă numai la locuțiunile verbale care conțin un arhaism sau / și o formă lexico-gramaticală învechită (de exemplu, arhaismele: *seamă, aminte, iveală, hac*, formele învechite: *câmpii, roate, bir, fuguța*). Acestea nu acceptă înlocuirea prin sinonime în locuțiunile verbale din care fac parte.

Înlocuirea termenilor prin sinonime nu e posibilă nici la locuțiunile verbale foarte bine sudate ca *a lua parte, a-i părea bine / rău, a avea de gând, a-și bate joc, a pune la cale, a ține minte, a avea loc, a lua loc, a lua foc, a lua sfârșit, a lua ființă* ș.a., în care niciun termen locuțional nu poate fi înlocuit printr-un sinonim.

Cât privește „improprietatea” sensului elementelor lexicale dintr-o locuțiune verbală, am observat că aceasta caracterizează diverse tipuri de locuțiuni: *a-și bate joc, a pune la cale, a bate câmpii, a da în gât*. La cele mai multe dintre locuțiunile verbale e vorba de o coeziune semantică, în care aportul fiecărui element se deslușește (*a face educație / efort / praf / bucăți / inventarul / plinul, a ridica pretenții, a da pe-afară, a da sfaturi / răspuns / relații / atenție, a avea nădejde / grijă, a sta de vorbă...*).

Ioana Boroianu²¹⁷ aseamănă unitățile frazeologice cu elementele lexicale simple prin unitatea de sens și funcție. „Caracteristica structurală definitorie a fenomenelor frazeologice” este, în opinia autoarei, „realizarea lor pe axa sintagmatică, ca grupări de cuvinte între care se stabilesc relații sintactice de diferite naturi”. Se consideră că unitatea frazeologică e un ansamblu de cuvinte, a căror înlănțuire e „motivată” sintactic și care se deosebește de sintagmele obișnuite doar prin stabilitate și

²¹³ Florica Dimitrescu, 1957: 62.

²¹⁴ Gh. Dragomirescu, 1963: 622.

²¹⁵ Gh. Dragomirescu, 1963: 623-624.

²¹⁶ excerptat *din DEX11, GA II, GTII, DEL, DELIR.*

²¹⁷ Ioana Boroianu, 1974: 25.

printr-o coeziune semantică. Stabilitatea s-a creat prin frecvența întrebuințare în limbă. Se reia o idee mai veche a lui Iorgu Iordan, și anume că izolarile, ca formule fixe „create oarecum odată pentru totdeauna, care se transmit prin tradiție și se păstrează neschimbate, atât ca aspect formal, cât și ca însemnare”²¹⁸ au fost la origine „creații de moment”, folosindu-se apoi ca „unități gata făcute”.

Subliniind rolul esențial al contextului pentru realizarea sensului, Ioana Boroianu precizează că fiecare element al unei combinații libere are o independență semantică în contextul respectiv, independență care-i permite să poată fi substituit și să poată stabili „relații adiționale” cu alte cuvinte (*^i-a pierdut caietul / și-a rătăcit caietul / cartea / caietul de matematică*). Această particularitate a unității frazeologice, a locuțiunii în cazul nostru, care constă în imposibilitatea înlocuirii vreunui termen alcătuitor printr-un sinonim, cât și a imposibilității actualizării valențelor specifice elementelor a fost subliniată în mai toate lucrările de specialitate.

Subliniez că atât pierderea capacității cuvintelor locuționale de a fi înlocuite cu sinonime, cât și pierderea capacității de dominare a determinanților indică pierderea autonomiei lexico-gramaticale a unui cuvânt din locuțiune.

Ioana Boroianu consideră că e necesară distincția între cuvântul compus și unitatea frazeologică. Excluzând compusele formate din elemente de compunere fără existență independentă în limbă, cât și abrevierile, autoarea definește compusul, pe baza unei trăsături comune cu unitatea frazeologică, ca fiind „o grupare de elemente existente în limbă și în afara grupării respective și între care se stabilesc relații de diferite naturi”. Gradul avansat de sudură al elementelor compusului are drept consecință anularea relațiilor vreunui element cu contextul, spre deosebire de comportamentul elementelor unității frazeologice,

care este restrictiv „în ocurențele grupului și în regimul distribuțional al elementelor”²¹⁹.

Făcând analiza caracteristicilor compusului: „ocurențe similare cu ale unui cuvânt unic, expansiunile care sunt ale întregului”, complinirile compusului și nu ale vreunui dintre termeni, cât și unitatea morfologică, am constatat că toate acestea, cu excepția expansiunilor, caracterizează și unitatea frazeologică. Aceste dezvoltări diferențiază compusul de unitatea frazeologică în vreme ce la compuse, dezvoltările sunt ale întregului, la locuțiunile verbale, acestea pot fi ale fiecărui termen.

Fac precizarea că posibilitatea complinirii caracterizează în special verbul, dar uneori și numele din locuțiunea verbală. De fapt, complinirea respectivă păstrează întrutotul forma complinirii aceluiași element verbal sau nominal din afara locuțiunii. În exemplele *îi pare de-abia acum rău Stă întruna de vorbă...*, complinirile sunt ale verbului. În schimb, în *Nu i-a dat prin gând să spună asta. s-ar putea spune că expansiunea să spună asta e a locuțiunii. Dată fiind sudura semantică a termenilor, e însă destul de greu de apreciat a cui expansiune este aceasta.*

O unitate frazeologică distinctă este, după Ioana Boroianu, *perifrază*, caracterizată prin aspect de grup, unitate semantică, repetabilitate, frecvență de folosire în limbă, posibilitatea complinirii fiecărui element. De exemplu, verbele polisemantice *a da, a lua, a face* etc. formează împreună cu un substantiv o perifrază verbală: *a face glume / planuri / fișe / găuri / mâncare; a se face bine / cald / rece... DEXII înregistrează ca locuțiuni verbale cu a face: a se face galben "a se îngălbeni", a se face vânăt "a se învineți", a se face roșu "a se înroși, a se îmbujora", iar ca expresii: a face focul, a face ochi, a face burtă, a se face bine / sănătos, a face din țânțar armăsar, face ce face și nu face nimic!, a face (un) târg/târgul, a face cu degetul / cu ochiul, a i se face negru / roșu înaintea ochilor...*

Consider că *a se face galben / vânăt / roșu* nu sunt locuțiuni verbale din mai multe motive, pe de o parte semantica „grupului”

²¹⁸I.Iordan, 1979: 229.

²¹⁹Ioana Boroianu, 1974: 31.

e decompozabilă în sensurile fiecărui termen (verbul *a se face* având și sensul de „a deveni”), pe de alta, fiecare termen funcționează deplin gramatical: *se face mai / mai puțin / la fel de / foarte galben...*

Pierre Guiraud, în *Structures etymologiques du lexique français*, consideră că verbul *faire*, în astfel de construcții, nu e decât „un morfem de verbalizare” pe lângă un substantiv important din punct de vedere semantic. Și Coșeriu²²⁰, după ce demonstrează că verbul englezesc *to do* e un pro-verb (adică intră în seria de cuvinte care au „numai semnificație categorială și n-au semnificație lexicală [...] care nu au nicio substanță anume sau o substanță-generică, neidentificabilă în afara unei situații concrete”) în frazele negative și interogative, apreciază că „în limbile noastre *a face* poate fi uneori pro-verb, însă nu poate înlocui orice alt verb”.

Întrucât inventarul locuțiunilor verbale din *DEX II* se limitează la cele pe care le-am exclus din rândul locuțiunilor, am cercetat lista de locuțiuni și expresii din *DEL* și *DELLR*. M-am oprit asupra combinațiilor acestui verb cu un substantiv-complement direct. Acest complement direct restrânge semantic aria complexă a verbului, lucru care, în opinia mea, se reflectă în sinonimia grupului cu un derivat verbal al acestui substantiv-complement. Cele mai multe dintre combinațiile lui *a face* cu un substantiv au un astfel de sinonim: *a face o săritură (sărituri)^ a sări; a face ordine= a ordona; a face o încercare^ a încerca; a face impresie= a impresiona; a face o greșeală (greșeli)^ a greși; a face explozie- a exploda; a face excepție^ a excepta; a face curățenie^ a curăța; a face cunoștință- a cunoaște; a face cumpărături- a cumpăra; a face treabă^ a trebălui; a face concurență- a concura; a face o surpriză= a surprinde; a face o vizită^ a vizita; a face popas^ a poposi; a face tăcere^ a tăcea; a face socoteala^ a socoti; a face cercetări^ a cerceta; a face o călătorie^ a călători; a face împărțeala- a împărți; a face o inspecție^ a inspecta; a face o gafă- a gafa; a face o favoare = a*

favoriza; a face o cucerire= a cuceri; a face o achiziție= a achiziționa; a face mărturisiri (o mărturisire) = a mărturisi; a face masajele a masa; a face economii^ a economisi; a face o plimbare— a se plimba; a face o încercare= a încerca; a face rugăciune^ a se ruga; a face (un) chef^ a chefui; a face un ocol- a ocoli; a face o nedreptate (nedreptăți)^ a nedreptăți; a face pași- a păși; a face păcate- a păcătui; a face un cadou (cadouri)^ a cadorisi; a face schimb — a schimba ș.a.

Într-adevăr, sensul locuțiunilor și îmbinărilor libere ale verbului *a face* cu un substantiv e determinat de acest substantiv. Consider că în alte îmbinări ale aceluiași verb, sensul diferă în funcție de contextul mai larg: *Ion a făcut patul din patru scânduri și o saltea*, vs *Ion a făcut patul să se culce*. După cum se observă, sensurile diferite ale verbului *a face*: „a confecționa” și „a aranja” din cele două propoziții sunt influențate nu doar de substantivul *patul*, ci de întreg enunțul. La fel, în exemplele *A făcut* („a construi”) *o baie din cărămidă*, vs *A făcut* („a se spăla”) *o baie reconfortantă*; *A făcut* („a confecționa”) *ghetele dintr-o piele moale*, vs *I-a făcut* („a unge”) *ghetele cu cremă neagră*; *Au făcut* („a construi”) *trotuarul dintr-o piatră specială*, vs *Dintotdeauna există femeii care fac* („a se prostitua”) *trotuarul*.

O altă constatare se referă la menținerea autonomiei morfosintactice a substantivului. Valențele sale combinatorii se actualizează: *a face* totală *abstracție de...*, *a face* multe *concesii / complimente / cumpărături / fasoane / boroboate / glume / greșeli / mofturi / năzdrăvănii*, *a face* multă / oarecare / puțină *avere / acrobație / curățenie / ordine / bășcălie / liniște / lumină / morală / concurență / treabă / tăcere / burtă / pagubă / risipă...* Această autonomie încetinește sau chiar stopează procesul locuționalizării grupului.

În schimb, când se constată o restrângere, mai mult chiar, o anulare a disponibilităților combinatorii ale substantivului, iar coeziunea semantică s-a produs, se poate vorbi de locuțiune (de exemplu, *a face plinul*, *a face curte* (cuiva), *a face față*, *a face ochi*, *a face picioare*, *a face circ*, *a face fețe-fețe*, *a face gât*, *a face cunoștință*, *a face blatul*, *a face jocul* (cuiva), *a face act de*

²²⁰ Eugen Coșeriu, 1992-1993: 69.

prezență, a face haz (de necaz), a face rost, a face armata, a face casa, a face cinste (cuiva), a face imposibilul, a face om (pe cineva), a face parte, a face pluta, a face praf, a face recurs, a face umbră, a face valuri...

Acest tipar sintactic (verb+complement direct) este foarte productiv în limba română. Nu orice rezultat al unei asemenea combinații poate fi însă o locuțiune. După cum s-a văzut, pe lângă unitatea de sens, este nevoie și de pierderea totală sau parțială a independenței morfosintactice a substantivului astfel încât grupul să devină locuțional. Poate fi interesant faptul că numai câteva locuțiuni cu *a face* sunt definitiv sudate. La acestea, înlocuirea prin clitic a substantivului (posibilă când substantivul e complement direct) nu mai e posibilă nici măcar în context interogativ sau de reluare. Să se compare, în acest sens, enunțurile: - *A făcut plinul /patul ? - Da , l-a făcut. ; - A făcut pluta/ casa ? - Da , a făcut-o.* cu : - *A făcut față situației? *-Da, a făcut-o. - A făcut duș aseară? *- Da, l-a făcut.* Posibilitatea înlocuirii prin clitic a substantivului-complement direct demonstrează că substantivul respectiv are încă o oarecare independență, în ciuda restrângerii capacității sale de regent nominal. Desigur, în astfel de situații e greu, uneori chiar imposibil de stabilit statutul îmbinării. Și totuși, o decizie trebuie luată, mai ales în analiza didactică a îmbinărilor. În luarea acestei decizii trebuie să se țină cont de funcționarea de ansamblu a grupului, funcționare asigurată de sensul unitar (în cele mai multe cazuri, sens diferit de al elementelor alcătuitoare), de comportamentul gramatical unitar datorat, după cum s-a văzut, unei vizibile reduceri, chiar anulări a posibilităților combinatorii ale elementului neverbal.

Din clasificarea Ioanei Boroianu, se poate ține cont de tiparele sintactice propuse pentru a delimita locuțiunile formate cu verbele *a face, a lua și a da* de îmbinările libere. Pentru aceste situații, consider că introducerea termenului de *perifrază* nu aduce vreun avantaj, deși acesta apare cu referire la *frazeeologisme*, într-o foarte importantă și sugestivă introducere teoretică.

În capitolul *Limbă funcțională* din lucrarea *Introducere în lingvistică generală*, Eugen Coșeriu atrage atenția asupra studiului sincron al unei limbi, deci al unei „stări de limbă” cum este cea pe care o examinez în lucrarea de față, din perspectiva frazeologismelor. Coșeriu notează că trebuie să se facă deosebirea între două feluri de „tradiții lingvistice”, cea a „tehnicii libere” a vorbirii și cea a „vorbirii repetate”. Prima cuprinde elementele constitutive ale limbii, regulile necesare, actuale pentru combinarea cuvintelor, deci cuvintele ca instrumente și procedee lexicale și gramaticale. „Vorbirea repetată” cuprinde, în schimb, tot ce se repetă „în vorbirea unei comunități mai mult sau mai puțin identic [...] discursul deja constituit, combinațiile mai mult sau mai puțin stabilite [...] ceva deja spus”. Cu alte cuvinte, într-un discurs concret se pot observa combinații deja existente, care alternează cu fapte ale tehnicii libere. Citatele, proverbele, locuțiunile, formulele de comparație sunt forme ale vorbirii repetate. Comun tuturor acestor forme este faptul că elementele lor componente „nu sunt structurabile lingvistic, deoarece sunt bine legate, nu pot fi comutate și nu aparțin opozițiilor funcționale actuale”²²¹.

Subliniez faptul că locuțiunile au apărut cândva ca îmbinări lexico-sintactice corect formate. Din cauza învechirii și a ieșirii din uzul general a unor cuvinte sau forme precum *iveală, hac, seamă, aminte, pomână, dura, adevăratelea, roate* ș.a., tiparul combinativ j^re de neidentificat în româna actuală.

Coșeriu constată că pentru o comunitate de vorbitori e specifică o anumită formă a vorbirii repetate, de exemplu proverbul pentru spanioli, repetarea începuturilor ariilor operelor lirice pentru italieni, aluziile biblice în comunitățile protestante, aluziile mitologice în vechea Grecie. În afara acestor forme ale vorbirii repetate, mai există și cele care corespund funcțional sintagmelor tehnicii lingvistice libere. Fiind comutabile cu sintagmele, acestea trebuie cercetate în câmpurile sintagmatice, iar perifrazele lexicale, un alt tip de vorbire repetată, trebuie puse

¹ Eugen Coșeriu, 1995: 278-279.

în corespondență cu „unitățile lexematice”. De exemplu, *într-o clipă* corespunde noțiunii „repede, imediat” și este în opoziție cu „încet, lent”²²².

Am făcut referire, în cadrul capitolului despre locuțiunile verbale, la această „noutate teoretică”, deoarece cred că în domeniul frazeologiei, îmbinările fixe de tip propozițional (deci verbale) reprezintă punctul nodal pentru gramatica școlară românească. Atrag atenția asupra teoriei coșeriene a *vorbirii repetate* atât pentru studiul descriptiv sincron al frazeologiei, cât și pentru cel istoric, cu atât mai mult acum când teoria lui Eugen Coșeriu asupra istoriei limbii poate fi cunoscută prin publicarea în limba română a lucrării sale capitale, *Sincronie, diacronie și istorie* (Editura Enciclopedică, 1997).

5.2. Referitor la structura locuțiunilor verbale, trebuie spus că majoritatea gramaticilor disting mai multe clase, bazându-se pe clasificarea oferită de Florica Dimitrescu în *Locuțiunile în limba română*. De exemplu, Mioara Avram²²³ prezintă următoarele grupe:

- a) verb+(pronume)+substantiv: *a lua loc, a ține minte, a-l duce capul, a-și bate joc; a-și da aere;*
- b) verb+(pronume)+prepoziție+substantiv: *a avea de gând, a băga de seamă, a băga în draci, a găsi cu cale, a lua la rost, a o lua la fugă;*
- c) verb+(pronume)+adverb/locuțiune adverbială: *a da înapoi, a-i părea bine/rău, a se da jos, a se face bine, a-și aduce aminte, a se da de-a rostogolul;*
- d) verb+(pronume)+adjectiv: *a o face lată;*
- e) structură complexă: *a da bir cu fugiții, a nu-i fi boii acasă, a face pe dracul ghem;*

Iorgu Iordan și Vladimir Robu²²⁴ adaugă acestor clase una formată din verb-**f** (pronume)+ prepoziției substantiv+

prepoziție+substantiv: *a cădea din lac în puț*, iar Dumitru Irimia²²⁵, alta care cuprinde și un numeral în structura ei: *a tăia firul în patru*.

Examinând alcătuirea locuțiunilor verbale, constat următoarele:

I - Prezența verbului este obligatorie. Din acest punct de vedere, locuțiunile verbale se aseamănă cu locuțiunile substantivale în a căror compoziție intră obligatoriu un substantiv și se deosebesc de toate celelalte locuțiuni care nu includ obligatoriu partea de vorbire pe care o reprezintă;

II - Verbele cu cea mai mare frecvență sunt polisemantice: *a face, a da, a lua, băga, a duce, a ține, a avea, a fi, a pune, a trage;*

III - Verbul are rol gramatical, de aceea locuțiunile verbale au toate caracteristicile morfosintactice proprii verbului: persoană, număr, timp, mod, tranzitivitate, diateză.

Sunt de părere că și în această privință, orice abatere de la comportamentul verbului-component atribuie caracter locuțional grupului. Iată câteva asemenea abateri pe care le considerăm argumente în favoarea statutului locuțional:

absența formelor de imperativ afirmativ și/sau negativ, în cazul locuțiunilor: *a avea de gând, a avea nevoie, a da de dracu, a-i da mâna, a o duce bine / rău / greu, a i se face foame / sete / milă / somn..., a fi pe ducă, a avea de-a face, a avea pBrte, a pune pe gânduri, a ieși la iveală, a-i părea bine / rău, a-i trece prin cap / minte, a-i da mâna, a se schimba la față, a sta la îndoială, a umbla cu vorba;*

schimbarea regimului tranzitiv al verbului-bază: *a avea grijă de..., a da de urmă* cuiva, *a-și vedea de treabă, a face abstracție de, a face apel la, a face curte* cuiva, *a face parte din, a face rost de, a lua partea* cuiva, *a ține cont de;*

dublul regim, tranzitiv și intransitiv: *a-și aduce aminte ceva / de ceva;*

²²² E.Coșeriu, 1995:277-278.

²²³ Mioara Avram, 1997: 250-251.

²²⁴ I. Iordan, V. Robu, 1975: 441.

D. Irimia, 1997: 156.

caracterul impersonal: *a bate la ochi, a-i da mâna, a ieși la iveală, a-i părea bine / rău, a nu avea rost, a nu avea sens, a-i veni rândul, a-i veni mintea;*

- absența diatezei pasive: *a bate la ochi, a da brânci, a da de urmă, a da drumul, a da zor, a face bucata / cinste / față / gură / haz / rost, a lăsa vorbă, a o lua la sănătoasa, a ține de urât, a ține piept.*

Florica Dimitrescu²²⁶ încearcă să demonstreze faptul că locuțiunile verbale „merg paralel cu verbele propriu-zise, pentru că unele pot fi impersonale, iar altele pot exprima aspectul”. Ilustrează caracterul impersonal cu „locuțiunile verbale: *mi-e foame, mi-e milă, mi-e cald, mi-e rău, mi-i la îndemână, mi-i destul, mi-i degrabă, se face seară, se face ziuă*”. Reamintește și alte opinii în legătură cu aceste construcții, și anume că în *Gramatica limbii române*, ediția I, sunt considerate „construcții caracteristice limbii române” sau „expresii impersonale”, că Alf Lombard, J. Jeanjaquet, H. Kyellman, I.A. Candrea le trec în rândul locuțiunilor.

Dacă se examinează argumentele autoarei în favoarea caracterului locuțional al unor astfel de îmbinări, și anume sensul lexical unitar și funcția gramaticală unică, se constată că, cel puțin în privința funcției gramaticale unice, lucrurile nu stau chiar așa. Am în vedere argumentele Gabrielei Pană Dindelegan²²⁷ care analizează „ipostaza impersonală a verbului *a fi*, deci utilizarea lui fie cu subiectivă, fie cu un subiect nonanimat, care nu asigură referirea la persoană”. Domnia Sa preferă soluția de grup analizabil, având în vedere autonomia morfosintactică a substantivului.

Se știe că tiparul sintactic (determinant în dativ) + *a fi* existențial + determinant în nominativ (subiect), tipar propriu limbii române, este bine reprezentat, prin urmare, interpretarea acestor construcții ca îmbinări libere este corectă.

²²⁶ Florica Dimitrescu, 1957: 151.

²²⁷ Gabriela Pană Dindelegan, 1994: 60-65.

IV - Comportamentul sintactic al verbului din locuțiune diferă de acela al verbului nelocuțional. De exemplu, subiectul locuțiunii *a bate la ochi* nu poate fi un animat, iar selecția unui complement direct este exclusă. În schimb, verbul nelocuțional *a bate* are un alt comportament sintactic. Complementul direct al locuțiunii *a băga în sperieți* nu poate fi decât al persoanei, și nu al obiectului, cum e normal în cazul verbului *a băga*. Câtă vreme valența obiectului direct este satisfăcută (chiar dacă, în timp, substantivul a devenit component locuțional, fără funcție sintactică proprie), e clar că o asemenea locuțiune nu mai poate admite un alt complement direct: *a da dovadă, a da bună ziua, a da drumul, a da foc, a da naștere la, a da (o) fuga(ă), a da greș, a da socoteală, a da pace, a da voie, a da năvală, a da brânci; a face față, a face curte, a face haz, a face rost, a face schimb, a face copii, a face baie, a face ochi, a face picioare, a face circ, a face fețe-fețe, a face gât, a face cunoștință, a face blatul, a face act de prezență, a face haz de necaz, a face rost, a face abstracție de, a face apel la, a face cinste (cuiva), a face excepție, a face ravagii, a face tapaj, a face trotuarul, a face parte...* Dacă substantivul ar fi complement direct, ar trebui să poată fi substituit cu clitic, lucru imposibil (*a dat dovadă / *a dat-o; a făcut circ / H-a făcut*), ceea ce demonstrează că substantivul și-a pierdut autonomia gramaticală și că îmbinarea *a da / a face* + substantiv este locuțiune.

La fel, în cazul locuțiunilor cu un aparent obiect indirect în dativ sau obiect prepozițional: *a da dracului, a da naibii (naibei), a duce cu vorba, a duce cu preșul, a duce cu zăhărelul, a prinde de veste, a trece cu vederea, a trage la răspundere, a se ține de cuvânt, a-și vedea de treabă*. În cazul celor cu obiect indirect în dativ, nu e posibilă dublarea prin clitic: **?i dă dracului pe tine, *îi dă naibii pe voi*, nici înlocuirea prin clitic: **z dă (dracului) pe tine, *îi dă (naibii) pe voi*. În cazul locuțiunilor cu obiect prepozițional, înlocuirea acestuia cu pronume este imposibilă: *îl duce cu vorba / *?l duce cu ea; trece cu vederea greșeala / *trece cu aceasta greșeala; nu se ține de cuvânt / *nu se ține de el; își vede de treabă / *își vede de ea*.

Există locuțiuni care selectează o conjuncție subordonatoare prin dezvoltarea propozițională fie a obiectului prepozițional: *am grijă să, îi pare bine că / să, vă pare rău să / că, își dă seama că, e pe cale să, i se face chef să*, fie a obiectului direct: *lasă pe seama cuiva să, își aduce aminte că / să, găsește de cuviință să / că*, fie a subiectului: *îi trece prin cap să / că, îi trece prin minte să / că, bate la ochi că*. Sunt cazuri când locuțiunea impune frecvent realizarea propozițională a funcției sintactice dependente: *are de gând să, nu-i dă mâna să, găsește cu cale să / că, găsește de cuviință să, a prins de veste că, își dă silința să, face prinsoare că, face dovada că, face cuiva semne că, își dă seama că, nu-i stă în putință să, dă ordin să, pune pariu că, n-are rost să, i-a adus la cunoștință că, i-au pus în vedere să, nu încape îndoială că, îi dați voie să ș.a.*

Cât privește selecția prepozițiilor, am observat că în unele cazuri este aceeași cu cea făcută de substantiv sau de componentul neverbal. De exemplu, *a-și da seama de..., a-i părea rău / bine de..., a-i da zor cu..., a se lua la bătaie cu..., a se lua la întrecere cu..., a-și da cu părerea despre / în privința..., a fi pe cale de..., a fi în curs de..., a intra în conflict cu..., a face schimb de..., a face pregătiri pentru / în vederea..., a face o pasiune pentru..., a face opoziție la..., a face haz de..., a face caz de..., a face abstracție de..., a face risipă de..., a face abuz de..., a face impresie asupra..., a face glume pe socoteala..., a face cerc în jurul..., a face excepție de la..., a face cunoștință cu..., a face bășcălie de..., a face uz de..., a face o campanie pentru / împotriva..., a face parte din / dintre..., a face paradă de / cu a face aluzie la a da fuga la..., a face escală la..., a face o digresiune de la..., a face apel la..., a avea nevoie de..., a băga zăcanie între / în a face naveta de la ...la, a face rost de..., a-și lua rămas bun de la a da drumul la..., a mânca bătaie de la..., a sta de vorbă cu..., a trage chiulul de la..., a ține seama de...*

În articolul *Pentru un dicționar sintactic al verbelor românești*, Andra Șerbănescu prezintă „proiectul unui *Dicționar*

sintactic al verbelor românești” aflat atunci în curs de elaborare la Institutul de Lingvistică, sub conducerea Mioarei Avram. Informația semantică din acest dicționar se corelează cu cea gramaticală, în sensul că se are în vedere comportamentul sintagmatic, mai exact posibilitățile combinatorii ale verbului și ale locuțiunilor verbale. Un astfel de dicționar va evidenția particularitățile semantico-sintactice verbale, și anume selectarea argumentelor, impunerea unor restricții semantice de combinare asupra vecinătăților, structura sintactică proprie. După cum precizează autoarea, „verbul se definește prin constrângerile sintactice, semantice, argumentele care îi delimitează posibilitățile de combinare cu alte unități din limba respectivă.”²²⁸.

Cât privește locuțiunile verbale, au fost inventariate acelea „în care verbul în discuție intră în îmbinări fixe, cu grade mai mari sau mai mici de sudură”. Despre o sudură completă se poate vorbi doar în cazurile de conservare a unor forme lexicale și/sau gramaticale ieșite din uz, într-o combinație nesemantică verb+prepoziție+ substantiv (de exemplu, *a avea de gând, a se duce de răpă, % găsi de cuviință, a găsi cu cale, a lua peste picior, a prinde de veste, a pune la îndoială, a pune pe fugă, a purta de grijă, a sta de vorbă, a sta pe gânduri, a ține de urât*). Adesea se observă și modificări de regim sintactic la aceste locuțiuni, cum sunt: oscilația de regim tranzitiv / intransitiv a locuțiunii *a-și aduce aminte ceva / de ceva* sau dobândirea caracterului impersonal în cazul locuțiunilor *a-i trece prin minte, a (nu) avea rost, a ieși la iveală, a-i da mâna*.

Locuțiunile verbale, substantivale și adjectivale (care au ca termen component un adjectiv / participiu) se deosebesc de compusele verbale, substantivale și adjectivale prin posibilitatea dislocării (*și-a adus acum aminte, a dat repede la iveală, dă pe oricine în vileag, nu are deloc rost vs a binecuvânta, a binevoi; părerea lui de rău, băgarea imediată de seamă vs floarea-soarelui, untdelemn; tras acum la răspundere, ținut multă vreme*

mente vs nou-născut, economico-social). Unele compuse substantivale însă, a căror sudură nu este și probabil nu va fi încheiată, admit un anume gen de dislocare prin determinanți, a căror funcție e aceea a evidențierii unui referent definit în raport cu același referent vag, nedefinit (*gardul acesta viu, gazeta aceea de perete, amorul său propriu, bunul său plac, primul nostru ministru, fața roșie de pernă, guma aceea de mestecai*).

V - Comportamentul sintagmatic al substantivului - element component al locuțiunii poate decide statutul îmbinării. Dacă se mențin intacte posibilitățile sale combinatorii, iar sensul îmbinării însumează sensurile componentelor, nu se justifică în niciun fel caracterul locuțional. Probez, prin schimarea formei, autonomia substantivului-component al primelor trei așa-zise locuțiuni înregistrate de dicționarele amintite: *a face socoteala (o socoteală, socotelile, niște socoteli...), a face (o) vizită (niște vizite, vizite...), a face cercetări (cercetare, o cercetare, niște cercetări...)*. Aceeași operație poate fi făcută cu oricare dintre îmbinările libere, considerate locuțiuni: *a face (o) cerere / o călătorie / împărțea / o lipitură / o inspecție / o gafă / o favoare / o digresiune / o cucerire / o achiziție / necazuri / mofturi / mărturisiri / un masaj / inventarul / escală / economii / aluzie / o reverență / o casă / o prăjitură / o campanie / o groapă / cumpărături / glume / o impresie / o plimbare / o încercare / rugăciune / scandal / un chef / un ocol / concesi / o nedreptate / o pasiune / pași / păcate / o surpriză / popas / un cadou / tema / lecția / exercițiul / schimb*.

În schimb, îmbinările construite cu același verb și care sunt monoreferențiale într-un anumit context: *a face piața / focul / baie / duș / loc / colțul / epocă / față / rost / haz (de necaz) / opoziție / gospodărie / circ / caz de... / abstracție / risipă / act de prezență / blatul / abuz de... / explozie / excepție / curățenie / cunoștință / treabă / concurență / trotuarul / podul / închisoare / victime / ravagii / uz de... / bilanțul / menajul / valuri / tapaj / armata / parte / ochi / paradă de... / pluta / exces de zel / galerie / gâlceava / necinste / obstrucție / apel la... / apelul / curte / copii / plinul / patul*, se caracterizează prin tendința restrângerii evidente

a acestei autonomii, uneori prin pierderea acesteia. Gradul sporit de sudură al elementelor acestor îmbinări se manifestă prin incapacitatea substantivului de a funcționa morfologic și/sau sintactic. Această incapacitate funcțională a componentului neverbal este un argument al statutului locuțional.

VI - Prezența lui „o” non-independent, non-pronominal în îmbinări verbale. Florica Dimitrescu considera prezența acestui pronume în structura unei îmbinări ca fiind semnul cert al caracterului locuțional. Dumitru Irimia²⁹ afirmă: „cu această valoare neutră, pronumele *o* intră în alcătuirea locuțiunilor verbale, pierzându-și natura de substitut al unui substantiv și caracterul anaforic și participând solidar cu ceilalți constituenți la unitatea lexicală și gramaticală a grupului: *a o șterge, a o încurca* etc”. Și Corneliu Dimitriu³⁰ apreciază că acest pronume „apare - în vorbirea populară și familiară - ca element component al unor perifraze verbale de tipul *a o șparli, a o întinde, a o rupe la fugă*”. Mioara Avram³¹ nu semnalează prezența acestui pronume în locuțiuni verbale, precizând că apare „cu așa-numita valoare neutră, ^ipsită de referire la un anumit obiect [...], pe de o parte, în construcții fixe, populare, ca *am pățit-o, o face lată, n-am nimerit-o*, și, pe de alta, în construcții livrești, care trebuie evitate, de tipul *v-o jur* sau *ți-o declar*”.

În articolul *Pronumele „o” cu valoare neutră și funcția cliticelor în limba română*, Gabriela Pană Dindelegan se referă la acest pronume în ipostaza de „non-substitut”. Această ipostază permite observarea unor caracteristici de funcționare a cliticelor românești și oferă câteva sugestii de caracterizare tipologică. Gabriela Pană Dindelegan susține ideea că două categorii de verbe aparțin tiparului sintactic format din pronumele non-substitut *o* + verb: 1. „verbe din fondul vechi al limbii, puternic polisemantice, a căror dezambiguizare se obține contextual (exemplu, *a o lua la sănătoasa / fugă / goană / picior / dreapta /*

²⁹ D. Irimia, 1997: 101.

³⁰ C. Dimitriu, 1994: 261.

³¹ Mioara Avram, 1997: 160.

stânga / razna / din loc; a o lua de la cap(ăt); a o lua la măsea / pe coajă /pe țigănește /pe ton oficial) și

2. verbe din fondul argotic sau utilizări argotice ale unor verbe vechi (cum ar fi, *a mierlit-o, a șparlit-o, a încurcat-o, a băgat-o pe mânecă, a sfeclit-o, a feștelit-o, a dat-o dracu', a nasolii-o...*)²³².

Autoarea încearcă să explice istoria acestor construcții printr-o „desemantizare” a pronumelui ca substituit și apoi printr-o „încărcare” a cliticului cu funcția de dezambiguizare a verbelor polisemantice (de exemplu, *a șterge vs a o șterge, a ține vs a o ține una și bună /pe a lui, a pune de mămăligă vs a o pune de mămăligă*) și cu „o funcție stilistico-pragmatică de intensificare afectivă și participativă”. Apare exprimată astfel ideea, pe care am încercat s-o pun deseori în evidență, că orice îmbinare fixă a fost „sintactică” la începutul folosirii ei, deci, construită după reguli sintactice. Cu timpul, unele elemente și-au pierdut sensul (cum e cazul cliticului *o*), construcția a devenit netransparentă și a început să funcționeze ca o singură unitate lexico-gramaticală.

Examinând lista de „verbe și locuțiuni verbale” care conțin cliticul *o* drept component formal, mi-am pus întrebarea dacă în limba română există mai multe verbe astfel construite sau, mai degrabă, chiar construcția formată din clitic și un anumit verb este o locuțiune.

Am observat că sensurile combinației *a o lua* sunt dependente de context întocmai ca ale oricărui verb polisemantic. Precizez că se exclud din discuție construcțiile *a o lua*, în care *o* este referențial: *O iau* (pe sora mea) *de la gară*.

Sensul cel mai frecvent întâlnit este al unui verb de mișcare, „a porni, a se îndrepta, a merge, a se deplasa, a vira, a urca, a coborî, a fugi” și depinde de existența unui determinant locativ sau modal (care impune reconstituirea unui determinant locativ elidat): *a luat-o din loc, a luat-o spre gară, a luat-o la stânga / la dreapta, a luat-o la fugă / la sănătoasa / la picior/ la goană, dealul a luat-o la vale, a luat-o în direcția bună, o iau la drum*

dis-de-dimineată, o ia înspre sat / către spital / spre stadion, calul a luat-o în galop / la pas / la trap, vaporul a luat-o în direcția opusă, am luat-o înapoi, am luat-o pe jos /pe picioare, am luat-o pe marcaj, am luat-o la drum, fotbalul o ia într-o direcție greșită, leul o ia pe tobogan, leul o ia în jos, am luat-o mai departe, o ia pe tot felul de străzi, o ia pe scurtătură, trenul o ia prin tunel, un șofer o ia pe linia de tramvai, am luat-o pe acolo, a luat-o drept înainte, acceleratorul o ia încet.

Un alt sens, „a se adresa, a vorbi”, este dependent de un determinant modal care exprimă felul adresării: *a o lua pe englezește, a o lua pe ton oficial, a o lua pe țigănește.*

Sensurile „a se aprecia” și „a se deprecia” sunt dependente de anumiți determinanți și apar în exprimarea tendințelor cursului valutar: *euro a luat-o în sus, leul a luat-o în jos, leul a luat-o pe panta devalorizării.*

Cu sensurile „a devansa” sau „a fi devansat într-o întrecere, competiție, dispută”, locuțiunea are ca subiect substantive care denumesc persoane, nu monede, iar ca determinant, adverbul *înaintg*: *McCain i-a luat-o înainte lui Obama, mi-au luat-o înainte, am luat-o înainte lui X.*

Un alt sens, „a imita, a copia comportamentul cuiva” depinde de locuțiunea prepozițională *pe urmele* care precedă numele modelului imitat: *Pițurcă a luat-o pe urmele Andreei Marin.*

Un alt sens care apare mai ales în limbaj argotic este „a lua bătaie, a fi bătut, a fi înșelat” și e dependent de determinanți care indică exact sau metaforic partea corporală lovită: *Opreșcu declară că a luat-o de două ori peste bot, ne-am luat-o în freză, Dana a luat-o pe cocoasă de la iubitul ei, a luat-o pe spinare, a luat-o peste cap /peste ochi /peste față, Vodafone o ia pe coajă.*

Sensul „a se abate de la direcția dată” se poate întâlni în exprimarea unor situații diferite, incluzând oscilațiile prețurilor, devierile comportamentale și verbale sau starea de ebrietate: *prețurile au luat-o razna /pe arătură, prețurile au luat-o aiurea, Constantin a luat-o pe tarla rău de tot, Mutu și-o ia în cap, a luat-o pe câmpii, a cam luat-o la măsea, a luat-o pe ulei, a luat-o pe pileală, a luat-o cu bătutul.*

²³² Gabriela Pană Dindelegan, 1994a: 12.

Alte sensuri, „a se îndeletnici cu ceva”, „a începe o activitate”, „a avea o stare de boală”: *a o lua cu cerșitul, a o lua cu ruptul, a o lua cu colindatul / cu uratul, a o lua cu furatul, Tiriac a luat-o de la cap(ăt) cu procesele, cuplul a luat-o de la zero, mereu am luat-o de la început, a luat-o cu leșin, a luat-o cu dureri de cap, a luat-o cu un junghi.*

Alt sens este „a considera într-un anume fel cele auzite”: *a luat-o în serios / în glumă, o ia ca pe-o glumă, o ia de bună.*

Se poate constata că cel mai frecvent sens al îmbinării *a o lua* este al unui verb de mișcare în contexte cu determinări locative și că multe dintre celelalte sensuri derivă din acesta. Acceptând ca argument decisiv al acordării statutului de locuțiune pierderea totală a autonomiei unui element component, în cazul de față a cliticului *o*, rezultă că îmbinarea verbului *a lua* cu acest pronume non-independent și non-substituit este o locuțiune. Locuțiunea *a o lua* este polisemantică întocmai ca verbul *a lua*. Orice determinant locativ: *înainte, înapoi, în sus, în jos, la dreapta, la stânga, spre {către, înspre} X, prin* (tunel), *pe* (linia de tramvai), *pe sub* (pod), *printre* (copaci), *în* (direcția) ș.a.m.d. determină atât un verb de mișcare, cât și această locuțiune. Orice alt determinant care precizează felul adresării, al vorbirii, de tipul: *pe românește, pe englezește, pe un ton afectat* atribuie locuțiunii *a o lua* semnificația unui verb de adresare.

Se poate constata tendința extinderii acestui tipar sintactic în limbaj colocvial, în special la verbele tranzitive, care devin astfel (adică prin „satisfacerea” valenței tranzitivității) intransitive. Exemple: *a o rări cu ceva: Zamfir a mai rărit-o cu fumatul; a o termina cu ceva / cineva: ziarista a terminat-o cu soțul; a o nimeri cu ceva: ziaristul a nimerit-o cu articolul lui; a o apuca pe un drum: acesta a apucat-o pe căi greșite; a o șterge: T.B. a șters-o astăzi englezește de la ședință; a o ține una și bună: megastarul o ține una și bună că nu a apelat la operații estetice; a o ține pe-a lui: premierul o ține pe a lui că nu sunt bani; a o tăia prin...: unii o taie prin benzinărie să scurteze drumul; a o lua pe rând: să o luăm pe rând cu problemele tale; a o simți pe*

pielea...: vedetele au simțit-o pe pielea lor; o caută cu lumânarea: nu de puține ori, victimele și-au căutat-o cu lumânarea; o ținea langa pe-a lui; șoferii au scurtat-o prin dreapta; o țin tot într-o paranghelie; las-o baltă!; poporul nu o duce așa rău; începuse s-o scalde; a plesnit-o bine cu termopanele; n-a zis-o cu răutate; Becali o dă la-ntors și spune c-a glumit; au pus-o de un grătar; G.B. a făcut-o de oaie, partidul a dat-o în bară în sondaje ș.a.

Consider că grupul cu *o* deictic (cu referent reconstituibil: *chestie, problemă, cale* etc.) nu diferă semantic de verbul-bază și este o variantă neliterară a verbului respectiv: *a o rări, a o termina, a o apuca*. Când același grup are o semnificație diferită de a verbului-component, formează o locuțiune: *las-o baltă, o șterge* (englezește), *o ține una și bună* ș.a.m.d.

În lingvistica franceză, LADL (Laboratoire d'Automatique Documentaire et Linguistique) a întreprins un studiu sistematic al expresiilor fixe din limba franceză. Se consideră a fi expresie fixă o secvență de cuvinte al cărei sens unitar „nu se calculează plecând de la sensurile elementelor componente”, care se opune expresiilor libere „dacă nu urmăresc principiile de compoziționalitate, contrar expresiilor libere” și care „nu admit variații”²³³. Potrivit acestui studiu, în limba franceză există verbe uzuale (de exemplu, *a mânca* din *El mănâncă mere*. sau *a da* din *El îi dă o carte*.), verbe care intră în expresii fixe „adică non-compoziționale din punct de vedere semantic” (de tip idiomatic ca *a luat taurul de coarne*, tehnic ca *a deschis un depozit bancar*, de tip metaforic ca *arde de nerăbdare*, de un tip dificil de calificat ca *își dă seama de..*) și verbe suport. Acestea din urmă se opun verbelor uzuale, deoarece nu există „ansambluri clare de nume variabile care să le fie atașate și care să fie determinate prin intuirea sensului”²³⁴. De exemplu, verbele *a fi, a avea, a face* sunt verbe suport când substantivele variabile - componente ale acestor verbe nu pot fi identificate semantic („*Max este englez/*

Laurence Danlos, *Presentation*, în *Langages. Les expressions figées*, Paris,

Maurice Gross, 1990: 8.

drăguț / aviator; Acest director are curaj / limite/ o bună secretară; Max face un semn / un raport lui Led'). Maurice Gross consideră că există multe alte verbe suport, în situația când nu sunt purtătoare de sens, ca în exemplele *Max face o judecată severă lui Lea. Max poartă o admirație deosebită lui Lea*. Partea fixă a unei propoziții o reprezintă, în general, combinația dintre un verb cu unul sau mai multe complemente și care semantic echivalează cu un verb simplu din punct de vedere morfologic. În felul acesta, Maurice Gross vrea să atragă atenția că propozițiile fixe au și părți libere cu un comportament sintactic normal care „nu interferează cu partea fixă” (de exemplu, subiectele care se acordă normal cu verbul sau atributele substantivului din partea fixă: *Ejface o judecată severă lui Lea*).

Dacă grupurile libere sunt „rezultatul calculelor sintactice complexe care stabilesc sensul plecând de la cuvinte și de la relațiile sintactice”(p.21), prin „sintaxa lor blocată și sensul lor arbitrar”, grupurile fixe nu vor evidenția „nicio combinație sintactică normală, nici fenomene de învățare a grupurilor libere”. Așadar, sensul expresiilor fixe nu datorează nimic elementelor lexicale componente, nici relațiilor sintactice care le leagă.

Ideea foarte interesantă pe care am încercat s-o pun în evidență este aceea că „în cazul expresiilor cu verbe suport care prezintă dificultăți de analiză, acestea vor fi calificate locuțiuni sau semi-idiotisme”.

O altă idee, aparținând unui alt lingvist al LADL, și anume lui Gaston Gross²³⁵, este aceea potrivit căreia compunerea trebuie „considerată ca o scară de fixare [...] fixare care e o caracteristică universală a limbilor naturale”. Pentru lingviștii din LADL locuțiunea este una dintre formele expresiilor fixe.

Reapare ideea că orice locuțiune a fost inițial o sintagmă la al cărei sens participau deopotrivă sensurile elementelor componente datorate relației lor sintactice, mai apoi sintaxa internă a grupului a devenit neclară, din diverse motive, cel mai

adesea printr-o „învechire” a acelei exprimări sau prin elidarea unui termen.

Revenind la clasificarea verbelor franțuzești, întreprinsă de LADL, cu cele trei clase de verbe ordinare, de verbe care intră în expresii fixe și de verbe suport, Eric Laporte²³⁷ consideră că verbul suport face parte din zona fixă a unei propoziții. Se pune problema recunoașterii părții fixe dintr-un enunț, lucru care nu este deloc ușor, decât în cazul când expresia fixă conține un cuvânt care „nu are altă întrebuințare decât în locuțiune”.

5.3. Pentru că cele mai multe dintre locuțiunile verbale înregistrate în dicționarele cercetate²³⁷, cât și în diversele lucrări și studii asupra locuțiunilor verbale sunt formate dintr-un verb tranzitiv (cu frecvența cea mai mare: *a face, a da, a lua*) + un substantiv, în cele ce urmează voi analiza îmbinările de tip locuțional ale verbului *a da**

DEXII etichetează ca locuțiuni un număr mic de combinații cu acest verb, și anume *a da cu chirie, a da cu / în arendă, a da înapoi, a da (cu) împrumut, a da în primire*. Alte îmbinări apar cu statutul de „expresii și locuțiuni”: *a da pe piatră, a da la rindea, a da găuri, a da în undă, a da lecții (sau meditații), a da o telegramă, a da la ziar, a da la lumină (sau la iveală, în vileag), a da viață, a da însemnătate, a-și da cu părerea, a da foc, a da bici, a da la mână, a da o luptă, o bătălie, a da un spectacol, a da (pe cineva) dezertor, a da gata*. Cele mai multe dintre îmbinările verbale cu *a da* figurează fie ca expresii, fie ca unități frazeologice .

Cum orice concluzie trebuie să aibă suportul observațiilor făcute pe un inventar cât mai bogat, am apelat la *DELLR* care înregistrează, fără vreo delimitare teoretică sau practică, un număr destul de însemnat de combinații lexicale ale verbului *a da*.

Eric Laporte, 1990: 117-126.
DEXII, DEL, DELLR, DOOM.

²³⁵ Gaston Gross, 1990:57-71.

Prima observație este că există doar câteva tipare combinative. În ordinea productivității lor, acestea sunt următoarele:

- 1) *a da* + substantiv: *a da vina, a da fuga, a da chix* etc;
- 2) *a da* H-prepoziție + substantiv: *a da în primire, a da la școală* pe cineva etc;
- 3) *a-i da* + substantiv sau *a-i da* + prepoziție + substantiv: *a-i da mâna, a-i da bătaie, a-i da în gând, a-i da prin cap* etc;
- 4) *a se da* + (prepoziție) + substantiv / participiu sau adjectiv (+determinant): *a se da de ceasul morții, a se da în leagăn, a se da de gol, a se da prins, a (nu) se da bătut, a se da mare, a se da rușinos* etc;
- 5) *a-și da* +(prepoziție) + substantiv: *a-și da cu părerea, a-și da cu presupusul, a-și da aere, a-și da ifose* etc
- 6) *a da* + adverbe / locuțiuni adverbiale: *a da afară, a da înapoi, a-i da înainte, a da gata, a da de bine, a da îndărăt, a da de-a gata* etc

Analizând comportamentul substantivului-component, în special din primul tipar, am constatat următoarele aspecte:

- 1) substantivul este în cazul acuzativ: *a da lovitura/ colțul/ brațul / mită/ viață / naștere / ocazia / ascultare...și rar, în cazul dativ: a da publicității / dracului / naibii(ei)* etc Unele dintre substantivele în acuzativ pot fi substituite prin clitic, în structuri conversaționale de tipul - *A dat lovitura cu filmul acela? - Da, a dat-o.*; - *I-a dat ocazia* să...- *Nu, nu i-a dat-o*, altele, nu: - *A dat naștere unei dispute? - *Da, a dat-o;* - *A dat socoteală cuiva? - *Nu, n-a dat-o.*
- 2) este, de cele mai multe ori, la numărul singular, articulat hotărât: *a da lovitura / mâna / vina / tonul / cuvântul / impresia / raportul / alarma / fuga / onorul...sau nearticulat: a da divorț / faliment / ciubuc / motiv / satisfacție / chix / zor / viață / naștere / plasă / greș.* în puține exemple se întâlnește substantivul la plural nearticulat: *a da roade / semne de viață / rezultate / târcoale...*
- 3) își păstrează integral independența morfosintactică: *a da o lecție/lecția cea mai potrivită / lecții de bună-purtare / niște lecții de fizică; a da o idee / această idee / unele idei / ideile esențiale...; a da ordin să.../un ordin /câteva ordine /ordinul de*

...; *a da un exemplu de.../ acest exemplu / niște exemple / exemplele cele mai potrivite...; a da rezultat / un rezultat / unele rezultate /rezultatele cele mai...*

- 4) își restrânge posibilitățile combinatorii, pierzându-și treptat independența morfosintactică: *a da un timp de gândire / timp de gândire; a da ocazie la.../ocazia să...; a da un telefon / telefon / niște telefoane; a da importanță / mare importanță / importanța cuvenită;*
- 5) are formă fixă, valențele sale morfosintactice fiind nule: *a da cuvântul / buzna / colțul / drumul / bună ziua / cont / rasol /sare / loc / nas / pace / plasă / chix / năvală / viață / naștere / greș / divorț / foc / voie /fuga / o fugă /faliment /papucii / iama / curs (cererii) / o mână de ajutor / vina / mită /mâna cu / ochii cu / nas în nas cu /prioritate / binețe / bir cu fugiții I glas...*

Cât privește determinarea, am constatat că există următoarele situații:

- determinanții în dativ sunt ai verbului *a da*: *a-i da tonul cuiva, a-i da cuvântul cuiva, a-i da pace cuiva, a-i da ocazia cuiva, a-i da adăpost cuiva, a-i da nas cuiva, a da viață cuiva, a-i da cuiva bună ziua;*
- determinanții prepoziționali sunt ai grupului verbal, la fel ca în oricare dintre îmbinările libere ale verbului: *a da vina pe cineva; a da tonul la ceva; a da socoteală de ceva; a da seamă de ceva; a da loc la ceva; a da piept cu cineva / cu ceva; a da urmare la ceva; a da drumul la ceva; a da divorț de cineva ș.a.*
- determinanții adjectivali sunt ai substantivului: *a da mare / mică / această / vreo importanță; a da importanța cuvenită / cerută; a da un mare / mic / oarecare ajutor; a da ajutorul cerut / așteptat / solicitat; a da multă / mare / mică / puțină / vreo satisfacție; a da satisfacția așteptată / visată; a da puțin / acest / vreun răgaz; a da răgazul solicitat / cerut; a da această / acea /falsa impresie; a da impresia falsă / reală / (ne)justificată; a da bună / binemeritată pace; a da pacea binemeritată; a da această / ce / orice / vreo chezășie; a da chezășia cerută / așteptată; a da multă*

/ puțină / oarecare / ceva atenție; a da atenția cuvenită / așteptată.

Se observă, la anumite îmbinări lexicale, tendința restrângerii determinării adjectivale: a da oarecare / mare / puțină / ceva dreptate; a da curs legal / normal la ceva; a da mare / oarecare zor; a da oarecare / ceva / acest / acel lustru; a da lustrul cuvenit / cerut; a da oarecare / puțină / vreo crezare; a da un mic / oarecare șperț; a da puțină / prea multă / ceva sare.

- unii determinanți prepoziționali sunt ai substantivului: a da răgazul de a se gândi; a da impresia de a fi urmărit; a da ocazia de a fi lăudat; a da motiv de ceartă; a da un telefon de conveniență; a da o lecție de bună-creștere.

- unele determinări propoziționale sunt ale substantivului: a da pe cineva vina că a greșit; a da cuiva ideea să plece; a-i da cuiva motivul să se îndoiască; a-i da cuiva ocazia să critice; a-i da cuiva sfatul să se mai gândească; a-i da cuiva ordinul să plece; a-i da cuiva pedeapsa să stea închis.

Regentul-component al îmbinării locuționale impune următoarea funcție sintactică termenului subordonat, indiferent de realizarea sa:

de atribut (regent este substantivul): a dat ordin să plece / de plecare; a dat mare importanță; da importanță la ce trebuie; i-a dat această ocazie / i-a dat ocazia de a se manifesta / să se manifeste; da impresia de improvizație / că improvizează; i-a dat această pedeapsă / i-a dat pedeapsa să stea închis;

de obiect indirect sau obiect prepozițional (regent este verbul): a dat ascultare părinților / cui are mai multă experiență; a dat vina pe altul / pe cine nu trebuie; îi da brațul bunicului / cui are nevoie de ajutor; nu da mâna dușmanului / celui ce te-a înfrânt; da cuvântul profesorului / cui urmează să vorbească; a dat drumul prizonierilor / căroră ispășiseră pedeapsa; a dat satisfacție părinților / cui merită; da bună-ziua oricui / oricui îi iese în cale; da loc la discuții aprinse / la ce nu se aștepta; a da nas copilului / cui îl laudă; a dat curs cererii / la ce trebuia.

Dificultăți de analiză apar doar în unele cazuri, când subordonata este conjuncțională, și nu pronominală. Este aproape

sigur că această subordonată este atributivă, când are ca regent substantivul articulat hotărât din grupul respectiv. În special, în cazurile aflate în tranziție de la statutul de îmbinare liberă la cel de locuțiune, „reflexul” determinării atributive e prezent: i-a dat ordinul să rămână; îi da ocazia să se răzgândească; îi da satisfacția că are dreptate; i-a dat răgazul să se hotărască; îi da impresia că este sigur; îi da ideea să analizeze; nu i-a dat motivul să se certe; îi da sfatul să se mai gândească; îi da povața să mai aștepte; a dat alarma să vină degrabă. E dificil de luat o decizie în cazul determinării propoziționale conjuncționale a unor îmbinări ca: da vina (pe Ion) că a întârziat; i-a dat (studentului) cuvântul să-și prezinte referatul; i-a dat ocazia să arate ce poate.

Verificând disponibilitățile combinatorii ale substantivului din aceste îmbinări, așadar independența lor morfosintactică, se pot constata cel puțin două situații, în funcție de care se va stabili felul subordonării:

1) substantivele *cuvântul* și *ocazia* și-au pierdut această independență, în consecință determinarea este a îmbinării;

2) substantivul *vina* își păstrează autonomia, având determinanți proprii: a da toată / întreaga / cea mai mare parte din vina(ă); a da vina toată / întreagă / nereușitei... Interpretarea subordonatei conjuncționale (a da pe cineva vina că a greșit) drept atributivă, și nu cauzală sau prepozițională e motivată.

Orice fel de determinare a componentului neverbal al îmbinării este un argument în favoarea menținerii (chiar parțiale) a individualității semantice și morfosintactice a acestuia, deci interpretarea ca locuțiune a combinației respective nu are un suport, dar trebuie admisă ca probabilă: îi da impresia că ar fi altfel; i-a dat impresia unei împăcări.

Spre deosebire de verbele compuse: a binecuvânta, a binevoi, a binemerita, grupurile verbale (locuționale și nelocuționale) în discuție pot fi dislocate de determinanții obligatorii, fie prepoziționali: a da cu cineva mâna, a da pe cineva vina, a da cu cineva palma, a da cu cineva piept, a da de cineva divorț etc, fie în dativ: a da cuiva telefon, a da cuiva o lecție, a da cuiva cuvântul, a da cuiva onorul / drumul / brațul /

raportul / socoteală etc și de determinanții facultativi: *a da undeva / cândva / cumva lovitura / o raită / alarma / buzna / fuga / loc / impresia / satisfacție / ajutor / dreptate* etc. Am observat însă că unii determinanți prepoziționali au topică fixă, respectiv după grup (spectacolul *a dat impresia* de încropeală, i s-a *dat ocazia* la o replică, *au dat probă* de autoritarism, euro *a dat semn(e)* de slăbiciune), în acest caz determinarea prepozițională copiind pe cea normală a substantivului respectiv: *impresia de...*, *probă de...*, *semne de...*

Din punctul de vedere al determinării, cele mai multe dintre grupurile analizate se bazează pe totala independență morfosintactică a verbului *a da*, a cărui dublă valență este normal satisfăcută după tiparul sintactic *a da cuiva ceva*, „complementul direct” realizându-se printr-un substantiv oarecare (*a da cuvântul, a da ocazia, a da importanță, a da voie, a da prilejul...*). Există însă și unele grupuri în care verbul *a da* și-a pierdut capacitatea de a-și subordona un obiect indirect, respectiv dominarea unui nume în dativ. Determinanții prepoziționali sau adverbiali ai acestor grupuri locuționale sunt facultativi: *a dat chix* 0: iPhone *a dat chix* în Japonia, Mutu *a dat chix* în meciul vieții; *a dat năvală* 0: petrecăreții *au dat năvală* pe ringul de dans; *a da greș* 0: parlamentarii *au dat greș* din nou cu moțiunea; *a da (un) concert* 0: trupa *a dat concert* pe stadion; *a da o raită* 0: *a dat o raită* prin magazine; *a da buzna* 0: individul *a dat buzna* în sediul poliției; *a da o fugă* 0: D. iar *a dat o fugă* la Paris; *a da faliment* 0: *a dat faliment* pe plan imobiliar.

Prin pierderea independenței morfosintactice a termenului neverbal, grupurile au devenit locuțiuni verbale: *a da buzna / colțul / cont / loc / pace / chix / năvală / voie / o raită / greș* etc, în timp ce alte îmbinări în care același termen prezintă încă semne ale individualității lui morfosintactice: *a da concert / ordin / importanță* etc. sunt doar îmbinări verbale. Nu exclud posibilitatea transformării acestora în locuțiuni verbale, printr-o frecventă folosire și prin fixarea substantivului din grup într-o anumită formă.

Din punct de vedere semantic se constată următoarele aspecte:

1) sensul global al îmbinării este compus din sensurile celor doi termeni alcătuitori: *a da bacșiș / roade / o replică / viață / importanță / un sfat / o povață / sare / șperț / mită / crezare / atenție / o masă* ș.a. Sudarea semantică face posibilă înlocuirea grupului locuțional cu un sinonim. Pentru unele din aceste îmbinări există sinonime care sunt derivate verbale ale substantivului-component: *a da roade-a rodi, a da un sfat—a sfătui, a da o povață-a povățui, a da zor - a zori, a da prilejul = a prilejui, a da sare = a săra, a da vina = a învinui, a da o gaură (găuri) • = a găuri, a da telefon = a telefona, a da adăpost = a adăposti, a da năvală = a năvăli, a da concert = a concerta, a da dracului = a drăcui, a da fuga - a fugi, a da voie = a învoi, a da mită = a mitui, a da divorț — a divorța, a da un semnal = a semnala, a da alarma = a alarma* ș.a., Pentru altele, fie sudura semantică nu s-a produs și grupul nu are un sinonim verbal: *a da bacșiș, a da importanță, a da atenție, a da o masă*, fie s-a produs, dar sinonimul verbal nu are vreo legătură derivativă cu componentul substantival: *a da drumul* („a elibera pe cineva”, „a porni un aparat, o mașină”), *a da chix, a da loc, a da buzna, a da colțul, a da ocazia, a da bună-ziua*. Pentru unele îmbinări, verbul sinonim e baza derivativă a substantivului-component (uneori, rezultatul derivării fiind un derivat regresiv): *a da crezare = a crede, a da ascultare = a asculta, a da naștere = a naște, a da satisfacție = a satisface, a da greș = a greși*.

2) în cele mai multe cazuri, sensul global e dat de substantiv: *a da (un) telefon, a da alarma, a da fuga, a da năvală, a da divorț, a da faliment, a da cu mătura, a da în clocot, a da în copt, a da în judecată, a da în mintea copiilor, a da în public, a da naștere, a da ocol, a da o raită, a da târcoale, a da zor*, De aceea a fost posibilă identificarea de mai sus a multor sinonime verbale care sunt derivate al substantivelor aparținând grupurilor locuționale.

3) sensul global nu are o legătură evidentă cu sensurile elementelor componente (unele dintre sensuri sunt metaforice): *a dat bir cu fugiții', a dat curs* hotărârii; *l-a dat în gât* pe adversar;

i-a dat de hac timidității; *nu-i dă de rost* problemei; *dă dracului* pe oricine; *dă drumul* televizorului; oboseala l-a *dat gata*; Garda *dă iama* în datornici; muncește de *dă în brânci*; nu poate lupta cinstit, deci *dă la gioale*; *a dat lovitura* cu acea afacere; *îi dă mâna* să plătească; *a dat o țeapă / țepe* de multe miliarde; *i-a dat papucii* amantei; *dă pe față* afacerea necurată; *dă piept* cu adversarul; *le-au dat plasă* profesorilor; *a dat rasol* la învățat; *a dat sfară /sfoară-n țară* că măresc lefurile.

Examinând îmbinările cu statut locuțional, am mai constatat că pe lângă argumentul forte al pierderii totale sau parțiale a autonomiei lexico-gramaticale, pot apărea și alte indicii ale caracterului de locuțiune, cum sunt următoarele:

- verbul *a da* nu poate fi înlocuit cu vreunul dintre sinonimele sale în locuțiuni: *a da buzna*, *a da faliment*, *a da năvală*, *a da fuga*, *a da ocol*, *a da chix*, *a da zor* ș.a.

- substantivul locuțional nu poate fi înlocuit printr-un sinonim: *a da urmare*, *a da piept*, *a da foc*, *a da drumul*, *a da rasol*, *a da loc*, *a da plasă*, *a da lovitura*, *a da vina* ș.a.

- nu pot fi modificate forma (și determinantul) substantivului: *a da lovitura de grație*, **a da loviturile de grație*, *a da o mână de ajutor*, **a da mâinile de ajutor*, *a da mână liberă*, **a da mâini libere*, *a da frâu liber*, **a da un frâu liber*; *a da o raită*, **a da raita*; *a da faliment*, **a da falimentul*, **a da un faliment*; *a da zor*, **a da zorul*; *a da motiv*, **a da motivul*; *a da vina*, **a da o vină*, *a da cuvântul*, **a da un cuvânt*; *a da onorul*, **a da un onor*; *a da palma*, **a da o palmă (a dat palma cu adversarul vs i-a dat o palmă să-l țină minte)*; *a da sare*, ** a da o sare*; *a da mită*, ** a da o mită*; *a da pace*, ** a da pacea*; *a da plasă*, **a da plasa*; *a da colțul*, **a da un colț*; *a da drumul*, **a da drum / un drum* ș.a.

- substantivul locuțional nu acceptă determinarea prin adjectiv posesiv: **dă vina sa*, **dă falimentul său*, **dă plasa sa*, ** dă raportul său*, **dă socoteala sa*, **nu-i dă nasul său să...*, ** i-a dat papucii săi cuiva*, **îi dă mâna sa...*, **a dat semnele sale*;

- substantivul -, „complement direct” nu poate fi dublat cu clitic: *a dat buzna*, **a dat-o*; *a dat omătul*, **l-a dat*; *a dat fuga până la...*, ** a dat-o*; *dă impresia că...*, **o dă că...*; *nu da rasol!*, **nu-l dai*; *a dat loc la...* ** l-a dat la...*; *dă-i pace!*, **dă-i-o!*; *i-a dat plasă*, **i-a dat-o*; *nu dă atenție nimănui*, ** nu o dă nimănui*;

- nu este admisă pasivizarea: *a dat drumul*, **drumul este dat de către...*; *a dat cont de...*, **contul este dat de către...*; *a dat crezare*, **crezarea este dată*; *i-a dat plasă*, **plasa i-a fost dată de către...*; *a dat omătul*, **omătul este dat de...*;

- nu este admisă coordonarea substantivului-, „complement direct” cu un alt substantiv-complement direct: **a dat lovitura și cadoul*, **a dafun telefon și o floare*, **nu a dat vina și palma*, **a dat tonul și un avertisment*, **a dat mâna și bună ziua*, **a dat fuga și știrea*;

- nu verbul, ci locuțiunea impune restricții asupra subiectului. De exemplu, nu admite decât subiect non-persoană: munca *dă roade*, strădania *a dat rezultate*, cuvântul scris *dă loc la* interpretări, *îi dă prin cap / prin minte* această idee, *îi dă în gând / de gândit* presupunerea că...

Am încercat prin observațiile anterioare să arăt că nici locuțiunile verbale nu constituie un fenomen compact și omogen, pe care să-l putem identifica cu ușurință. Desigur, există locuțiuni care au caracteristici locuționale evidente, dar există și altele, de al căror sens global nu ne îndoim, dar a căror sintaxă internă e normală sau ai căror termeni manifestă tendința pierderii autonomiei lexico-gramaticale. Așadar, numai supunând fiecare îmbinare unei analize atente, vom fi în măsură să decidem asupra statutului acesteia. Consider că prin examinarea îmbinărilor cu verbul *a da*, am oferit câteva puncte de reper într-o asemenea analiză, criterii care permit identificarea locuțiunilor verbale.

6. Locuțiunile prepoziționale

6.1. Alături de locuțiunile conjuncționale, locuțiunile prepoziționale aparțin nu numai domeniului frazeologic, ci și domeniului gramatical prin funcționarea ca elemente de relație la nivelul propoziției care stabilesc legătura dintre un cuvânt cu funcție sintactică de parte secundară de propoziție și regentul său.

GA II²³⁸ definește locuțiunile prepoziționale ca „grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și îndeplinesc rol de propoziție”, făcând imediat precizarea că unul sau mai mulți termeni componenți sunt propoziții. Aceeași definiție o întâlnim la Mioara Avram²³⁹, care se referă și la locul pe care poate să-l ocupe propoziția, respectiv propozițiile care intră în alcătuirea locuțiunii față de celelalte elemente componente.

Aceleași caracteristici ale locuțiunii prepoziționale, „unitate semantică” și „unitate funcțională” apar și la Dumitru Irimia²⁴⁰ care insistă asupra ideii că „relația sintactică între cei doi termeni ai unei sintagme” se realizează „în bloc” prin locuțiune.

Cu precizarea lui Dobridor²⁴¹ că locuțiunile prepoziționale „fac mai clară ideea de subordonare stabilită în context, prin sensul componentelor” nu pot fi de acord. Ar însemna să admitem că aceeași relație sintactică realizată prin propoziție e mai puțin clară și că „sensul” componentelor locuționale ar contribui la clarificarea relației. De altfel, ideea „clarității” apare și în *Dicționarul de termeni lingvistici*²⁴² în definirea perifrizei. Echivalând perifrizele cu „toate tipurile de locuțiuni”, Dobridor notează că sunt grupuri de cuvinte care pot „înlocui sau echivala un termen unic, cu același sens, pentru a evita neclaritatea”. Rezultă că Dobridor socotește că toate locuțiunile sunt „mai

²³⁸ *op.cit.*, perifrază.

²³⁹ Mioara Avram, 1997: 275.

²⁴⁰ D.Irimia, 1997:313.

²⁴¹ Gh.Dobridor, 1996 :334.

²⁴² *Op.cit.*, perifrază.

clare” decât cuvintele simple, sinonime cu acestea. Dacă ne referim numai la locuțiunile prepoziționale, se poate constata - lucru valabil și pentru celelalte locuțiuni - că, de multe ori, nu pot fi echivalate cu cuvinte simple (de exemplu, *la dreapta / stânga*, *în susul / josul*, *în ciuda / pofida*, *în locul* - condițional, *în loc de* - opozițional, *cu tot* - concesiv). Or, în acest caz, despre ce „claritate” a locuțiunii ar putea fi vorba?

Neincluzând sintagma în rândul unităților sintactice, Iorgu Jordan și Vladimir Robu²⁴³ definesc astfel locuțiunile prepoziționale: „sintagme legate în care prezența unei propoziții este obligatorie și care au valoarea relațională a unei propoziții”, cu ocurență „în aceeași poziție sintactică funcțională cu substantivul (sau substitutul lui), verbul ori adverbul cu care se combină.”.

O definiție completă a locuțiunii prepoziționale găsim în *DSL*: „grup fix de cuvinte, incluzând și elemente străine de clasa propozițiilor (adverbe, substantive etc), care funcționează ca neanalizabil, îndeplinind global, funcțiile propoziției: de legare a două componente în cadrul propoziției și de ierarhizare, adică de așezare a unuia dintre ele într-o poziție de subordonare”.

Două elemente ale acestei definiții, de fapt două precizări, atrag atenția, și anume faptul că grupul locuțional „funcționează ca neanalizabil” și că una dintre funcțiile îndeplinite e aceea de „ierarhizare, adică de așezare a unuia dintre componente într-o poziție de subordonare”. Caracterul neanalizabil al grupului este, în opinia mea, esențial în delimitarea locuțiunilor de alte grupuri fixe, iar pentru locuțiunile prepoziționale și conjuncționale este mai simplu de observat.

Dacă în privința altor locuțiuni, *DSL* nu face nicio precizare cu privire la inventar, la locuțiunile prepoziționale, o astfel de precizare e prezentă. Se afirmă că inventarul acestora se îmbogățește prin crearea și introducerea de noi locuțiuni, provenite din „grupuri libere de cuvinte”, cât și prin împrumut și calc

LJordan, V. Robu, 1975: 515.

6.2. Voi include în tipuri structurale exemplele de locuțiuni prepoziționale din dicționarele menționate, cât și din studiile referitoare la aceste locuțiuni. Delimitarea îmbinărilor locuționale de cele nelocuționale o voi susține cu argumente în comentariul asupra acestei clasificări. Așadar, în ce privește structura îmbinărilor cu valoare prepozițională, există următoarele tipare:

- prepoziție simplă / compusă + substantiv (la singular, cu articol hotărât): *la adresa, cu ajutorul, în ajunul, în amintirea, în apropierea, sub aspectul, pe / în baza, în beneficiul, în cadrul, pe calea, în capul, din cauza, în cazul, în centrul, la cheremul, în ciuda, în colțul, cu condiția, în contextul, în contul, în culmea, de-a curmezișul, în cursul, în dauna, în decursul, în defavoarea, în detrimentul, la dispoziția, de dorul, în dosul, de dragul, în / la / din / spre / de-a dreapta, în / prin / din dreptul, în eventualitatea, cu excepția, în / din fața, în favoarea, în / defelul, în fruntea, în fundul, în ideea, cu intenția, în interesul, prin intermediul, în ipoteza, la începutul, la îndemâna, din / la / prin îndemnul, în / din josul, de jur împrejurul, în largul, în / de-a latul, pe de laturile, la / în / pe linia, în lipsa, în locul, în lumina, în / de-a lungișul, în / de-a lungul, în marginea, în / pe / după măsura, prin mijlocirea, în / la / pe / prin mijlocul, în momentul, pe / sub motivul, de necazul, în necazul, la nivelul, în / din numărul, în / pe numele, cu ocazia, în paguba, pe parcursul, din / de / dinspre partea, în pilda, în pizma, după placul, pe planul, în plinul, la poalele, în poșida, pe / de / la potriua, în / prin / de / de prin preajma, în prelargul, cu prețul, în prezența, din pricina, cu prilejul, de primprejurul, în pripa, în / din / prin prisma, în privința, în proporția, în puterea, sub raportul, în răspărul, de răul, în rândul, sub rezerva, în sânul, în schimbul, în scopul, pe / în seama, în sensul, la sfârșitul, în sinea, în slujba, pe socoteala, în / prin / din spatele, pe spezele, în spiritul, în / la / din / spre / de-a stânga, în / din susul, de talia, de teapa, pe tema, în / pe*

temeiul, în timpul, în toiul, în / pe urma / urmele, la ușa, în / la văzul, în vederea, din vina, în virtutea, cu / fără voia, în vremea; din punct(ul) de vedere;

-(prepoziție +) substantiv (singular, nearticulat) + prepoziție: *în acord cu, din afund de, în alianță cu, în apropiere de, pe bază de, pe cale de, în calitate de, din cauză de, în / la caz de, în / cu chip de, în comparație cu, în conformitate cu, cot la cot cu, în curs de, la data de, (de) la deal de, în decurs de, spre / cu deosebire de, peste drum de, față de, (de) față cu, în formă de, în funcție de, la fel cu, cm intenția de, în jur de (variantă a locuțiunii în jurul, după GT II : 276), în legătură cu, pe linie de, în / din lipsă de, în loc de, la un loc cu, în materie de, în mijloc de, din motive de, în prag de, pe post de, din pricină de, cu privire la, în proporție de, în raport cu / de, în rând cu, cu referire la, în semn de „drept, ca”, în timp de, timp de, în ton cu, în urmă cu, de din vale de, în vreme de, vreme de;*

-(prepoziție +) adverb (+ prepoziție): *(în) afară de, în afara, afară din, până în afara, alături de / cu, (pe) aproape de, aproape de, în contra, (pe) departe de, cât despre, diferit de, pe dinafară, (de) I (pe) dinainte de, pe dinaintea, până pe dinaintea, pe dinăuntrul, (de) dincoace de, (de) dincolo de, până dincolo peste, indiferent de, împrejur de, împreună (și) cu, înainte de, îndărăt de, întocmai ca, în / din / de din jos de, laolaltă cu, odată cu, cât pentru, în / din sus de;*

- (prepoziție +) adjectiv (+ prepoziție): *ales de, asemănător cu, conform cu, contrar cu, osebit de / dintre, potrivit cu, privitor la, relativ la, referitor la, cu tot (toată, toți, toate), cu tot cu;*

-(prepoziție + pronume relativ +) (adverb +) verb (+ prepoziție): *în ce privește, în ceea ce privește, cât privește, începând cu, exceptând (pe);*

-adverb + adverb + prepoziție : *tot așa de, tot atât de.*

Fulvia Ciobanu²⁴⁴ stabilește o clasificare a prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale pornind de la existența - la acea dată (anul 1957) - a două probleme, și anume „clasarea prepozițiilor ca *înăuntrul deasupra, înaintea*” la locuțiuni sau la prepoziții simple și contradicția între structura-tip (prepoziție 4-adverb / substantiv din GA I) și „numeroasele tipuri noi de locuțiuni prepoziționale”. Clasificarea propusă de autoare are în vedere combinațiile dintre una sau două prepoziții cu un substantiv, un adverb, un adjectiv sau un verb. Se consideră că locuțiunile *cu...cu tot, și cu, ca și, în ce(ea ce) privește* nu pot intra în vreuna dintre cele patru clase.

Sunt de părere că locuțiunea *cu...cu tot* își găsește locul alături de cele care conțin un adjectiv. în această clasă am inclus și locuțiunile care conțin un participiu, de exemplu *(de)osebit de, potrivit cu*, cât și locuțiunea specializată pentru circumstanțialul concesiv *cu tot (toată, toți, toate)*. Îmbinările *și cu, ca și* sunt, mai degrabă, construcții formate din semiadverbul *și* care însoțește fie prepoziția *cu* (*A venit cu Ion. / A venit și cu Ion.*), fie adverbul de comparație *ca* (*S-a prezentat ca profesor. / S-a prezentat ca și profesor. E la fel de înalt ca Ion. / E la fel de înalt ca și Ion.*) Constatăm cu toții tendința generalizării îmbinării *ca și* în locul lui *ca*, chiar în situația când nu servește evitării unei cacofonii: *Vorbește la fel de mult ca și Măria / Ileana*. Am inclus locuțiunea *în ce(ea ce) privește* în grupa locuțiunilor prepoziționale care au drept element component un verb (alături de *cât privește, începând cu*).

Iorgu Iordan și Vladimir Robu²⁴⁵ exclud îmbinarea *în ce(ea ce) privește* din rândul locuțiunilor prepoziționale, admițând punctul de vedere al autorilor GA II pentru care „*în ceea ce privește, cât privește, exceptând (pe)* sunt propoziții circumstanțiale de relație constituite din expresiile *în (ceea) ce privește* sau *cât privește* urmate de un complement al verbului *a*

privi”²⁴⁶. în toate situațiile, aceste îmbinări pot fi substituite cu locuțiunile *în privința, cu privire la, cât despre*. Gerunziul *exceptând (pe)*, îmbinare exclusă de asemenea din lista locuțiunilor prepoziționale, apare totdeauna în poziția unui complement de excepție (prin însuși sensul lexical al verbului), împreună cu substantivul următor în acuzativ și, fiind substituibil cu locuțiunea *(în) afară de*, îl putem considera element prepozițional provenit din verb la gerunziu”²⁴⁷.

Din punctul meu de vedere, îmbinările *în (ceea) ce privește* și *cât privește* întrunesc caracteristicile unei locuțiuni prin pierderea totală a autonomiei gramaticale a verbului *a privi* și prin fixarea nemotivată a acestuia la modul indicativ, timpul prezent, persoana a III-a, numărul singular, fixare care înseamnă anularea capacității lui flexionare. Cuvântul *ce* funcționează doar pronominal în această locuțiune, nu și adjectival, cum este normal în îmbinări libere: *In ce s-a îmbrăcat? In ce rochie s-a îmbrăcat?; Ce mănânci? Ce mâncare mănânci? Știu în ce a intrat. Știu în ce situație (necaz, dificultate)...în ce privește cursul,...^în ce notă privește cursul,...* Niciunul dintre pronumele *ceea ce, ce și cât* nu funcționează nici deictic, nici anaforic în aceste locuțiuni, lucru care îndreptățește afirmația că și-au pierdut autonomia lexicală. în consecință, consider aceste îmbinări drept locuțiuni prepoziționale. Nu același lucru este valabil în cazul îmbinărilor *începând cu, exceptând (pe)*. Câtă vreme nu există nici măcar tendința pierderii autonomiei semantico-gramaticale la vreunul dintre verbele la gerunziu, iar combinația acestora cu prepoziția este una normală (*a începe cu; a excepta pe*), nu există niciun motiv al încadrării acestor îmbinări în clasa locuțiunilor prepoziționale.

Din articolul Fulviei Ciobanu ne-a reținut atenția ideea că „în locuțiuni, elementele constitutive își mențin valoarea lor lexicală în măsură mai mare sau mai mică, potrivit cu vechimea și frecvența folosirii locuțiunilor”. Astfel, cu cât o locuțiune este

²⁴⁴ Fulvia Ciobanu, 1957: 91-104.

²⁴⁵ I. Iordan, V. Robu, 1975: 515.

GA II: 321.

I. Iordan, V. Robu, 1975: 515.

mai veche, cu atât sensul ei pare mult diferit de cel propriu al cuvântului plin, ca de exemplu, sensul locuțiunilor *în fața, de față, în preajma*. În schimb, la locuțiunile prepoziționale relativ noi, ca *din cauza, sub raportul, cu excepția*, sensul substantivelor este cel propriu, iar relativa lor autonomie morfosintactică face și mai dificilă opțiunea locuțiune vs substantiv precedat de prepoziție. În ciuda susținerii ideii dobândirii caracterului locuțional odată cu trecerea timpului, constat că e destul de dificil de stabilit o relație directă între cele două unități: timp și locuțiune. Fără îndoială că, în timp, se poate verifica stabilitatea unui grup, gradul de sudură a elementelor componente, coeziunea semantică, cu alte cuvinte, caracterul locuțional / nelocuțional al unei îmbinări.

6.3. În stabilirea caracterului locuțional al îmbinărilor repartizate în clasele structurale de mai sus, am în vedere opinia exprimată de Laura Vasiliu²⁴⁸. Autoarea face precizarea că, în ce privește „grupurile de cuvinte susceptibile de a avea funcție prepozițională, interesează, în afară de clasa de distribuție, posibilitatea de interpretare mono-lexematică a lor”. Statutul locuțional se decide odată cu îndeplinirea a două condiții. Acestea sunt:

1. cel puțin unul din termeni să nu apară și în afara combinației respective sau, măcar,
2. combinația să fie fixă.

Referitor la termenul flexibil, element component al grupului, se face precizarea că „nu poate apărea, atunci când este însoțit de ceilalți termeni din combinația în discuție, decât într-o singură formă (un anumit caz, o anumită poziție în raport cu articolul)” și că acest termen nu poate fi determinat. Cazul substantivului dintr-o locuțiune prepozițională este acuzativul prepozițional. Cât despre „o anumită poziție în raport cu articolul” a substantivului, se constată că acesta are articol hotărât când e precedat de

prepoziție și că e nearticulat în combinațiile în care este încadrat de prepoziții. Fac excepție substantivele nelocuționale din îmbinările libere: *la data de, cu intenția de, în proporție de*. Pe baza analizei distribuționale, Laura Vasiliu constată că substantivele din îmbinările *de-a lungul, din cauza, din josul, din partea, din pricina, din spatele, din susul, în dosul, în fața, în josul, în locul, în privința, în spatele, în susul, în urma* (excepție făcând grupurile *de-a lungul, în privință*) au autonomie gramaticală, distribuția lor fiind „cea normală” pentru clasa substantivului (de exemplu, „*din cauza plecării / cauza plecării este.* / din cauză de boală / din această cauză / din cauza această*”). Neglijând însă problema pierderii autonomiei semantico-gramaticale a cuvintelor pline din grupurile *în fața, în-locui*, consideră că ele sunt niște substantive precedate de prepoziții, și nu componente ale locuțiunilor prepoziționale. Deși admite că „prezența diferențelor de sens mai pronunțate ar putea fi folosită ca un criteriu de apreciere a combinațiilor de cuvinte [...] ca locuțiuni”, consideră însă „criteriul sensului ca neconvenabil, întrucât este foarte greu de aplicat [...] și, de aceea, ne menținem la criteriile distribuționale cu atât mai mult cu cât, în felul acesta ne ferim de a mări în mod imprevizibil inventarul de prepoziții”²⁴⁹.

E necesar să precizez că această analiză distribuțională trebuie să se facă numai în combinația dată. Astfel se poate verifica statutul grupului, prin observarea autonomiei / neautonomiei substantivului. Cât privește așa-zisa determinare a substantivelor locuționale de către un adjectiv posesiv, susțin opinia Măriei Manoliu Manea²⁵⁰ care demonstrează că „forme ca *meu, mea, mei, mele* etc, încadrate în gramatici ca pronume posesive, se comportă ca genitive ale pronumelor personale”. Dacă am admite că e vorba despre un adjectiv posesiv, ar însemna să admitem că acesta determină un substantiv, și nu o locuțiune prepozițională: *în fața mea, din partea ta, în numele vostru, în urma ta, în*

Laura Vasiliu, 1964: 105.

Măria Manoliu Manea, 1968: 27.

²⁴⁸ Laura Vasiliu, 1964: 103-110.

privața mea. Ar mai însemna să admitem că între substantivul respectiv și adjectivul determinant există un raport specific posesiei dintre un posesor (reprezentat prin adjectivul posesiv) și obiectul posedat (numit de substantiv). E clar însă că nu putem vorbi despre un substantiv, ci despre o locuțiune prepozițională, în care substantivul respectiv nu mai are autonomie morfosintactică. Nu putem vorbi nici despre posesia unui obiect, câtă vreme nu există un obiect posedat. Putem admite însă, în această situație, că avem un pronume personal care completează justificat paradigma pronumelui personal a formelor de genitiv. În vreme ce comutarea „adjectivului posesiv” cu alte adjective pronominale nu este realizabilă (**w fața / urma / preajma / dauna aceasta / aceea / cealaltă; *în altă / orice / nici o / însăși față / urmă / preajmă / daună...*), comutarea cu orice fel de pronume e posibilă (*în fața / urma / preajma / dauna acestuia / vreunui / nici unuia / alor tăi*). Această operațiune probează statutul pronominal al formelor în discuție. Noua gramatică academică²⁵¹ argumentează interpretarea posesivului „ca formă de genitiv a pronumelui personal”, între altele prin absența „semnificației posesive în contextul unei prepoziții și al unei locuțiuni prepoziționale cu regim de genitiv”. Trebuie să observăm că dacă substantivul din îmbinarea respectivă își menține individualitatea lexico-gramaticală, determinarea sa de către orice adjectiv pronominal, inclusiv de cel posesiv, este posibilă: *din pricina mea, din cauza mea, din pricina / cauza aceasta / cealaltă; din orice / altă / nicio pricină / cauză*. Astfel de îmbinări nu sunt locuțiuni prepoziționale. Singurul aspect normal pentru îmbinarea liberă de odinioară, nemotivat însă pentru îmbinarea locuțională de azi, este acordul așa-zisului adjectiv posesiv cu substantivul locuțional. Admițând că „drumul” spre locuționalizarea unui grup începe de la o îmbinare liberă, normală ca alcătuire sintactică și semantică și ajunge în timp la pierderea autonomiei unui element component, găsim explicații pentru statutul grupului într-un anume moment. Așadar, formele *meu, mea, mei, mele...* ale

pronumelui personal în genitiv au fost adjective posesive acordate în gen, număr și caz cu substantivele precedate de prepoziții (*în ciuda, în pofida, în preajma, în toiul* ș.a.). Cum substantivele acestea și-au pierdut cu timpul autonomia lexico-gramaticală și au devenit elemente componente ale unor locuțiuni prepoziționale, orice determinare adjectivală nu-și mai găsește motivația. Despre ce acord e însă vorba, când nu există niciun substantiv care să indice obiectul posedat, ci doar prepoziții care cer genitivul: *deasupra / asupra / împotriva / contra / înaintea ta / voastră; împrejurul / dindărătul / înăuntrul / îndărătul său?* Forma „articulată” a acestor prepoziții are drept reflex, prin analogie cu celelalte cazuri, acordul pronumelui personal.

După opinia mea, încadrarea cuvintelor *meu, mea, mei, mele, tău...* în clasa pronumelui personal are, după cum am încercat să demonstrez, mai multe argumente decât considerarea acestora ca adjective posesive. Măria Manoliu Manea²⁵² notează, în acest sens, că „acordul în gen, număr și caz cu substantivul regent nu este un indiciu suficient pentru a putea permite încadrarea posesivelor în categoria adjectivelor. [...] morfemele posesivului care se combină cu morfemul de persoană se schimbă și în funcție de AL (=cuvântul care „ține locul” obiectului posedat) și de prepoziția precedentă”.

Revenind la problema determinării adjectivale a substantivului dintr-o locuțiune prepozițională, se constată că aceasta este imposibil de realizat: **în fața aceasta / cealaltă a clădirii. *în locul acesta / celălalt, așa fi plecat*. De aceea, un prim criteriu al identificării statutului locuțional este constatarea pierderii capacității de regent a substantivului îmbinării. Să comparăm enunțurile în care determinarea de orice fel a substantivului locuțional e imposibilă: **în ciuda aceasta a timpului urât, a plecat; *în cursul acesta al săptămânii următoare...; *în fruntea aceasta a clasamentului se află...; *la îndemâna aceasta a fiecăruia stă...; *pe seama aceasta a părinților...; *la dreapta aceasta a clădirii...; *obstacole în*

²⁵¹GALRI: 236-237.

Măria Manoliu Manea, 1968: 55.

această cale a fericirii...cu enunțurile în care substantivul nelocuțional acceptă determinarea: *din pricina aceasta a nesiguranței în apropierea imediată a gării se află...; în cadrul restrâns al familiei...; cu intenția clară a plecării...; cu scopul declarat al terminării lucrării...; dintr-o cauză necunoscută nu s-a prezentat...Existența valențelor atributive face parte din comportamentul sintactic normal al unui substantiv, prin urmare, grupurile respective nu sunt încă locuțiuni. Este posibil în timp să asistăm la o restrângere mai accentuată a posibilităților combinatorii ale substantivului respectiv, care să conducă la ștergerea autonomiei gramaticale a acestuia, și implicit la dobândirea statutului de element locuțional.*

în ciuda menținerii posibilităților combinatorii ale substantivului *priviința*: *în această / oricare / altă priviință; în toate/ ambele priviințele*), grupul *în priviința* poate fi considerat locuțiune prepozițională prin restrângerea independenței lexico-sintactice a substantivului, care nu mai este utilizat în limbă decât în astfel de combinații. Prin urmare, restrângerea utilizării unui substantiv în româna actuală la îmbinarea prepozițională este un alt semn al locuționalizării grupului.

Din punct de vedere semantic, orice deviere sau îndepărtare de sensurile de bază, secundare sau figurate, atribuie unui grup caracter locuțional. De exemplu, locuțiunea prepozițională *în ciuda* conservă un sens vechi al substantivului *ciuda*, nemaicunoscut azi de vorbitori. Această situație e similară cu prezența în locuțiuni a arhaismelor lexicale și a unor forme învechite, lexicale sau morfologice, prezență considerată în unanimitate criteriu de acordare a statutului locuțional unei îmbinări. Prin urmare, și învechirea sensurilor substantivelor componente ale unei îmbinări trebuie considerată un indiciu al locuționalizării grupului respectiv.

într-un articol²⁵³, D. Crașoveanu se referă la locuțiunile prepoziționale care se construiesc cu genitivul. Pornind de la

afirmația din *GA II*²⁵⁴, potrivit căreia „complementele condiționale *în cazul, în ipoteza, cu condiția* pot fi urmate de un atribut în genitiv, în construcții de acest fel (n.n., de felul celor din exemplele date acolo), ele se apropie de situația unor locuțiuni prepoziționale”, D. Crașoveanu își propune să demonstreze că „mai indicat ar fi ca ele să fie considerate locuțiuni prepoziționale”. Din punct de vedere formal, se constată că nu există deosebiri între îmbinările fixe sau libere construite cu ajutorul unui substantiv articulat hotărât precedat de o prepoziție, și cu toate acestea, chiar *GA II* le tratează diferit: *în locul, în fața, din pricina, din cauza, cu excepția, în spatele* și altele sunt interpretate ca locuțiuni prepoziționale, în timp ce *în cazul, în ipoteza, în eventualitatea, cu condiția...suni* considerate substantive precedate de prepoziție. D. Crașoveanu presupune că acest tratament diferit s-ar datora „criteriului semantic” (*„în locul* este considerată locuțiune prepozițională, fiindcă substantivul *locul* este aici abstractizat și, ca atare, golit de sensul său lexical propriu-zis, în vreme ce celelalte [...] îmbinări la care ne referim sunt nu locuțiuni prepoziționale, ci complemente condiționale, tocmai pentru că substantivele articulate din structura lor *cazul, ipoteza, eventualitatea, condiția* își păstrează nealterat sensul lor lexical condițional, putând fi, în consecință, complemente condiționale”²⁵⁵.

Așa stând lucrurile, ar trebui ca și *din pricina, din cauza, cu scopul, în scopul, cu excepția, în fața, în spatele* etc. să funcționeze ca circumstanțiale, exprimate prin substantivele respective precedate de prepoziții. Constatând că *GA II* oscilează între criteriul semantic și cel formal drept criteriu de delimitare a locuțiunilor prepoziționale, iar uneori le combină, D.Crașoveanu observă că substantivele respective, deși „exprimă lexical ideea de condiție sau de scop, totuși nu ele însele constituie, de fapt, condiția sau scopul din punct de vedere sintactic, ci termenul următor în genitiv”, primele ajutând „doar la exprimarea unui

²⁵³ *Locuțiuni prepoziționale*, în *Analele Universității din Timișoara*, voi. V/1967.

raport de condiție sau finalitate pe care-l orientează însă spre elementul în genitiv". Câtă vreme circumstanțialele sunt definite semantic, nu există niciun motiv pentru care, prin sensul lor clar condițional sau final, substantivele în discuție să nu poată fi ele însele circumstanțiale condiționale sau finale, ci să-și transfere asupra termenului următor încărcătura semantică, respectiv funcția sintactică. Pe baza simetriei din planul elementelor relaționale, la nivel propozițional și frastic, D.Crașoveanu afirmă că locuțiunilor prepoziționale specifice circumstanțialelor condițional și final le-ar corespunde locuțiunile conjuncționale *în cazul că, în ipoteza că, în eventualitatea că, cu condiția că, cu / în scopul să*.

6.4. Și Ștefan Găitănanu²⁵⁶ constată că „lucrările de gramatică [...] n-au reușit să deosebească locuțiunile prepoziționale (monolexematice) cu genitivul de secvențele libere, cu substantivul din structură analizabil". De aceea, își propune pe de o parte, să „descrie proprietățile celor două feluri de grupări așa cum au fost analizate anterior", iar pe de altă parte, să stabilească „o modalitate de diferențiere a lor".

Printre trăsăturile locuțiunilor prepoziționale menționate de diverși specialiști, pe care Ștefan Găitănanu le amintește în acest articol, trebuie avute în vedere: „coeziunea semantică a elementelor componente", „posibilitatea conversiunii în locuțiuni adverbiale", imposibilitatea determinării adjectivale. Ștefan Găitănanu recurge la criteriul diferențierii semantice, care „implică trei aspecte". Prima situație este aceea când numai prin diferența de sens a substantivului din îmbinare față de același substantiv din afara îmbinării, se poate trage concluzia că îmbinarea respectivă este locuțiune (de exemplu, *în fața* vs *fața omului, în vederea* vs *vederea bătrânului*). A doua situație este aceea când „substantivul are ocurență exclusivă în grupare (a fost

conservat grație unui sens diferit, dobândit în structura acesteia)", acest argument fiind considerat „forte" în dovedirea statutului monolexematie al locuțiunii prepoziționale (de exemplu, *pe potrivă, în preajma*). Un al treilea aspect are în vedere „condiționarea contextuală de natura substantivului în genitiv". De exemplu, aceeași îmbinare va fi considerată locuțiune dacă substantivul component nu e compatibil semantic cu determinantul său genitival (*în mijlocul oamenilor*) sau îmbinare liberă între o prepoziție și un substantiv dacă determinarea este compatibilă (de exemplu, *în mijlocul orașului, în mijlocul drumului, în mijlocul casei*).

Spre deosebire de punctele de vedere menționate anterior, sunt de părere că în stabilirea caracterului locuțional al unei astfel de îmbinări trebuie avute în vedere atât pierderea autonomiei lexicale, cât și pe aceea a autonomiei gramaticale. Conservarea unor arhaisme sau forme învechite constituie, pentru orice tip de îmbinare, argumentul decisiv al caracterului locuțional al acesteia (de exemplu: *privința, pofida, preajma, pilda, potrivă, pripa, răspărul, toiul, prelargul, primprejurul, îndemâna, cheremul, curmezișul, împrejurul, lăturile, lungișul, teapa, dinăuntru*). Pierzându-și autonomia lexicală, aceste cuvinte și-au restrâns posibilitățile de utilizare la aceste locuțiuni.

Cât despre pierderea autonomiei gramaticale, consider că aceasta se realizează treptat, că există diferite etape ale acestui proces, în consecință, este foarte dificil de stabilit caracterul locuțional al unei îmbinări numai cu ajutorul acestui criteriu. Am observat că majoritatea îmbinărilor formate dintr-o prepoziție și un substantiv articulat hotărât (chiar și cele aproape unanim recunoscute a fi locuțiuni prepoziționale) admit determinarea cu așa-zisele adjective posesive: *în fața / spatele / ciuda / pofida / locul / paguba / numele / felul / folosul / vederea / preajma / detrimentul meu / mea...; din partea / pe socoteala mea...; la stânga / dreapta mea...; de dragul tău...*). Având în vedere că în exemplele anterioare, nu adjectivele posesive determină substantive, ci pronumele personale în genitiv sunt precedate de locuțiuni prepoziționale, consider că problema „determinării

²⁵⁶ în *Descrierea locuțiunilor prepoziționale cu genitivul*, în LR 3-4/1965.

substantivului" din locuțiune este falsă. Determinarea adjectivală reală (cea mai frecventă fiind prin adjective demonstrative) se realizează doar la unele dintre aceste îmbinări: *din pricina/cauza / aceasta; cu această excepție / condiție; în ipoteza / scopul / contextul / sensul / cazul / timpul / vremea / felul / cadrul / colțul acesta / aceasta; la nivelul / îndemnul acesta*. Alte substantive locuționale nu admit această posibilitate combinatorie: **în fața / spatele / ciuda / detrimentul / locul / susul / preajma / calea / jurul / lumina / sânul/ ideea/plinul /răspărul /schimbul / toiul / sinea / necazul / numele / centrul / dosul / mijlocul / vederea / lipsa /fruntea / paguba acesta / aceasta; *pe urma / seama / potrița / socoteala / măsura / parcursul acesta / aceasta; *la stânga / dreapta / sfârșitul/ poalele acestea /aceasta / acesta*). Precizez că aceste determinări sunt posibile când îmbinarea în discuție este urmată de un genitiv, așadar când apare interpretarea ei drept locuțiune prepozițională.

Comportamentul normal al substantivului din îmbinare este evident când determinarea sa de către un alt substantiv în genitiv se poate transforma într-una prepozițională. De exemplu, *în cazul bolii- în caz de boală; în lipsa talentelor- în lipsă de talente; din cauza / pricina neatenției- din cauză / pricină de neatenție; pe baza dosarului- pe bază de dosar; la nivelul cerințelor- la nivel de cerințe; în marginea drumului- în margine de drum; în mijlocul codrului- în mijloc de codru; în timpul războiului- în timp de război; la începutul cursului- la început de curs; în ajunul Crăciunului- în ajun de Crăciun; la sfârșitul anului- la sfârșit de an; în interesul serviciului— în interes de serviciu; la poalele muntelui- la poale de munte; în apropierea satului - în apropiere de sat; în colțul străzii- în colț de stradă; în fundul grădinii- în fund de grădină; în preajma sesiunii- în preajmă de sesiune; pe linia partidului— pe linie de partid; pe tema războiului -pe temă de război*.

Există, după cum se vede, o dublă realizare determinativă, preferată fiind cea genitivală. Dacă sensul construcției rămâne neschimbat în variantele de mai sus, altfel stau lucrurile în cazul

îmbinărilor *în jurul, pe calea, în urma, în cursul*, care își modifică sensul dacă determinarea e prepozițională, nu genitivală: *în jurul grădinii= împrejurul grădinii și în jur de 100 de pagini^ aproximativ 100 de pagini; în urma discuțiilor^ după discuții și în urmă cu o săptămână= înainte cu / acum o săptămână; în cursul anului- în timpul anului și în curs de apariție^ aproape <fg^ariție*.

Manifestări ale autonomiei substantivului din îmbinările în discuție sunt și aparițiile lui într-o altă formă, de exemplu la pJurai: *cu excepțiile menționate; în unele / aceste / câteva / toate privințele); pe urmele lui; din câteva / unele / toate părțile); din cauzele sus-amintite; cu condițiile acestea; în ipotezele pe care urmează să...; în scopurile prevăzute de lege; pe bazele trainice ale economiei de piață; în contextele operelor respective; în sensurile cunoscute; la nivelurile acestea; pe căile adevărului / teoretice; în marginile adevărului / acestea; în unele / câteva / toate cazurile); în toate timpurile; la începuturile scrisului; în conturile sănătății și învățământului; sub aspectele menționate; sub raporturile istoricității și al evaluării; în toate felurile; în multe / unele / câteva interese; pe toate planurile; din vinile ambelor părți; pe temeuri legale; cu intenții bune / rele; în momentele cruciale; cu toate / unele ocazii(le) /prilejuri(le); în proporțiile de mai sus; prin îndemnul vârstnicilor; cu diverse prețuri; pe toate liniile; în toate puterile; sub rezervele pomenite; pe teme diferite*.

Tot manifestări ale aceleiași independențe pot fi considerate și aparițiile substantivului precedat de prepoziție, cu articol nehotărât sau nearticulat, cu sau fără un determinant: *cu o excepție, într-o privință, dintr-o cauză oarecare, cu o condiție, într-o ipoteză oarecare, într-un scop bine definit, pe o bază științifică, într-un context colocvial, într-un sens cunoscut, la un nivel ridicat, pe (o) cale matematică, într-o lumină favorabilă, sub un aspect, sub raport numeric, într-un fel categoric, cu un ajutor substanțial, într-o măsură oarecare, după o măsură știută, dintr-o vină mărunță, cu voie de la ambii părinți, în apropiere de gară, pe teme legal, de dor de casă, cu intenție criminală, pe un*

motiv neîntemeiat, cu o ocazie specială, cu un prilej deosebit, în rând cu toți oamenii, în număr mare, în proporție aritmetică, la un îndemn energetic, cu un preț mic, în linie dreaptă, în putere de muncă, sub o rezervă oarecare, pe o temă dată.

Substantivele locuționale provenite din alte părți de vorbire nu pot apărea decât cu articol hotărât: *în largul, din susul /josul, în latul, în lungul, în plinul, în sinea /șinele* sau nearticulate, mai ales în îmbinări socotite locuțiuni adverbiale: *în larg, din sus /jos (de), în lung, în lat, în plin, în sine.*

Câteva dintre substantive pot apărea nedeterminate, în formă nearticulată, apariție care certifică autonomia substantivului respectiv: *în centru, în dos, în margine, în mijloc, în lipsă, la început, în ajun, în cont, în pagubă, la sfârșit.* Altă observație se referă la faptul că anumite îmbinări, în care substantivul este nearticulat, apar doar în anumite contexte: *i-am pus în vedere; ți-e la îndemână să...; petrecerea e în toi*, fiind, în funcție de context, locuțiuni adverbiale: *la îndemână*, locuțiuni adjectivale: *în toi*, sau locuțiuni verbale, împreună cu un verb: *a pune în vedere.*

6.5. Am încercat să demonstrez mai sus că în cele mai multe dintre îmbinările socotite a fi locuțiuni prepoziționale, autonomia substantivului se menține încă, deși există și semne ale pierderii acesteia. Statutul neclar al acestui termen al îmbinării face dificilă încadrarea grupului la locuțiuni sau îmbinări sintactice libere. Am afirmat, în prezentarea celorlalte locuțiuni, că orice deviere, de orice natură, lexicală, morfologică sau sintactică, este - în opinia mea - criteriul decisiv al statutului locuțional al unei îmbinări. De aceea, consider că prezența unor cuvinte care nu pot exista în afara îmbinării respective atestă caracterul locuțional al grupului în discuție. Apariția frecventă a unor cuvinte în contextul îmbinării respective și din ce în ce mai rară în afara acestor îmbinări semnaleză procesul de locuționalizare a grupului. Un

alt criteriu poate fi socotit „devierea” semantică, adică folosirea substantivului din îmbinare cu un sens fie diferit de sensurile sale uzuale în româna actuală, fie consfințit prin metaforă: *în fața, din partea, în /pe urma, în locul - condițional, pe calea, în vederea, în fruntea, în plinul, în numele, la un loc cu, cu privire la, în materie de, odată cu, pe cale de, în virtutea, în spiritul, la fel cu.* Tot deviere semantică poate fi socotită și o combinație mai puțin obișnuită dintre o prepoziție și un substantiv. Această deviere, alături de forma articulată a substantivului nedeterminat sau cea nearticulată a substantivului aparent determinat dă naștere unor forme nemotivate din punct de vedere gramatical și contribuie - în mod sigur - la acordarea statutului de locuțiune a îmbinării (precizez că în unele cazuri, am pus în evidență și combinația normală a substantivului respectiv cu o prepoziție): *în ciuda; sub aspectul / raportul / rezerva; în fața / spatele / felul / văzul / virtutea; pe socoteala / motivul; față de cf. față de pernă / de masă; de față cu; în chip de; în conformitate cu; în funcție de; în raport cu; la fel cu; de din vale de; în caz de cf. în cazul de aici / ieri / nesupunere; la un loc cu cf. au ajuns la un loc cu multă verdeață; la caz de cf. a ajuns cu lectura la cazul de nebunie al eroului; cu privire la cf. camere cu privire la mare; în loc de cf. am ajuns în locul de odinioară, pe care se găsea școala; o dată cu; în apropiere de; în legătură cu cf. în legătura cu acest om vedem ceva anormal; în acord cu cf. în acordul cu orice stat trebuie să figureze...; în curs de cf. în cursul de ieri, profesorul spre deosebire de cf. și-au îndreptat atenția spre deosebirea de caracter existentă între cele două personaje; în calitate de; în urmă cu; în lipsă de cf. în lipsa de caracter a omului politic constă cel mai grav defect.*

Așadar, corelarea unei devieri semantice cu forma fixă sau pe cale de a se fixa a substantivului (în special, când acesta nu mai apare în afara acestei îmbinări) argumentează acordarea statutului de locuțiune prepozițională îmbinării respective.

Ștefan Găitânaru aprecia că „dacă substantivul din grupare are același sens cu substantivul dintr-un context liber înseamnă că între elementele grupării nu s-a produs o amalgamare, o contopire

care să ducă la un sens emergent, fie el și abstract, al totalității, diferit de cel al elementelor componente și că nu avem de-a face cu o locuțiune (din cauza întârzierii— cauza întârzierii; cu excepția copilului- excepția copilului; în centrul orașului- centrul orașului; la marginea drumului - marginea drumului; cu scopul construirii- scopul construirii...²⁵⁷).

Câtă vreme această condiționare contextuală este una normală - susține Ștefan Găitănanu - îmbinarea prepoziție + substantiv nu este decât o construcție sintactică obișnuită, excluzând-o astfel din rândul locuțiunilor prepoziționale.

Probez condiționarea contextuală a statutului de construcție sintactică normală, comparând secvența prepoziție^ substantiv+ nume în genitiv cu aceeași secvență fără prepoziție. Se constată că cele două construcții au același sens și că grupul prepozițional nu este, în consecință, o locuțiune. Iată: *în largul mării - largul mării; la nivelul așteptărilor- nivelul așteptărilor; cu condiția acceptării— condiția acceptării; în ipoteza unui eșec— ipoteza unui eșec; în contextul operei- contextul operei; în sensul atragerii- sensul atragerii; în ideea alcătuirii- ideea alcătuirii; în dosul șurii- dosul șurii; în cazul conflictului- cazul conflictului; în lipsa inspirației- lipsa inspirației; în timpul cursului- timpul cursului; în vremea bunicilor- vremea bunicilor; la începutul secolului- începutul secolului; în eventualitatea reușitei- eventualitatea reușitei; în ajunul sărbătorilor- ajunul sărbătorilor; în paguba societății— paguba societății; la sfârșitul secolului— sfârșitul secolului; sub aspectul corectitudinii— aspectul corectitudinii; în interesul partidului— interesul partidului; cu ajutorul colegului— ajutorul colegului; în măsura acordării- măsura acordării; pe planul realizărilor- planul realizărilor; din vina reclamantului- vina reclamantului; cu / fără voia părinților- voia părinților; în cadrul dezbaterii- cadrul dezbaterii; în colțul camerei- colțul camerei; în fundul grădinii- fundul grădinii; cu intenția dezvăluirii— intenția dezvăluirii; în momentul suspendării- momentul suspendării; pe motivul*

destăinuirii— motivul destăinuirii; cu ocazia revederii- ocazia revederii; cu prețul pâinii- prețul pâinii; în prezența ambasadorului- prezența ambasadorului; pe / în linia guvernului- linia guvernului; pe tema războiului- tema războiului; în beneficiul întreprinderii— beneficiul întreprinderii.

Când grupul prepozițional capătă într-un anumit context un sens ufcitar și funcțiune de conector, e limpede că s-a locuționalizat: *Efectele acestei măsuri sunt defavorabile sub raportul stabilității = *r aportul stabilității este...; cu prețul vieții^ *prețul vieții este...; capitole diferite sub aspectul intensității discursului^ ^aspectul intensității este...; în măsura existenței disponibilităților financiare, se va repara strada^ *măsura existenței...*

Considerând locuțiunile prepoziționale, alături de prepoziții, ca fiind „elemente de relație care funcționează la nivelul propoziției, stabilind legătura dintre un cuvânt cu funcție sintactică de parte secundară de propoziție și cuvântul determinat”, Marina Rădulescu²⁵⁸ clasifică aceste instrumente gramaticale în funcție de caz. Astfel, locuțiunile prepoziționale care cer acuzativul au structura (prepoziției-) substantiv / adverb + prepoziție (*cu privire la, din cauză de, față de, împreună cu, în afară de, înainte de, în loc de, o dată cu* etc).

Funcționarea normală a adverbului (element component al unui grup considerat locuțional) în același context în care poate apărea și așa-zisa locuțiune: *Stă aproape. Stă aproape de gară. S-a așezat departe. S-a așezat departe de tine. S-au jucat împreună. S-au jucat împreună cu copiii vecinilor. A sosit înainte. A sosit înainte cu cinci minute / înainte de începerea cursului. Locuiește alături. Locuiește alături de noi.* Îndreptățește neacordarea statutului locuțional acestor grupuri. Secvențele respective sunt adverbe determinate de nume precedate de prepoziții. Prezența gradelor de intensitate în aceleași contexte constituie încă un argument al statutului adverbial: *Stă mai*

²⁵⁷ Ștefan Găitănanu, 1965: 91.

Marina Rădulescu, *Despre regimul sintactic al prepozițiilor și al locuțiunilor prepoziționale*, în LL 1/1995, p.9-14.

aproape de gară.; S-a așezat mai departe de tine.; A sosit mai înainte. Iată de ce recomandarea Mioarei Avram, potrivit căreia „interpretarea ca adverbe ar fi de preferat cel puțin pentru cuvintele care pot funcționa în aceleași contexte fără determinări [...] și pentru cele care, cu determinări, pot avea grade de comparație (*mai conform / corespunzător / potrivit cu; mai înainte de*), pot primi negație (*neconform cu, neproporțional cu*) sau pot fi așezate după determinantele lor (*Locuim cu ei împreună*)” poate conduce la eliminarea unor îmbinări cu adverbe din rândul locuțiunilor prepoziționale.

Examinând comportamentul formantului locuțional *indiferent* din îmbinarea cu valoare prepozițională *indiferent de* sau din îmbinările cu valoare conjuncțională *indiferent că / dacă / de / unde / cum / cât / când*, am constatat că *indiferent* și-a pierdut valoarea adverbială. În contextul funcționării sale locuționale, nu poate avea grad de comparație: **Vin mai puțin indiferent de vreme, * Vin foarte indiferent dacă-ți place sau nu.* și nu acceptă substituția cu forma derivată cu prefixul negativ *ne-* **Vin neindiferent de vreme.* Locuțiunea respectivă nu acceptă dislocări: **Vin indiferent opinia ta de vreme.* De aceea consider că îmbinările cu *indiferent* cu valoare prepozițională sau conjuncțională sunt locuțiuni.

G.G.Neamțu²⁶⁰, încercând să răspundă la întrebarea dacă îmbinarea *înainte (ca...)* să este sau nu o locuțiune conjuncțională, analizează un alt grup „corespondentul ei prepozițional”, și anume *înainte de*. După constatările că această îmbinare are aceeași structură (adverb 4- prepoziție) ca și *dincolo de, alături de, vizavi de, departe de, aproape de* etc. și că „larga serie de determinanți temporali ai lui *înainte* pledează pentru statutul său adverbial, autorul afirmă „caracterul analizabil (și

disociabil sintactic)” al celor două grupări (*înainte de / înainte ca...să*), infirmând astfel caracterul locuțional al acestora.

În aceeași grupă a prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale cu acuzativul, Marina Rădulescu include și construcțiile *cu tot, cu toată, *cu toți, cu toate, cu tot cu / cu ...cu tot.*, locuțiuni care însoțesc fie un complement concesiv (*Cu toate insistențele, n-a mai rămas.*), fie un complement sociativ (*A venit cu el cu tot.*). Îmbinările *cu tot, cu toată, cu toți, cu toate* sunt considerate de Mioara Avram²⁶¹ ca având „statut controversat”, opțiunea autoarei fiind clară prin precizarea că circumstanțialul concesiv poate fi exprimat prin substantive precedate de locuțiunile prepoziționale *în ciuda, în pofida* și „de prepozițiile *cu* (de obicei urmată de *tot, toată, toți, toate*) și *împotriva*”. Câtă vreme comportamentul adjectival și semantic al cuvântului *tot* rămâne normal, nu există nici un motiv al considerării îmbinărilor *cu tot, cu toată, cu toți, cu toate* drept locuțiuni prepoziționale. Totuși, tendința transformării acestui grup în locuțiune este evidentă, prin „devierea” semantică a construcției de la un sens sociativ: *A venit cu toată familia*, către unul concesiv: *Cu toată strădania, n-a reușit.*

6.6. Am încercat să demonstrez că identificarea locuțiunilor prepoziționale nu se poate baza, în toate cazurile, pe un singur criteriu. Am constatat că cel mai adesea se combină o deviere semantică cu semne mai mult sau mai puțin evidente ale restrângerii autonomiei morfosintactice a substantivului din combinația respectivă. Un rol important în acordarea statutului locuțional îl are determinarea contextuală. Câtă vreme funcționarea îmbinării este una normală, îmbinarea respectivă nu este locuțiune. De aceea, deși „inventarul locuțiunilor prepoziționale este deschis, procesul de creare și de introducere de noi grupuri cu funcție prepozițională desfășurându-se

²⁵⁹ Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ed.a.II-a, București, Ed.Humanitas, 1997, p260.

²⁶⁰ G.G.Neamțu, *Conjunții (locuțiuni conjuncționale) temporale*, în St.U.B.B., Philologia, XXIV, 2/1979, p.13-14.

²⁶¹ Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ed.a II-a, București, Ed.Humanitas 1997, 276, p.391.

continuu"²⁶², orice combinație care pare a fi locuțiune prepozițională va fi supusă observării atente atât din punctul de vedere al compatibilității semantice a cuvintelor alcătuitoare, cât și din punctul de vedere al autonomiei morfosintactice a elementului-component de bază. Orice deviere de la unul dintre dintre cele două puncte de vedere poate constitui argumentul încadrării grupului respectiv la locuțiuni prepoziționale. În acest sens, cred că este reală judecata potrivit căreia „noi grupuri libere de cuvinte tind a se transforma în locuțiuni (vezi statutul grupului *cu tot / toată*, pentru exprimarea raportului concesiv)" .

²⁶² După cum se afirmă în *DSL*, *locuțiune prepozițională*.

²⁶³ *Ibidem*.

7. Locuțiunile conjuncționale

7.1. În definiția locuțiunii conjuncționale apar de obicei două aspecte, pe de o parte forma și sensul care sunt ale unui grup unitar semantic, pe de altă parte funcționarea unitară de element de relație, întocmai ca o conjuncție. O precizare bine venită apare în *GA II*²⁶⁴: „în această îmbinare de cuvinte este obligatorie prezența unei conjuncții propriu-zise sau a unei părți de vorbire cu funcțiune de conjuncție (un pronume relativ sau un adverb relativ)".

Dacă în *GA II* și *LRC*²⁶⁵ se face o clasificare strict formală a locuțiunilor conjuncționale, alte gramatici²⁶⁶ combină criteriul formal cu cel semantico-sintactic. Combinațiile formale ale îmbinărilor considerate locuțiuni conjuncționale se bazează, în principal, pe prezența unei conjuncții, a unui pronume relativ sau a unui adverb relativ, în calitate de element de bază al grupului locuțional.

În cele ce urmează, prezint o astfel de clasificare, precizând că exemplele au fost luate atât din dicționarele menționate, cât și din toate studiile de specialitate cu privire la locuțiunile conjuncționale. Cele mai multe exemple sunt luate din lucrarea Mioarei Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*. O altă precizare are în vedere faptul că nu toate îmbinările prezente în această clasificare sunt locuțiuni conjuncționale, din punctul meu de vedere. Supunând observației comportamentul lexico-gramatical al acestor grupuri de cuvinte, voi încerca să identific criterii pe baza

²⁶⁴ *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, voi. I, București, Ed. Academiei, 1966, p.385.

²⁶⁵ *Ibidem* și I.Iordan, V.Robu, *Limba română contemporană*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1975, p.528.

²⁶⁶ Mioara Avram, *op.cit.*, p.286 și Gh.Constantinescu Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1996, p.350-354.

căroră se poate baza acordarea statutului de locuțiune conjuncțională.

îmbinările locuționale se repartizează în următoarele clase :

- adverb / prepoziție / conjuncție (+adverb)(+conjuncție)+ conjuncție: *atât... cât și / ci și / dar și, cu atât mai ...că, ci și, când să, până când să, dar și, precum și, chit că, (în) afară că, chiar dacă / de / să, chiar și dacă, măcar că / să / dacă, înainte (de) să, afară numai dacă (nu) / de, astfel încât, așa că / ca să, așa încât / încât să, hatâr că / să, bine că, ca doar-doară să, ca nu (care) cumva să, ca nu...să, ca să, ca să nu, că doar, cât să, cât și, cum că/ să / de / și, dacă și numai dacă, decât că / să / dacă, de parcă, mai ales că, mai cu seamă că, (mai) înainte (ca) să, necum să, nici (...) dacă / de / să, nu ca ...să, numai (ca) să, numai că / dacă / de, numai pentru că, nu numai că ...dar și, nu numai ...dar și / ci și / cât și, oare (...) să, până să, pentru ca să, plus că, să nu cumva, și chiar să, indiferent că / dacă / de, pe lângă (însă) că, după ce că, încât să, fără (însă)(ca) să, de bine că (pop.), pentru că, după că (reg.), de acolo că, și cu;*

-prepoziție(+adjectiv relativ/nehotărât)+substantiv(+determinant)
4- conjuncție: *pe bază că, cu condiția (ca) ...să, din cauză că, (cu) chip că (pop.), de (ori)câte ori, cu deosebire(a) că, din pricină că, în caz că / dacă / de, în ciuda faptului că, faptul că, datorită faptului că, prin faptul că, în ciuda faptului că, în eventualitatea că, în ideea că, în ideea (ca...) să, cu intenția să, în ipoteza că, în loc (ca) să, pe motiv că, pentru motivul că, de milă să nu, sub cuvânt că, sub pretext că, de frică să, de teamă să, în ce chip să, în cefel să, la caz că, în schimb, în concluzie, în consecință, cu alte cuvinte, prin urmare;*

- verb+ conjuncție (+verb): *având în vedere că, las(ă) că, dat fiind că, ținând seama că; (care) va să zică;*

- prepoziție + pronume / adjectiv (+ conjuncție): *cu toate că, prin aceea că, de aceea, de-aia, pentru aceea, pentru aia, după aceea, după aia, de asemenea, pentru aceea că, după ce că, ca atare;*

îmbinările locuționale cu comportament conjuncțional, formate cu un pronume relativ, au următoarea alcătuire :

-(prepoziție +) pronume / adjectiv relativ + substantiv: *în cefel, în ce chip, cât timp, câtă vreme, (ori) de câte ori, de vreme ce, din vreme ce, din moment ce, pe câtă vreme, în câtă vreme, în timp cât, în vreme ce, odată ce, pe dată ce, pe câtă vreme, pe cât timp, în timp (însă) ce, pe măsură ce, pe dată ce;*

- (prepoziție +) adverb / prepoziție + pronumele relativ *ce / care:* *abia ce, de bine ce, cât ce, de ce, (de) îndată ce, după ce, fără de ce, imediat ce, numai ce, numai după ce, pentru ce, până ce, prin ce, după care, de mult ce;*

Grupurile locuționale conjuncționale cu un adverb relativ în structură sunt următoarele:

- adverb (+conjuncție)+ adverb relativ: *acolo unde, afară numai când, astfel cum, astfel precum, așa cum, așa precum, atunci când, ca și când / cum, chiar când, chiar și când, când dimpotrivă, indiferent cum / unde / când / cât, îndată cum, întocmai cum, mai ales când, mai cu seamă cum, numai cum / unde / cât, numai unde, atât(a) cât, cât și, chiar și unde;*

- prepoziție / locuțiune prepozițională + adverb relativ: *cu cât, de când / cât / cum, decât când / cum / cât, de pe când, de pe unde, de oriîncotro, de oriunde, de pe cum, de unde, după cât / cum/ unde, față de cum, față de cât, în cât, întru cât, pe când / cât, pentru când, până când, până oriunde, până unde, pre cât;*

- prepoziție + substantiv + adverb relativ: *în / la caz când, în caz(ul) când, în loc cum, în măsură cum, în momentul când, în timpul când, în timpul cât, în vremea când, în vreme cât.*

O caracteristică de bază a locuțiunilor conjuncționale, semnalată de Mioara Avram, este aceea a prezenței obligatorii „în structură a unui element de relație cu valoare conjuncțională

(conjunție, adverb relativ sau pronume relativ), care în locuțiunile subordonatoare stă de obicei pe ultimul loc"²⁶⁷.

Trebuie să observăm însă, că în structura unor locuțiuni conjuncționale coordonatoare nu există acest element conjuncțional (*în concluzie, în schimb, în consecință, prin urmare, de aceea, de asemenea...*), locuțiuni considerate de Mioara Avram (*op.cit.* 286) „mai curând locuțiuni adverbiale decât locuțiuni conjuncționale” și că nu în toate locuțiunile subordonatoare locul acestui element este cel final (de exemplu, *cât timp, câtă vreme, pe câtă vreme, pe cât timp, (ori) de câte ori*).

După prezentarea unei astfel de clasificări formale, în *Gramatica limbii române* se fac câteva observații. Prima dintre ele se referă la „asemănarea prin sens și prin elementele de bază ale locuțiunilor conjuncționale *din cauză că, din pricină că, înainte să, în loc să, în afară că* cu locuțiunile prepoziționale *din cauza, din cauză de, din pricina, înainte de (a), în loc de (a), în afară de* etc.”²⁶⁸.

Pornind de la principiul corespondenței dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție, Fulvia Ciobanu în articolul *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni* evidențiază acest paralelism „și în ce privește uneltele de legătură care introduc părțile de propoziție subordonate și propozițiile corespunzătoare lor” (*lucr.cit.*, p.67). Atenția autoarei se îndreaptă în special spre acele elemente asemănătoare și prin formă, nu numai prin conținut. De exemplu, locuțiunile prepoziționale *din pricina, din cauza, din pricină de, din cauză de* corespund locuțiunilor conjuncționale *din pricină că, din cauză că*, la fel și seriile formate din prepoziții/ locuțiuni prepoziționale corespunzătoare unor locuțiuni conjuncționale: *pentru- pentru că; pentru- pentru ca să; fără -fără (ca) să; pe lângă- pe lângă*

că; după- după ce; pentru- pentru ce; până- până ce; după- după cum; în afara / în afară de - în afară că; pe baza- pe bază că; cu tot / toată / toți / toate- cu toate că; indiferent de- indiferent dacă / că; fără a—fără (ca) să; până a-până să; în loc de a- în loc să; înainte de a- înainte să; în / cu scopul- în / cu scop(ul) să; cu intenția— cu intenția să; pe măsura- pe măsură ce; în cazul— în caz că; în ipoteza— în ipoteza că; cu condiția- cu condiția să etc.

Una dintre concluziile Fulviei Ciobanu se referă la crearea unor locuțiuni conjuncționale pe baza perechilor lor prepoziționale, evidențiindu-se prin acest proces „tendința de îmbogățire a limbii cu mijloace de exprimare noi, mai pregnante decât cele existente”. Cealaltă concluzie atrage atenția asupra simetriei seriilor formate din prepoziție / locuțiune prepozițională și locuțiune conjuncțională. Această simetrie reprezintă, în opinia autoarei, „o dovadă a tendinței spre sistematizarea limbii”²⁶⁹.

În privința tiparului locuțional conjuncțional care are drept component un substantiv (și care realizează o serie cu un tipar prepozițional bazat tot pe substantiv), Mioara Avram²⁷⁰ remarcă faptul că „articularea substantivului care precedă elementul de relație final slăbește unitatea acestor îmbinări, fiind preferabilă repartizarea termenilor în propoziții diferite; să se compare, în acest sens, *în caz că* și *în cazul că*”. Generalizând, ar urma să considerăm toate îmbinările asemănătoare, cu substantivul nearticulat ca fiind locuțiuni conjuncționale (de exemplu, *pe bază că, din cauză că, din pricină că, în loc să, pe motiv că, sub cuvânt că, sub pretext că*...).

Dintre aceste îmbinări formate dintr-o prepoziție + substantiv + conjuncție, numai cele perfect gramaticalizate, conținând o incompatibilitate semantică a termenilor (*în caz că, în loc să, din pricină că*), combinată sau nu cu restrângerea posibilităților combinatorii ale substantivului (**în locul acela să*

²⁶⁷ Mioara Avram, *op.cit.*, p.287.

²⁶⁸ *Gramatica limbii române*, ed-a II-a, voi. I, p.386.

Fulvia Ciobanu, Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale cu referire specială la locuțiuni, în SG III/1959, p.77.

Mioara Avram, *op.cit.*, p.287.

învețe, a preferat să...; *In cazul acela că pleacă, e bine să...; *Pe această măsură ce îmbătrânește, e tot mai deprimat.), trebuie să fie considerate locuțiuni conjuncționale. Celelalte, la care autonomia substantivului este evidentă, nu sunt locuțiuni. De exemplu, *In această ipoteză că va pierde procesul...; In această eventualitate că ar avea loc schimbul, vă rugăm să...; Vine cu condiția cunoscută deja că nu accept să ...; Sub acest pretext că încearcă prevenirea conflictului, e gata să...*

971

O altă observație cu privire la tiparul locuțional discutat anterior, cât și la tiparul ce include în structura locuțională un gerunziu al unei locuțiuni verbale impune „distanța între locuțiunile conjuncționale și unele formații aparent asemănătoare: *în ciuda faptului că, în ipoteza că, având în vedere că*”. O părere contrară acesteia au Iorgu Iordan și Vladimir Robu⁷⁷², pentru care construcțiile „*în ciuda faptului că, în ipoteza că, având în vedere că* etc, care se folosesc în această formă fixă și apar mai ales în stilul științific, dar au început să pătrundă și în celelalte stiluri ale limbii”, trebuie să fie considerate „sintagme legate care aparțin vocabularului”. Admițând totuși că ele „se află la granița dintre lexicalizări și sintagmele libere”, cei doi lingviști formulează concluzia că nu trebuie analizate ca niște sintagme libere”. Dacă îmbinarea *în ipoteza că* a fost exclusă din rândul locuțiunilor conjuncționale din cauza menținerii autonomiei lexico-gramaticale a substantivului *ipoteză*, la fel se poate proceda și în cazul celorlalte două, pentru că substantivul *faptul* (care apare în îmbinările *datorită faptului că, în ciuda faptului că*) și locuțiunea verbală *a avea în vedere* (din îmbinarea *având în vedere că*, alături de altele asemănătoare cum sunt: *luând în considerare că, ținând seama / cont că*) funcționează absolut normal, atât semantic, cât și sintactic.

Și Mioara Avram crede că unora dintre îmbinările incluse într-o astfel de clasificare (ca de exemplu, *în concluzie, în*

consecință, prin urmare, ca atare, de aceea, de asemenea, în schimb) li se poate acorda „mai curând” statutul de locuțiuni adverbiale decât cel de locuțiuni conjuncționale. E limpede, în opinia sa, că aceste îmbinări sunt locuțiuni, numai că le include în rândul celor adverbiale, și nu conjuncționale. Problema, de fapt, este aceea a marcării sau nu a raportului de coordonare conclusivă / adversativă la nivel propozițional (*E interesant, în consecință / în concluzie / prin urmare atrăgător. E inteligent, în schimb leneș.*) și frastic (*Muncește mult, în consecință / prin urmare / de aceea...merită aprecierea noastră. E inteligent, în schimb e leneș.*) și nu a statutului locuțional al acestor îmbinări.

O altă observație a Mioarei Avram se referă numai la calitatea și succesiunea elementelor formative ale locuțiunilor conjuncționale coordonatoare. În privința a două dintre aceste îmbinări se pronunță și Camelia Stan în articolul *Un tip de structuri sintactice cu elemente corelative în limba română*. Analizând din punct de vedere sintactic, logico-semantic și pragmatic „structurile sintactice care conțin elementele corelative nu numai (că), ci (încă / încă și / mai vârtos / mai vârtos și / nici / și), autoarea ajunge la concluzia că sunt „analizabile în adverbele nu și numai, respectiv în conjuncția ci și adverbele încă, mai vârtos, nici, și”. „Posibilitatea de a alterna sau de a suprima adverbele cumulative în context” este, în opinia Domniei Sale, argumentul sintactic în favoarea caracterului analizabil al acestor construcții.

Într-adevăr există aceste posibilități (*Nu numai Măria a fost certată, ci și frații ei. / Măria și frații ei au fost certați. / Nu numai Măria a fost certată, încă și frații ei.*), dar sensul enunțului se schimbă, păstrându-se ideea de cumul și anulându-se în schimb termenii opoziției. De altfel, ultima dintre concluziile Cameliei

976

Stan atrage atenția că „variantele literare actuale ale construcției analizate, nu numai (că)...ci (și) ...apar [...] cu valorile [...]: sublinierea termenilor unei opoziții în enunțuri

⁷⁷¹ Gramatica limbii române, ed.a II-a, voi. I, p.386.

⁷⁷² I. Iordan, V. Robu, *Limba română contemporană*, București, Ed.Didactică și Pedagogică, 1978, p.524-525.

Camelia Stan, *Un tip de structuri sintactice cu elemente corelative în limba română*, în SCL 5/1989, p. 450.

polemice, scoaterea în evidență a informației noi, emfaza". De aceea, includerea de către Mioara Avram a construcțiilor *ci și, dar și, cât și* în rândul locuțiunilor conjuncționale este justificată. Este clar că *nu numai (că)*, alături de adverbul *atât* este un element corelativ, iar elementul relațional de exprimare a coordonării este una dintre locuțiunile conjuncționale *ci și, dar și, cât și*. Combinația unei conjuncții adversative (*ci, dar*) cu adverbul *și* este anormală. Tocmai această „anormalitate” a combinațiilor *ci și, dar și* constituie, în opinia mea, argumentul decisiv al statutului locuțional. Aberantă este și prezența în structura locuțiunilor conjuncționale coordonatoare a unor „elemente subordonatoare *că, cât, cum, precum*, fie pe primul loc (*cât și, cum și, precum și*), fie pe ultimul (*numai că, numai căt*)²¹¹

Dintre „variantele (formațiile paralele)” ale unor locuțiuni prezentate în *Gramatica pentru toți* (p. 287) aleg, nu întâmplător, următoarele; *înainte să, înainte ca să, mai înainte să, mai înainte ca să, înainte de* („locuțiune conjuncțională nerecomandabilă”). Despre cele formate cu ajutorul adverbului *înainte*, reamintesc că însăși Mioara Avram preferă „interpretarea ca adverbe [...] pentru cuvintele care pot funcționa în aceleași contexte fără determinări [...] și pentru cele care, cu determinări, pot avea grade de comparație...” (*op.cit.*, 260). Observația aceasta este făcută în legătură cu îmbinările socotite de cei mai mulți că sunt locuțiuni prepoziționale, și anume *înainte de, mai înainte de*. E limpede că, și în cazul „variantelor locuțiunilor conjuncționale” cu termen component - *înainte* -, argumentele în favoarea statutului adverbial al cuvântului *înainte* rămân valabile. Așadar, segmentarea unei fraze de tipul *A venit înainte / mai înainte să pleci*, se va face ținând cont de conjuncția *să* și păstrând adverbul *înainte / mai înainte* cu funcția de circumstanțial de timp în regentă. Autonomia semantică și morfosintactică a acestuia este evidentă (sensul de „anterior”, capacitatea de a avea grad de intensitate, capacitatea de a fi regent al unui complement). Nu

există nimic care să îndreptățească interpretarea acestor îmbinări ca locuțiuni conjuncționale, decât inerția acestei opțiuni.

Îmbinările *de câte ori, de oricâte ori* nu trebuie excluse din rândul locuțiunilor conjuncționale, deși substantivul *ori* are încă autonomie lexico-gramaticală. Funcționarea lor unitară ca elemente de relație la nivel frastic prin care se marchează subordonarea temporală și limitarea utilizării lui *ori* la îmbinările fixe sunt argumente ale statutului de locuțiune conjuncțională.

Se cuvine să reținem recomandarea Mioarei Avram cu privire la atenția pe care trebuie s-o acordăm scrierii „unor secvențe omofone”, de tipul „*întrucât- întru cât; încât- în cât; fiindcă- dat fiind că; precum- pre cum; precât- pre cât*”. Primul termen al seriei este o conjuncție, iar celălalt - o locuțiune sau o îmbinare de tip locuțional Când se constată existența unei devieri a unei combinații, datorate fie învechirii unui cuvânt, fie restrângerii treptate sau anulării identității morfosintactice a unui termen component, are loc procesul de locuționalizare. Aceste devieri pot transforma o combinație oarecare într-o locuțiune. Este posibil ca pierderea definitivă a identității elementelor componente să determine și ortografierea într-un singur cuvânt a combinației, adică transformarea ei într-un compus (de exemplu, *fiindcă, întrucât, deși, căci, încât...*), pe care îl vom considera mai apoi un cuvânt simplu, din cauza ștergerii din memoria vorbitorilor a fostei sale identități.

Combinația *dat fiind că* este trecută de Mioara Avram în rândul îmbinărilor „cu statut controversat” (*op.cit.*, 287). Forma *fiind dat* aparține verbului *a da* la gerunziu, diateza pasivă. Aspectul anormal e dat de inversarea auxiliarului cu verbul propriu-zis, inversare care nu apare într-un anume registru stilistic, deci nu poate fi astfel motivată. Fixându-se, adică neadmițând varianta normală *fiind dat că*, tendința transformării grupului într-o locuțiune e evidentă. Dacă această formă e urmată de un substantiv cu funcția de subiect (de exemplu, *Dat fiind faptul că s-a prezentat, s-a hotărât să...; Dată fiind situația creată prin neprezentarea la concurs, dispunem să...; Date fiind condițiile meteorologice dificile, avionul a fost obligat să...*), se

²¹¹ Mioara Avram, *op.cit.*, p.286.

constată, pe de o parte, inversiunea auxiliarului cu verbul de bază, iar, pe de alta, acordul în gen și număr al participiului care demonstrează menținerea integrității verbale. Ca urmare, în asemenea cazuri, interpretarea drept locuțiune a acestor forme verbale e greșită.

În privința locuțiunilor conjuncționale folosite „cu un corelativ adverbial (nerelativ) la termenul opus al raportului sintactic exprimat”, Mioara Avram pune două probleme (*op.cit.*, 289-290). Ambele sunt normative, atrăgându-ni-se atenția că „este obligatorie” folosirea unor corelative „la termenul antepus (de exemplu, *atât..., cât și ...; nu numai..., ci și...; nu numai că..., dar și...*), iar în scris trebuie pusă virgulă înainte de locuțiunea conjuncțională coordonatoare. Tot despre „obligativitatea de a despărți prin virgulă propozițiile construite” cu anumite corelative este vorba și în două articole ale lui Sergiu Drincu²⁷⁵.

În articolul *Corelația sintactică*, Ion Diaconescu apreciază că „sunt situații [...] când un anumit mijloc de expresie nu are capacitatea necesară” în actualizarea unei anumite relații sintactice și funcții sintactice, sau situații când „vorbitorul vrea să evidențieze spusele sale printr-o accentuare a conținutului unității sintactice”. În ambele, apare „corelația sintactică, adică anticiparea sau reluarea poziției determinantului - parte de propoziție sau propoziție - la nivelul unității regente”. După ce exemplifică sistemul corelativ obligatoriu și facultativ, sistem în care apar și locuțiuni conjuncționale, insistă asupra situației când „elementul corelativ, plasat în finalul regentei, apare în imediata vecinătate a relatorului (de exemplu, *A înțeles cu atât mai mult, cu cât și explicația era clară*), dar nu formează împreună cu conjuncția sau cu locuțiunea o altă locuțiune conjuncțională, complexă”, (*art.cit.*, p. 7-10).

²⁷⁵ Sergiu Drincu, *Conjuncții corelative*, I în L L R 1/1994 și II în L L R 3-4/1994.

7.2. Alături de clasificarea conjuncțiilor și a locuțiunilor conjuncționale pe baza criteriului formal există și alte clasificări din punctul de vedere al funcționării acestora. Ținând cont de numărul de sensuri, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale se împart în *monosemantice*, prin urmare specializate în exprimarea unui anumit tip de relație, și *plurisemantice*, deci comune exprimării mai multor feluri de relații.

După funcția gramaticală îndeplinită, aceste elemente de relație sunt grupate, cel mai adesea, în două categorii: *coordonatoare* și *subordonatoare*. Precizez că în tabelul alăturat nu apar decât îmbinările considerate locuțiuni conjuncționale (nu și conjuncțiile respective) și că exemplele au fost luate din dicționarele și lucrările de gramatică menționate.

Locuțiunile conjuncționale coordonatoare sunt grupate în funcție de tipul raportului de coordonare în:

- copulative: *precum și; nu numai..., ci și...; nu numai dar și...; nu numai..., cât și... ; și cu; cât și; cum și;*

-adversative: *în schimb, decât că, numai cât, numai că;*

-conclusive: *în concluzie, în consecință, prin urmare, ca atare, de aceea, așa că, cu alte cuvinte, drept care, (care) va să zică.*

Locuțiunile conjuncționale subordonatoare cu o singură valoare apar grupate în:

- cauzale: *din cauză că, din pricină că, pentru că, de vreme ce, din moment ce, odată ce, de ciudă că, de frică să, de teamă că, dat fiind că, pe motiv că, sub pretext că, câtă vreme, față de cum, față de cât, de ce, pentru ce, că doar;*

- temporale: *(mai) înainte ca să, ori de câte ori, până ce, până când să, până să, până nu, în timp ce, în timp cât, în vreme ce, în vreme cât, în câtă vreme, îndată ce, îndată cum, imediat ce, cât ce, odată ce, după ce, până ce, atunci când, chiar și când, de cum, pe când, de (ori)câte ori, până când (nu), până când ce,*

până în vreme ce, numai cât, numai ce, de pe când, cât timp, câtă vreme, pentru când, pentru când să, cât ce, pe măsură ce;

- modale: *pre cât, pe cât, cum și, după cum, fără să, după cât, în ce chip, față de cât, față de cum, de cum, așa precum, de parcă, fără ca să, în ce chip să, în ce fel să, de ce „cu cât”, pe măsură ce, astfel cum, așa cum, așa și, cum și, atât cât, ca și cum, ca și când, cu cât, decât să, decât cât, de ce, pe măsură ce, întru cât;*

- finale: *ca să, pentru ca să, în ideea (ca) să, cu scopul (ca) să, cu intenția (ca) să, ca să (nu), ca nu (care) cumva să, că doar(ă), cu /în chip ca să;*

- concesive: *chiar dacă, chiar de, chiar să, chit că, cu toate că, (și) fără să, fără ca să, nici dacă, măcar că, măcar să, măcar de, nici de, nici să, și dacă, și de, și să, chiar și când, (pe) când, de unde, după ce, în timp ce, în vreme ce, pe câtă vreme, hatâr că, indiferent că, indiferent dacă /de;*

- condiționale: *în caz că, în caz când, în caz dacă, la caz că, la caz când, numai de, numai dacă, numai să, cu condiția ca să, în eventualitatea că, în ipoteza că, în cazul că;*

- consecutive: *așa încât, așa că, astfel încât, astfel că, încât să, cât să, de să, așa cât, așa ca să, pentru ca să, decât să;*

- opoziționale: *câtă vreme, fără (ca) să, în loc (ca) să, în timp ce, în vreme ce, de unde, pe câtă vreme, pe când, decât să...(mai bine);*

- cumulative: *după ce că, las' că (...dar și /apoi și /dar mai și), pe lângă că, plus că, în afară că, după ce, necum să;*

- de excepție: *în afară că, decât să.*

Exclud îmbinările al căror statut nu este locuțional, ca de exemplu, pe cele formate cu substantivele: *condiția, ideea, intenția, scopul, eventualitatea, cazul, cauza, pricina* etc, pe cele cu adverbul *înainte*, pe cele cu corelativ adverbial + adverb relativ ca: *acolo unde, atunci când, așa cum.*

În *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, Mioara Avram explică originea unor locuțiuni conjuncționale. Evidențiind valorile (substantivală după prepoziție: *pentru că, după ce, față de cum*, pronominală atributivă după substantiv: *din cauză că, din moment ce* < *din momentul ce, în vreme când* și conjuncțională propriu-zisă: *măcar că, imediat ce, numai cât*) ale celor trei formați obligatorii ai unei locuțiuni conjuncționale, e limpede că admite că a existat o motivație gramaticală și lexicală a asocierii respective. Astfel, locuțiunea *imediat ce* a luat naștere - după cum precizează autoarea - prin „fenomenul de înlocuire sinonimică pornind de la locuțiunea *îndată ce*: în locuțiunea *îndată ce, ce* are valoarea obișnuită de pronume relativ cu rolul atributiv justificat la origine prin faptul că se referea la substantivul *dată* (structura originară este de tipul prepoziție + substantiv + *ce*: *în dată ce*; cf. *pe dată ce*" (*op.cit.*,p.232). O altă explicație dată caracterului locuțional al unor îmbinări se referă la „ștergerea valorii pronominale a lui *ce* [...] un fenomen mai general [...] de dispariție treptată a sensului elementelor alcătuitoare ale unei locuțiuni." (p.233). Concluzia nu putea fi decât aceea că „Locuțiunile conjuncționale, ca grupuri împietrite de cuvinte, păstrează și ele, ca atâtea feluri de locuțiuni, arhaisme de natură lexicală, fonetică sau gramaticală."(p.233).

O altă observație a Mioarei Avram are în vedere sudarea termenilor unei îmbinări sintactice, sudare care nu constituie „o dovadă a vechimii unei formații compuse."(p.234). O formație locuțională se poate suda, transformându-se astfel într-un compus, mai apoi chiar într-un cuvânt simplu, acest proces nefiind dependent de vechimea îmbinării respective. De exemplu, conjuncția simplă *deoarece* a fost, în opinia Mioarei Avram, o locuțiune conjuncțională, apoi, prin sudarea termenilor a ajuns o conjuncție compusă, în timp ce formația mai veche în limbă *de vreme ce* n-a evoluat spre calitatea de conjuncție compusă / simplă. Rezultă aprecierea că „locuțiunea nu reprezintă însă întotdeauna un grup atât de încheșat încât să nu permită

anumite libertăți în ceea ce privește dislocarea elementelor componente sau intervertirea ordinii lor" (*ibidem*).

7.3. Definiția locuțiunii conjuncționale din *Dicționarul de științe ale limbii* se bazează pe cele trei aspecte fundamentale, primele două caracterizând orice fel de locuțiune, iar ultimul, numai locuțiunea conjuncțională. Ca orice locuțiune, și cea conjuncțională este „un grup de cuvinte neanalizabil”. Caracterul neanalizabil se datorează pierderii „autonomiei elementelor componente”. Autonomia unui cuvânt - element component al unei îmbinări cu caracter locuțional - determină interpretarea grupului în discuție ca nelocuțional. Nimeni nu poate afirma cu certitudine dacă sau când acel grup va deveni sau nu locuțiune. Numai când semnele ștergerii autonomiei unui termen dintr-o îmbinare cu valoare conjuncțională devin evidente, începe evoluția către locuțiune.

O caracteristică specifică doar locuțiunii conjuncționale este îndeplinirea „funcției conective a unei conjuncții”. *Dicționarul de științe ale limbii* prezintă clasificarea în locuțiuni conjuncționale coordonatoare și locuțiuni conjuncționale subordonatoare, la rândul lor grupate „după semantica raportului” în coordonatoare copulative, adversative și conclusive; subordonatoare cauzale, concesive, temporale, finale, consecutive etc.

Consider că un grup de cuvinte cu rol conectiv la nivel propozițional și frastic, în care cel puțin unul dintre termeni și-a pierdut autonomia și care funcționează invariabil, are statut de locuțiune conjuncțională.

8. Locuțiunile interjecționale

8.1. Cu un inventar destul de redus, grupurile de cuvinte care funcționează cu sens interjecțional pun aceeași problemă a statutului locuțional vs. nelocuțional.

În *Gramatica limbii române*²⁷⁶ nu este înregistrată nici o singură locuțiune interjecțională. Mioara Avram²⁷⁷ nu acordă o importanță prea mare locuțiunilor interjecționale. Le definește ca grupuri de cuvinte care au dobândit valoare interjecțională prin faptul că au „valoarea unei interjecții”. Considerându-le neinteresante, deoarece „sunt lipsite de structuri și întrebuintări specifice”, Mioara Avram oferă doar trei exemple de asemenea locuțiuni: *pe naiba*, *Doamne ferește*, *păcatele mele*. Consideră că *slavă Domnului!*, *Doamne ferește!*, *dă*, *Doamne!* sunt expresii²⁷⁸.

Dumitru Irimia include locuțiunile interjecționale în clasificarea structurală a interjecției, alături de celelalte două subclase: interjecții simple și interjecții compuse. Două exemple de locuțiuni interjecționale: *vai de mine* și *ia te uită* sunt discutabile din punctul de vedere al statutului locuțional. În opinia mea, prima îmbinare nu este locuțiune într-un context ca: *Vai de mine dacă întârzii!*, deoarece autonomia lexicală și gramaticală a cuvintelor alcătuitoare este de netăgăduit. Combinația dintre interjecția *vai* și pronumele *mine* precedat de prepoziție stă sub semnul normalității. Ca regent, într-un astfel de grup (sintagmă interjecțională), interjecția *vai* poate domina un nume (substantiv: *vai de Ion /capul tău*, pronume de orice fel: *vai de el /acela /oricare /al tău*, *nu e vai de nimeni*, numeral: *vai de cei doi / al doilea / amândoi* sau orice parte de vorbire substantivizată: *vai de tânărul / rănitul acela*) cu funcția

²⁷⁶ *Op.cit.*, ed. a II-a, voi. I, p.421-430.

²⁷⁷ Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ed.a II-a, București, Ed. Humanitas 1997, p.295.

²⁷⁸ Mioara Avram, *Cuvinte și expresii interzise*, în L L R 1/1990, p.27.

²⁷⁹ Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Ed. Polirom, 1997.

sintactică de complement prepozițional. Interjecția însăși, datorită autonomiei lexico-gramaticale, funcționează la nivel propozițional ca nume predicativ al unui predicat nominal, adeseori incomplet (*Vai de tine dacă nu reușești!*), câteodată complet (*E vai de tine dacă...*). În schimb, într-un alt fel de context, în care relația semantică dintre termeni nu mai stă sub semnul normalității, ca: *Vai de mine, ce-ai pățit?*, grupul dobândește un sens interjecțional, *mine* nu mai funcționează deictic, iar *vai de mine* exprimă uimirea. Această deviere semantică datorată neraportării sensului interjecției la persoana denumită prin pronume dă grupului caracter locuțional. De aceea, cred că prezența contextului este absolut necesară în verificarea statutului locuțional al unei îmbinări. Contextul poate pune în evidență un proces de pierdere a autonomiei termenilor componenți sau dimpotrivă.

În privința celeilalte îmbinări, *ia te uită*, pe care Dumitru Irimia o consideră locuțiune interjecțională, e mai greu de stabilit caracterul locuțional sau nelocuțional. Cuvintele alcătuitoare au autonomie, interjecția *ia* însoțind un verb la imperativ (cum de altfel apare în combinații ca *ia spune*, *ia vino*, *ia du-te*, *ia citește* etc). Singurul aspect care semnalează tendința transformării în locuțiune interjecțională este abaterea de la normalitate a formei imperative a verbului la diateza reflexivă. Normalitatea acestei forme la astfel de verbe, cât și la verbele însoțite de clitice înseamnă succesiunea verb + pronume reflexiv / pronume personal: *ia du-te*, *ia plimbați-vă*; *ia gândește-te*; *ia amintește-ți*; *ia închipuie-ți*; *ia spune-i*; *ia dă-i* ș.a. Să mai observăm că forma *ia uită-te*, normală din punctul de vedere al sintaxei interne, poate apărea în paralel cu forma *ia te uită*. Prima păstrează semnificația verbului *a se uita* (*Ia uită-te mai rar în oglindă!*), iar cealaltă are o distribuție mai frecventă în contexte în care sensul pare a se depărta de cel al verbului *a se uita*, pentru că exprimă mai degrabă, asemenea unei interjecții, mirarea, surprinderea față de un fapt (*Ia te uită, ce greu se descurcă!*). Opinia mea despre această îmbinare e că trebuie să ținem cont, în stabilirea caracterului locuțional sau nelocuțional, de context. Astfel vom

constata că îmbinarea nu e locuțiune, dacă verbul își păstrează sensul, chiar într-o formă atipică: *Ia te uită și tu mai des cum procedează!* sau că e locuțiune, când dobândește nemotivat sensul lexical și gramatical al unei locuțiuni: *Ia te uită, câtă lume s-a adunat!*.

8.2. în clasificarea interjecțiilor „după structură și după proveniență”, Iorgu Iordan și Vladimir Robu²⁸⁰ includ locuțiunile interjecționale alături de interjecțiile simple și compuse. Considerându-le „sintagme legate în componența cărora intră o interjecție primară și un alt cuvânt cu valoare interjecțională, un adverb, un pronume etc”, exemplifică această subclasă cu : *ia uite!*, *ia te uită!*, *ia vezi!*, *nu zău!*, *ei asta-U*.

Gheorghe Constantinescu-Dobridor²⁸¹ înregistrează un număr mai mare de locuțiuni interjecționale. Referindu-se la structura acestora, notează că frecvența cea mai mare în rândul termenilor alcătuitori o dețin substantivele și verbele, dar pot apărea și adjective, pronume, adverbe, prepoziții sau interjecții. O altă observație, pe care o face în legătură cu „aspectul unor locuțiuni interjecționale [...] de propoziții imperative sau de vocative” ne atrage atenția asupra comportamentului gramatical, identic cu al unei interjecții, care de regulă, în astfel de cazuri, rămâne neintegrată la nivel sintactic, producând o inciză. Precizând că numărul locuțiunilor interjecționale este „destul de mare” și că „sunt folosite mai ales în limba populară și cea familiară”, Dobridor înregistrează cele mai frecvente dintre acestea: *apoi de!*, *auzi colo!*, *bună treabă!*, *ca să vezi!*, *ce dracu!*, *doamne dumnezeule!* (*Doamne Dumnezeule!*), *dragă doamne!* (*dragă Doamne!*), *drăgăliță doamne!* (*drăgăliță Doamne!*), *doamne ferește!* (*Doamne ferește!*), *doamne iartă-mă!* (*Doamne iartă-mă!*), *ei da!*, *ei las!*, *ia auzi!*, *la naiba!*, *maică sfântă!*

²⁸⁰

I. Iordan, V. Robu, *Limba română contemporană*, București, Ed. didactică și Pedagogică, 1978, p.532-533. *

²⁸¹ Kfologia limbii române, București, Ed. Științifică, 1996, p.319.

(*Maică sfântă!*), *măiculița mea!*, *na-ți-o bună!*, *pentru Dumnezeu!*, *tronc Mărico!*, *slavă domnului!* (*slavă Domnului!*), *păcatele mele!*, *ți-ai găsit!*, *vai de mine!*, *vezi doamne!* (*vezi Doamne!*), *vai și-amar!*, *vai maica mea!*.

În legătură cu grupurile care conțin substantivul propriu *Dumnezeu /Doamne* (formă de vocativ popular, variantă a formei *Dumnezeule*) se pot face câteva observații. Prima se referă la faptul că Dobridor oscilează între a scrie cu inițială majusculă (*pentru Dumnezeu!*) sau cu minusculă (*doamne dumnezeule!*). A doua observație privește cel puțin două dintre grupuri care sunt, în opinia mea, foarte rar întâlnite: *tronc Mărico!* și *vai maica mea!*. Mai degrabă puteau apărea combinații variate cu substantivele *naiba*, *dracu*, *Doamne* și care au frecvență mare în vorbire, ca: *pe naiba!*, *ce naiba!*, *la dracu!*, *pe dracu!*, *ptiu drace!*, *Doamne păzește!*, *Doamne-ajută!*, *ce Dumnezeu!* etc.

Având o organizare sintactică clară (de exemplu: vocativ+imperativ *Doamne ferește / păzește / iartă-mă!* sau imperativ+vocativ *vezi Doamne!*, substantiv în vocativ 4- determinat *Doamne Dumnezeule!*, *dragă Doamne!*, *maică sfântă /precistă!*, *măiculița mea!*, *păcatele mele!*, interjecție + imperativ *ei las!*, *ia auzi!*, *ia te uită!*, *ia vezi!*), cele mai multe dintre grupurile amintite nu pot fi socotite locuțiuni. Numai sensul lor lexical, echivalent cu al unor interjecții - după cum am arătat mai sus - face posibilă considerarea lor, de către lingviștii amintiți, drept locuțiuni interjecționale.

După cum am încercat să demonstrez în capitolul introductiv, delimitând o locuțiune de o expresie²⁸², organizarea sintactică normală a unora dintre grupurile menționate anterior, combinată cu un spor de expresivitate, ne determină să le considerăm expresii interjecționale, în vreme ce funcționarea unitară din punct de vedere lexico-semantic și prezența unor aspecte deviate ale combinației pledează pentru statutul locuțional.

²⁸² V. supra 1.5.

CONCLUZII

În ciuda preocupării constante a lui Theodor Hristea²⁸³ de a pune bazele frazeologiei ca „disciplină lingvistică autonomă, situată la granița dintre sintaxă și vocabular”, și a descrierii locuțiunilor în lucrările românești de gramatică, totuși studiul îmbinărilor lexicale stabile nu a reușit o delimitare clară a conceptului de locuțiune. Granițele dintre diversele unități frazeologice sunt, în cele mai multe dicționare și lucrări, imprecis trasate.

Fac precizarea că lucrarea mea se raportează la limba română actuală, întrucât îmbinărilor considerate locuțiuni pe care le-am supus analizei aparțin, în cea mai mare parte, limbii române actuale. Am supus observației un inventar al locuțiunilor din diasistemul limbii române actuale.

Am considerat necesar să mă ocup de problema definirii conceptului de locuțiune, pentru că cele mai importante lucrări de lingvistică românească și cele mai importante dicționare românești (de tip explicativ și normativ) nu utilizează un singur termen, acela de *unitate frazeologică*, ci termeni imprecis delimitați, aceia de *locuțiune*, *expresie*, *compus*. În acest scop, am încercat să diferențiez noțiunile de *locuțiune*, *expresie*, *compus*. Prima delimitare a constituit și continuă să constituie obiectul preocupării unor lingviști. Theodor Hristea²⁸⁴ notează că „uneori este realmente dificil să putem afirma cu precizie dacă avem de a face cu unul sau cu altul dintre cele două concepte”, deoarece „în mod obișnuit, o locuțiune provine dintr-o expresie care, în urma unei folosiri de lungă durată, s-a gramaticalizat, pierzându-și expresivitatea”.

Sunt de părere că există locuțiuni care provin nu din expresii, ci din combinații lexicale și sintactice normale, a căror

²⁸³ Th. Hristea, *Contribuții la studiul etimologic al frazeologiei românești moderne*, LR nr.6 / 1977, p.587-588..

Ibidem, p.588.

organizare a devenit cu timpul neclară sau ai căror termeni și-au redus întrebuințarea la apariția locuțională. Multe locuțiuni însă sunt calcuri sau împrumuturi.

În linii generale, deosebirea dintre *expresii* și *compuse*, pe de o parte, și *locuțiuni*, pe de altă parte, ar consta - din punctul meu de vedere - în existența vs inexistența unei sintaxe interne normale (respectiv în existența / inexistența unei combinații de cuvinte care respectă regulile sintactice de construcție). Așadar, *expresiile* și *compusele* au structuri predictibile:

sintagmatice, în expresii ca: *negru pe alb, apă de ploaie, de amorul artei* etc. și în compuse ca: *floarea-soarelui, untdelemn, botgros, caleferată* etc;

cu termeni coordonați, în expresii ca: *după chip și asemănare, pielea și osul, în carne și oase, cu ochi și cu sprâncene* etc. și în compuse ca: *locotenent-colonel, economico-social, Bucur ești-Nord* etc;

structură propozițională / frastică, în expresii ca: *nu-i sunt boii acasă, se-amestecă unde nu-i fierbe oala, face din Țânțar armăsar, se-ngroașă gluma, i s-a pus nodu-n gât, nu-i ajungi cu prăjina la nas, când o face plopul pere și răchita micșunele* etc. și în compuse ca: *târâie-brâu, pierde-vară, lasă-mă-să-te-las, încurcă-lume, ducă-se-pe-pustii* etc.

Am constatat că există și *locuțiuni* în care tiparul sintactic este clar: *are parte, are voie, ține minte, cu alte cuvinte, face față, pur și simplu, una peste alta* ș.a.m.d. În vreme ce în *expresii* relațiile sintactice sunt funcționale, în *compuse* și *locuțiuni*, acestea s-au neutralizat.

Multe locuțiuni se bazează pe structuri sintactice deviate, de exemplu *a băga de seamă, a o lua la sănătoasa, a-i părea bine/rău, de-a berbeleacul, pe apucate, cât pe ce, îndată ce, pe bune* etc. Chiar atunci când au organizare sintactică clară, *locuțiunile* se deosebesc de *expresii* și *compuse*, deoarece conservă arhaisme lexicale și gramaticale. Au arhaisme lexicale ca: *prisos, prinos, seamă, noimă, sponci, acătării, îndelete, vileag, iveală, hac, binețe, brânci, îndemână* etc. și morfologice

ca formele de plural: *roate, câmpi* sau formele aberante: *îndoaselea, berbeleacul, picioarele, cufundul* etc sau au termeni care nu mai sunt folosiți în afara locuțiunii: *(au dat) chix, (prin) intermediul, (în) vogă, (în) fine, (în) subsidiar, (de) anvergură, (fără / a dat) greș* etc.

Condiționarea semantică a elementelor componente ale unui *compus* sau ale unei *expresii* este evidentă, în ciuda exprimării figurate (în cele mai multe cazuri) a obiectelor (de exemplu, compatibilitatea semantică a termenilor unor expresii ca *a-și aprinde paie în cap, nu-i ajungi cu prăjina la nas, bate șaua să priceapă iapa* și a unor compuse ca *untdelemn, floarea-soarelui, caleferata*), în schimb, la *locuțiuni* e cel puțin neclară, dacă nu chiar inexistentă: *părere de rău / bine, bătaie de joc, ca vai de lume, a pune la cale, a găsi cu cale, din ce în ce, cât pe ce, din când în când* etc.

Particularitatea *expresiilor*, aceea de a marca mai puternic ideile, obiectele, deci expresivitatea, nu caracterizează *compusele* și *locuțiunile*. Totuși, unele locuțiuni au o oarecare expresivitate în comparație cu cuvintele sinonime, dar în raport cu *expresiile*, aceasta este mult mai redusă.

O altă trăsătură distinctivă a *expresiilor* este că acestea au aspectul unei propoziții sau al unei fraze și nu sunt monoreferențiale. *Locuțiunile* și cele mai multe *compuse* nu au organizare propozițională și sunt echivalente ale cuvintelor, în sensul funcționării lor monoreferențiale. *Locuțiunile* au, de regulă, echivalente sinonimice (*a lua parte*•= *a participa, în stare*= *capabil, peste tot—pretutindeni*), iar *compusele* nu au, în general, asemenea sinonime. În baza referențialității, aceleași îmbinări pot fi când îmbinări libere, când compuse sau locuțiuni: *Traista ciobanului este confecționată din lână.* vs *Traista ciobanului este o plantă.*; *Face casa din cărămidă,* vs *La terminarea programului, casiera face casa.*; *Cui îi mai dă mâna să facă așa un chef?* vs // *dă mâna prietenului să-l ajute, când îl vede că nu se mai poate ridica.*

În opinia mea, anomaliile morfosintactice formează o caracteristică definitivă a locuțiunilor. De exemplu, e imposibil

de stabilit statutul morfologic al următoarelor elemente componente ale unor locuțiuni: *ascunselea, picioarele, îndoaselea, nevăzutelea, doară, clipită, dinadinsul, chix, intermitență, brio, tifla, ghiotura, valma* etc. De asemenea, structura sintactică este deviantă în locuțiuni ca: *a-și face de cap, a ține minte, a băga de seamă, a o lua la sănătoasa, a-și bate joc, a lua la trei păzește, a-i veni de hac, a pune la cale, a sta de vorbă* etc, așa încât precizarea funcției sintactice a elementelor componente secundare este imposibil de stabilit. Forma de feminin - neutru plural a supinului sau a adjectivului *tot* din locuțiuni adverbiale ca *pe apucate / negândite / furate / șoptite* etc, din locuțiunile *cu toate că și peste tot*, numărul singular al substantivelor din locuțiuni ca *a o lua la picior, pe sprânceană, pe picior mare, a da vina* etc, pluralul din locuțiunile *pe capete, cu lunile, din păcate, pe spezele, a bate câmpii, a sta pe gânduri, în toate mințile* etc, anumite forme ale numeralului din locuțiunile *în doi timpi și trei mișcări, a lua la trei păzește, în doi peri* etc, articolul nehotărât / numeralul din *într-o veselie, de o vreme, de-o șchioapă, într-o rână, într-o fugă, de un timp, la o vreme* etc. sunt forme nemotivate.

E cât se poate de limpede că astfel de devieri ale unor îmbinări de cuvinte cu înțeles unitar caracterizează numai *locuțiunile*, nu și *compusele* sau *expresiile*.

Gramaticile românești și dicționarele de terminologie lingvistică, pe care mi-am fundamentat acest studiu, clasifică locuțiunile după clasa morfologică ale cărei caracteristici morfologice le preiau în: substantivale (*bătaie de joc*), adjectivale (*de seamă*), verbale (*a-și da seama, a da năvală*), adverbiale (*din când în când, de-a bușilea*), prepoziționale (*în ciuda, în loc de, în afară de*), conjuncționale (*cu toate că, chiar dacă, pentru ca să*), pronominale (*te miri ce*), numerale (*a doua oară*), interjecționale (*Doamne ferește!*)^{2*}

Încadrarea locuțiunilor în diversele clase morfologice se face mai mult după caracteristicile sintactice decât după cele

morfologice. Acestea din urmă caracterizează locuțiunile care au ca termen prim un substantiv, adjectiv sau verb, termen care poartă - în mod normal - particularitățile clasei sale. Fără context, pentru celelalte locuțiuni este imposibil de stabilit ce fel de locuțiuni sunt (de exemplu, *din urmă, din față, pe șest, de prisos, în zadar, în consecință, în concluzie, din oficiu, de pomană...*). Pentru clasificarea morfologică a unor astfel de locuțiuni trebuie să se țină seama de comportamentul sintactic și de calitatea de determinant al unui regent nominal, verbal etc. (fe-a *prins din urmă*. cf. *săptămâna din urmă, i-a dat din oficiu punctul acela* cf. *punctul din oficiu; s-a străduit de pomană să...* cf. *totul e de pomană*).

Nu admit existența locuțiunilor pronominale (nehotărâte ca *nu știi cine/ ce..., te miri cine / ce..., nu se știe cine / ce...și de politețe ca *Domnia ta / lui / ei / sa / voastră, Domniile voastre / lor, Alteța / Eminența / Excelența / Maiestatea sa / ta / voastră...**), deoarece sintaxa internă este clară. De aceea, le consider pronume compuse²⁸⁶.

Nici locuțiuni numerale nu există, deoarece au structură analizabilă (de exemplu, *toți trei / patru / cinci, câte doi / trei / patru, a doua / treia / patra oară, de două / trei / patru ori*), în consecință, aceste îmbinări sunt numerale compuse²¹.

Consider că grupările lexicale care prezintă cel mai înalt grad de coeziune lexico-gramaticală, în care nu se poate descoperi nici o legătură între sensul întregului și sensurile componentelor sunt *locuțiuni*. Noua unitate semantică nu este egală cu suma semantică a părților componente. Când grupul este analizabil, când un termen poate fi înlocuit cu alții din aceeași clasă morfologică, nu avem de a face cu o locuțiune. Astfel, construcțiile *a-i fi sete / foame / somn / lene..., a face curățenie / dezordine/gălăgie / mizerie...* nu au caracter locuțional.

Am observat că multe dintre grupurile analitice care manifestă tendința transformării în locuțiuni conțin un verb

² V. supra 1.8.

Idem..

²⁸⁶ Dicționar de științe ale limbii, București, Ed. Nemira, *locuțiune*.

desemantizat și un nume care imprimă sensul global: *a da voie / ocazia la.../ semne de... / telefon / atenție / importanță / glas / alarma / exemplu / mită*. Elementul nominal al unor astfel de îmbinări atribuie grupului valoarea lui semantică, iar verbul, pe cea gramaticală. Când îmbinarea capătă stabilitate sau caracter fix, când funcționează unitar din punct de vedere gramatical, când nicio determinare a elementului nominal nu mai este posibilă, iar acest element se fixează într-o anumită formă, se poate vorbi de dobândirea caracterului locuțional.

Am inventariat toate îmbinările considerate în lucrările menționate a fi locuțiuni, grupându-le în clase potrivit structurii morfologice a termenilor componenți. Am procedat apoi la excluderea acelor îmbinări cu structură analizabilă, prin verificarea statutului elementelor componente, a menținerii disponibilităților lor sintactice, a valențelor combinatorii. Am oferit astfel, prin comentarea tuturor acestor aspecte, soluții de delimitare a grupărilor cu caracter locuțional de îmbinările sintactice libere. Am constatat că pierderea valorii lexicale sau a celei gramaticale a unui element duce - negreșit - la transformarea unei îmbinări în locuțiune. Am verificat invariabilitatea formei elementelor locuționale, care, în afara locuțiunii, funcționează cu paradigmă completă (de exemplu, substantivele *părere, gând, cale, joc, parte* etc. funcționează ca substantive în diverse îmbinări sintactice, în schimb, în locuțiuni au formă unică, își pierd disponibilitățile combinatorii, cu alte cuvinte, autonomia: *a-și da cu părerea, *a-și da cu o părere /părerea aceasta; a-și pune în gând, *a-și pune în gânduri / într-un gând; a pune la cale, *a pune la căi / la calea aceea; a-și bate joc, *a-și bate un joc/jocul său; a lua parte la..., * a lua o parte la.../partea la ...*

Problema grupărilor cu caracter locuțional discutabil, care au unele caracteristici locuționale, dar al căror element fix își păstrează determinarea atributivă, se înscrie în procesul considerat de Valeria Guțu-Romalo „un proces dinamic

continuu". Dacă este posibil să constatăm tendința de dobândire a statutului locuțional de către o îmbinare, nu este însă posibil să știm dacă îmbinarea respectivă va deveni sau nu locuțiune, și nici când se va putea petrece o astfel de transformare. Am încercat să pun în evidență ideea că, verificând modul de organizare a îmbinării aceleia și statutul elementelor componente, vom ști dacă în momentul prezent, îmbinarea are sau nu caracter locuțional.

Atunci când îmbinarea conservă un arhaism lexical, morfologic sau sintactic, caracterul locuțional al îmbinării este în afara oricărei discuții.

Consider că **sensul global unitar lexico-gramatical** al unei îmbinări de cuvinte **datorat unui anumit context** (*am fost de față. cf. săpun defață; E în stare de orice. cf. In stare lichidă...; A dat cu piciorul unei șanse unice. cf. A dat cu piciorul în ușă; Spectacolul are loc în sala...cf. eu am loc lângă tine.*) și **caracterul deviant al combinației** (*a o lua la sănătoasa, a avea de gând, a o lua la picior, a-i tăia macaroana, din păcate, a o face de oaie, a o face lată, din prima, a o ține una și bună, pe bune, a scoate din sărite, pe apucate, pe sărite, mai cu seamă, mai nou ș.a.*) certifică **statutul locuțional** al acelei îmbinări.

^{2**} Valeria Guțu Romalo, *Sinaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1973, p.87.

BIBLIOGRAFIE

- Asan, Finuța, Ciobanu, Fulvia, *Cuvintele compuse și grupurile sintactice stabile*, în SMCF III, IV/1960.
- Avram, Mioara, *Cultivarea limbii și frazeologia*, în LR 5/1981.
- Avram, Mioara, *Cuvinte și expresii interzise*, în LLR 1/1990.
- Avram, Mioara, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, EA, 1960.
- Avram, Mioara, *Folosirea unor unități frazeologice*, în LR 6/1986.
- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Humanitas, 1997.
- Avram, Mioara, *Ortografia pentru toți*, București, EA, 1990.
- Avram, Mioara, *Probleme ale exprimării corecte*, București, EA, 1987.
- Avram, Mioara, *Structura internă și construcția externă a unor formule cu numerale*, în LL 3-4/1995.
- Avram, Mioara, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, Editura Cartier, 2001.
- Avram, Mioara, *Pleonasmul și tautologia*, LLR, nr.3 și nr.4, 1996.
- Avram, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- Bejan, D., *Despre expresiile cu verbe impersonale- unipersonale copulative*, în CL 2/1981.
- Bejan, D., *Gramatica limbii române*, Cluj- Napoca, Editura Echinox, 1995.
- Bejan, D., *Prepoziție + adverb*, în CL XXI, 1976, nr.2.
- Beldescu, G., *Punctuația în limba română*, ediția a II-a, Oradea, Editura Gramar, 1997
- Bidu-Vrânceanu, Angela, *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București, 2000.
- Boroianu, Ioana, *Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unități frazeologice (I)*, în LL 1/1974.

Boroianu, Ioana, *Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unități frazeologice* (II), în LL 3/1974.

Brâncuș, Grigore, Saramandu, Manuela, *Gramatica limbii române. Morfologia*, București, Editura Atos, 1997.

Bulgăr, Gh., *Despre structura locuțiunilor și expresiilor românești*, în " *Lucrări științifice*", Institutul Pedagogic Galați, voi. IV/1970.

Bulgăr, Gh., *Despre unele locuțiuni românești de tipul : " pe alese", " de mâncate ", "pe nevăzute "*, în SCL 3/1960.

Bulgăr, Gh., *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, București, Editura Științifică, 1969.

Bulgăr, Gh., *Limba Română*, București, Editura Vox, 1995.

Canarache, Ana, *Locuțiunea „ față de "*, în LR 1/1962

Capotă, Teodor, *Stereotipia lingvistică*, în LLR 2/1979.

Căpățînă, Cecilia, *Aducere aminte sau aducere-aminte*, în *Analele Universității din Craiova*, 1-2/1996.

Căpățînă, Cecilia, *Locuțiuni adjectivale*, în *Analele Universității din Craiova*, 1-2/1997.

Ciobanu, Fulvia, *Comparația adverbelor compuse*, în SCL IV/1985.

Ciobanu, Fulvia, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulus și excepția*, în LR 4/1962.

Ciobanu, Fulvia, *Observații asupra prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale în limba română*, în SG 11/1957.

Ciobanu, Fulvia, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale cu referire specială la locuțiuni*, în SG III/1959.

Ciobanu, Fulvia, *Valorile prepozițiilor în conjuncție cu adverbele*, în SG III/1960.

Ciobanu, Fulvia, Hasan, Finuța, *Formarea cuvintelor în limba română*. Voi. I *Compunerea*, București, EA, 1970.

Ciompec, Georgeta, *Morfosintaxa adverbelor române - sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Colțun, Gh., *Frazeologismele adverbiale : Semnificații și valori*, Chișinău, își II LR 2 și 3/1996.

Colțun, Gh., *Măsuri și instrumente pentru determinarea greutății în frazeologisme*, în LLR 3-4/1994.

Colțun, Gh., *Reflectarea percepției timpului în frazeologisme*. în LLR 4/1996.

Constantinescu- Dobridor, Gh., *Dicționar de terminologie lingvistică*, București, Editura Teora, 1998.

Constantinescu» Dobridor, Gh., *Morfologia limbii române*, București, Editura Vox, 1996.

Constantinescu, Silviu, *Cuvinte și sintagme în vocabularul activ*, I în LLR 1/1993 .

Constantinescu, Silviu, *Cuvinte și sintagme în vocabularul activ*, II în LLR 2/1993.

Cosăceanu, Anca, Littera, Ileana, *Imaginar colectiv și expresie lingvistică : locuțiuni și expresii idiomatice franceze referitoare la părțile corpului omenesc*, în SCL 2/1990.

Coșeriu, Eugenio, *Introducere în lingvistică*, Cluj- Napoca, Editura Echinoc, 1995.

Coșeriu, Eugen, *Prelegeri și conferințe* (1992-93), Iași, Institutul de Filologie Română "Al. Philippide", Filiala Iași a Academiei Române.

Coteanu, Ion, *Gramatica de bază a limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Albatros, 1995.

Coteanu, Ion, Forăscu, Narcisa, Bidu-Vrânceanu, Angela, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985.

Crașoveanu, D., *Locuțiuni prepoziționale*, în *Analele Universității din Timișoara, Seria Științe Filologice*, Voi. V/1967.

Crașoveanu, D., *Pronume demonstrative în locuțiuni adverbiale*, în LLR 1/1988.

Danlos, Laurence, *Les phrases à verbe support etre Prep*, în „Langages. Les expressions figées", Paris, juin 1988, 1990.

Danlos, Laurence, *Presentation*, în „Langages. Les expressions figées", Paris, juin 1988, 1990.

Darmesteter, A., *Trăite de la formation des mots composés dans la langue française comparee aux langues romanes et au latin*, Paris, 1984.

- Diaconescu, Ion, *Corelația sintactică*, în LLR 3/1985.
- Diaconescu, Ion, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- Diaconescu, Ion, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică, 1995.
- Diaconescu, Paula, *Sintagma în sistemul gramatical*, în LR 6/1993.
- DELIR = *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Iași, Mydo Center, 1997.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a H-a, București, Univers Enciclopedic, 1996.
- DSL = *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, București, Academia Română, 1913-1948.
- DOOM^r *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, EA, 1982.
- DOOM[^] *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a H-a, București, EA, 2005.
- Dimitrescu, Florica, *Asupra caracterului impersonal și aspectiv al locuțiunilor verbale*, în SCL 2/1957.
- Dimitrescu, Florica, *Componența locuțiunilor în limba română*, în SG 1/1956.
- Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos, 1997.
- Dimitrescu, Florica, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, EA, 1958.
- Dimitriu, C., *Gramatica limbii române explicată*, I, Iași, Editura Virginia, 1994.
- Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. I, Morfologia*, Iași, Institutul European, Colecția Universitaria 13, 1999.
- Dinu, Mihai, *Personalitatea limbii. Fizionomia vocabularului*, București, Editura AII și Cartea Românească, 1996.
- Dobridor, Gheorghe Constantinescu, *Dicționar de temeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998.
- Dobridor, Gheorghe Constantinescu, *Morfologia limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Științifică, 1996.
- Dragomirescu, Gh. N., *îmbinările de cuvinte indivizibile (. analizabile și neanalizabile)*, în LL 8/1964.
- Dragomirescu, Gh. N., *Locuțiunile adverbiale*, în LL 5/1961.
- Dragomirescu, Gh. N., *Problema locuțiunilor ca obiect al analizei gramaticale*, în LR 6/1963.
- Drașoveanu, D. D., *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997.
- Drăganu, Nicolae, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Lucrare postumă, București, Imprimeria Națională, 1945.
- Drăganu, Nicolae, *Compunerea cuvintelor în limba română*, Timișoara, Editura Amphora, 1998.
- Drincu, Sergiu, *Conjuncții corelative*, I în LLR 1/1994 și II în LLR 3-4/1994.
- Dubois, Jean, Giacomo, Mathee, Guespin, Louis, Marcellesi, Christiane, Marcellesi, Jean-Baptiste, Mevel, Jean-Pierre, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Larousse, 1973.
- Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean- Mărie, *Noul Dicționar Enciclopedic al Științelor Limbajului*, București, Editura Babei, 1996.
- Duda, Gabriela, Gugui, Aglaia, Wojcicki, Mărie Jeanne, *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București, Editura Albatros, 1985.
- Dumistrăcel, Stelian, *Expresii românești*, București, Institutul European, 1997.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte. Metafore. Expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Dumistrăcel, Stelian, *Locuțiunii și expresii simple izolate din construcții bimembre*, în LR 1/1981.
- Dumitrescu, Monica, *O particularitate sintactică a exprimării orale: anacolutul*, în FD VIII, p. 153-168.
- Frâncu, Constantin, *Curenți și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Casa editorială "Demiurg", Iași, 1997.
- Forăscu, Narcisa, *Dificultăți gramaticale ale limbii române*, București, Editura Universității, 2001.

Găitănanu, Ștefan, *Descrierea locuțiunilor prepoziționale cu genitivul*, în LR 3-4/1965.

Găitănanu, Ștefan, *Criteriile deosebirii locuțiunilor prepoziționale cu genitivul de grupările libere, analizabile*, LLR, 2, 1999.

Ghiță, Iulian, *Sinteze și exerciții lexicale, lingvistice și stilistice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1995.

Giry- Schneider, Jacqueline, *Les noms construites avec "faire" : complements ou predicats ?*, în „Langue française. Syntaxe des noms”, Paris, Larousse, fevrier, 1986, nr. 69.

Giry- Schneider, Jacqueline, *Les predicats nominaux en français. Les phrases simples a verbe support*, Geneve, Librairie Droz, 1987.

Giurescu, Anca, *Les mots composes dans les langues romanes*, Haga- Paris, Mouton, 1975.

Goga, Mircea, *Limba română. Morfologie. Sintaxă. Ghid de analiză morfosintactică*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1998.

Goga, Mircea, *Teste de limba română pentru admiterea în licee și facultăți*, Cluj-Napoca, Editura Cartimpex, 1998.

Gorunescu, Elena, *Dicționar frazeologic francez-român, român-francez*, București, Editura Teora, 1997.

GA = *Gramatica limbii române*, Voi. I, II, ediția a II-a revăzută și adăugită. Tiraj nou, București, EA, 1966.

GALR = *Gramatica limbii române*, Voi. I Cuvântul, II, Enunțul, Tiraj nou, revizuit, București, EAR, 2008.

Graur, Alexandru, *Tendențele actuale ale limbii române actuale*, București, Editura Științifică, 1968.

Graur, Alexandru, *Dicționar al greșelilor de limbă*, București, Editura Academiei, 1982.

Graur, Al., *Puțină gramatică*, Voi. I, București, EA, 1987.

Gross, Gaston, *Degre de figement des noms composes*, în „Langages. Les expressions figees”, Paris, juin 1988, 1990.

Gross, Maurice, *Les limites de la phrase figee*, în „Langages. Les expressions figees”, Paris, juin 1988, 1990.

Gross, Maurice, *Les phrases figees en français*, în „L'Information grammaticale”, Paris, nr. 59, oct. 1993.

Gross, Maurice, *Une classification des phrases figees du français*, în „Revue Quebecoise de Linguistique”, Voi. II, nr. 2, UQAM, Montreal.

Groza, Liviu, *Arhaisme frazeologice de proveniență franceză*, în LLIII/1982.

Groza, Liviu, *Câteva paralele frazeologice*, în LL III/1987.

Groza, Liviu, *Despre conceptul de unitate frazeologică*, în AUB 1987.

Groza, Liviu, *Despre jocurile de cuvinte în frazeologia limbii române*, în LL 2/1996.

Groza, Liviu, *Despre locuțiuni și expresii*, în LL 2/1996.

Groza, Liviu, *Greșeli în folosirea unor unități frazeologice*, în LL 3-4/1995.

Groza, Liviu, *Unități frazeologice de proveniență romanică în limba română literară*, în LL 3/1986.

Groza, Liviu, *Variante ale unor unități frazeologice de proveniență franceză*, în LL 1/1984.

Gruică, G., *Cuvinte compuse*, în LLR 4/1983.

Gruică, G., *Gramatică normativă*, ediție revăzută și completată, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1998.

Gruică, G., *Locuțiuni recente*, în LL 1/1995.

Guția, Ioan, *La locuzione nu știu ce in Eminescu. Nota su non so che (je ne sais quoi)*, în „Cultura neolatina. Bolletino dell' Instituto di Filologia Romanza della Universita di Roma”, Modena, Societa Tipografica Modenese, 1958.

Guțu- Romalo, Valeria, *Abaterea lingvistică*, în LR 6/1961.

Guțu- Romalo, Valeria, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, versiune nouă, București, Humanitas Educațional, 2000.

Guțu- Romalo, Valeria, *Morfologia structurală a limbii române*, București, EA, 1968.

Guțu- Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.

Hazy, Ștefan, *Predicativitatea: determinare contextuală analitică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997.

Hristea, Theodor, *Contribuții la studiul etimologic al frazeologiei românești moderne*, LR nr.6 / 1977.

Hristea, Theodor, *Din problemele etimologiei frazeologice românești*, în LR 2/1987 .

Hristea, Theodor, *Frazeologia și importanța ei pentru studiul limbii române*, în LL 1/1984.

Hristea, Theodor, *Limba română. Teste rezolvate, texte de analizat și un glosar de neologisme*, București, Editura Petrion, 1998.

Hristea, Theodor, *Probleme de cultivare și de studiere a limbii române contemporane*, București, Academia Universitară Athenaeum, 1994.

Hristea, Theodor, *Probleme de etimologie*, București, Editura Științifică, 1968.

Hristea, Theodor (coordonator), *Sinteze de limba română*, ediție adăugită și îmbogățită, București, Editura Albatros, 1984.

Hristea, Theodor, *Tipuri de calc în limba română*, în LL III-IV/1997.

Hristea, Theodor, *Un calc lexical de structură : "floarea-soarelui"*, în SCL 5/1973.

Hristea, Theodor, *Ortografia și ortoepia neologismelor românești (cu referire specială la împrumuturile recente)*, LL, 1995, voi II, p.36-53.

Ioanițescu, Eugen, *Locuțiunile*, în LR 6/1956.

Iordan, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, București, Editura Socec, 1947.

Iordan, Iorgu, *Despre inovație în limbă*, SCL, XI, nr.3, 1960, p.519-527.

Iordan, Iorgu, *Tendențe sintactice în limba română actuală*, SCL, XVII, nr.6, 1966, p.609-622.

LRC = Iordan, L, Robu, VI., *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.

Iordan, L, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1979.

Iordan, I., Guțu- Romalo, Valeria, Niculescu, A i, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967.

Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997.

Irimia, Dumitru, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Ivănuș, Dumitra, *Teoria și topica propoziției subordonate necircumstanțiale*, Craiova, EUC, 1994.

Ivănuș, Dumitru, Șoșa, Elisabeta, Căpățână, Cecilia, Ionilă, FL, Marinescu, Elena, Petre, Elena, *Limba română. Compendiu. Grile*, Voi. I, Craiova, Editura Avrămeanca, 1996.

Labelle, Jacques, *Lexiques- grammairies compares: formes verbales figées en français du Québec*, în „Langages. Les expressions figées”, Paris, juin 1988, 1990.

Laporte, Eric, *La reconnaissance des expressions figées lors de V analyse automatique*, în Langages. Les expressions figées, Paris, juin 1988, 1990.

Lipshitz, E., *La nature semanto-structurelle des phraseologismes verbaux*, în Cahiers de lexicologie, XXXVIII, 1981.

Ltider, Elsa, *Procedee de gradație lingvistică*, Iași, Editura Universității "AL I. Cuza", 1995.

Lyons, John, *Introducere în lingvistica teoretică*, București, Editura Științifică, 1995.

Manoliu Manea 1968 - Măria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor în româna contemporană standard*, București, 1968.

Mâneca, Constantin, *Cuvinte compuse în terminologia științifică și tehnică actuală*, în SMCF 1/1960.

Mareș, Lucreția, *Cuvinte regionale în locuțiuni și expresii literare*, în LR 2/1973.

Margerie, C, de, Moirand, S., Porquier, R., *Les constructions verbales avec „faire”, „Jaisser”, „voir” etc*, în „Le Français dans le monde”, Paris, nr. 98/1973,

Merlan, Aurelia, *Sintaxa și semantica - pragmatica limbii române vorbite. Discontinuitatea*, Iași, Editura Universității "Al.I.Cuza", 1998.

Merlan, Aurelia, *Sintaxa limbii române. Relații sintactice și conectori*, Iași, Editura Universității "Al.I.Cuza", 2001.

Merlan, Aurelia Voineag, *Părți de propoziție insuficiente*, AUI, XXXIX, 1993, 57-69.

Metea, Alex. (coordonator), *Limba română pentru elevi. Vocabular. Morfologie. Sintaxă*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Helicon, 1993.

Micușan, Cristina, *Observații în legătură cu clasificarea morfologică și semantică a locuțiunilor adverbiale în limba portugheză contemporană*, în SCL 2/1967.

Mihăilescu-Urechia, Venera, Urechia, Alexandre, *Considerations sur la fréquence des verbes dans les constructions phraseologiques roumaines et frangaises*, în „Actele celui de-al XH-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică”, Voi. I, București, EA, 1970.

Mihaș, Constantin, *Expresia „până una-alta”*, în CL 1/1983.

Mirska, Halina, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în SMCF 1/1967.

Munteanu, Ștefan, *Paralelisme frazeologice*, în LR 6/1988.

Neamțu, G.G., *Conjunții (locuțiuni conjuncționale) temporale*, în St. U.B.B, Philologia, XXIV, 2/1979.

Neamțu, G.G., *Elemente de analiză gramaticală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

Neamțu, G.G., *Predicatul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Nica, Dumitru, *Locuțiunile substantivale în limba română*, în LR 5/1963.

Nica, Dumitru, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988.

Pană Dindelegan, Gabriela, *Locuțiuni sau grupuri sintactice libere (analizabile) I*, în LL 1/1991.

Pană Dindelegan, Gabriela, *Pronumele „o” cu valoare neutră și funcția cliticelor în limba română*, în LL 1/1994.

Pană Dindelegan, Gabriela, *Restricții sintactice în combinarea cuvintelor*, în „Limba română în școală, supliment al revistei Limba și literatura română”. Revistă trimestrială pentru elevi, București, 1986.

Pană Dindelegan, Gabriela, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură*, București, TUB 1992.

Pană Dindelegan, Gabriela, *Teorie și analiză gramaticală*, ediția a II-a, București, Editura Coresi, 1994.

Pană Dindelegan, Gabriela, *Utilizări sintactice ale verbului „a fi”*, în LLR 4/1987.

Piot, Mireîile, *Conjunctions de subordination et figement*, în „Langages. Les expressions figées”, Paris, juin 1988, 1990.

Poalelungi, Gh., *Locuțiuni adjectivale*, în LR 2/1963.

Pop, Liana, *O tipologie intuitivă a conversației în locuțiuni verbale românești*, în LR 5/1984.

Pop, Liana, *Prezumția de minciună (Perspectivă discursivă)*, în SCL 5-6/1994.

Popescu, Ștefania, *Gramatica practică a limbii române cu o culegere de exerciții*, ediția a V-a revăzută, București, Editura Orizonturi, 1995.

Preda, Irina, *îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (cu privire specială la perioada post-decembristă)*, LR nr. 9, 10, 11, 12, 1992.

Rădulescu, Marina, *Despre regimul sintactic al prepozițiilor și al locuțiunilor prepoziționale*, în LL 1/1995.

Rădulescu, Marina, *Dificultăți ale gramaticii limbii române. Teste pentru examenele de admitere în licee și facultăți*, București, Editura Saeculum I.O. și Editura Vestala, 1996.

Rădulescu, Marina, *Pronumele de politețe*, în LLR 3-4/1992.

Reinheimer Râpeanu, Sanda, Leahu, Sarmiza, *Rom. „pe dibuite” - sp. „atentas”*, în SCL 5/1983.

Rey, Alain, Chantreau, Sophie, *Dictionnaire des expressions et de locutions*, deuxième édition mise à jour, Paris, 1993.

Rizescu, I., *Observații asupra îmbinărilor de cuvinte*, în LR 5/1962.

Rusu, G. C., *Unități propoziționale (sau frazeologice) nepredicative*, în LR 1/1975.

Seeriera, Mihaela, *Cumul de funcții sintactice („elementul predicativ suplimentar“)*, Iași, Editura Universității "Al.I.Cuza", 2001.

Skytte, Gunver, *Italienisch: Phraseologie „Frazeologia“*, în „Lexikon der Romanistischen Linguistik“ (LRL), Band/ Volume IV (Italiano, Corso, Sardo), Tiibingen, Niemeyer, (p. 76-83), 1988 (autori: Hottus, G., Metzeltin, M., Schmitt, C).

Slama Cazacu, Tatiana, *Structura dialogului: despre sintaxa dialogată*, SCL, 33, 1982, 211-224, 31-321.

Slave, Elena, *Metaforele limbii române*, București, TUB, 1986.

Slave, Elena, *Delimitarea argoului*, în "Probleme de lingvistică generală" (redactor responsabil ALGraur), voi. I, București, Editura Academiei, 1959, p. 109-118.

Stan, Camelia, *Asupra structurii de adâncime a unor sintagme cu verbe „reflexive“*, SCL, nr. 6, 1986.

Stan, Camelia, *Un tip de structuri sintactice cu elemente corelative în limba română*, în SCL 5/1989.

Stați, Sorin, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972.

Stați, Sorin, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, în SCL 4/1957.

Sterkenburg, Piet van, *Vaste verbindingen (fraseologismen) en GWHN*, în „Neerlandica Wratislaviensia. Acta Universitas Wratislaviensis", Wroclaw, 1986, p.27-69.

Stoichițoiu-Ichim, Adriana, *Corectitudine și greșeală în semantică*, LLR, nr. 3 și 4, 1995.

Stoichițoiu-Ichim, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, București, Editura Aii, 2001.

Șerban, Valentina, *în legătură cu prezentarea lexicografică a unor expresii*, în CL 1/1986.

Șerban, Vasile, *Sintaxa limbii române - curs practic*, București, EDP, 1970.

Șerbănescu, Andra, *Pentru un dicționar sintactic al verbelor românești*, în SCL 3-4/1994.

Șerbănescu, Andra, *întrebarea - teorie și practică*, Iași, Editura Polirom, 2002.

Șerbănescu, Andra, *Cum se scrie un text*, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2001.

Șuteu, Flora, *Expresii „la modă“* în LR 3/1959.

Șuteu, Flora, *Dificultățile ortografiei limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Tabarcea, Cezar (coordonator), *Gramatica limbii române pentru bacalaureat, admitere în licee și facultăți*, București, Editura Constelații, 1998.

Toma, Ion, *Limba română contemporană. Privire generală*, București, Editura Niculescu, 1996.

Toma, Ion, *Limba română pentru elevi, studenți și profesori*, București, Editura Niculescu, 1993.

Țicăloiu, Șerban, *Expresia „mii și fărâme“* în LR 1/1965.

Uritescu, Dorin N., *De la chioșcari la vesternizare. Mic dicționar de termeni actuali*, București, Editura Humanitas, 1993.

Uritescu, Dorin N., *Noutăți în ortografie. Corectitudine și greșeală*, București, Editura Procion, 1995.

Uritescu, Dorin N., *Greșeli de exprimare. Pleonasmul. Contradicția în adaos. Enunțuri stupide. Degradarea unităților frazeologice. Nerespectarea proprietății termenilor*, ediția a II-a, București, Editura Steaua Procion, 1999.

Uritescu, Dorin N., Uță- Uritescu, Rodica, *Cuvinte cu dificultate de scriere în limba română*, București, Editura Geneze, 1992.

Vasiliiu, Emanuel, *Introducere în teoria limbii*, București, EA, 1992.

Vasiliiu, Laura, *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională*, în LR 2/1964

Vasiliiu, Laura, „*La cotele ...*” în LR 2/1988.

Volceanov, Anca, Volceanov, George, *Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române*, București, Livpress, 1998.

Zafiu, Rodica, *Câteva observații asupra conectorilor pragmatici din limba română*, în SCL 3/1989:

Zafiu, Rodica, *Locuțiuni hiperbolice*, în România Literară, nr. 39/1998.

Zugun, Petra, *Cuvântul. Studiu gramatical*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.